MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXIX

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXXIX

ЛЬВІВ 1920

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXIX

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXXIX

ЛЬВІВ 1920

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

Зміст CXXIX тому.

Inhalt des CXXIX Bandes.

Василь Тишкевич,

воєвода підляшський, маршалок господарський і гетьман дворний В. Кн. Литовсько-руського (1523—1571).

Історично-ґенеальоґічна розвідка.

Написав *Михайло Тишкевич.*

Василь Тишкевич займає визначне місце в історії литовської України-Руси.

В молодих літах, по смерти свойого родича Остапа Дашковича, староста канївський і черкаський (1536—1538), потім маршалок господарський і гетьман дворний (1552), воєвода підляшський, кілька разів посол до Орди, Волощини й Москви, заслужений в московській війні[1]) і в „лавиці таемной" господарської Ради, він відограв важну ролю в епохальний момент Унії 1569 р.

Родом він був з України; тут була його „дедизна і отчизна", як він писав у свойому тестаменті 7 цвітня 1567 р.[2]), „замки в Слободищах, Бердичові, Чортолїсцях старих і нових та иншї", в обороні котрих від Менґлї-Ґерая 1484 р. поклали

Звертаємо увагу на зібрані автором отсеї статї „Materyały historyczno-genealogiczne do monografii domu Tyszkiewiczów. Tom I. Wieki XV i XVI. 1413—1599". Варшава 1911. Про Василя Тишкевича тут на ст. 10—17. Иншї цитовані в статтї документи гл. тут під відповідними роками. — *Редакція.*

[1]) „В войсках против неприятелей панств наших, великому кн. московскому и королю шведскому"., писав кор. Жиґимонт-Авґуст 5 листопада 1569 р. у данїй йому грамотї на „кграбство": „(его милости) на местцу гетманском биваючи завжди мужне не литуючи здоровья и маетности своей ласку нашу господарску заслуговал, в лавици нашой таемной будучи радою своею мудрою... служил". Литовської Метрики Кн. Зап. ч. 49.

[2]) Київського Центр. Архива кн. 14, ч. 93.

були голови чотири брати його отця, як каже Окольський[1]: Добр, Хведір, Окушко і Ґеїґовт. Тут брат його[2]) Іван, архимандрит печерський, відбудував по татарськім погромі 1470 р. Печерську Лавру[3]). Тут таки в тій самій Лаврі поховали його небожа, що помер раніще його 1563 р., Янгурина Скумина, старосту чорнобильського і маршалка господарського з нагробним написом, де величали його „Сарматським Гектором і Руським Пирром"[4]).

На Україні й було все первісне майно роду Тишкевичів-Каленників, дароване їх предкови Каленникови Мишковичеви в. кн. Свитригайлом тоді, як він заснував був на Руси осібну державу зі столицею в Луцьку. Нам звісні три Свитригайлові грамоти, що відносять ся до сього роду. Одна — на слобідсько-бердичівську волость, що простягалась від Житомира до Хмельника на 50 кв. миль[5]); друга — на Чортолісці (тепер Нулини), Сільце та инші маєтности в житомирськім повіті[6]); третя — видана в Києві 17 жовтня 1437 р.[7]) на с. Бурківці в житомирськім повіті, Межиєвичі, Ходорковичі та Тейковичі[8]) коло Звягля, Остафово на Нарині, Вальковичі, Демидковичі, Дмитровичі в овруцькім повіті, Вищі Кусовичі під Полонним та селище Устє Камениці на Случі. Одночасно володіють Тишкевичі Рудниками і Бернавкою[9]) в київськім повіті, Тайкурами, Клечанами, Скородном, Хоченим, Рековським, Глушковичами в овруцькому

---

[1]) Традиція, записана польським геральдиком (Orbis Polonus), підтверджуєть ся може словами вище зазначеної грамоти Жиґимонта Авґуста: „дом его милости з давних часов славне і мужне... велике мужество чинячи і войска водячи... горла свои на службах клали"...

[2]) Скорше може, уважаючи на літа (Василь помер в 1571 р., а Іван виступає в 1470 р.) Іван приходив ся йому дядьком.

[3]) М. Максимович: Сказанія о Печерской Лаврѣ; його-ж: О надгробіяхъ въ Печерскомъ Монастырѣ (Собраніе сочиненій II, 233).

[4]) Starowolski: Monumenta Sarmatorum; М. Максимович: Сказанія; О надгробіяхъ въ Печ., Мон. 233.

[5]) Вона згадуєть ся в інвентарі маєтків Остафія, Юрія, Петра і Олександра Тишкевичів Логойських, воєводичів берестейських 7 жовтня 1593 р. Архивъ Ю. З. Россіи VI: I, 523.

[6]) Archiwum Sanguszków III, 102.

[7]) Idem I, 33–34.

[8]) Тепер Михеєвичі, Ходорки, Тейки. (Клепатскій: Очерки по исторіи Кіевской земли I).

[9]) Тепер Чорнорудка і Білопілє.

повіті[1]), Іровим, дідизною Бориса Тишкевича, зятя Остапа Дашковича, по смерти котрого дочка Борисова, Духна Тишкевичівна Степанова Дублянська, відобрала спадщину за Дніпром: Басань і Биків з північною частиною Переяславського повіту[2]). Черниця Гафтелина, бувша княжна Агафія Семенівна Глинська, пані Івашкова Каленицького[3]), відписала (1500 р.) село Гатне київському монастиреви Миколи Пустинного[4]). Дашку Каленниковичу (1469—1488) належать Ляхівці[5]) (10 кв. миль) і Підгайці в кремінецькій землї, якими ділили ся його дочки Ганна Сенютина і друга, замужна за Олександром Ярмолинським. Михайло Тишкевич взяв за жінкою Петрухною, вдовою кн. Михайла Ів. Глинського, с. Тетерів і Красне[6]).

Загалом і всї уряди, які сей рід держав в перших своїх відомих нам поколїннях, він держав їх на Українї-Руси. Відкинувши непевні титули[7]), маємо Свитригайлового канцлєра і підскарбія Сенька Каленниковича (три документи: 1446, 1450, 1451)[8]), панів ради: Єська (1437)[9]) і Андрія (1451)[10]) Мишко-

---

[1]) Належали до Звера Тишкевича, старости овруцького (Źródła dziejowe XX).

[2]) В. Антонович: Монографіи 206. Задніпрянські маєтности О. Дашковича перейшли до старшої дочки його сестри Милохни Борисової Тишкевичевої, а землї, що лежали на правобережній Українї, перейшли до її дочки Богданни Немирівни Олїзарової. Милохна Тишкевичева вийшла по смерти мужа за Андрія Немиру, київського воєводу.

[3]) Каленники, Каленицькі, Тишкевичі.

[4]) Акты Западной Россіи I, ч. 178, ст. 202.

[5]) До Ляховець належали села: Семенів, Косселївці, Жеменинцї, Данилівка, Миклаші, Денусівка, Гулївка, Березинцї, Калетинцї, Турівка, Хорошів, Курянка, Юрова, Шимківцї, Дзвінки, Окнини, Тихомель, Уніїв, Кажинцї, Жижниківцї, Голгузів, Сивки, Шумки, Вариводи.

[6]) Метр. Лит. 24.

[7]) Родоначальника Тишкевичів, Каленника, називають Окольский і инші геральдики маршалком Свитригайла, старостою путивльським і звенигородським; — акт з 1437 р. (Arch. Sang. I, 33—34) називає його „паном“. Сина його Тишка звуть геральдики гетьманом і воєводою київської землї, старостою переяславським. В списках (1421 р.) війська Володислава Ягайла, ми знаходимо хоругву Тишка. Михайла Тишкевича звуть „гетьманом військ київських“. (Daniłowicz: Skarbiec dyplom.; Codex epist. saec. XV: II, 42).

[8]) Метр. Лит. кн. F. ч. 6, 221; Akta Grodz. i ziems. XIV, 254 і Археограф. Сборникъ документовъ къ исторіи сѣверо-зап. Руси I, ч. 3.

[9]) Arch. Sang. I, 33—34.

[10]) Idem I, 45.

вичів, Окушка (1437—8) маршалка того-ж[1]), згаданого вище печерського архимандрита Івана, намісників: чорнобильського Янгурина, звягольського Окушка Каленниковича і овручського Звера. Як знаємо, канївським і черкаським старостою був Василь за молоду, потім держав Пинськ і воєводство підляшське, а одночасно син його Юрій — Берестейське.

Геральдики і панеґіристи виводили рід Тишкевичів від Монвида, сина Ґедимина, що повтаряє за ними Ґотайський Календар[2]), але на се ми не маємо ніяких документальних доказів, так само як на походженнє його від татарських князів чи византійських деспотів, як хотять инші[3]). Може Ґетґовт, якого родовід Тишкевичів називає братом Тишка, буде Ґедиґольдом[4]), (коло нього, одначе, бачимо в роді Тишкевичів чисто славянські імена: Добра, Звера, Мирослава, Духни, Людмили). Литовський рід Монвидів, якого назвисько справді литовське, мав також претенсію до крови Ґедимина, вживав гербу однакового з Тишкевичами — Леліва, але се не має значіння. Традиція походження від татарських князїв може оперта на старім славянськім рукописї, згаданім Нарбутом[5]), про якогось татарського князя Бердича, що в початках XIV в. збудував нїби Бердичів, „дедизну“ сього роду.

Певним протоплястом сього роду є Каленник Мишкович, сторонник і майбутнїй маршалок Свитригайла[6]), (який, як ми знаємо, щедро його обдарував землею), а отець Сенька, канцлера Свитригайлового[7]), Івашка, Дашка, Тишка, а може Окушка, пана Ради і маршалка (1437—8 р.) й Ґетґовта. Тишко мав по родоводї геральдиків (Кояловича) з Мирослави кн. Друцької, синів:

---

[1]) Idem I. ч. 36 і 41; Materyały ч. 6.

[2]) Окольський (Orbis Polonus), Коялович (Herbarz szlachty litewskiej), Несецкий (Herbarz Polski), а за ними Goth. Taschenbuch der Gräfl. Häuser 1853 р. Супрасльський Помяник споминає кн. Федора і кн. Льва поміж родом Василя Тишкевича. (Арх. Сборн. IX).

[3]) Dębołęcki, Kuropatnicki, Czartoryski.

[4]) Ми знаємо Ґетґовта, старосту ошмянського 1387, Мингайла (Мишка?) Ґетґольдовича 1401, Ґетґовта, пана хоруговного 1421 р., Ґетґовта, старосту подільського 1423, воєводу виленського 1432, Ґетґовта, воєводу київського 1411.

[5]) Narbutt: Dzieje Narodu Litewsk. IV, 490 пр. 2.

[6]) Мав бути у нього „za głowę do rady, za prawicę do wojny“. Стаття Berdyczów, в „Słownik-y geograf.“ I. 134. Клепатскій: Очерки 251. Геральдики звуть його: „Czołem senatu kijowskiego“.

[7]) J. Wolff: Kniaziowie litewsko-ruscy, 683.

Івана — архимандрита печерського, Льва — посла в. кн. Олександра до Орди, від якого ідуть Скумини-Тишкевичі[1]), Михайла — посла від Жиґимонта I до царя перекопського Саґай-Ґерая 1538 р., „гетьмана військ київських", Гаврила (1524—1547), жонатого з Настасією Сопіжанкою, якому король дарував маєтність Рудно за знищену Татарами його батьківщину в Київщині. Пятим братом був Василь, про якого тут говорить ся. Геральдики не знають єще одного Тишкевича — Бориса, котрого ми знаємо з документів вище згаданих (1499 р.).

Яке саме було спорідненнє межи сими всіми Каленниковичами-Тишкевичами, ми напевно сказати не можемо, але нам прийдеть ся відкинути зовсім яко братів Василя — Івана і Бориса, з поводів хронольоґічних: Василь умирає в 1571 р., Іван по 1470 р., Борис не живе вже в 1499 р.; так само трудно сказати, чи Тишко був отцем чи дідом Василя. Отцем його ми скорше признаємо Івашка Каленниковича, власника Чортолісців (Пулин), які Василь зве своєю „дідизною і отчизною". Але сього не можна ствердити, бо Василь підписував ся не Івановичем, а Тишковичем-Каленниковичем.

Поважним документом являєть ся тут Супрасльський Помяник[2]), який записує рід Василів ось як:

„Родъ его милости пана Василія Тишковича, воеводы Смоленского: Помяни Господи, душу рабъ своихъ: Василія, Настасію, Андрея, Екатерину, Еліазара, Агафію, Марію, Михаила, Іоанна, младенца Льва, Агафію, младенцу Елену, младенцу Наталію, Феодору, князя Іоанна, Настасію, Евдокію, князя Феодора, князя Іоанна, Елену, Ульянію, Іоанна, Димитрія, Овдотію,

---

[1]) Лев переїхав до Литви, де Жиґимонт I надав йому маєтки Можейків і Дзікушки 1508 р., за знищений Татарами його маєток в Київщині (Лит. Метр. 8). Знаємо, що він записав 4 людий з маєтку Скородного монастиреви Миколи Пустинного (Арх. Ю.-З. Р. VI: I, 1) і що син його (похований в Печерській Лаврі) державЧернин за Дніпром (на Десні) коло 1560 р. (Źródła dziej. XXII, 589). Внук його Дмитро був в молодости „писарем замків і волостей України" (надпис на гробі його матери з 1598), маршалком Є. К. М., потім старостою минським. Помер православним в 1609 р. на Литві. Друґий, Хведор Скумин, воєвода новгородський і підскарбій земський, званий „Оком Церкви", відограв важну ролю в справах релїґійних і самої Унії, яку приняв під впливом Іп. Потїя, а не Й. Кунцевича, як се доказав проф. К. Студинський: Pierwszy występ literacki Hipacyusza Pocieja. Львів 1902, ст. 30.

[2]) Археогр. Сборн. IX.

Димитрія, Іакова, Григорія, Марію, Мокея, Симона, Елену, Николая (Тишкевичъ)".

Хто саме ті князї Йоани і Федор? Ми не знаємо. Се єдиний документ, який указував би на княже походженнє сього роду. Він ріжнить ся від відомого нам родоводу, — нема тут Каленника, єа те маємо Андрія, Елїазара (Єсько?), Михайла, Николая (Мишко?), Симона (Сенько?), Агафію (Глиньська?)...

Становище тих перших поколїнь, як їх майно, було значне, одначе не полїпшалось, але зменшилось з полїтичною чи релїґійною Унією. Посеред ґрупи можновладних родів Київщини, пише Яблоновський, не княжих (див. Супрасльський Помяник), в порядку, в якому вони ґрупують ся відносно до їх могутности і давности, Тишкевичі займали перше місце[1]). Вони, хоч яко „Кияне" не тратять своїх осібних прав і привилеїв на Українї, займають важне місце і в державній Литві. Яко „пани хоруґовні" вони осібними господарськими листами покликувані на війну і на засїдання Сойму[2]). Належать до тих 20-ти родів[3]), з яких господар назначав „Раду". Вони не тратять на Литві контакту з рідною Україною, хоч із „дїдизни і отчизни" їх тільки бердичівське „кграбство" (колись велике як савойське) лишаєть ся при них, в невеликій части й досї. Тут держать вони до XVIII в. куплені в XVII в. Ржищів і Ходорів. В XVII в. київським воєводою бачимо Януша (1649), чернигівськими Юрія і Льва Криштофа, берестейським Остафія, белзьким Миколая, підляшським каштеляном Костентина, берестейським Казимира, св. Михайловським київським архимандритом Германа, житомирським старостою Остафія і т. д.

Василь родив ся в кінцї XV в. Ми його бачимо вже кор. дворянином[4]) і одруженим в 1523 р. з Олександрою Семенівною кн. Чорторийською. Сього року купує він села Байковичі і Молочковичі від свого тестя кн. Семена Олександровича Чорторийського. Видко, тесть його скоро помер і він відкуплює від жени половину її отчизни Логойська і другу половину від

---

[1]) Źródła dziej. XXII, 588.

[2]) Лит. Метр. Кн. Публ. спр. VII, 82—84, 92—94, 181—186; Кн. Переп. VII, 75—78.

[3]) Лаппо: Великое Княжество Литовское 670—679.

[4]) Се відповідало, як знаємо, придворному урядови, а не суспільному.

її сестри Софії Хведкової Гневошевичевої. Акт сей підтвердив король Жиґимонт I в 1529 р., а куплю другої половини в 1531 р.[1]). Поміж сими актами він стверджував (1525) розділ маєтків Осташин, Плещениці, Домжериці і Колодеж жінчиної тітки Овдотії Олександрівни, княгині Можайської[2]). До наслідників, опріч Василя, належали кн. Василь Іван Соломерецький і Ольбрихт Ґаштовт, воєвода виленський і канцлер.[3]).

Одруженнє Василя Тишкевича мало рішаюче значіннє в його життю: він хоч і не кидав цілком України, де ми його скоро бачимо канївським і черкаським старостою, але мусів часто проживати в Литві, куди його кликали не тільки обовязки державної „господарської“ служби, але й маєткові справи. Замок Логойськ, инакше Логожейськ, стародавне Кричанське князіство, спомянуте ще в духовній Мономаха, а потім гніздо лінії, якої роля була значніща в історії XV в., ніж волинських її родичів[4]).

Дід Олександри Тишкевичевої, кн. Олександер Константинович, відограв головну ролю в змові проти вел. князя Жиґимонта Кейстутовича і убийстві його в 1440 р. на замку в Троках. Опанувавши Троки, але не могучи утриматись, він утік до Московщини, де оженив ся з Марією, дочкою вел. князя Димитрія Шемяки і з ним добував Москву в 1442 р., в 1443 р. княжив у Пскові, а в 1456 р. в Новгороді Великім. Вернувши ся в 1460 р. на Литву, він отримав від Казимира Ягайловича Логойськ, Осташин, Спорев і Камянець[5]).

Татари знищили і спалили з нащадом логойський замок в 1505 р., забравши синів кн. Семена Олександровича в неволю, з якої вони не вернули ся[6]). Василь Тишкевич відбудував той замок, прибрав у зброю і гармати, збудував також і замкову церкву св. Богоявлення. Скоро по сім король Жиґимонт Старий висилає його послом до перекопського царя Ослам-Султана

---

[1]) Метр. Лит. 15.

[2]) Idem 12; Wolff: Kniaziowie 20.

[3]) Кн. Овдотія Андріївна Можайська була сестрою отця кн. Олександри Чорторийської, Василевої Тишкевичевої. Мала сестру за князем Іваном Соломерецьким. Племяниці свого чоловіка (з московської династії), убитого 1487 року, княгині Софії Верейській Ольбрихтовій Ґаштовтовій вона відписала третю частину свого майна.

[4]) Wolff: Kniaziowie 18.

[5]) Idem 20.

[6]) Konst. Hr. Tyszkiewicz: Opis pow. Borysowskiego.

1532)[1]), а в рік потім до Москви[2]). В 1535 р. він другий раз їде в посольстві до царя перекопського[3]). В тім часї бєть ся з Москвою під Стародубом. Між тим бачимо його на Волині, де він як свідок підписує акт продажі кн. Хведорови Андрієвичеви Санґушкови маєтку Біличе за 100 кіп гр. лит. Масею Вахновичівною Вербською, яка „бє чолом" йому і кн. Івану Михайловичу Вишневецькому, просячи їх підписати сей документ[4]).

Урядовання його в Каневі й Черкасах по Остапі Дашковичу не можемо назвати щасливим. В 1536 р. скаржить його Олександр Солтанович, маршалок господарський, о якісь кривди[5]). Через рік він скаржить Івана Пенька (Немировича) о бунтованнє канївських міщан[6]). Скоро він і покидає се становище й на його місці ми бачимо того-ж самого Пеньку. Перед сим він остерігає короля Жиґимонта I (листом писаним в суботу по св. Лаврентію 1537 р.) перед небезпекою з татарської сторони. В наслїдок того король наказав кн. Федорови Санґушкови, щоби був готовий проти Татар з земянами волинськими[7]).

В 1545 р. Василь разом з Войтїхом Ленартовичем розмежував границї Литви від Польщі[8]). Документ сей доказує нам, що Василь держав маєтки, даровані Свитригайлом Каленниковичам: „Врадники княгинї Ильиное кн. Біяти Костелецкое Чудновской... з бояри і людми княжими Чудновскими вели.... (м. октября 9 дня в суботу) от Могили Сторожовия от рѣки Золчи чорною дорогою, а поведали, іж тут пришла границя селища Бурковского панов Каленниковичов, а тепер п. Василя Тишкевича і тою чорною дорогою на могилу Гончариху... вручища Михника. І тут повідили іж тут пришла границя селища Бердичовского панов Каленниковичов, а тепер пана Василя Тишкевича от митника болота к Немировцѣ Дубровцѣ"...

Ревізія замку житомирського[9]) з 2 вересня 1545 р. згадує про „отчизну" Василя: Слободище, Бердичів, Рудники, Сїлець.

---

[1]) Архив Логойський ґр. Тишкевичів.
[2]) Ibidem.
[3]) Литов. Метр. 26.
[4]) Arch. Sang. III, 445.
[5]) Idem IV, 21.
[6]) Лит. Метр. 33; Архивъ Ю.-З. Россіи III : I, 3.
[7]) Arch. Sang. IV, 81.
[8]) Лит. Метр. 49; Арх. Сборн. I, 121.
[9]) Źródła dziej. VI, 130.

великий, Чортолїсцї, Бернавку і инші, а також про його „закуплю“: Кодню і Озеряни. Сї маєтки Василь називає також „отчизною і дїдизною“ в своїм тестаментї (8 цвітня 1567 р.), який підписує: Василь Тишкович Каленникович[1]). Акти сї доволї доказують спільне походженнє Тишкевичів і Каленниковичів.

Василь підписує в 1551 р. яко пан Ради і маршалок господарський перемирє між королем Житимонтом Авґустом і молдавським господарем Олександром[2]). Зараз потім (1552 р.) перед походом на Татар наказує король йому і Василеви кн. Константиновичеви Острожському заняти ся відновленнєм браславського замку[3]), а Тишкевич назначуєть ся гетьманом[4]) „войск пенежних“ (дворним), „на месце гетьмана найвисшого“[5]) і дістає наказ іти з військом зпід Мозиря до Браслава. Під його розказами находили ся: пан Станїслав Пац, кн. Михайло Вишневецький, кн. Семен Одинцевич, пан Михайло Тишкович[6]), пан Каленицький Василевич Тишкович (Василїв син старший), Іван Лядський, Олександр царевич Остринський і Шахманцер царевич Пунський. Війська ті бунтували ся і король писав до панів литовських, що суд над ними передав п. Василеви Тишкевичеви і кн. Василеви Константиновичеви Острожському[7]). Яко гетьмана „посполитого рушення“ литовської шляхти бачимо його в 1563 р.[8]) і підчас війни інфлянтської[9]).

Дїяльність його бачимо також тодї вже в иншій, приватній справі. Михайло Іванович Сопіга, воєводич підляшський, позивав матїр свою Ганну Сопіжину кн. Санґушківну о часть свою в грошах і маєтку Лейпуни, що лишили ся по смерти його вітця. Обидві сторони згодились судитись судом третейським. Зі сторони матери судією вибраний був Василь, вже воєвода

---

[1]) Київс. Центр. Архив кн. 14. ч. 93.

[2]) Лит. Метр. Кн. Зап. 215, f. 134.

[3]) Idem XXXVII; (Materyały ч. 54).

[4]) Idem 10--12: (Materyały ч. 55).

[5]) Idem ч. 49, f. 47—48.

[6]) Племяник Василїв, що видно з Супрасльського Помяника, син Гаврила і Настасії Сопіжанки, жонатий з кн. Соломією Андр. Неледенською сестрою Григора, архимандрита супрасльського 1572 р.

[7]) Метр. Лит. кн. Зап. XXXVII, 15—16; (Materyały ч. 56).

[8]) Volum. Legum II, 79.

[9]) Лит. Метр. ч. 49, f. 47—48.

підляшський[1]), зі сторони сина — Фльоріян Зебржидовский, воєвода люблинський.

Надходив час інфлянтської війни з Іваном Грозним, в якій як сам Василь, так і його два сини, Юрій і Каленник, мали „мужне не литуючи здоровля і маєтности“ лицарської слави собі добути. Дипльоматична роля їх оказуєть ся тоді також значною.

Вже в 1561 р. король писав до Василя, щоби той дав знати про війну цареви перекопському, щоби він „з войском тягнув і неприязни доводив“[2]). Того-ж року писав король йому другий лист, щоби людям того-ж царя здав скарб його[3]). Видко у Василя і сина його були складені гроші, потрібні на війну: маємо квит Василя, виданий ротмистрови царевичеви Пунському на 400 кіп гр. лит., а другий квит Юрія на 200 ротмистрови кн. Романови Санґушкови[4]). Опріч того Василь позичав поважні суми на военні справи королеви: раз 5000 і другий раз 3000 і 6000 кіп гр., потім 10000, за які взяв заставом Пинськ[5]). Одночасно він, як видко з королївського документу, виданого на Соймі в Городнї 8 січня 1567 р., утримував полки пішних і кінних „драбів“ і сам покрив ся славою і „многими ранами на тїлї і обличчі“[6]). Сестра королївська, інфантка Анна Ягайлонка, власноручним листом з 1565 р.[7]) дякувала йому за оборону Інфлянтів своїми хоругвами.

Треба сказати, що сини його прославились може більше від нього самого. Так Каленник, маршалок господарський, разом з Филоном Кмитою, Остиком, воєводою мстиславським і кн. Капустою, побили під Кропивною в 1564 р. 60000 Москви і 100 значних вояків забрали в полон[8]). На веснї 1561 р. Юрій з 5000 війська вигонив Москву з Інфлянт і погнавши ся за нею далеко, пустошив царські землї[9]). Разом з кн. Романом

---

[1]) 1554 р. 12 листопада. Лит. Метр. кн. Суд. 33. Wolff: Sapiehowie I, 73. Одначе „Привилей пану Василю Тишкевичу на воєводство подляшськое“ носить дату 1558 р. Метр. Лит. кн. Зап. XLV, 11.

[2]) Лит. Метр. 37, 449.

[3]) Idem 480.

[4]) Лит. Метр. Кн. Переп. VIII, 75—78.

[5]) Археогр. Сб. I, ч. 17 і Лит. Метр. Кн. Запис. XLVII.

[6]) Арх. Сб. I, ч. 18.

[7]) Архив ґр. Шембеків в Порембі.

[8]) B. Paprocki: Herby rycerstwa polskiego, 854.

[9]) Narbutt: Dzieje Nar. Lit. IX, 348—9.

Санґушком бє Юрій під Чашниками 1567 р. кн. Петра Серебрного; другим разом бють і беруть в полон Щербатова і Барятинського з 80 значними боярами, а під Улою 1568 р. Юрій з кн. Лукомським, як пише Папроцький: „za pomocą bożą przełomili on lud wielki, zbili, zimali, dwóch wojewód Wełaminów pojmali, wszystkich więźniów było trzysta znacznych“, а замок добули[1]).

В дипльоматичних зносинах Литви з Москвою в ті часи найвизначнїще місце займає Василь.

З обозу в Інфлянтах вислав король (1557 р.)[2]) велике посольство з Василем на чолї до Івана Грозного, щоби запропонувати перемирє на 6 літ. Іван зі свого боку допоминав ся признання йому царського титулу, хвалячи ся листами папи, цїсаря, еспанського короля і королеви Єлизавети анґлїйської, які йому сей титул признавали. Через рік король два рази висилає Василя до Івана, перший раз в оборонї Кавалерів-меченосцїв (1558 р.), другий раз в тій самій справі (в листопадї сього-ж року) під натиском зі сторони инших европейських монархів, які домагали ся, щоби цар перестав пустошити землї Кавалерів. Іван згодив ся на 5-лїтне перемиреннє з Орденом[3]).

Московський історик Соловєв зазначає, що король післав Василя не офіціяльно поздоровити Грозного після здобуття Астраханя (1554 р.), при чім посол розмовляв з митрополитом московським Макарієм[4]). Ось що пише в сїй справі Соловєв:

„Поздравить Іоанна со взятіем Астрахани король послалъ дворянина своего, пана **Тишкевича**. Тишкевичъ былъ Русскій, православнаго исповѣданія, и потому просилъ, чтобъ ему было позволено принять благословеніе у митрополита. Царь назначилъ день, когда быть Тишкевичу у Макарія, и послалъ сказать послѣднему, чтобъ велѣлъ убрать у себя палату столовую, гдѣ будетъ принимать посла, и чтобъ на дворѣ у него было все прибрано, а во время пріема были бы у него владыки и архимандриты всѣ, которые въ Москвѣ, и было бы у него все порядочно (чиновно). Митрополитъ принялъ Тишкевича по царски, какъ царь принималъ обыкновенно пословъ, спросилъ

---

[1]) Paprocki: Op. cit. 829—831.

[2]) Narbutt: Op. cit. 314—15.

[3]) Ibidem 322—5.

[4]) Соловьевъ: Исторія Россіи 2 вид. кн. II. т. VI, ст. 127. (Narbutt: Dzieje Nar. Lit. IX, 301 пише, що послом був син Василя, Юрій Тишкевич). — *Редакція.*

у него, какого онъ закона, и когда Тишкевичъ отвѣчалъ, что Греческаго, далъ ему наставленіе о вѣрѣ и благословилъ. Тишкевичъ говорилъ наединѣ митрополиту, что по рубежамъ Литовскимъ живутъ все христіане Греческаго закона, которые скорбятъ, что между государями вражда и по всему видно, что скоро наступитъ кровопролитіе. Тишкевичъ просилъ, чтобъ митрополитъ уговорилъ Іоанна отправить къ королю пословъ для заключенія вѣчнаго мира, но прибавилъ, что онъ говоритъ это отъ себя, потому что, какъ слышалъ онъ отъ литовськихъ пановъ, польскіе паны всею радою безпрестанно толкуютъ королю, чтобъ онъ началъ войну съ Московскимъ государемъ, о христіанствѣ же польскіе паны не заботятся; они опредѣлили, чтобъ королю пословъ своихъ въ Москву не отправлять. А литовскіе паны все скорбятъ, что между государями гнѣвъ воздвигается, и о христіанствѣ жалѣютъ. Митрополитъ отвѣчалъ, что такъ какъ Тишкевичъ говорилъ это отъ себя, и приказа и письма съ нимъ ни отъ кого нѣтъ, то бить челомъ государю нельзя; вражда же между государями идетъ за одно государское имя"

Важні і цікаві були, яко вираз московських претензій в сю епоху, пізніщі переговори (1558 р.) Василя Тишкевича з Алексієм Адашевим:

„Королевскій посолъ", пише Соловєв[1]), „Василій Тишкевичъ спросилъ Алексѣя Адашева, высланнаго къ нему для переговоровъ, на какихъ условіяхъ хочетъ Іоаннъ заключить вѣчный миръ. Въ отвѣтѣ Адашева высказалось ясно, какъ Іоаннъ, занявшись съ обычною своею страстію дѣлами Ливонскими, перемѣнилъ мысли относительно Литвы. „Прежнія дѣла должно всѣ отложить", сказалъ Адашевъ, „и дѣлать между государями доброе дѣло на избаву христіанамъ; если же станемъ говорить по прежнему обычаю, станемъ просить у васъ Кракова, Кіева, Волынской Земли, Подолья, Полоцка, Витебска и всѣ города русскіе станемъ звать готовою вотчиною своего государя, а вы станете противъ Смоленска, Сѣверской страны, Новгорода Великого, — то такими нелѣпыми рѣчами дѣло сдѣлается ли?" Адашевъ требовалъ, чтобъ вѣчный миръ заключенъ былъ по перемирной грамотѣ, но Тишкевичъ отвѣчалъ, что такъ мириться нельзя; что Москва должна возвратить Литвѣ всѣ завоеванія отца и дѣда Іоаннова. „Пишетъ Златоустъ въ Златоструѣ", го-

---

[1]) Соловьевъ: Opus cit. ст. 128—9. Narbutt: Opus cit. ст. 322.

ворилъ Тишкевичъ: „что у одного человѣка на дворѣ была змѣя, съѣла у него дѣтей и жену, да еще захотѣла съ нимъ вмѣстѣ жить; миръ, какого вы хотите, похожъ на это; съѣвши жену и дѣтей, змѣя съѣсть и самого человѣка[1]). Нынѣшній государь вашъ конечно не таковъ, и видимъ, что онъ всякія дѣла по Богѣ дѣлаетъ, христіанство исправляетъ и утверждаетъ; по всей его державѣ христіанство и церкви христіанскія цвѣтутъ, какъ въ старину въ Іерусалимѣ при равноапостольномъ царѣ Константинѣ. Но нашему государю, не взявши своихъ отчинъ, мириться нельзя: какой это миръ — взявши не отдать!". Адашевъ отвѣчалъ: „Паны! положите вы на своемъ розумѣ, — какъ говорить то, чего и во снѣ не пригрезится? какъ тому взойти, что гнило посѣяно? — только понапрасну истому принимать". Тишкевичъ объявилъ послѣднее слово: безъ возвращенія Смоленска миру вѣчному не быть; причемъ очень откровенно высказалъ опасенія литовскихъ пановъ. „Въ условія вѣчнаго мира будетъ внесено, что стоять на Крымскаго заодно; но Крымскій присяжникъ Турецкаго, Турецкій за Крымскаго наступитъ на нашего государя, вашъ государь нашему тогда не поможетъ, и нашъ до конца свою вотчину погубитъ". Адашевъ этотъ страхъ отговаривалъ, утверждалъ, что царь будетъ заодно съ королемъ на всѣхъ враговъ, но Тишкевичъ не оставлялъ своихъ сомнѣній и говорилъ: „Если бы образцовъ не было, а то образцы живые, — отецъ и дѣдъ вашего государя что́ сдѣлали съ Литвою? Избавившись отъ Крымскаго, вамъ не на кого больше броситься, какъ на насъ. Миру вѣчному теперь быть нельзя, а доброе перемиріе чѣмъ не миръ?" Тишкевичъ просилъ, чтобъ перемиріе, заключенное на шесть лѣтъ княземъ Збаражскимъ, продлить еще на нѣсколько лѣтъ; но царь не согласился. Взаключеніе переговоровъ посолъ просилъ Іоанна отъ имени королевскаго помириться съ Ливонцами".

Ми бачимо ще кілька разів Василя і його сина Юрія послами до Івана Грозного в 1560-их рр.[2]). Видко Василь добре знав дипльоматичні порядки московські, бо Жиґимонт Авґуст

---

[1]) Ся байка нагадує байку про змію, яку Богдан Хмельницький сказав польським послам. Вона походить з Індії і видко була популярна на Україні. Див. Драгоманов: Байка Богдана Хмельницького (Розвідки II в „Збірнику фільол. секції Н. Тов. ім. Шевч." III); І. Франко: На святоюрській горі і Притча про гадюку.

[2]) Соловьевъ: Op. cit. ст. 196—7; Narbutt: Op. cit. ст. 406 і 420—1.

писав до нього (18 вересня 1567 р. з Люблина), питаючи його ради, як послів московських приймати[1]).

Дочекавшись синів, що вже з ним засїдали в Радї державній (бо і підпис старшого Каленника, маршалка господарського, бачимо серед панів Ради коло вітця і брата Юрія), Василь задумав запевнити їм і взагалї цїлому свому родови матеріяльну основу для будучини. Двома тестаментами, з котрих знаємо тільки останнїй з 1567 р. (8 квітня), заснував ординацію для сина Юрія, воєводи берестейського і його мужеських потомків з Логойського князївства[2]), яке було „куплею і закуплею“, а не „отчизною і дїдизною“, котрою він не міг розпорядити ся проти Литовського Статута. „Городище Логожейск — писав він — що жона моя небожчиця Олександра Семеновна продала мене, села Будиничі, Домжеричі, Осечинцї, Броди, Волчє, Споров, Мглинек, куплені від п. Врилевского і од панї Петровоі, воєводинї троцької п. Ганни[3]), половину двора в Заозерах, Прусовичі, Корсаковичі, Мишковцї... має син мой пан Юрій держати і вживати з именіи боярскими і з слугами путними, з людьми тяглими і данними і з лови звериними і пташиними і зо всїма доходи і пожитки і зо всїм на все он сам, його сини, їх потомки мущизни вічно і на віки і непорушно. А на девки не має приходити. А єсли би, чого Боже вховай, мущизн з поколїння Юрієва не стало, тоді то прийти має на сина мого Остафія, которого маю з жоною моєю Настасією і на потомки его, мущизни. Єсли би, чого Боже не дай, і в того сина моєго Остафія потомков мущизн не било, тогди то прийти мает на девки, потомки сина мого Юрія“[4]). А тим він орудував: „бо я в том волен, бо то ест все мое набите, а не отчизна“.

---

[1]) Лит. Метр. Кн. Зап. XVII, 28—30 і Логойський Архив ґр. Тишкевичів.

[2]) Княжили в ньому, по кн. Полоцьких, Василько Володаревич (1186), Ізяслав Ольгович (1188, Іпатський лїтопис), Скиргайло (1387), Андрій Володим. Ольґердович (1446), а накінець убийник Жиґимонта Кейстутовича, Олександр Чорторийський, коли покинув Новгород В. і Псков в лютім 1460 і вернув ся в Литву. Лит. Метр. Кн. Зап. 6.; Wolff: Ród Gedymina 97.

[3]) Ганна Ілїничівна Кищина.

[4]) 8 цвітня 1567 року „то єсть копія з тестаменту мене Василя Тишкевича, воєводи подляшського і т. д. дана сину моєму Юрію, воєводї берестейскому і т. д., которую копію ...от слова до слова... до книг замку Е. Кр. М. Житомирского уписати казалем“. Київ. Центр. Архив кн. 14, ч. 93.

Таким чином Василь не допускав до майорату ні старшого сина Каленника (Каленицького) — „бо не бил ему поволен", ні малолітнього внука Константина[1]) від сина Остафіяна (від першої жени), що помер мододим в 1557 р.[2]), якому, а також чотиром його сестрам, Олександрі, Марині, Милославі і Олені він відписав половину Спорова і 800 кіп гр. лит. Діти сї виховувались коло нього; здаєть ся, що мати їх Марія Андріївна кн. Друцька-Озерецька не жила там же вже тодї. Треба сказати, що всї сини і внучата, мущини від першої жени, ділились ще „ведлуг статута" своєю „дідизною" в Київщині. Юрію дістались Бердичів, Кодня, Махнівка, Берневе, Пулини (Чортолісці) і т. д., Каленицькому вже ранше Слободище і Трусовці, перед 1555 р., в якому Василь писав до нього лист[3]), цікавий з побутової сторони:

„Лист самого пана Василя Тишкевича до пана Каленицкого року 55".

„Василя Тишковича, маршалка господарского, старосты менского, державцы красносельского, сыну моему милому Каленицкому[4]) о здорови твоем и панее твоее рад слышу кождого часу. Поведаю тобе, иж позвал мене позвом его милости господарским князь Дмитрей Вишнивицкий[5]) и с княгинею его милости панею Полозовною о присипаню ставов к берегу их милости земли сосновицкие яко ширш в позве описуеть а так приказую тобе, аби як восполок с князем и там на тые земли певние, где князь Дмитрей и княгиня их милости собе быти... виїхавши судей вывел и нехай би суди межи вами розознали, чи то будет давно было сосновицкое и тепер нехай будет к сосновици, а што будет слободищское, нехай при слободищах

[1]) Потім каштеляна підляшського 1599 р.

[2]) Цікавий нагробник його з церкви логойської, перевезений до музею у Вильнї. Інтересний се памятник нашої мови й правопису (фонетичного) в XVI в.

[3]) Біблїотека ординації ґр. Красїньских у Варшаві.

[4]) Він був старостою гомельським і маршалком господарським; жонатий з кн. Варварою Соломерецькою, не зіставив потомків. В Арх. Сборн. I, ч. 58, ми знаходимо його лист до Фільона Кмити, в котрому обіцює прийти на московську війну з почтом, „ач мі не мало коней поздихало і теж служебником моім также... а вѣдь же милостивой пане, яко звикли предкове наши служити вірне і правдиве господарю своему, так теж..." і т. д. „Пане Боже дай, аби Пан Бог рачил дати звитеженье над неприятелим господаря нашого и покорити под ноги господаря нашого и нам".

[5]) Вишневецький — Байда.

зостает, а наболей в то сам би еси справовал водлуг статути, бо я вже тобе тое имене слободища на вечность отдав. Писан у Вильни лет. божого нарож. 1555 месц. март. 28 д.“

Тестамент з 1567 р. засновує одну з найдавніщих ординацій в Литві чи Руси. Вона не тільки випереджує звісну ординацію Острожську, але і Несвижсько-Олицьку Радивилів, засновану 1586 р. Ясно визначаючи порядок переходу володіння мужеських лінїй, а якби їх не стало — жіночих, акт сей не визначує одного старшого межи нащадками. Може се слїд старого славянського звичаю спільного володіння землею цілого роду?

Опріч 3 синів від першої жінки Чорторийської, Василь мав ще дочку Настасю за Іваном Мелешком, каштеляном смоленським. З другою жінкою Настасеєю Андріївною Сопотьківною він мав ще старшу дочку Олександру і сина найменшого, также Остапа (потім каштеляна смоленського), яким відписує свої маєтки підляшські — „а до инших всїх имeнїй — писав він — дїти мої з первого малженства не мают права, тільки з другого, що маю з Настасью Андреевною“... „А Пинск мает жона моя Настасія держати водлуг привилею господарского и моего листу, або теж тот кому ми зволившись з жоною моею отпишемо“.

Не забув воєвода і за свого слугу: „Служебнику моему князю Гораїну (Грегору?) Домвонту[1]) отписую дворець боярский село Медухово під Логойском, мает он тот дворець держати и вживати вечно он сам, дети и потомки его с того дворца служити жоне моей Настасьи до живота ее... а по животе жони моей Настасьи Андреевни волно ему и потомком его кому хочет служити...“

Акт сей змінив Василь тестаментом з 11 жовтня 1570 р., не що до змісту, але що до порядку наслїдування: ординації зістали при потомках Юрія, але саме при потомках від первої його жінки Ганни Львовної Котовної, від синів Федора і Мартина, а якби їх не стало, переходили до потомків Остафія, а якби і той „без потомства з того світа зшел“, на потомків (мущин) Олександри Ходкевичевої (кн. Констант. Острожської). Важно тут — вплив другої жінки Василя, Настасії[2]).

---

[1]) Князї Домонти Мошенські. Від них взяло прозвище с. Домонтів, радомисльського повіту. Володїли також маєтками Мошно, черкаського повіту. W o l f f: Kniaziowie 51—54.

[2]) А к т ы, и з д а н. В и л е н с к. к о м м и с с і е ю для разбора древ. актовъ т. XXII, ст. 388, ч. 629.

З другої духовної, писаної перед самою смертю 1570 р. 5 серпня[1]) і кількох инших документів (напр. осібний акт, яким відписує Пинськ жені, з 10 серпня сього-ж року)[2]) бачимо, як Василь дбає про долю жінки і дітий з другого шлюбу. Старша дочка була вже вийшла замуж за Олександра Ходкевича, старосту городенського, гетьманича в. литовського; син Остан був ще малолітним. Акт сей списав він разом з жінкою сими словами:

„Я раб Божій Василей Тишкович, воевода Смоленскій, староста Менскій и Пинскій, и малжонка его м. Василевая Тишковичова, воеводинья Смоленская, старостиная Меньская и Пинская Настасья Андреевна, вѣдаючи и бачечи натто добре, иж на свѣтѣ каждому створенью Божему всякого стану не есть жадная реч певнѣйшая яко смерть...“

„Будучи тяжкою обложною хоробою притисненний и от Его святое милости наваженний... а потом з ласки Егожь насвѣтшой милости пришодши з оны хоробы ку способнѣйшому здоровью“...

Споряжають сей тестамент таким чином: „...Замочек Камень Хорецкій, двор Тальковичи, дворец Валейка, дворец Губы и дворец который лежит межи Анны и Логойска, на имя Сельце, тот замочек и тые дворы и дворцы вышей описанные зо всими селы и приселки, яко з имены боярскими, з слугами путными, з людьми тяглыми и данными з их землями пашными и бортными, з гаи, з лѣсы, з сѣножатми, з озеры, з рѣками и з рѣчками, з ставы, з ставищи, з млыны и з их вымелки, з бобровыми гоны, з ловы звѣрынными и пташими и зо всими платы, доходы и пожитки и зовсим на все, яко ся тот замочок Калиницкій и тые дворы, вышей реченные и села к тому замочку и к тым дворам нашим прислухаючіе, и село Березыня и село Осечища и приселки тых всих дворов и сел сами в собѣ в землях. У границах и во всих обыходѣх своих мают, и яко то мы на себе держали, так теж што колвек в том замочку нашом Калиницком и в церквах тамошних речей рухомых, образов, золота, сребра, грошей готовых, перел, шат, листов, цыну и мѣди и иншых речей рухомых и теж замковых речей: дѣл, гаковниц, ручниць, порохов и што кольвек ся по животѣх наших останет яко в том замочку, так и в тых дворѣх наших, с тым зовсим даем, оставуем и сим нашим теперешним тестаментом отписуем

[1]) Idem XXII, 400. Арх. Сбор. IX, 66—73.
[2]) Акты Виленск комм. XX, 306.

сыну нашому Остафію, ему самому и его дѣтям и потомкам их, вѣчно и на вѣки непорушно. Мает тот сын наш Остафій, его дѣти и их потомки, то держати и вживати и справоватися, ничого не отступаючи от листов купчих и закупчих и на то потверженей господарьских и врадовых, по тому, яко и мы на себе тые именья держали. К тому теж што маю я Василей в сумѣ пѣнязей у двух тисячах и восьми сот копах грошей от его м. ясне вельможного пана Миколая Радивила, воеводы Виленского, канцлера в. к. Литовского, люди у Гнѣздиловичах, у Волоборовичах, в Дможеричах и село Дѣдиловичы, тогды и тую суму пѣнязей на оных людѣх отписуем по животѣх наших томуж сыну нашему Остафію"...

А на случай його смерти:

..."мает прийти и спасти на дочку нашу Александру, которую есмо на тых частѣх тепер недавно з воли Божое отдали в малженство светое за Александра Ходкевича, сына ясне вельможного пана его м. п. Григорія Ходкевича, пана Виленского, гетмана наивышого в. к. Литовского, старости Городенского, Могилевского и на дѣти ее и потомки их"... "дочце нашой Александрѣ даем, даруем... двор Лососино, с дворцем Бѣлявицким и з мѣстѣчком Рожанским и зо всим"...

...также теж штобы и колвек в тых дворѣх наших властных в Лососином, у Бѣлявичах и у дворѣ господарьском Здитовѣ, нам заставном, по животѣх наших у клѣтѣх и во всих инших схованьях речей рухомых: образов, золота, серебра, перел, шат, грошей готовых, листов, цину, мѣди, быдла великого рогатого и малого и иных вшеляких добр властних, сполных зостало, то все от мала до велика, от большой и найменьшей речи, ничого не выймуючи и никому не зоставуючи, тойже дочцѣ нашей пани Александровой Ходкевича Александрѣ"... опріч того дає їй 11000 кіп гр. лит. на господарським маєтках Лискові, Межиречі, Аінї, Здетові і Хрисиції.

Визначає опікунів для найменшого, ще малолітка Остафія:

..."так и того сына моего Остафія зо всими тыми именьи, речьми и маетностями верху менеными, што есмо тому сыну своему отписали и на него водлѣ сего тестаменту нашого спасти, и по животѣх наших обѣих, прийти мают в моц, оборону напред пану Богу у Тройцы Единому, а потом их милости пану Виленскому, а пану старостѣ Жомонтскому, а пану Михайлу Гарабурдѣ писарю его к. м. даем и сим тестаментом нашим сполным злецаем"...

..."вредники наши в тых имѣньях в Камени, в Дальковичах, у Велейцѣ, в Губах и в Сельцу от нас установленыи, збираючи по животѣх наших нас обѣюх в каждый год на того сына нашого Остафія з оных имѣней платы пѣнежныи и всякія доходы до рук их милости панов, в цѣлости вѣрне и правдиве отдавати и личбу в кождый рок так з платов пѣнежных... и послушенство всякое ку их паном опекуном так властне, яко и ку нам тепер чинити мают"...

..."а естьли бы который с тых врадников, от нас установленных, будучи на врадѣ, не умѣсне и не слушне ся справовал, тогди их м. панове опекунове таковото з уряду выставити, а на его мѣсцо кого иншого, справнѣйшого и умѣстнѣйшого з бояр наших установить росказать мають"...

..."А што ся дотычет замку господарского Пинського, который и зо всим староством тамошним от его к. м. в сумѣ пѣнязых маючи, тую суму с доходов господарьских тамошних в кождый год себѣ выбераю ино што ся еще тое суми недобраное на нем зостанет, около чого, кеды певную вѣдомость з учиненья личбы в скърбѣ короля е. м. возму, тогди то я особливе листом моим, кого похочу, запишу"[1]...

Згаданий тут найменший син Василя Остафіян (Остафіян-Серафим) вславив ся на війні зі Шведами, котрих побив під Стокмансгофом. Був каштеляном смоленським. Помер бездітним, здаєть ся, що навіть не женив ся. В молодих літах віддавав ся наукам і поезії. Стрийковський присвятив йому XVII книгу своєї хроніки 1582 р. і помістив латинський його вірш, де Тишкевич похваляє історію Литви Стрийковського і дякує йому від імени Литви й Руси.

Дочка Олександра замужна вже в 1570 р. за Олександром Ходкевичем, овдовіла скоро і вийшла за кн. Константина Константиновича Острожського, старосту володимирського, підчашого литовського (сина кн. Василя Константина, київського воєводи), котрий віддаючись розпусті на переміну з аскетизмом, помер також молодим, а вдова мусіла його довги сплачувати[2]). Вийшла вона ще в третій раз за Миколая Язловецького, гетьманича ко-

---

[1]) Археогр. Сб. IX, 66—73.

[2]) Акти трибуналу Люблинського; Boniecki: Poczet rodów W. X. Litewskiego 358. Константин Острожський жив ще в 1582 р. Позиваєть ся разом із женою Олександрою Василївною Тишкевичівною о захват части біловежської королївської пущі і прилученнє до їх маєтку Берестовиці.

ронного, славного лицаря, котрий своїм військом добував для себе Криму й Волощини, а молдавського господаря Янкулія піймав у неволю і привіз до Львова, де йому голову стяли.

Як бачимо з тестаментів Василя Тишкевича, майно його було великанське. Посаг його дочки (11 тисяч кіп гроший) був більший, як королеви Варвари Радивілівни, як кн. Семенової Слуцької, Софії Мелецької, воєводянки подільської[1]), — а ще до того дістала від вітця великі підляшські маєтности, з яких за Лососин і Рожанку заплатив Лев Сапіга 30 тисяч кіп гроший, що вже в XVI в. варте було коло 2 міліонів карбованців. Опріч Логойська і Заозеря, котрі цінував високо, коли заснував з них ординацію, мав Василь на Білій Руси: Спорів, Колоден, Осташин, Будиничі, Вишнево, Демеричі, Зечищі, Сілець, Білявичі, Бойковичі, Ганути, Волче, Колодеж, Ватаничі, Велецьке, Лукави, Декшняни, Березину, Молочковичі, Губи, Трусовичі, Корсаковичі, Камінь Харецький, Дальневичі, Вілейку, Ниву, Довкшичі, Дольці, Прусовичі, Богушовці, Броди, Осетниці і т. д. Більшою була його київська „дідизна і отчизна“. Одна Бердичівська волость, маюча значіннє таке, як і Логойська[2]), перевисшала з 6-ма замками і коло 200 селами в XVI в. багато господарських і не одно удільне князівство[3]). Не була вона так знищена татарськими погромами, як би се здавалось. Йшов тут, від Свитригайлових часів, рух кольонізації чисто ще української, який випередив на майже півтора віку звісну кольонізацію польсько-українську, якою величають ся польські історики. Само прізвище Слободищ указує нам на сей факт, а вже в половині XVI віку, бо в 1545 р., сї самі Слободища за Василя розбогатїли і підняли ся так, що лічили 4000 жителїв самих православних і житомирські міщани скаржились перед королївськими ревізорами, що Житомир падає супроти Слободищ, „бо вже купції мало Житомира займают, всі обернули ся через поле іншею дорогою, на Слободище ідучи[4]).

Спадкоємець таких просторів, Василь, оказуєть ся нам вже в молодих своїх лїтах власником, як і Константин Острожський,

---

[1]) Перша мала 8000 кіп, друга 3600. Boniecki: Poczet.

[2]) М. Любавскій: Областное дѣленіе Лит.-рус. государства, ст. 244.

[3]) Як Сабавдія (французька), Гессія надренська, Нассав і т. д. Бердичів перевисшав великостю волости Олицьку, Вишневецьку, Дубенську, Клеванську і Звягольську. Źródła dziej. XXII.

[4]) Idem VI, 139.

значних капіталів. Він скоро по шлюбі з першою жінкою платить довги свого тестя Семена Чорторийського, купує від нього (1523) села Байковичі і Молочковичі, а від жени і її сестри Логойський замок (більше, як за 4500 кіп гр.), потім купує кільканайцять сіл від троцької воєводині Ганни Кіщиної[1]), других однайцять маєтків (Вишнево, Ганути і т. д.), які належали перше до королеви Бони, від якогось Михайла Федотовича[2]), двір Трусовичі від Паца, инші від Врилевського, на Україні купує Кодню і Озеряни. Лежали його капітали на маєтностях Юрія Зеновича і воєводи виленського Миколая Радивила (2800 кіп гр.), а передовсім на маєтностях і староствах господарських (більше як 20000). Треба зважити, що і кольонізація українських земель не мало коштів виносила[3]), як і будівля замків в Слободищах, Бердичеві, Кодні, Логойську і др.

В загальній сумі Василевого добра королівська ласка мало оказує слідів, — все се спадщина Свитригайлових надань або закуплї за власні також спадкові гроші. Жаден з його потомків або родичів не дійшов до того ступня богатства ні могутности — хиба може Федір Скумин, воєвода новгородський, що відограв важну ролю в справі релїгійної Унїї і визначував з власної протекції на митрополита Михайла Рогозу. Жаден з його внуків уніятів і правнуків католиків, хоч вони також займають високі становища в сенатї до половини XVII в., не можуть з ним рівняти ся. Бо опріч земельної основи і скарбів, могутність його мала инший ґрунт під собою: февдальні державні привілеї, на яких стояла литовсько-руська державна система, а які мала до нащаду знищити полїтична Унїя 1569 р.

Не дивно нам, що литовсько-українські маґнати з Тишкевичем, Ходкевичем, Остафієм Воловичем і Константином Вишневецьким на чолї, протестували так розпучливо проти сього акту. Опріч ідеальних сторін їх виступу, яких не будемо нехтувати, була тут важна пружина їх особистих найзначнїщих інтересів. Династична справа рішала ся з ініціятиви самого господаря, національна взагалї инакше розуміла ся як тепер

[1]) Духовниця з 1567 року.

[2]) Лит. Метр. кн. Зап. 35.

[3]) Ми знаємо, що внук Василів, Федір, звісний своєю кольонізаційною діяльностю на Україні, платив по 5 кіп гр. за кождого осілого селянина (на „слободї") осібним слугам-аґентам, що називали ся „осадчими". Таких важнїщих його аґентів рахує Яблоновский 15, а між ними звісного Мотовила, який заложив с. Мотовилівку.

і звязана була неподільно зі справою державно-суспільною, себ то зі зміною форми державного устрою і се найгірше лякало панів Ради, бо добре бачили вони в сьому історичному першорядному факті — свою загубу.

Момент сей наближав ся. Вже на Соймі в Більску 1 липня 1564 р. переведена була найважнїща реформа в тім напрямку: полїтичне зрівнаннє дрібної шляхти Вел. князївства з панами. На образ польської шляхти допустили їх до Сойму, а маґнати зрекли ся феодальних своїх прав над ними[1]). Одначе акт сей був переведений без особливого протесту зі сторони панів — Ради; підписали його здаєть ся всї, а між иншими і Василь. Справа-ж самої Унїї, то є загуби полїтичної автономії Литви і відорваннє від неї Підляша й решти України не були переведені на сїм соймі, навпаки — здавало ся, що сими уступками панове окупили вищі інтереси державно-національні. Навіть польські історики віддають честь їх самовідреченню[2]) в ту тяжку для їх становища хвилю.

Коло того часу маємо ще два важні державні акти, підписані Василем: се привілей господарський на рівність прав православних з католиками (1 липня 1563 р. у Вильнї)[3]) і грамота виленським міщанам на маґдебурське право (1 липня 1569 р. у Більску)[4]).

Прийшов Сойм у Люблинї 1569 р. Попередило його кілька важних фактів, важних для особистого становища воєводи. 1566 р. було засноване воєводство Минське, тодї як від 1523 р. Минське намісництво не істнувало і Минськ оставав ся виключно в руках старости, то є Тишкевича. Того-ж року була відорвана від Підляшського воєводства Берестейська земля і з неї засновано

---

[1]) Лит. Метр. Кн. Зап. XXXIII, 485—493.

[2]) „Wielcy urzędnicy, mian. Mikołaj Radziwiłł woj. trocki, Jan Chodkiewicz s-ta żmódzki, Konst. Ostrogski w-da kijowski, Paweł Sapieha woj. nowogrodzki, Bohusz x. Korecki s-ta łucki, Stefan x. Zbarazki, Bazyli Tyszkiewicz woj. podlaski, Eustachy Wołłowicz marszałek rady przekładając dobro ogólne nad własne, zrzekli się władzy sądowniczej i przywiązanych do niej dochodów, a co większa, siebie i swoich następców i wszystkich xiążąt i panów lit. uznali za równych z bracią szlachtą przed obliczem prawa i dobrowolnie poddali się nowemu sądownictwu. Imiona tych ludzi, przejętych duchem obywatelskim, zasługują na chlubne wspomnienie w dziejach". Sew. Gołębiowski: Czasy Zygmunta-Augusta. Wilno 1851.

[3]) Działyński: Zbiór praw Litewskich.

[4]) Лит. Метр. Кн. Зап. XXXIII, 498—500.

нове, Берестейське воєводство. Хоч воно й було віддане синови Василя, Юрієви, все-ж легко зрозуміти, що таке зменшеннє особистої влади разом з демократизацією соймовою мусіло тяжко вразити Василя. І хоч король старав ся його залагодити підтвердженнєм Логойської ординації (20 серпня 1567 р.) і справа ґрафського титулу — „привилею на кграбство“ мусіла коло того часу обговорюватись, не зменшило се відпору Тишкевича на великому Соймі в Люблинї[1]).

Нам звісна історія того Сойму. Маґнати не явились і в листах до Корони не обіцяли навіть приїхати або прислати кого, (опріч княгинї Слуцької і кн. Корецького). Воєводі Тишкевичеви і каштелянови Тризнї відобрано їх уряди, на прохання польської шляхти, яка домагалась, щоб і луцький латинський епископ Вербицький був також покараний за те, що не приїхав і що листи до короля писав не по латинї анї по польськи, але по руськи. Кара на Тишкевича і Тризну (2 мая) зломила відпір литовських панів. 4 мая Еразм Крочевский, кухмістр литовський, писав до Миколая Криштофора Радивила і радив негайно приїхати, щоби його не постигла доля Тишкевича. Всї сенатори зїхали ся і з більшою чи меншою відвагою старались що можна було відратувати для автономії своїх земель. Василь Тишкевич один не приїхав. За те воєвода волинський кн. О. Чорторийський і київський Константин Острожський виявили великий нахил до угоди без протесту (особливо перший), підписуючи акт „прилучення земель Волинської і Київської“, якого Тишкевич не підписав відносно Підляшської землї. Гарно боронив права свого народу кн. Константин Вишневецький. Дивно, що нї його імени, нї імени Тишкевича і Тризни українські історики не записали з такою похвалою, як кн. Острожського. Але роля останнього, яко противника релїґійної Унії, вияснює се становище його православних панеґіристів.

Звісно, що відорваннє Підляша й Волинї з Браславщиною від Литовської держави, яка була для них центром не тільки державним, але культурним і національним, бо була, власно кажучи, Русю, в якій литовські елементи етноґрафічні й національні ніякої ролї не грали, відбуло ся проти волї тих земель і було актом приневолення. Ось як описує ті важні події най-

---

[1]) Metr. Koronna, 107 f. 46. Воєводство Підляшське було віддане підчашому литовському Миколаєві Кишці, каштелянїя Адамови Косинському,

новіщий польський історик: 4 марця 1569 р. оголошено офіціяльно на Соймі в Люблині „інкорпорацію“ Підляша до польської Корони, не питаючи ні руських послів, ні панів і найважнїщих диґнітарів, котрим король заявив тільки, що мають приїхати для присяги, а коронні посли, знаючи наперед, що вони не схотять сього вчинити, радили вже їх покарати. Постановлено було відобрати їм уряди і віддавати Полякам, а як би дальше опирали ся, карати смертю[1]). Королївський універсал назначив Підляшанам день 27 марця, під карою втрати диґнітарства і староств. До воєводи Тишкевича і других достойників вислано осібних післанців з королївськими листами[2]) з такими-ж самими погрозами. Ніхто не явив ся. Найвідважнїйші, як латинський біскуп луцький Вербицький, кн. Олександр Чорторийський волинський, Василь Тишкевич підляшський і кн. Константин Острожський київський, відмовились листами[3]) Гнїв польських послів був страшний, особливо на біскупа луцького за те, що листи до короля писав ні по латинї ні по польськи, а по руськи. Просили, щоб йому відобрали його маєтности. До Тишкевича і других, що відмовились хоробою, вислати нових післанців, перед котрими могли би у себе дома зложити присягу. Оголошено ще раз, що воєводї Тишкевичеви, каштелянови Григорію Тризнї й більському старостї Юрію Ходкевичеви будуть зараз відобрані їх уряди. До Тишкевича король посилає п. Бартоша Завадского з розказом, щоби перед ним присяг йому і польській Коронї[4]) (кор. лист з 7 цвітня 1569). Воєвода не годить ся присягти і у себе. Посольська „ізба“ виступила 29 цвітня, просячи, щоб його покарано. „Вибрано двох достойників“, пише згаданий польський історик, „Тишкевича і Тризну, притім незвісно, чи для того, що найсильнїще опирали ся. чи для того, що становище їх було найзначнїщим“[5]).

День „екзекуції“ призначив король на 2 мая в понедїлок. Тишкевича і Тризну скасував, а їх уряди передав зараз того-ж дня: воєводство Миколаєві Кишцї, підчашому литовському і старостї дрогичинському, каштелянїю Адамови Косинському, мар-

---

[1]) Nowiny Lubelskie 98. O. Halecki: Przyłączenie Podlasia, Wołynia i Kijowszczyzny 39—40.

[2]) MS. Архиву кн. Чорторийських в Кракові ч. 301, ст. 402—3. (Mandatum ad palat. terrae Podlachiae).

[3]) O. Halecki: opus cit. 11.

[4]) MS. Арх. Кн. Чорт. ч. 301. Halecki: op. cit. 122.

[5]) Halecki: op. cit. 145.

шалкови дрогичинському, які звісні були вже зі своїх польських симпатій і відразу стали по польській стороні.

Польський автор студії про сю важну історичну подію старається доказати, що: „Akt 2 Maja nie był bezwzględnym i samowolnym gwałtem (!), wymuszonym na Królu przez Polaków, lecz uzasadnioną (!) i dobrze obmyślaną zmianą, która w dodatku ani Tyszkiewiczowi ani Tryźnie najmniejszej nie wyrządziła szkody (?). Niebawem obaj przeniesieni zostali na wyższy jeszcze (?) szczebel hierarchii senatorskiej, pierwszy na województwo, drugi na kasztelanię smoleńską“ [1]).

Не звертає уваги на се, що ті уряди були тільки титулярні, воєводство Смоленське як і доходи з нього були в руках Москви, що він сам зазначує: „Rzecz ciekawa — że te godności in partibus w braku innych wakansów specyalnie dla nich utworzono, gdyż godności wojewody smoleńskiego... od czasu utraty Smoleńska w 1514 r. nie obsadzano“.

Не знає він також, що в пів року потім (5 падолиста 1569) Василь Тишкевич дістав для свого роду, так само як і Ходкевичі, грамоту на ґрафський титул (підтвердженнє князівського дістали тоді Чорторийські, Санґушки і Четвертинські на самому Соймі). Але се все-ж були тільки титули без ніякого значіння і хоч в грамоті на „кграбство которое его млт (Василь Тишкевич) дети его млти потомки и щатки со всим вивишеньем оздобою и окрасою на вечнии часи вжгвати и на особах своих носити мают заровно яко иные кграби от Цезаров их мйти и королей християнских учинены и вивишены сут, так якоби вси оздоби и окраси тому титулу належачие тут описани были“... Король оголосив, що „воевода подляский сам дети его мйти потомки и щатки того титулу зо всими належностями оздобою и вольностями вживати славити писать меновать так в панствах наших яко и чужоземних... и вольны будут кром всякое перекази от вшелякого стану под караньем и виною звыклою от Цезаров и королей христ. в таковой справе постановленой“ [2])... Все се не могло рівнятися зі страченим становищем феодального державного вассала, як і титулярне Смоленське воєводство „in partibus infidelium“ в Московській державі не заступало становища і доходів Підляшського, в котрім Василь проживав

---

[1]) Idem, 146.

[2]) В Московськім Архиві Міністерства Юстіції: Литов. Метрика Кн. Записей ч. I A 49, ст. 47—48.

і мав великі маєтности[1]); не заступало страчених прав юрисдикції і привілеїв провінціяльних значне зменшеннє доходів староства Минського, від якого відорвано найбільшу частину, щоб утворити („креувати“) нове воєводство Минське, яке перше також не істнувало, а всї землї тої великанської волости були перше в руках Василя. Все-ж таки ті королївські грамоти доводять, що Жиґимонт Авґуст почував себе винним відносно старця, який йому так довго і вірно служив, а може побояв ся з ним і з його родом зірвати зносини до решти.

„В кождому разї „екзекуція“ з 2 мая мала в справі прилучення Підляша (а посередно й Волинї)[2]) — пише польський історик — значіннє переломове“[3]). Про се свідчить лист кор. крайчого Лаского до князя курляндського[4]). „На инших панів підляшських і волинських упав страх“. Литовський кухмістр Еразм Крочевский писав зараз 4 мая до Миколая Криштофа Радивила, щоби спішив ся приїзжати присягати Польщі, щоб не заслужити на долю Тишкевича і Тризни, „aby trudności jakiey o Mordwy nie miał“, то є, щоби йому маєтности Мордви (на Волинї) не сконфіскували[5]). Радивил приїхав, а скоро наступило прилученнє Волинї, а із нею Браславщини і Київщини. Підписують уже від імени першої, хоч із гарною протестацією: кн. Константин Вишневецький, а без неї воєвода кн. Олександр Чорторийський, від Браславщини: воєвода і гетьман кн. Роман Санґушко, — хоч браславська шляхта протестує, від Київщини: кн. Константин Василь Острожський... Цікавим буде зазначити, що хоч сини Василя і він сам найбільше маєтностий мали у Київщині, а його були й там і на Волинї, нї один з сього роду не підписав прилучення їх земель до Польщі. За те бачимо через два місяці підпис Василя („przez umocowanego“) і синів його Юрія воєводи берестейського і Каленника, мар-

---

[1]) П. О. Галєцкий сього також не знає. Як видно з тестаменту Василя Тишкевича, мав він там: Лососин, Білявичі, Рожанку (її одну купив канцлер Лев Сапіга від його сукцесорів за два міліони злотих п.), Здитов, Лисков, Межиріччє, Хрисвицю і т. д., які відписав дочцї Олександрі, жінці 1) Олександра Григорія Ходкевича, 2) кн. Константина Констант. Острожського, — і замок Камінь Харецький, Дашкевичі, Вилейку, Сілець і т. д., які записав наймепшому синови Остафію (1570 р. 5 серпня. Акты изд. Виленскою арх. ком. XXII, 400).

[2]) З Браславщиною й Київом.

[3]) Halecki: Op. cit. 147.

[4]) Ibidem.

[5]) Археогр. Сборн. VII, ч. 20.

шалка господарського на „привилею панів Лизовских на Унію“ 1-ого липня 1569 року.

Треба признати, що роля литовсько-руських магнатів на Люблинському Соймі була благородна і патріотична, особливо коли рівняти її до ролї аристократії Річипосполитої в момент її подїлу, або української старшини підчас руйновання автономії Гетьманщини.

Особисті вигоди, які вони дістали, т. є. підтвердженнє і жалованнє титулів, були чисто формального характеру і не могли рівняти ся з дійсними їх втратами. Мови не було про якісь матеріяльні вигоди, які напр. бачимо при Гадячській угодї. Нї старосгв, нї гроший, нї урядів. Перед польською демократичною шляхетською нївеляцією — панове старають ся дещо затримати з своїх феодальних прав: „prawa, sądy... stany xiążęce i familje... zachować wiecznie i nieporuszenie“... Стережуть, щоб: „wszystkie prawa[1]), przywileje od wszech przodków I. K. M-ci y od I. K. M-ci samego... narodom litewskim, ruskim y obywatelom W. X. L. y też ziemiom y powiatom, familiom[2]) y osobom dane, całe, zupełne y niczym nienaruszone zostały, także wieczności, feuda, lenności“... хоч їм король і Річпосполита обіцяли: „dostojenstwo y dygnitarstwo y urzędów ziemi naszej Kijowskiej (Wołyńskiej, Bracławskiej etc.) duchownych y świeckich tak Rzymskiego jak y Greckiego Zakonu nie umniejszać ani zasłaniać y owszem wcale zachować“...

Сих обітниць не додержали, а вони добре знали, що їх давне становище аристократичне було загублене.

Ми повинні одначе віддати подяку їм за ту автономію, за ту решту національних прав, за які вони бороли ся і які добули „narodom litewskim, ruskim y obywatelom“...

„Za prożbą wszech wołyńskiey, kiiowskiey etc. ziemi stanów, xiążąt, panów, urzędników, szlachty y wszystkiego Rycerstwa zostawuiemy we wszelkich sprawach ich sądowych... iako y dekreta nasze z kancellaryi naszey koronney... y we wszystkich potrzebach... do nich listy nie iakim innym, ieno

---

[1]) Volum. Legum II, 90.

[2]) Найзначнїщі роди княжі і панські (Ходкевичів, Радивилів і Тишкевичів) одержали коло того моменту затвердженнє або наданнє титулів. Ходкевичі (10 VI, 1568), Чорторийські (26 V, 1569), Четвертинські (5 VI, 1569), Радивили (1 VII, 1569), Санґушки (9 VI, 1569) і Тишкевичі (5 XI, 1569). Всї сї грамоти до себе подібні.

Ruskim pismem pisane y odprawowane bydź maią czasy wiecznemi“.

Они входять до Річипосполитої: „iako równi do równych y wolni do wolnych“... їм „у poddanym ich“ заховують Статут Литовський, обіцюють не давати урядів, тільки: „obywatelom ziemie kijowskiey (etc.) osiadłym... oddawać mamy i powinni będziemy“.

Унія тут персональна, особиста, що до землї Підляшської, Київської і Волинї, се не Унія а „інкорпорація“, якої актів нї Василь, нї його сини, як знаємо, не підписали[1]).

Вчиненої тяжкої зневаги заслуженому і гордому старцеви, на очах тих самих підляшських послів, що на нього прискаржувались, помимо змагань короля, залагодити сю справу, він довго не пережив. Він помер 13 серпня 1571 р., в два роки після важних подій Люблинського Сойму.

Тестаментом своїм 1567 року Василь наказував поховати себе в Логойській замковій церкві св. Богоявленія, що був сам збудував — „у правого крилоса“, „а тому, хто сю св. церкву нарушить, тому Бог судья!“ Але він змінив свою волю перед смертю (1570 р.) і просив, щоб його жена і зять Олександр Ходкевич з дочкою поховали його в Супрасльськім монастири[2]).

Василь жертвував був тому монастиреви образ Богоявленія Спаса на Йорданї в срібло і золото убраний, а також великий дзвін. Труни його і його жени Настасії находили ся в склепі під великим олтарем. В описї з 1644 року ми бачимо, що над тими трунами повішені були прапор з гербом, булави й зброя...

---

[1]) Підляшський посол Буйно скаржив сам його і Тризну перед Соймом 4 марця 1569 року, що з погрозами—посилали свої розкази шляхтї, щоб голоси свої давала при виборах, кому они визначили. (Dyariusz Sejmu Lubelskiego).

[2]) „А кгди на мене Василя въ воли Божое час смертний прійдеть, тогди жона моя Настасія и зять мой его м. панъ Олександро Ходкевичъ вес́полок съ малжонкою своею а дочкою моею Олександрою мають тѣло мое отвезти и поховати въ монастырю ихъ м. Пановъ Ходкевичовъ у Супрасльском у Храмѣ Пречистое Богородицѣ на которое поховане мають митрополита его м. або которого владыку припросити и там погребъ тѣлу моему вчинити такъ якъ прислушитъ на законъ нашъ Хрестіянскій. На тое отписую двѣстѣ коп грошей а другую двѣстѣ копъ грошей отписуемъ слугамъ нашимъ... также и служебницамъ нашимъ“...

Указом імператора Миколая І-го 1836 р. приказано було їх винести зі склепу і закопати, але не дождав ся Василь тої останньої зневаги. Домовина його розпалась вже була давно, порохи розсипались. Нині склеп той зовсім пустий. — Валяєть ся в ньому залізна якась бляха з вирізаними на ній лицарями чи ґлядіяторами[1]) як би на спогад тої боротьби і тих великих подій, про які ми говорили і які вічно звязані з іменем Василя Тишкевича.

---

[1]) Eustachy Tyszkiewicz: Groby Tyszkiewiczów. Warszawa 1871 r.

Таблиця I.

Родовід Тишкевичів

по офіціяльним і геральдичним жерслам

(Окольский, Коялович, Нєсєцкий, Ґотайський Календар 1853 року).

Ґедимин
Вел. князь литовський і руський
† к. 1341 р.

Ольґерд — Вел. князь лит. і рус.
- **Ягайло** — Вел. князь лит. і рус., король польський
- **Володимир** — Князь київський
- **Свитригайло** — Вел. князь лит. і руський

Наримунт — Князь турово-пинський

Монвид — Князь слонимський
- **Іван Монвид** — Воєвода виленський
  - **Мишко**
    - **Каленник Мишкович** — Маршалок, староста путивльський і звенигородський

Любарт — Князь волинський

Корiят — Князь подільський

Діти Каленника Мишковича:

Добр, **Ґетґовт** — вбиті Татарами в 1483 р.

Тишко — Гетьман і воєвода київський, староста переяславський. Ж. Милослава кн. Друцька.

Окушко, **Федір** — вбиті Татарами в 1483 р.

Діти Тишка:

Іван — Архимандрит печерський

Лев — Посол до Орди
- **Тишкевичі — Скумини.**

Василь — Воєвода підляшський, староста канівський, черкаський, минський і пинський, ґр. логойський і бердичівський. Ж. Олександра кн. Чорторийська.
- **Тишкевичі ґр. на Логойську і Бердичеві.**

Михайло — „Гетьман військ київських“.

Гаврило

Таблиця II.

Родовід Тишкевичів

Віки XV, XVI і XVII (1421–1648)
по документальним жерелам.

- **Мишко**
  - **Андрій** — Пан ради В. кн. Руського 1437 р.
  - **Каленник Мишкович** — дістає в 1437 р. від Свитригайла Бердичів, Чортолісції, Ходорковичі і землі над Случем, під Житомиром і Овручем.
    - **Сенько** — Канцлєр і підскарбій Свитригайла в 1446 р.
      - **Ганна** — 1518 р. *М.* Юсько Сенютич
    - **Дашко** — на Ляхівцях і Підгайцях 1469 р.
      - **? (дочка)** — *М.* Олександр Ярмолинський
    - **Окушко** — Пан Ради В. кн. Руського, маршалок Свитригайла, в 1437–8 р.
      - **Борис** — 1499 р. *Ж.* Милохна Дашковичівна, сестра Остапа
        - **Настасія** — інокиня
        - **Духна** — Власт. Басані і Бикова за Дніпром 1530 р. *М.* Степан Дублянський
      - **Лев** — Посол до Орди 1508 р.
        - **Янгурин Скумин** — маршалок господ., стар. чорнобильський, званий „Сарматським Гектором і Руським Пирром“, † 1563 р., похов. у Лаврі Печерській
          - **Федір Скумин** — Воєвода новгородський і підскарбій земський, званий „Оком Церкви“, † 1616 р. *Ж.* Катерина Ладська.
            - **Януш** — Воєвода виленський † 1653 р. *Ж.* Варвара Нарушевич.
              - **Катерина-Евгенія** — *М.* 1) Константин кн. Вишневецький. 2) Олександр кн. Радивил.
          - **Дмитро Скумин** — Маршалок господарський. *Ж.* 1) Софія Вольська. 2) Ганна кн. Масальська † 1609 р.
            - **Тишкевичі-Скумини.**
    - **Тишко** — Пан хоруговний 1421 р.
      - **? (син)**
        - **Михайло** — Посол до Орди 1533 р. *Ж.* Петрухна, вдова кн. Михайла Глинського.
          - **Михайло** — Староста остерський. *Ж.* кн. Воротинська.
          - **Юрій** — Маршалок господарський.
            - **Герман** — Архимандрит св. Михайла Золотоверхого 1648 р.
        - **Гаврило** — 1547 р. *Ж.* Настасія Сопіжанка
          - **Матвій** — *Ж.* Олена кн. Друцька-Горська.
            - **Андрій** — *Ж.* Софія Сопіжанка, вдова Андрія Сангушка, кн. Ковельського.
          - **Михайло** — 1586; *Ж.* Соломія кн. Неленденська.
        - **Василь** — Посол до Москви, пан Ради, гетьман дв.- 1555 р., воєвода підляський до 1569 р. *Ж.* Олександра кн. Чорторийська-Логойська. † 1571 р., похов. в Супрасльськім монастири.
          - **Тишкевичі ґр. на Логойську і Бердичеві.** (Гл. Табл. III).
    - **Івашко** — на Корниці і Чортолісцях 1465 р. *Ж.* Агафія кн. Глинська
      - **Іван** — Архимандрит Київопечерської Лаври 1470 р.
  - **Єсько** — Пан ради В. кн. Руського, посол Свитригайла до Хрестоносців в 1435 р.

Таблиця III.

Потомки Василя Тишкевича

на Логойську і Бердичеві.

Василь Тишкевич Каленникович

на Бердичеві, Слободищах, Чортолісцях, Махнівці, Кодні, Буркавцях, Корнині, Озерянах і т. д. на Україні; на кн. Логойськім і Заозерськім на Білій Руси; на Рожанні, Лососині, Білявичах, Здітові, Лискові. Камінці і т. д. на Підляші; ґраф на Логойську і Бердичеві — 1569 р., стар. канівський і черкаський — 1536 р., минський і пинський, Пан Ради, маршалок господарський, гетьман дворний — 1552 р., воєвода підляшський 1558—1569 р., посол до Орди 1532—1535 р. і до Івана Грозного в 1557—60-их рр.
† 1571 р., похований в Супрасльськім монастирі.
Ж. 1) Олександра Семенівна кн. Чорторийська-Логойська.
2) Настасія Андріївна Сопотьківна.

I. | II.

Федір Каленник (Каленицький) Пан Ради, маршалок господарський. Ж. Варвара кн. Соломерецька.

Настасія М. Іван Мелешко, каштелян смоленський.

Юрій Пан Ради і маршалок господ., воєвода берестейський, посол до Москви, ординат Логойський 1567 р. Ж. 1) Ганна Котівна. 2) Федора Воловичівна, кашт. виленська. 3) Сузанна Сопіжанка.

Остафій † 1555 р. Ж. Марія кн. Друцька-Озерецька.

- **Константин** Кашт. підляшський 1599 р.
- **Софія-Людмила-Олена-Милослава** 1567 р.

Олександра М. 1) Олександр Ходкевич, стар. городенський. 2) Константин кн. Острожський. 3) Микола Язловецький, стар. сокальський.

Остафій-Серафим Учений, поет, каштелян смоленський, † 1590 р.

Федір-Фридрих Стар. нехвороський, кольонізатор України. Ж. Софія кн. Острожська-Заславська.

- **Януш** Воєвода київський, стар. житомирський і сокальський, кавалєр мальтанський † 1649 р. Ж. Ядвига з Бучача Белжецька.

Олександр Доктор Сорбонни 1606 р. Ж. ? кн. Крошинська.

- **Самуїл Єроним** Сторонники Лжедимитрія, вбиті в Москві 1611 р.

Петро Воєвода минський. Ж. Реґина кн. Ряполовська-Головчинська.

- **Казимир** Підчаший литовський † 1652 р.

Мартин Маршалок госп. 1589 р. Ж. Елеонора Халецька, мечниківна лит.

- **Єсиф** Ж. Варвара Пац.

Юрій Провінціял Єзуїтів польських.

Остафій Воєвода берестейський † 1632 р. Ж. Софія кн. Вишневецька.

- **Лев-Криштоф** Воєвода чернигівський, стар. житомирський, диктатор проти Шведів † 1666 р. Ж. Софія Вороничівна.
- **Юрій** Біскуп виленський, посол до Риму † 1656 р.
- **Фільон** вбитий козаками 1648 р. Ж. Тереса Сопіжанка.
- **Ян-Антін** Маршалок литовський † 1649 р.

Діяльоґ Йоаникія Волковича з 1631 р.

Подав *Михайло Возняк.*

I.

В 1630 і 1631 рр. вийшли у Львові з братської друкарні при церкві Успення Пресвятої Богородиці дві памятки нашої старої драматичної літератури. Першу з тих памяток „Вѣршѣ зъ трагодіи Христосъ пасхонъ Григоріа Богослова. Першіи въ святый Великій Пятокъ при положеню Плащеницѣ до гробу, другіє на пресвѣтлый день Воскресеніа Господа нашего Ісус Христа“ — опублікував др. Василь Щурат у т. CXVII—CXVIII „Записок Наукового Товариства ім. Шевченка“ у Львові п. з. „Хрістос пасхон, львівські віршовані діяльоґи з 1630 р.“ Друга памятка не появила ся досіль передруком.

В своїй бібліоґрафії старих кириличних друків І. Каратаєв змішав сї обидві книжечки. Першої він не бачив, її титул узяв із катальоґу П. Демідова, а бачив тільки примірник другої книжечки без титулового листка. А що вони обидві мають за зміст віршовані терпіння Христа й вислів радости з приводу його воскресїння, І. Каратаєв подав опис другої брошури як опис „Вѣршѣвъ“ [1]), а на місці опису другої подав тільки її недокладний титул [2]).

Дефектний примірник бібліотеки М. Тіхонравова, який бачив І. Каратаєв, починав ся присвятою: „Єго̂ мл̃лости Па̂ну, П. Ма̂рку Са̂вичу Шва̂гру и Добродѣєви своє̂му ласкавому... Посполи̂гая то єстъ, милостивый Пане...“. Під присвятою, якої дальший текст не поданий, підписаний „Іоаникій Волковичъ“. В доступних менї примірниках присвяти инші. Марко Савич був міщанином Львова, як виходить із документів до історії львів-

1) И. Каратаевъ: Описаніе славяно-русскихъ книгъ напечатанныхъ кирилловскими буквами. Томъ первый съ 1491 по 1652 г. Спб. 1883. Ст. 418. Ч. 359.

2) Op. cit., ст. 428. Ч. 378.

ського ставропигійського братства[1]). В однім із них з 1636 р. говорить ся, „ижъ небощикъ п. Марко Савичъ легковалъ мемрамою церкви Божой в золотыхъ и въ томъ (не учинивши самъ досить), умерлъ, сукцессия албо спадки на брата его п. Даниила спали, котрому небощикъ злецилъ, абы тѣло его было пafтованое въ манастири Лвовскомъ преподобнаго отца Онофрия, где и матка и малжонка небощиковская лежатъ; лечъ братъ, не братерско поступивши, гдесь индей тѣло загрѣбъ, а то для того, абы належного церкви Божой не отдалъ"[2]). Ся записка вказує на родове заціькавлення Савичів святоонуфреївським манастирем у Львові, якого черцем був автор книжечки з 1631 р., що очевидно був ще й особисто зобовязаний Маркови Савичеви.

У „Временнику Ставропигійского Института" на 1885 р. (і відбиткою) появила ся „Хронологическая роспись церковныхъ и мірскихъ русско-словенскихъ книгъ печатанныхъ кирилловскими буквами въ городѣ Львовѣ, начиная съ 1574 до 1800 года" заслуженого збирача українських стародруків і рукописів Антона Петрушевича. Заголовок книжечки з 1630 р. й зазначення, що вона обіймає 18 листків 4°, та що на оборотнім боці титулового листка находить ся герб молдавського господаря І. Мирона Бернавського (у Петрушевича: Барнавського)[3]), вказує, що Петрушевич подав її титул з автопсії. За те титул книжечки Й. Волковича подав Петрушевич у перекрученій формі: „Размышленіе о муцѣ Христовой и стихи на Воскресеніе Христово". З зазначення обєму книжечки: 31 листок 4° — видко, що Петрушевич, евентуально його інформатор, мав у руках дефектний примірник, очевидно без титулового листка, чим можна пояснити недокладність поданого ним титулу, який зазначив на підставі змісту книжечки.[4]) Про присвяту сього примірника подав Петрушевич, що його „дедиковано Гавріилу Марковочу (sic) купцу и мѣщанину львовскому"[5]). Недокладне подання сеї присвяти свідчило-б, що навіть дефектного примірника сеї книжечки не мав Петрушевич у руках.

---

[1]) Архивъ юго-западной Россіи. Часть первая, томъ XI. Акты, относящіеся къ исторіи Львовскаго Ставропигіальнаго братства. Київ, 1904. Ст. 27 і 120.

[2]) Op. cit., ст. 120.

[3]) Временникъ Ставропигійского Института съ мѣсяцесловомъ на годъ простый 1885. Львів. Ст. 116.

[4]) Тамже, ст. 117.

[5]) Тамже.

Перший докладно описав „Розмышлянє" Й. Волковича др. Ів. Франко. Підкресливши, що „було-б дивно, як би при великім впливі заходу на українську (у Франка: південно-руську), особливо уніятську, а далї й православну церкву також звичай пасійних відправ, казань і відповідних писань не був прийняв ся у нас", відмітив др. Франко, що „перші слїди сього звичаю в нашій друкованій лїтературі маємо в писанях Йоаникія Волковича, Львовянина"[1]. Далї др. Франко приписав авторство „Вѣршѣвъ" з 1630 р. Й. Волковичеви, може йдучи слїдом за „Обзоромъ русской духовной литературы 862—1720" — харківського епископа Філярета, що піднїсши авторство Волковича при „Розмышляню", додав: „Правдоподібно він переложив також траґедію Григорія Богослова про терпіння Спасителя, видану у Львові 1630 р."[2].

Подавши докладний біблїоґрафічний опис книжечки завдяки тому, що в біблїотецї Ставропигійського Інститута у Львові знайшли ся два її примірники, схарактеризував др. Франко сам твір Волковича ось як: „Вірші Волковича, треба признати, дуже слабі, мова незугарна, повна польонїзмів, вислів млявий. Автор держить ся канонїчних євангелий. Але книжечка (а правдоподібно так само й попередня) важна з иншого погляду, як перша звісна нам проба української (у Франка: руської) драматичної вистави на пасійну тему взагалї і спеціяльно у Львові. Про те, що ті „вірші", написані в драматичній формі, були справдї виставлені на сценї і що ролї відгравали дїти львівських міщан, членів Ставропиґії, свідчить сам титул, а також ремарки, покладені при особах: Душа побожная а҃ (Георгієвич), Душа побожная в҃ (Ланґишъ), Душа побожная г҃ (Буневскій). Про українську (у Франка: руську; властиво: грецьку) сїмю Ланґишів ми знаємо як про видних провідників Ставропиґії; певно до таких honoratiores зачисляли ся й Георгієвич та Буневський, коли автор тільки при тих особах уважав потрібним зазначити, хто грав ту ролю; инші ролї грали певно менше видні „отрочата", себто ученики ставропигійської школи. Маючи на увазї, що зо Львова, хоч із польських кругів, вийшли найстарші українські (у Франка: укр.-руські) інтермедії (Ґаватовича, 1619), і отсей другий факт, що тутже, правдоподібно в ставро-

[1]) Др. Ів. Франко: Апокріфи і леґенди в українських рукописів. Т. II. Львів, 1899. Ст. XXVIII.

[2]) Ученыя Записки Втораго Отдѣленія Императорской Академіи Наукъ. Кн. III. Спб. 1856. Обзоръ, ст. 170.

пигійській школі, в 1630—1631 роках відбували ся перші звісні нам пасійні вистави на українській (у Франка: руській) мові, ми одержуємо інтересну вказівку, де саме розвинула ся уперве найстарша українська (у Франка: руська) драма"[1]).

Чи обидва примірники Ставропигійського Інститута у Львові мали присвяту Гавриїлови Лянґишеви, того на жаль не відмітив др. Франко. Примірник, який був перед війною в музею Ставропигійського Інститута, вивезенім в часї російської окупації Галичини зо Львова, була таж присвята, про яку згадав др. Франко, а яка розвязує заразом питаннє, про яку присвяту згадує Петрушевич у своїм недокладнім поданню титулу книжечки Й. Волковича.

Оповідаючи в своїй історії української літератури про початки драматичної літератури XVII віку, др. Франко зазначив „імя ставропигійського священика у Львові і вчителя при братській школі Йоаникія Волковича, який у р. 1631 виставив у часї Великодних свят шкільну драму про воскресеніє Христове". Згадавши, що в акті виступало 13 осіб, а саме крім згаданих трьох побожних душ ще 10 вістників, яких актори не названі, др. Франко підкреслив безсумнівність, що „подібних творів було більше"[2]).

Що торкаєть ся трьох названих акторів-хлопців, Лянґиш був сином того Гавриїла Лянґиша, якому Волкович і присвятив свою книжечку. Батько Гавриїла Марко був Греком, що як купець зявив ся у Львові в другій половині XVI в. Перед 1588 р. „панъ Марко Гречинъ далъ сына своего[3]) Гавриска" до братської школи. І вихований у сій школі Гавриїл Лянґиш, по батькови Маркович, починає від другої половини другого десятиліття XVII в. брати живу участь в діяльности брацтва. Уже 1616 р. вибрано його до колеґії старших[4]). Про його відношеннє до справи братської школи згадує кілька документів. Протокол з засїдання братства 23 липня 1633 р., писаний рукою Лянґиша, зазначив порученнє Лянґишеви нагляду над добудовою школи: „За згодою всѣх панов старшых и молодшых, видячы великое утисненє на грунтѣ, казали муровати над шъколою для

[1]) Др. Ів. Франко, op. cit. ст. XXIX—XXX.

[2]) Іван Франко. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. Львів, 1910. Ст. 64.

[3]) Архивъ юго-западной Россіи. Часть первая. Т. X. К. 1904. Ст. 58.

[4]) Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 80—82.

поставленя друкарнѣ, абы дѣтем оных также и посторонным было мѣсце для науки и мешканя дидаскалови, и злецили мнѣ — Гаврылию Лангішу дозор в том будинку и шафунок"[1]). В часї засїдання братства у великоднїй вівторок 1634 р. братчики просили Гаврїїла Лянґиша, „абы зачатое дѣло въ мурованю школы совершалъ, що п. Габриель зъ милости ку церкви Божой учинити, аще Богъ зезволитъ, обецался"[2]). Один братський документ з 1658 р., підносячи потребу, „дидаскала абы мѣти до школы в науках словенской кграматикѣ также и латинской добре умѣетного, который бы тые обѣдвѣ традовал так для сынков мѣсткѣх братскѣх и розных, такъ теж и сыновъ нищых школных меншых и болшых", між добродіями школи поставив Лянґиша на другім місцї по Сагайдачнім: „Впакъже на то суть и добродѣйства, — читаємо в тім документї, — а мѣновите на школу славнои памѣти добродѣйство лекгованоє побожнаго п. Сагайдачного. небожчыка, item такъже на школу и нищых школныхъ през славнои памяти небожчыка п. Кгабрыеля Лангѣша, брата старшого, вѣдеркафомъ рочним и ординацією по золотых 30 на выхованя нищым лекгованоє"[3]).

Ще більшу суму записав на шпиталь при святоонуфреївськім манастирі. Завіщанне в справі сього зробив 21 грудня 1636 р. „при обецности и за доброволнымъ позволенямъ малжонки Варвары". В нїм записав „до шпиталя, на предмѣстю Краковскомъ будучого, титулу преподобного отца Онофрия на выживеня и опатреня убогимъ и недолужнымъ, тамъ найдуючимся и на потомъ будучимъ, также и на оправу шпиталя" чотири суми в позичках, готівцї і заставах: 400 золотих польських, 300 зол. поль., 800 зол. поль. і 200 зол. поль. Ставропигійське братство мало визначати споміж себе провізорів до шпиталю і їм поручати нагляд. З доходу від сих сум мали вони „вшелякое опатреня убогимъ чинити съ пилностю. А то такимъ способомъ, абы двѣ части вѣдеркафу на кождый рокъ шпитальнымъ отдавано было, третяя зась часть школнымъ нашимъ и годнымъ церковнымъ церкви мѣсткое на опалъ, выжывеня и одежду обертано было, презъ щобы имя Господне тымъ уставичне хвалено было и наука ти ся церковная помнажала, що дозорцове школы того пилно дозирати будутъ". Просив і своїх потомків і „повинныхъ" „того пилно перестерѣгати,

[1]) Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 648.
[2]) Тамже, ст. 103.
[3]) Тамже, ст. 209.

абы съ таковыхъ сумъ доходъ вышей описаный и назначеный такъ убогихъ въ шпиталю, яко и нищихъ въ школѣ завше доходилъ“ [1]).

Що торкає ся акторства Лянґишевого сина, нема даних сказати, чи се був той Маркіян, про якого згадує завіщаннє Гавриїла Лянґиша з 1648 р., а якого рядецькі акти з 1650 р. називають уже померщим. В усякім разї з смертю Гавриїла Лянґиша не видно його мужеських потомків у брацтві, а згадують ся тільки вдова по нїм — Пелагія (друга жінка) та її доньки[2]). В сім завіщанню згадують ся тільки дві доньки Лянґиша, що посвятили ся черночому життю, а саме Кандида й Олїмпіяда, та дві инші: Варвара й Олена. Крім них були ще три, з яких одна померла дївчиною, друга, Софія, вийшла за виленського міщанина Прокопа Дорофієвича, а третя Марина[3]).

Другий з названих акторів — Буневський — се правдоподібно син члена братства Василя Буневського, що його братство вибрало своїм писарем на засїданню 4 вересня 1616 р.[4]). На засїданню 14 червня 1633 р. „пану Василію Буневскому и пану-Константину Медзапетѣ украшеннє пѣнія церковного рядъ отданый есть“ [5]).

Третїй з названих акторів — Георґієвич — се можливо пізнїйший член братства Евстахій Георґієвич, згаданий з приводу замітки про невідбуте засїданнє братства, скликане на 8 листопада 1682 р.[6]).

Крім двох згаданих присвят відома ще третя, инша, Петру Могилї. Дефектний примірник з сею присвятою має „Національний Музей“ у Львові (ч. 411). На оборотнім боцї заголовного листка находить ся герб Могилів серед ініціялів Петра Могили. Присвята має заголовок: „Преподобнѣйшему вельможному єго милости отцу кvръ Петру Могилѣ“ [7]).

---

[1]) Тамже, ст. 124—126.

[2]) Федір Срібний. Студії над орґанїзацією львівської Ставропіґії від кінця XVI до полов. XVII стол. III. Роля Греків в брацтві. (Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. CVIII, ст. 31).

[3]) Федір Срібний, op. cit. IV. Матеріяльні відносини братчиків. (Записки Н. Т. ім. Шев., т. CXV, ст. 59).

[4]) Архивъ, ч. 1, т. XI, ст. 81.

[5]) Тамже, ст. 91.

[6]) Тамже, ст. 294.

[7]) Д-ръ Иларіонъ Свѣнцицкій: Каталогъ книгъ церковнославянскои печати. Жовква, 1918. Ст. 136. Ч. 485. На жаль рідші друки „Національного Музею“ вивезені тепер зо Львова задля збере-

Нижче поданий текст скопійований перед вибухом всесвітньоі війни з примірника Музею Ставропигійського Інститута у Львові. Крім „Розмышляня“ инший твір Волковича невідомий дотеперішнім історикам української літератури, а приписувані Волковичеви „Вѣршѣ зъ трагодіи Христос пасхонъ Григоріа Богослова“ — се, як вказав д-р Щурат, твір друкаря братської друкарні Андрія Скульського[1]), по нинішньому Скільського.

II.

„Розмышлянє“ Волковича належить до того роду давньої драми, яка розвинула ся в західній Европі найкраще в XII і XIII в. Була се чисто церковна драма, що брала теми зо служби божої, євангелії й леґенд про святих, яких цілю було доданнє більшої урочистости богослуженням на Рiздво Христове, Великдень і ин. В таких драмах діяльоґ звичайно бідний, обмежуєть ся майже виключно до тексту святого письма чи подібного джерела, а особи, виведені в них, говорять тільки те, що найнеобхіднїйше.

Коли на полі релігійної драми спинити ся при великодній драмі, куди що-до свого змісту входить і діяльоґ Волковича, на польськім ґрунті, відки головно перенесло ся залюбованнє до драматичних вистав на українську землю, з початків справжньої драми можна згадати „Dialog o Męce Pańskiej“. Він складаєть ся з двох актів, прольоґу й епільоґу, в яких містить ся поклик до глядачів уважно вислухати діяльоґ і вказані духові користи, що пливуть із участи в таких виставах. В першім акті виходить шість ангелів зо знарядами мук Христа й оповідають, що Христос перетерпів від сих знарядів. Ангели звертають ся до осіб, які беруть участь у виставі, й домагають ся від них посвідчити їх описи. Сим способом втягають ся в акцію всї присутні на сценї особи. По ангелах звляють ся три чесноти й викидають Пилатови строгий декрет, а людству закаменїле серце. Грішник Адам каєть ся і просить вибачити йому гріхи. Тодї особа, названа тут чомусь „secundum intermedium“, завзиває його радо взяти на себе хрест Христа й понести його за Спасителем.

ження і тому відкладаю до додаткової замітки відбитки титулової картки й гербу, наведеннє тексту присвяти Петру Могилї, як також евентуальне зібраннє нових архивних вісток про Йоаникія Волковича.

[1]) Д-р Василь Щурат: Хрістос пасхон. Львівські віршовані діяльоґи з 1630 р. Львів, 1914. Ст. 12.

В другім акті починають ся справжні ляменти Марії під хрестом, які саме стали зародком драми сього роду. Опісля зявляєть ся другий грішник, обіцяє поправу й поясняє, що як з дерева вийшов упадок людства, так знову на сім дереві довершило ся його спасеннє[1]).

Найкращим твором сього роду в польській літературі є „Dialog abo rozmowa grzesznego człowieka z anioły“ Мартина Пашковського, виданий у Кракові 1612 р. Грішник Адам оповідає докладно похід на Кальварійську гору й розпяттє якоїсь невідомої людини, над якою милосердить ся з тої причини, що її мучено так не по людськи. Виходять ангели зо знарядами Христових мук і поясняють йому, що се за нього так відпокутував Христос. Ангели показують Адамови всі знаряди Христового розпяття й подрібно виясняють їх ужиток, зазначуючи притім, що вже швидше він повинен був витерпіти такі муки на хресті від гака, мотузя, різок, батогів, ланцюгів, терня, кліщів, цвяхів і молотків. Далї починаєть ся лямент Богородицї. З нею ляментує і Марія Магдалина. Тодї зявляєть ся справедливість з голим мечем і закидає Адамови, що се він є причиною мук Христа. Зявляєть ся Милосердє і радить Адамови не попадати в розпуку. Адам звертаєть ся до Богородицї та просить вибачити йому його гріхи. Співом і молитвою ангелів закінчуєть ся акція драми. Було кілька перерібок сього драматичного твору, але з них найблишчим до орвґіналу є „Carmen lugubre ad tumulum Jesu Christi“[2]).

Про одноденвий „Dyalog o męce Pańskiej“ Валєнтія з Кент[3]) не вміють нїчого ближче сказати історики давньої польської драми. Инші драми, про які вони згадують, не мають нїчого спільного з „Розмышлянєм“ Волковича.

Зрештою в Польщі було багато писань, що підходять темою до „Розмышляня“ Волковича. Ян Лянґус видав у 1541 р. „De Christo patiente. In sepulturam Domini“. В 1562 р. видав Ян Димітр Солїковский у Кракові „Poemata: Saphicon Passionis et Resurrectionis Christi“. Зпід пера Якуба Вуйка вийшли в 1575 р. „Figury i modlitwy o umęczeniu Pana naszego Jezu Krista“, а в третїй частинї книги Вуйка „Postyla katho-

---

[1]) St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce. Краків, 1904. Ст. 59—60.

[2]) Також, ст. 60—62.

[3]) Dr. Wiktor Hahn. Literatura dramatyczna w Polsce XVI. wieku. Львів, 1906. Ст. 12.

liczna“ є „Passia, to jest historya męki i śmierci Pana Jezusa Chrystusa“. В 1582 р. вийшла в Познанї „Passia, to jest historia męki Pana naszego Jezusa Chrystusa“. Була також „Historya umęczenia Pana naszego Jezusa Chrystusa na pienie polskie wydana“. В 1591 р. вийшли в Кракові „Deklamacye na dzień Wielkanocny dla ćwiczenia pacholąt szkolnych“ Станислава Скорецкого, та „Processya Wielkanocna“ Томи Белявского, а в 1599 р. „Passio Jesu Christi“ з нотами. „Pięćdziesiąt punktów rozmyślania męki P. Jezusowej służących“ в перекладї Станислава Ґроховского з латинських віршів Івана Давида (Краків, 1608) зложені з самих двовіршів. „Jezusa Christusa Messyasza i Boga prawdziwego okrutne mordowanie dla grzechów narodu ludzkiego, ze czterech ewangelistów wierszem zebrane, chrześciańskiemu człowieku barzo potrzebne, przez Macieja Alexandra Sczechowica S. B. napisane“ (Краків, 1609), оповідає коротко справу від прогрішення прародичів. Тогож року вийшов у Кракові „Lament nad grobem“. Кілька писань на згадану тему видав Абрагам Рожнятовский: Pamiątka krwawej ofiary Pana Zbawiciela naszego (Краків, 1610)[1]), Summariusz Męki Pańskiej (1618) i Źwierciadło smutne wyrażające wizerunek okrutnej męki[2]) (1618). В двох роках 1611 і 1612 вийшли роздумування про муки Христа Андроція-С. Висоцкого „Rozmyślania o drogiej

[1]) Я мав у руках краківський передрук з 1692 р.: Pamiątka krwawej ofiary Pana Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa: wedle miejsc Hierozolimskich nad Zebrzydowicami wykonterfetowanych... a teraz na wzbudzenie gorętszego w wiernych Chrystusowych nabożeństwa za staraniem i sumptem jednej osoby z dozwoleniem starszych przedrukowana.

[2]) Я мав у руках краківське виданнє з 1634 р.: Źwierciadło smutne i żałosne drogiej i niewinnej męki Pana a Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa przez Abrahama Rożniatowskiego ze czterech Ewangelistów złożone i połowicą Pisma dla zabawnych umniejszone, a według dymensiej miejsc ss. kalwaryjskich na Zebrzydowicach opisane odprawującym peregrynacye tamteczne ludziom chrześcijańskim pożyteczne. По „Tajemnicach w Wieczerniku i w drodze do ogrojca“ йдуть „Tajemnice w ogrójcu“, а далї: Sprawa u Annasza i w drodze, Sprawa u Kajphasza i w drodze, Sprawa pierwsza u Piłata, Sprawa u Heroda, Sprawa druga u Piłata, Ubiczowanie i koronacya Pańska, Piłat Pana ukazawszy niewinnego na śmierć zdawa, Już Zbawiciel nasz Jezus Chrystus na śmierć pod krzyżem idzie, Weronika i Symon i weszcie Pańskie na Kalwaryą, Chrystus na krzyżu rozbity i podniesiony, ostatnie na krzyżu słowa Pańskie, Umarł Chrystus. Дещо з сеї диспозиції відпадає у Волковича вже задля обставин вистави „Розмышляня“.

męce Pana naszego Jezusa, (Краків, 1611) і Зібенайхерової (1612, перше вид. 1604). Крім того в 1611 р. в Кракові появили ся „Cudowne wiersze z indyjskiego języka przełożone albo żałoba Panny Najświętszej, o męce Pana Jezusa Syna jej, z krótką o tymże historyą. Przydane są do tego niektóre insze rytmy, tejże materiej służące — Станислава Ґроховского. В 1615 р. вийшли „Mors Jesu Christi a rhetoricae anditoribus deplorata“ С. Уїневского-Яна Руткевича й „Variorum poematum fasciculus“ Карла Маляперта, де є 9 елеґій „Christus patiens“. В 1617 р. в Кракові (пізнійше 1621 р.) вийшла „Krwawa ofiara Jezusa Chrystusa“ Лаврентія Хлебовского.

Сей далеко неповний ряд назв показує тільки ту атмосферу, серед якої нетяжко було явити ся „Розмышляню“ Волковича, яке є властиво віршованими реколекціями. Стичні точки з „Розмышлянем“ виказує тільки „Cień pogrzebu P. Jezusowego, który mu sprawili dwa przezacni uczniowie, Jozeph z Arymathiej, szlachetny senator etc. i Nikodem z Pharuzów książe żydowskie. Wystawiony gwoli uroczystości wielgopiątkowej bractwa pot titułem tychże świętych, na poratowanie ubogich założonego. Przez Walentego Bartoszewskiego, brata tegoż bractwa w Wilnie w drukarniej Akademiej Soc. Jezu. Roku Pańskiego 1630“. Я користував ся примірником бібліотеки краківського університету. По 37 восьмивіршових строфах, зложених з 11-складових віршів, іде 16 такихже строф з заголовком „Zdumienie dusze nabożnej nad zamordowanym P. Jezusem“, далї „Płacz nabożnej dusze nad zmarłym P. Jezusem“ (14-складовий вірш), вкінці „Westchnienie dusze nabożnej do ran Pańskich“ (10-складовий вірш). Книжка присвячена Юрієви Тишкевичеви. „Cień“ починясть ся так:

1.

Umarł Bóg-człowiek, Syn Ojca wiecznego,
Bóg z Boga, Zbawca narodu ludzkiego,
Od ulubionych swoich potwarzany,
Na śmierć bezprawnie krzyżową skazany:
Poszijki zbrojne, policzki brozdziste,
U słupa razy zniósł krwaworzesiste:
Głowę mu cierniem do mozgu poryto,
Do krzyża ręce i nogi przybito.

2.

Umarł, ach, umarł, Syn Boga jedyny,
Wisi na krzyżu do zmrocznej godziny.

Do miasta bluźniąc idą krzyżownicy,
Zostają tylko Pańscy miłośnicy,
I to nań zdala poglądając stoją,
Ciała zmarłego z krzyża zdjąć się boją:
Prze zapalczywość Judską wielce srogą
Ostatniej czynić posługi nie mogą

„Zdumienie się dusze nabożnej“ починаєть ся:

Przychodźcie, córki sławnego Syona,
A oglądajcie króla Salomona.

„Płacz nabożnej dusze“ має такий початок:

Wszytkie Bogarodzice żale, wszytkie wzdychania,
Macierzyńskie łzy wszytkie i zająkawe łkania.

„Westchnienie dusze nabożnej do ran Pańskich“ вказує на початку на те, що

Szczęśliwy, w którym Pan sobie lubuje
I w czyje serce rany swe rysuje.

Після того йдуть такі розділи: Wiara rozbudza Józefa, Miłość Boska zbudza Józefa przykładami, Bojaźń ludzka odwodzi Józefa od dobrego uczynku, Odwaga Józefa i przemowa, Smutek Panny Mariej.

Коли „Розмышлянє“, держачи ся невільничо євангельського тексту, не зважаючи на численні польонізми, може бути продуктом слабого хисту Волковича до віршування, виведеннє радости церкви, божого милосердя, божої любови, розуму, памяти, волї, побіди, триюмфу, хреста, списи, тростини та цвяха в „Вѣршахъ на радостный день воскресенія Христа, Спасителя нашего“ вказує на сильний вплив шкільних єзуїтських драм на Волковича.

На користаннє з польських джерел вказує і велика скількість польонізмів у книжечцї Волковича, напр. ґрмотом, тяжары, огродку, множство, полички, блюзнѣрцею, продку, скрухи, выступок, лзы, сроґость, крве, литости, чловеченства, тропы, насмѣвиском, внутрности, ґротъ, злочинца, тесницѣ, сличности, оцеану, брегу, столку, панства, звитязца, звитязство, волали, позбыли, нѣмашъ, крижуютъ, крепуютъ, велбити, зезволилъ, поличкуютъ, ся запираетъ, звитяжила, обалила, ся скрушаетъ, ся злитовати, зепсовати, зґрухотати, усилуютъ, вытрвати, звабила, вложила, трухлѣютъ, вспомнѣть, пельґримовалъ, выпущаєшъ,

оплвано, крвавила, вспираєтъ, мдлѣетъ, дрентвѣла, ся збествили, пѣстовати, взбужало, сличне ся упстривши, роспущаєтъ, звендѣетъ, велбити, подолати, щитися, увелбенный, скрепованый, розбествивши, земдлѣлый, обецаную, падлого, сродзе, нѣґды, крвавых, же, сроґоболне, горливе, сроґих, поносную, ово, неґдысь, кгды, вшелякои, южъ, нендзная, латво, овшеки, вевнутръ, всполъ, напрод, окрутной, предтим, сурове, бовѣмъ, єднакъ, спросне, вжды, заисте, ораз, обфитыи, посродку, прожно, врыхлѣ, бозко, цале, драпѣжне, нестеты, зевнутрней и внутрней, оцеанское, тескливое, папское (в значінню: боже), пьенкне, през і багато инших. Одну частину сих польонїзмів, які вкрали ся в українську книжну мову XVII в., друга без сумнїву взята з говору околиці, з якої походив Волкович, а решта — се певно намул із впливу польських джерел на Волковича. Що Волкович не був вільний від польонїзмів і тодї, коли не потребував невільничо їм підлягати, вказують численні польонїзми в коротенькій присвятї, як: найпреднѣйшій, поневажъ, спосрод, горливого, найперьѣй, найзначнѣй, упріймости, теды, зезволилем, вспо̂лъ, малжонкою, цнымъ, выспѣ і ин.[1]).

На присутність польських джерел в самій бібліотецї ставропиґійського братства вказувало-б те, що спис її з 1601 р. подає між „книгами ляцькими" два рази: Żywot Pana Jezusow[2]). Зрештою подібні вистави бачив Волкович у Львові й деинде, бо-ж у присвятї Ляндишеви признаєть ся, що у Львові зазнав він добродійств від нього в своїх мандрівках (странствуючи).

III.

Розглядаючи справу, серед яких обставин надрукував Волкович своє „Розмышляне", треба пригадати, що близько 20 літ тягнула ся будова камінної церкви Успення Пресвятої Богородиці. На її будову дали великі суми молдавські господарі Єремія, Павло й Семен Могили, а також господар Мирон Бернавський[3]). Зовсім викінчена була церква в 1630 р., а в 1629 р.

---

[1]) В своїм передруку книжечки Волковича розвязую титли та вношу надстрічні знаки, в двоскладових і більшескладових словах лишаю наголоси, наскільки вони були, а крім сього в таких получениях, як: притыимъ і т. д.

[2]) Денис Зубрицький: Historyczne badania o drukarniach rusko-słowiańskich w Galicyi. Львів, 1836. Ст. 40 і 41.

[3]) Денис Зубрицький: Kronika miasta Lwowa Львів, 1841. Ст. 272.

розпочало ся викінченне середини церкви. На посвяченне церкви приїхав до Львова з співаками й києво-печерський архимандрит Петро Могила, син Семена й небіж Єремії Могил і царгородські монахи з патріярховим благословленнєм. Посвятив церкву 16 січня 1631 р. львівський епископ Єремія Тисаровський при великім зборі народу — міщан, шляхти й духовенства[1]).

В половині червня того самого року бачимо Петра Могилу другий раз у Львові. Загнали його туди клопоти, звязані з відкриттєм вищої колеґії при київській Лаврі. Памяткою його журби й заходів коло сеї справи є обіцянка Могили, уложена саме в успенській церкві й дана двом покликаним звідсіль до Києва учителям — єромонахови Ісаї Трофимовичеви й монахови Сильвестрови Косову. „Бачучи велику втрату для людських душ від неучености духовенства й без науки молоді — писав тут між иншим Могила — і бажаючи при божій доброті й помочи, з власної моєї волї, відвернути таку велику втрату, а також придбати тих, що покинули православє, — я постановив фундувати школи для того, щоб молодь учила ся всякої релїґії, добрих звичаїв і свобідних наук... Одначе щоб се боже діло мало успіх без припину та щоб прикликані до сього братя збирали ся без усякого відмовлювання, я присутнім при менї в сей час чесним отцям і братям, себто єромонахови Ісаї Трофимовичеви й монахови Сильвестрови Косову й тим, котрі потім до них прилучать ся, з усього мого серця складаю обіцянку перед Господом Богом — все те, що буде значити ся в фондови, який дам я їм, негайно й без клопотів виповняти, в Києві, в печерськім манастирі, або де я і вони признають за добре. Такий фонд я маю дати їм законний, що не підлягав би сумнїву, й можливо найскорше, так, що на виповненне сеї моєї обіцянки вони мають ждати не довше року“[2]).

З початком найближчого шкільного року Могила приїхав з запрошеними учителями до Києва, а один з них — Ісая Тро-

---

[2]) А. Крыловскій: Львовское Ставропигіальное Братство. (Опытъ церковно-историческаго изслѣдованія). Київ, 1904. Ст. 201—203.

[1]) С. Голубевъ. Петро Могила и его сподвижники. (Опыть историческаго изслѣдованія) Т. І. Київ, 1883. Ст. 433—434. Той самий. Исторія Кіевской Духовной Академіи. В. І. Періодъ до Могилянскій. К. 1888. Ст. 227—228.

фимович Козловський був першим з Українців доктором богословія[1]) і став першим ректором Києво-могилянської Академії.

Коли взяти під увагу покликанне львівських учителів, з яких Сильвестер Косов був 1630 р. і з початку 1631 р. наставником школи ставропигійського братства, легко пояснити собі присвяту книжечки Волковича Петру Могилї без огляду на те, який би не був зміст сеї присвяти, тим більше, що Петро Могила був у Львові у Велику Суботу, 9 квітня 1631 р., а „учта єго милости отцу архимандриту Печарскому Петру Могилѣ“ коштувала 4 золотих гр. 27[2]). Зрештою книжечка Волковича подана до друку „за благословеніємъ єго милости преподобнѣйшого отца куръ Петра Могилы, воєводича земль Молдавскихъ, великого архімандрита кієво-печарского“.

В присвяті Лянґишеви Волкович йому „при благословенствѣ найвышшого всѣхъ добръ душевных и телесных зъ упріймого сердца зычитъ, жадаєтъ и молитствуєтъ“. Він бажає бути вдячним і хоче, щоб усї мали його за вдячного. Тому майже від дитинства старав ся свому кождому добродїєви по своїм силам „за отриманыи добродѣйства нагородити“. А що „на том святомъ мѣстцу, въ томъ богоспасаємомъ градѣ Лвовѣ странствуючи“, споміж инших добродіїв зазнав від Лянґиша, „яко от горливого милостника всѣхъ духовных, найпервѣй и найзначнѣй ласки, упріймости и добродѣйствъ“ і все зазнає його щедрої ласки, йому повинен „найпервѣй знак вдячности оказати и за оныи (добродійства) нагородити“. Свої „грубо и неумѣєтне написаныи“ вірші позволив тільки „за усилною прозбою многих“ „до друку подати“ й видати їх „на знакъ вдячности за добродѣйства принятыи“ під іменем свого добродія, складаючи йому та його жінці бажання здоровля, утїхи з потомства й такого иншого.

Ледви чи помилю ся, коли скажу, що й присвята Савичеви наступила з подібних понук, як Лянґишеви. Все-таки поданнє текстів присвят Савичеви й Могилї (а може й найдуть ся нові примірники книжечки ще з иншими присвятами) може докинути

[1]) Появу в школї ставропигійського братства учителів з унїверситетською освітою в роді Сильвестра Косова й Ісаї Трофимовича ставить Харлампович у звязок з поправою матеріяльних обставин братської школи. (К. Харламповичъ: Западно-русскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка, отношеніе ихъ къ инославнымъ, религіозное обученіе въ нихъ и заслуги ихъ въ дѣлѣ защиты православной вѣры и церкви. Казань, 1898. Ст. 311).

[2]) Архивъ. Ч. I. Т. XI, ст. 381.

нові подробиці до життя і характеристики Волковича. Досіль опублїковані акти ставропигійського братства згадують при нім також про його брата священика Григорія. В списї дарунків на успенську церкву з 1630 р. зазначено, що 10 вересня „священоінокъ Өеодосій з монастыра Уньевского прeз Іоаннікого Волка пріслал и даровал іж въ святых отец нашего Іоанна Златоустаго (толкованє) на єуангелісту Іоанна"[1]. В записцї з 13 лютого 1631 р. зазначено: „З росказу братий отцом Волковичом, иноком нашим, на сукно далем злот. 60"[2]. Дня 16 лютого 1631 р. одержало братство 100 золотих „от отца Грігорого и от Онокого Волковичов за 20 охтаєв"[3], які, правдоподібно також „странствуючи", розпродували по манастирях і церквах, а у вереснї тогож року братство виплатило 2 золоті 2 гроші „Звонніку за подшитє ботов і Волковичом, черцом, гды в гнѣвѣ отца Васілевом (пароха) были"[4]. На заголовку „Розмышляня" зазначено, що Волкович „инокъ" і „проповѣдникъ слова Божого въ Львовѣ при церкви Братской Успеніа Пречистыя Дѣвы Маріа". Тільки добрі промовцї могли одержати се місце. Не диво, що на удержаннє гарних проповідників брацтво не було скупе у видатках і визначувало їм далеко вищу плату нїж звичайним священикам. Проповідник одержував 300 золотих плати, помешканнє і паливо, а деколи давали ще 30 золотих на „страву"[5].

Що торкаєть ся вистави „Розмышляня", вона мала поза собою довгу традицію. Ученики львівської братської школи уладжували драматичні вистави вже при кінцї XVI, на початку XVII в., як свідчить про се Іван Вишенський, пишучи: „А тежъ не вижу иншихъ, толко простою наукою нашего благочестія воспитавшіеся, тыє и подвигъ церковный носятъ и отправуютъ; а латинскихъ басней ученицы, зовемыи казнодѣи, трудитися въ церкви не хочютъ, токмо комедіи строютъ и играютъ"[6]. Найраншим друкованим доказом вистав львів-

[1]) Архивъ. Ч. 1. Т. XI, ст. 375–376. Коли Волкович „нобілїтований" з Волка, варто згадати, що про „Волковую перекупку", яка дала 2 гроші на складку до Варшави, згадуєть ся в 1612 р. (Тамже, ст. 8), а також про „Ганну Волковои сестру" (Тамже, ст. 27 і 340, в 1612 р.).

[2]) Тамже, ст. 381.

[3]) Тамже, ст. 371.

[4]) Тамже, ст. 382.

[5]) А. Крыловскій: op. cit., ст. 210.

[6]) В. Н. Перетцъ: Новый трудъ по исторіи украинскаго театра. Спб. 1911. Ст. 19.

ської братської школи є „На Рождество Господа Бога и Спаса нашего Ісус Христа вѣршѣ“ Памви Беринди з 1616 р.[1]). Найближчими захованими друком памятками сього роду є обидва названі на початку львівські друки з 1630 і 1631 р. І як звичка з колядованнем і ходженнем з „віршами“ в часї Різдвяних Свят і Великодня перейшла від нищих шкільників західньої України, передовсім Львова, далї на Схід, особливо до Києва, так і учителї львівської школи, переходячи до Києва, переносили туди й звичай учeницьких вистав. А в самім Львові не переривала ся традиція, хоч Денис Зубрицький в своїй солїдній „Лѣтописи львовскаго братства“ (Спб. 1850, ст. 131) згадує про таку виставу що-йно під 1689 р., кажучи, що „у Ставропігію перейшов від єзуїтів звичай, що ученики братської школи відгравали діяльоґи (драматичні вистави на теми святого письма) по церквах. В 1689 р. відбуло таке представленне з великою виставностю при численнім натовпі глядачів“[2]).

---

[1]) Передрук сеї книжечки в працї А. Сичевської „Памва Берында и его вирши на Рождество Христово и др. дни“ в XXIII кн. „Чтеній въ Историческомъ Обществѣ Нестора Лѣтописца“ (відбитка ст. 50).

[2]) М. Возняк: Стара українська драма і новійші досліди над нею. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. CXII, ст. 143, примітка 4).

Розмышля́н'є
о му́цѣ Христа Спасителя нашего.
Притымъ
Весе́лая ра́дость зъ триумфа́лного
єго́ Воскресеніа:
Вѣршами написаныи, презъ многогрѣшного
Инока Іоаникіа Волко́вича,
Проповѣд. сло́ва Божого:
Ивъ Лво́вѣ
При Церкви Бра́тской Успе́ніа Пречистыя Дѣвы
Маріа, презъ отроча́тъ отправова́ныи:
Та́мже
За благословеніємъ єго милости преподо
бнѣйшого отца́ Кvръ
Петра́ Моги́лы
Воєво́дича Земль Молда́вскихъ: Вели́-
кого Архіма́ндрита Кієвопеча́рского
до Дру́ку пода́ныи.
Ро́ку от Рождества́ Христова, ҂аχла.

На обороті заголовної картки: Касіа́нъ. Вя́щшихъ сподобля́ється пріа́тію, и́же искуше́нъ бу́детъ собывшая ся на немъ благодѣя́нія въсегда́ въ сердцу имѣти.

Премудрость, Глав. ѕі. Не благода́рно упова́ніє, я́ко зи́мный и́ній раста́єтъ, и изліє́тъ ся я́ко вода́ неключи́ма.

(2 к.) Побо́жному и благовѣрному му́жу па́ну Гавріе́лю Ма́рковичу Ла́нгишу, сла́вному Купцу́ и Мещани́ну Лво́вскому, Добродѣєви своє́му ла́скавому.

При благослове́нствѣ найвышшого, всѣхъ добръ душе́вных и теле́сных зъ упрімого сердца зычит жада́єтъ и молитству́єтъ.

Найпреднѣйшій а пра́ве ге́тманъ и вож всѣхъ красомо́вцов Римских, сладкомо́вный Цицеро, ла́скавый добродѣю, знамени́тую цно́ту вдя́чъности улюби́вши, и въ о́ной роскоха́вшися, о́выи слова́ въ одно́й сь Книгь свои́хъ написа́лъ: Хочу́ жебымъ и былъ и всѣ мене́ мѣли за вдя́чного. Тогож и я зъдити́нных пра́ве мои́хъ лѣтъ пра́гнучи, ка́ждому добродѣєви моє́му ста́ралемся яковымко́лвекъ слу́шным и от мене́ мо́жнымъ спо́собом за отрима́ныи добродѣйства нагородити: вчом и тепе́ръ неустава́ючи, понева́жъ на том свято́мъ мѣстцу, въ томъ Богоспаса́ємомъ гра́дѣ Лво́вѣ странству́ючи, спосрод и́ных добродѣєв моих, от вашмости (обор.) я́ко от горли́вого ми́лостника всѣхъ духо́вных, найпервѣй и найзначнѣй ла́ски, упрімости, и добродѣйствъ дозна́лемъ, и по всѣ ча́сы го́йне дознава́ю, вашмости добродѣєви мо́єму найпервѣй знак вдя́чности оказа́ти, и за о́ныи нагороди́ти присто́итъ и принале́жить. Ижъ теды тыи

В'Ѣршѣ, от мене́ гру́бо и неум'Ѣєтне напи́саныи, за уси́лною про́збою мно́гих зезво́лилем додру́ку пода́ти, о́ныи назна́къ вдя́чности за доброд'Ѣйства приня́тыи под и́менем вашмости на свѣтъ подаю́, и вашмости доброд'Ѣеви своє́му при жада́ню го́йного благослове́нъства Божого, долгофорту́нного здоро́вя, огляда́ня лю́бои ут'Ѣхи зъми́лого пото́мства, и по промешка́ню споко́йномъ ве́сполъ зъ Боголю́бе́зною па́нею Малжо́нкою добродѣ́йкою мо́єю, и цнымъ пото́мством, до во́лѣ Божеи, на той мѣзе́рной вы́спѣ выгна́нья на́шого, въ небесной ут'Ѣшной ра́достной отчи́знѣ вѣ́чнои Коро́ны отрима́н'я, дедику́ю, офѣру́ю, и приношу́, а о милостивоє и ла́скавоє приня́тьє про́сячи, звы́клой ла́сце и упрі́ймости вашмости, пи́лнеся вруча́ю.

Многогрѣ́шный Инокъ
Іоанни́кій Волко́вич.

(3 к.)

Сму́тныи тре́ны
въ сму́тный день страстей Христа
Спаси́теля на́шего.

Душа́ побо́жная, а҃. Гео́ргієвич.

Тяжка́я туга́ сердце моє́ уязвля́єтъ,
Всѣ внутрности, всѣ смы́сла сро́дзе прободае́т.
Зна́глабовѣм но́вая отм'Ѣнася ста́ла,
Котра́я всѣмъ о́кругом свѣ́та замѣша́ла.
Неда́вно всѣ ра́дости го́йнои зажива́ли,
На высо́кости Богу, Оса́нна, вола́ли,
А тепе́ръ все створе́ньє го́рко ляменту́єтъ,
Съ преразли́вымъ ужа́сом, сму́тне болезну́єт.
Солнце сли́чную свою́ ша́ту отмѣни́ло,
Темносму́тным од'Ѣньєм сму́тнеся прикри́ло.
Мѣ́сяць, сребрнобѣ́лои ша́ты позбыва́єтъ,
Въ кровь ся зътре́петом все́го свѣ́та премѣня́єт.
А снать съ фирмаме́нту и зв'Ѣзды ся ру́шили,
Всѣ елеме́нта сво́єи вла́сности позбы́ли.
Надъ прироже́ньє своє́ земля́ся ру́хаєтъ,
Всѣхъ земноро́дных зна́гла стра́хом наполня́єт.
И мо́цноє ка́меньє о́тося скруши́ло,
Зъ ужасностра́шным ґрмо́том впо́лы розвали́ло.
(об.) Въ церкви Катапета́зма сму́тку теж узна́ла,
Зве́рху ся до испо́ду на дво́є роздрала.
Щос'ся то на св'Ѣтѣ, щось и ди́вного ста́ло,
Що от створе́ня єго́ нѣ́гды небыва́ло.

Вѣ́стникъ, а҃.

Оповѣда́єт, що за ди́во ся ста́ло.

Оле ско́рби: чу́до и ди́вноє ся ста́ло,
Кото́роє на свѣ́тѣ нѣ́гды небыва́ло.

На́род Ізраильскій, сынъ онъ первороже́нный,
Над все створе́ньє че́стю че́стно увелбе́нный:
Сынъ, мле́комъ ла́ски Божеи го́йне воспита́ный,
Въ особли́вой милости отце́вской хо́ваный:
Тяжкій ка́мень на сръдце своє́ наложи́вши,
Ме́рзкою невдя́чностю о́чи заслѣпи́вши,
Над вла́снымъ свои́мъ отце́мъ стра́шнеся збыткуєт,
Ісуса неви́нного, неви́нне морду́єтъ.
Ісуса неви́нного на Крестъ прибияєтъ,
Створи́теля своє́го сро́дзе умерщвля́єтъ.
Що ви́дячи створе́ньє, го́рко болезну́єтъ,
И тому́ ужа́сному чу́ду ся диву́єтъ.

Душа́ побо́жная, в. Ла́нґишъ.

О сму́тная новина́, по́лная фрасу́нку,
О пелынногорчи́стый ме́рзкои ско́рби тру́нку
(4 к.) О тре́петный ужа́се, котрій сердце псу́єшъ,
О ди́во, кото́роє въвесь о́кругъ морду́єшъ.
Ісус Христос, Сынъ Бога вы́шняго, страда́єтъ,
Безсме́ртный окру́тною сме́ртю умира́ет.
Всѣжъся зовсе́го свѣ́та охо́тне зберѣ́те,
Чудеси́ преди́вному съ стра́хомъ дивѣ́те.
Оба́чте, чого́ о́ко нѣ́гды невида́ло,
Слу́хайте, чого́ у́хо якъжи́въ неслыха́ло:
Богъ чловекъ, сынъ Бо́жій, сынъ Маріи, страда́єт,
Агня незлоби́воє сме́ртю умира́єтъ.

Душа́ побо́жная, г. Буне́вскій.

О жа́лю сро́гій, Тво́рецъ мой страда́єтъ,
На дре́вѣ Кре́стнѣмъ Ісус умира́єтъ.
Але щожъ того́ Тво́рче за причи́на;
Аза́ли въ То́бѣ єстъ якая вина́;
Ты е́стесь Агнецъ, а́гнецъ незлоби́вый,
Чи́стый, безгрѣ́шный, святы́й, справедли́вый:
Ты спасе єстесь сама́я чистота́,
Бога и Отца вѣ́чная красота́:
Въ тобѣ́ (о па́не) жадно́й нѣма́шъ зма́зы,
Жа́дного грѣху́, жадной прока́зы.
А для чо́гожъ ти сутъ сро́дзе зада́ны;
Такъ окру́тныи (о тво́рче мой) ра́ны.
(об.) Чему́ безви́нный безви́нне страда́єшъ;
Безгрѣ́шный, сро́дзе умира́єшъ;

Ми́лость божіа,

Твой то о члове́че тяжа́ры морду́ют,
Ісуса неви́нного окру́тне крижу́ютъ:
Твой тяжа́ри грѣха́ сам зъ ху́тю пріймаєтъ,
Пресвяты́й, проклятствомся для тебе́ става́єт.
Иди́жъ зани́мъ охо́тне, иди́ а слези́ся,
Стяжкобо́лным стогна́ньєм въ сердцу умили́ся.

Твердыи сердца твого покруши опоки,
  И выпусть зъ очій крвавых слезъ теплыи токи.
Видячи, ижъ пресладкій, Ісус вожделѣнный,
  Милостію ку тобѣ єстъ такъ уязвленный:
Же ото сроґоболне для тебе страдаєтъ,
  Окрутныи терпливе муки подыймаєтъ.

Душа побожная, ґ. Буневскій.

Ахъ мой жалю, Ісус мой для мене страдаєт,
  Для мене окрутныи муки подыймаєтъ.

Душа побожная, д҃. Георгієвич.

О милости Божіа, тожъся розшираєшъ,
  Тожъ ку нам беззаконным горливе палаєшъ.

Душа побожная, к҃. Ланґишъ.

(5 к.) Всѣ жалѣ, всѣ болезни, кънамъся зграмадѣте,
  Насъ смутноболныхъ отвсюлъ смутне обточѣте.
И дайте бысмо моглй обфите рыдати,
  Пана нашего муку, слезне уважати.
Але гдежъ Панъ єстъ, где нашъ любый пребываєт
  Гдеся облюбенецъ нашъ милый поспѣшаєт;
Повѣжте намъ, где єго маемо шукати;
  Прагнемобовѣмъ при немъ миле умирати:
Повѣжте, нехай за ним идемъ спѣшно втропы,
  Слезми кропячи єго пречистыи стопы.

Вѣстникъ, к҃.

Оповѣдаєт, ижъ звязаного Ісуса до Анаша порвали.

Связавше, и ведоша єго къ Аннѣ первѣє: и єдинъ от предстоящихъ слугъ, удари въ ланіту Ісуса. Іоан, зач.: н҃и.

Южъ Ісус пресладкій єстъ въ огродку порваный,
  Якъ агнецъ незлобивый моцно скрепованый.
Пречъ Законная Арка нехай уступуєтъ,
  Бо истотная Арка върукахъ ся знайдуєтъ,
Филистинчиков сроґихъ: ижъ єй плѣнили,
  Абй (о тяжкій жалю) сродзе умертвили.
(об.) Мысленнаго Самѱона южъ ото крепуютъ,
  Смерть єму поносную безвинне готуютъ.
Іеремѣа истный, ото єстъ пойманый,
  До Вавѵлону въ тяжкихъ оковах посланый.
Гдеся темности сынй над нимъ збытковати
  Будуть, незлобивого Агньца мордовати.
Лечъ не тутъ конецъ: далей треба поступити,
  Смутнойся траедіи смутне присмотрити!
Звязаного Ісуса безчестно порвали,
  И зним пред трепроклятым Аннашом предстали.
Овож от невѣрных южъ єстъ Арка плѣнена,
  При мерзливомъ Дагонѣ ово поставлена.

Где́ся оди́нъ зънебо́жныхъ сро́дзе заюша́єтъ,
Громогла́сный поли́чокъ Па́ну вытина́єтъ.
Такъ не́ґдысь и Михе́и поли́чокъ зада́но,
Кгди пра́вды от єго́ устъ неми́ле слуха́но.
Для тебе́ то, члове́че, Богъ тво́рецъ страда́єт,
Для тебе́ такъ окру́тне безче́щенъ быва́єт.
Приступи́жъ къ не́му, сердцемъ те́плѣ умили́ся,
За мно́зство твоих грѣхов бо́лестне слези́ся.

Душа́ побо́жная, ҃а. Гео́ргієвич.

Я то тебе́ Тво́рче мой сро́дзе поличку́ю,
Мно́жеством грѣхо́в мои́хъ, я тебе́ морду́ю.
(6 к.) Я го́денъ бы паще́ки земля́ отвори́ла,
Мене́ обтяже́нного грѣха́ми прикри́ла.
Лечъ ты Тво́рче мою́ злость на себе́ пріима́єшъ,
Окру́тною му́кою о́ны зглажа́єшъ.
За́що тя непреста́ну на вѣки велби́ти,
Тобѣ присто́йную честь ми́ле приноси́ти.

Душа́ побо́жная, ҃г. Буне́вскій.

О ду́ше моя́, ду́ше моя́, умили́ся,
Стяжкого́рким стогна́нєм тя́жко въпе́рси бі́йся.
Рыда́й го́рко, ляменту́й, выпуща́й слез то́ки,
Скаменѣлого сердца покруши́ опо́ки.
Бійся въпе́рси, а оба́чъ щосто ты зроби́ла,
На смерть прикрого́ркую вѣчнесь заслужи́ла.
Скотро́и хотячи́ тебе́ Панъ освободи́ти,
Отося пра́ве ра́бско зезво́лилъ знижи́ти:
Ото єго́ вла́сныи сыно́ве крепу́ютъ,
Ісуса неви́нного мо́цно поличку́ютъ.

Душа́ побо́жная, ҃в. Ла́нгишъ.

О ду́ше моя́, ду́ше моя́, отрезви́ся,
Ду́ше моя́ грѣшная, го́рко умили́ся.
Ото твой Тво́рецъ сро́дзе (о жа́лю) страда́єт,
Ото чи́стая па́нна жа́лостне рыда́єтъ:
(об.) Ижъ єи́ а́гн'ца волки́ сро́ґіи порва́ли,
Єдноро́дного сына мо́цно скрепова́ли.
Ижъ над єи́ любе́знымъ ди́кося збытку́ютъ,
Безъ вшеля́кои лю́тости, сро́дзе поличку́ют.
Пла́четъ чи́стая го́рко, сле́зы вылива́єтъ,
От сро́ґои ско́рби, ледвожи́ва остава́єтъ.
О пречи́стая Па́нно, ра́чъ и мнѣ то да́ти,
Бымъ гойнокрва́ве и я грѣшный моглъ рыда́ти.
Бымъ обфи́тыи сле́зы зъ очі́й мои́хъ точи́лъ,
Пелы́нною водо́ю поли́чки обмочи́лъ.
Бымъ моглъ при па́ну моєм за́вше пребыва́ти,
Спревожделѣнным мои́мъ Ісусомъ страда́ти.
Лечъ где єстъ; пред Анна́шом юж єго́ ненайду́ю,
Зачи́мъ тяжкі́й боль въ сердци своєм бы́ти чу́ю.

Вѣстникъ, г҃.

Оповѣда́єт, ижъ пред Каіа́фою Ісус предсто́итъ: где Петръ смѣлый Учителяся своє́го запира́єтъ.

Они́же є́мше Ісуса, ведоша къ Каіа́фѣ Архієре́ови: Петръ же внѣ сѣдя́ше въ дворѣ: и приступи́ къ нему́ єдина́ рабы́ни, глаголю́щи: И ты былъ єси́ съ Ісусомъ Галиле́йским: о́нже отве́ржеся пред всѣми, глаголя́: Невѣмъ что глаголеши. Маѳ. зач. р҃д.

(7) Въ дому́ Каіа́фы южъ ся Ісус знайду́єтъ,
Где єго́ тренеща́сный род сро́дзе морду́єтъ.
Блюзнѣрцею Каіа́фъ смѣле называ́єтъ,
Одѣньє безрозу́мный на собѣ ша́рпает,
Безъ лютости Ісуса южъ тамъ поличку́ютъ,
На любоє а́ггеломъ лице́ єго́ плюютъ.
Южъ тамъ и смѣлый Пе́тръся даре́мно лякає́т,
Учителя своє́го южъ ся запира́єтъ.
Не́ндзная одве́рница єго́ побѣди́ла,
Нѣкче́мная рабы́ни ла́тво звитяжила.
Презъ невѣсту, Ада́ме, про́дку нашъ упа́лесь,
И ты Самⰿо́не си́лы своє́и пострада́лесь.
И Давы́да, котрі́й моцъ над лвы роспростира́лъ,
И живот Голіа́домъ окру́тнымъ выдира́лъ,
Вирсаве́а невѣста о́разъ обали́ла,
И Соломо́ну невѣстъ моцъ тож учини́ла.
Ово́жъ и Петръ ка́мень онъ ла́тво упада́єт,
На одно́ сло́во рабы́ ла́твося круша́єтъ.
Чловека того́, мо́вит, овше́ки незна́ю,
И о́вшемъ що зазав єстъ, тебе́ся пыта́ю.
Зачи́мъ пѣтелъ потри́кроть го́лосъ выпуща́єт,
До серде́чнои скру́хи Петра́ побужа́єтъ.
Бѣжиж о Пе́тре бѣжи́, го́рко умили́ся,
Зтяжкосму́тным вздыха́нєм усе́рдно слези́ся.
(об.) Бѣжи́, и ляменту́й, же при па́ну неста́лесь,
Же єго́ я́вне предвсѣмъ ро́дом невы́зналесь.

Душа́ побо́жная, д҃.

Рабы́ни Верхо́вного Петра́ звитяжа́єтъ,
А мене́ мно́зство грѣхо́въ лютѣ побѣжда́єт.
Лечъ Апостолъ Петръ жа́лемъ сердце съкруши́вши,
Вевну́тръ лютои жа́лости серде́чне набы́вши;
За тяжкі́й свой вы́ступок лзы го́ркіи то́чит,
Горкопелы́нным плачемъ лице́ своє́ мо́читъ.
Зъ сердца сво́го стогна́ньє тя́жко выпуща́єтъ,
За явногрѣшника быть себе́ признава́єтъ:
Про́ситъ о милосе́рдьє, бы́ся злитова́ти
Панъ ра́чилъ, вътом упа́дку си́лном ратова́ти.
А я зас' що: презъ грѣхи́ Па́на ся за́прѣлемъ,
Єго́ отступи́ти, о окая́нный смѣлемъ.

А єдна́къ нехочу́ся въ сердце своє́ ткну́ти,
До правди́вои поку́ты охо́тне дерзну́ти.
За грѣхи́ ни сле́зную ка́плю выпуща́ю,
Ни щи́рей въ сердцу моєм скру́хи набыва́ю.
Ахъ мой сму́тку: Боже мой, рач ся злитова́ти,
Въ мно́зстве грѣхов моих рач мене́ ратова́ти.

Душа́ побо́жная, г҃.

(8) Кгды мно́зство моих грѣхов тяжких прекладáю,
Окая́ннымъ себе́ быть окая́нный зна́ю:
Але о ду́ше моя́, Петру́ подоби́ся,
За грѣхи́, ду́ше моя́, усе́рдно слези́ся.
Христе Цару, ты рачъ самъ къмнѣ приступи́ти,
Рачъ самъ сердца моє́го две́рѣ отвори́ти.
Закаменѣлость мою́ рач самъ зепсова́ти,
Мо́цност ка́меній моих тяжких зґрухота́ти.
Затвердѣлоє сердце моє́ рач змякчи́ти,
По́сухомъ милосе́рдья рач вне́го вда́рити.
Або́ы обфи́тоє слезъ мо́ре испусти́ло,
Кото́роє бы грѣхи́ мой очисти́ло.
Кото́роє бы могло́ мене́ убѣли́ти.
Зъ чо́рного кру́ка бѣлымъ го́лубом въчини́ти.

Душа́ побо́жная, к҃. Ла́нґишъ.

Я кото́рый моими грѣхи́ скрепова́лемъ
Па́на, на му́ки, ахъ мнѣ, сро́ґїи выда́лемъ.
Несмѣю окая́нный на не́бо взира́ти,
Несмѣю плюга́выхъ рукъ мойхъ простира́ти.
Пре́тож ктобѣ чи́стая Па́нно прибѣга́ю,
Ктобѣ умиле́нный зъ устъ го́лос выпуща́ю:
Ты котра́я тяжко́го сму́тку зажива́єшъ,
Кгды на сро́гость мукъ сына своє́го взира́єшъ:
(об.) Рачъ мнѣ окая́нному серде́чную да́ти
Скру́ху, рачъ милосердьє у не́го зъєдна́ти.
Бымъ и я съ Петро́мъ точи́лъ сле́зныи пото́ки,
Затвердѣлого сердца покруши́лъ опо́ки.

Ми́лость божіа.

Плачъ чловече, ляменту́й, выпущай стогнаня,
От внутръ твоих тяжкіи збо́лестю вздыханя.
Плачъ за грѣхи́, котріи Ісуса морду́ютъ,
Незлоби́вого а́гньца уби́ть усилу́ютъ.
Плачъ, а приме́мъ соизво́ль любо́вне страда́ти,
Сро́гіи єго́ му́ки зъбо́лемъ уважа́ти.

Душа́ побо́жная, к҃. Ла́нґишъ.

Пра́гнемо лзы го́ркіи обфи́те точи́ти,
Боле́стныи вздыха́нья зъвнутра́ испусти́ти.

Тілко ты самъ о Творче рач нам скруху дати,
Рачъ самъ ласкаве сердцемъ нашимъ керовати.

Душа побожная, ѕ҃. Георгієвич.

Прагнемо, абы въ духу, при пану страдати,
Але гдежъ єго маємъ смутныи шукати;
Въ дому Каіафы южъ єго незнайдуємъ,
Гдежъ занимъ сердечныи стропы закеруємъ;

Вѣстникъ, д҃.

(9) Оповѣдаєт, ижъ Ісуса юж до Пілата отдано.

Ведоша єго къ Пілату, и разумѣвъ, яко от области Иродовы, посла єго къ Ироду: укоривъ же єго Ирод возврати къ Пілату. Лука, зачало, рѯі.

Тогда убо Пілатъ поять Ісуса и би єго. Іоанъ, зачало, пѳ.

У каменного столпа южъ Пана шукаймо,
И там весполъ зъним смутне смутныи страдаймо.
Безбожноєся бовѣмъ сонмище згодило,
Абы пана своєго невинне убило.
Претожъ єго Пілату Понтскому предают,
Всѣ єднодушне абы былъ распятъ жадаютъ.
Который до Ирода напрод посылаєтъ,
Апотом кгды сонмъ, Распни, Укрижуй, волаєт.
Росказалъ тиранско до столпа привязати,
Ісуса невинного, сродзе бичовати.
Росказуєтъ Голофернъ нєґдысь розгнѣваный,
Абы Ахіоръ былъ у древа привязаный.
Тоєжъ и Пілатъ чинитъ, невинне мордуєтъ,
Невинного Ісуса у столпа крепуєтъ.
Зъ пречистого тѣла крве токи выливаєтъ,
Которых гойность гойне землю напаваєтъ.
(об.) Непріятелю наших душъ скоро моць дано,
Терпливости Иовой абы спробовано:
От главы до стопы ног сродзе заражаєтъ,
Страшныи раны повсемъ тѣлѣ разшираєтъ.
Сродзеся и проклятый народ заюшивши,
Над власнымъ добротливым отцемъ розбествивши.
Тисячми ранъ на тѣлѣ пречистомъ задаєтъ,
Жаднои литости надним незбожный немаєтъ.
Плачъ же о вѣрный роде, и горко слезися,
Великому тиранству злыхъ сынов дивися.

Душа побожная, к҃. Ланґишъ.

О Пречистаа Панно якъ можешъ вытрвати,
На окрутност мукъ сына як можешъ взирати.
Видишъ любоє своє чадо обнаженно,
На всемъ пречистом тѣлѣ болестно зраненно:
И сама болестныи вевнутръ терпишъ муки,
Кгды чистого катуютъ нечистыи руки.

Напо́лы жи́ва сле́зы го́рко вылива́єшъ,
Тресмутныи стогна́нья зъ сердца выпуща́єшъ.
О сму́тная Ма́тко, рач же и мнѣ да́ти.
Жебы́мъ и я моглъ го́йне зъстогна́ньєм рыда́ти.
Ви́дячи, ижъ для мене́ сынъ твой умира́єт,
Єдинородный твой крве то́ки вылива́єтъ.
(10) О душе моя́, душе моя́, умили́ся,
Смутне ляментую́чи, смутне прослези́ся.

Душа́ побо́жная, г҃. Буне́вскій.

Ахъ мой смутку претяжкій тху и силъ неста́єт.
Сердцеся въ мнѣ впо́лы (ахъ мнѣ) раздира́єт.
Сто́йте го́рніи ґма́хи сму́тнеся дивѣте,
Крва́вую зъсебе́ росу́ го́йне испустѣте:
Ви́дячи, ижъ предкотри́мъ немогли́сте бы́ти,
Чи́сты, ни въ своих ґма́хах простра́нных вмѣсти́ти.
Ка́менный столпъ (о сму́тку) о́то вмѣща́єт,
Предвѣчную красоту́ те́мность помрача́єтъ.
Неви́нного неви́нне окрутне бичуютъ,
Прена́йчистшеє єго́ тѣло канцеруютъ.

Душа́ побо́жная, д҃. Гео́ргієвич.

Чи́нове Аггельстіи съ небеси́ зступѣте,
Окрутной муцѣ Па́нской смутнеся дивѣте.
И оба́чте що́ся то преди́вного ста́єтъ,
Якъ страшноєся чу́до на земли́ явля́єтъ.
Той котро́госте предтым въ о́блачномъ вида́ли
Столпѣ, свѣтлоогне́нным на пущи позна́ли.
При Ма́рморовом столпѣ о́тося явля́єтъ,
И окрутне (о у́жас) като́ванъ бува́єтъ.
(об.) О хо́ры а́ггелскіи сънебеси́ зступѣте,
Безче́стіа Па́нского суро́веся мстѣте.
Острого ревную́чи меча́ добыва́йте,
А той трепроклятый род зъґрунту вынища́йте.

Ми́лость божіа.

Горли́вая Божіа ми́лость то спра́вила,
Же єго́ на той па́долъ мѣзе́рный зва́била.
Же єго́ чловече́нства ша́тою прикри́ла,
Ра́бій зракъ а послѣдній нане́го взложи́ла.
Ми́лость о́то и тепе́ръ окру́тне морду́єтъ,
Ісуса неви́нного, неви́нне бичу́єтъ.
Ми́лость недопуща́єт над злы́мися мсти́ти,
Овшемъ пра́гнетъ ка́ждому спасе́нному бы́ти.
Пра́гнетъ, го́рними а́бы всѣ мешка́нци бы́ли,
Вві́шних любоутѣшных ґма́хахъ вѣчне жили.
У столпа́ ка́менного привя́занъ бува́єтъ,
Бо на собѣ ка́меню церковъ заклада́єтъ.

На кото́ромъ фундо́вне зъґру́нту заложе́нна,
И пречи́стою кро́вью его́ печатлѣнна.
Бу́детъ до конца́ вѣку недви́жно стоя́ти,
И жа́дныхся вра́жіихъ шту́рмов небоя́ти.
Ми́лость то внемъ любая, милость все справуєт,
За твоє́ преступле́ньє чолове́че крижу́єтъ.

(11) Душа́ побо́жная, к҃.

Ми́лостю ктобѣ и мы, о тво́рче, пала́ємъ.
Ту́ю за́вше мѣть въ сердцу уси́лне жада́ємъ.
Тую вевнутръ нас рач самъ Па́не разжари́ти,
На́ше сердце ку тобѣ мо́цно прилѣпи́ти.
Бы́смо на твой му́ки зъжа́лостю смотри́ли,
При тобѣ Тво́рцу на́шем серде́чне терпѣли.
Лечъ гдежь тебе́, о Па́не, ма́ємо шука́ти,
Южъбовѣмъ и у столпа́ тебе́ невида́ти.

Вѣстникъ, є҃.

Оповѣда́єтъ, ижъ съ Па́нася насмѣва́ют.

Во́ини же сплетше Вѣне́цъ от те́рніа, возложи́ша єму́ на главу́, и въ ри́зу багря́ну облеко́ша его́, и глаго́ла́ху: Ра́дуйся Цару Іоѵде́йскій, и біа́ху по лани́тома. Іоа́нъ, зача́ло, н҃ѕ.

По смутку смуток, сро́гом срожшій, вътро́пы хо́дит,
Що и час тя́жшаяся бо́лезнь въ сердцу ро́дитъ.
До́сыть мордерско Пана нелютостне би́то,
От главы аж до ногъ все тѣло стра́шне зри́то.
А єдна́къ о́во єще́ сро́дзеся руга́ютъ,
Въ порфѵрноє одѣньє Па́на одѣва́ютъ.
(об.) Мѣстосце́птрумъ, тро́сть въру́ки пречистыи да́но.
Знасмѣвискомъ, Жидо́вскимъ Кро́лем называ́но.
Зъ остробо́л'ного те́рня Коро́ну увили,
На пречи́стую главу́ окрутне взложи́ли.
Овожъ Ісус мой Вѣнце́мъ терно́вымъ вѣнча́ный,
Стойтъ Агнецъ кото́рый ма́єт быть закла́ный.
Котрій ма́єт быть для нас окрутне уби́тый,
На Кре́стном дре́вѣ сро́дзе неви́нне приби́тый.
Кне́мужъ, о сіо́нскіє дщеры, приступѣте,
Го́ркіи зъ зрѣни́ць своихъ сле́зы испустѣте:
Ви́дячи ижъ прекра́сный жених возлюбле́нный,
Стоитъ на́полы живы́й сро́дзе уязвле́нный.
Ви́дячи, ижъ Панъ нашъ, єст сро́дзе скатова́ны,
Безчисле́нныи терпи́тъ окру́тныи ра́ны:
Ви́дячи, ижъ неви́нный безче́стно страда́єт,
Пресла́дкій нашъ, поно́сне для нас умира́єтъ.

Душа́ побо́жная, л҃. Гео́ргієвич.

Ахъ жа́лю сро́гій, юж ми всѣ смы́сла слабѣютъ,
Всѣ си́лы, всѣ внутрности оста́тне трухлѣютъ.

О душе моя́, душе моя́, уязвле́нна,
Острим копі́єм болю́ сро́дзе прободе́нна:
Якся въмнѣ, ах грѣшном, мо́жешъ затрима́ти;
Якъ мо́жешъ въ тако́й тузѣ тѣло посиля́ти:
(12) Претя́жкост го́ркои скорби дом бѣдно струхлѣлый,
Опусти́ твой ма́рный ґмах окрутне зболѣлый.
Неха́й я окая́нный, неха́й умира́ю,
Да́лѣй на му́ки Па́на мо́го невзира́ю.
О бо́лю стра́шно вспомнѣт, Цару Царем да́но,
Въ ру́ки трость о́стрым Вѣнцем окрутне вѣнча́но.
Мой то грѣхи́ тебе́ Ісусе вѣнча́ютъ,
Мой тым о́стрым те́рньєм о́стро уязвля́ют.
Боже мой, рач те́рнієм скру́хи урани́ти
Моє́ сердце, мою́ мысль ми́ле уязви́ти:
Бымъ я го́рко за грѣхи́ мой рыда́ючи,
Твой окрутный боль въ сердцу вы́ритый ма́ючи;
До небесной отчи́зны спѣшне пелґримова́лъ,
За тобо́ю Гетма́ном ми́ле въ путь шествовал.

Душа́ побо́жная, г. Буне́вскій.

О душе моя́ душе, чему́ нерыда́єшъ;
Горкобы́стрих слезъ зъ очі́й чемъ невыпуща́єшъ;
Ви́дячи, и́жся Тво́рцу твоє́му руга́ютъ,
Съ Па́на ся зъ безче́стіємъ спро́сне насмѣва́ют.
О Боже мой, чему́ ихъ сро́дзе некара́єшъ;
Чему́ стра́шных пе́рунов нани́хъ невыпуща́єшъ;
Роскажи́ бы паще́ки земля́ отвори́ла,
Въ свои́хъ отхла́нях а́дских на вѣки закри́ла.
(10б). Роскажи́ огню́ зъ неба знена́цка зступи́ти,
Зъ ужа́сом все́го свѣта зъґру́нту вынищи́ти.
Роскажи́ бы ди́кіи звѣря́та повста́ли,
Незбо́жный проклятый род внѣвеч пошарпа́ли.
Вжды гды зъслуги́ твоє́го смѣхъ дѣти строи́ли,
Презъ ди́кихъ звѣрят зна́гла живота́ позбы́ли.
А тепе́ръ чемъ нека́жешъ тымсяж заюши́ти,
Твои́хъ треокая́нных дѣте́й поглоти́ти.
Але милост руки́ от ка́рности крепу́єтъ,
Ми́лость тебе́ от по́мсты, о Па́не, гамуєт.
Милость на окрутныи бо́лести выда́ла,
Ми́лость боле́стным вѣнцем терно́вым вѣнча́ла.
Кото́рый и я смутный на главу́ пріймаю,
Стобо́ю, о Тво́рче мой, страда́ти жада́ю.

Душа́ побо́жная, а̃. Гео́ргієвич.

Гдесь єст чи́стаа Па́нно, где тя́жко страда́єшъ:
Отку́ль на любе́зного своє́го взира́єшъ,
То́ли єсть, о Дѣви́це, сынъ твой возлюбле́нный,
Над всѣ Изра́ильскіи сыны́ увелбе́нный.

Тóли над чловéчіи всѣ сыны́ краснѣйшій;
Тóли любый Соломон над всѣ оздобнѣйшій;
То зайсте: лечъ лицé єгó помрачи́ла,
Окрутност трепроклятых окрутне затми́ла.
(13) Ово стойтъ, крóвію óчи затѣкáютъ,
Уши, мерзли́вост мнóгих бласфéмій слухáют.
Лицé єгó (о смутку) безчéстно оплвáно,
Все пречистоє тѣло сродзе скатовáно.
На главѣ прúкрій Вѣнéцъ сътéрня уплетéный,
Глубóко до самóго мóзгу притиснéный.
Котрій и твоє сердце Пáнно проникáєтъ,
Твою мысль, твою душу óстро уязвляєтъ.
Рáдабысь вмѣсто єгó той Вѣнéцъ носи́ла,
Самáся зътяжкимъ бóлем тым вѣнцем крвави́ла.
Але гдесь єстъ о Пáнно, где тя́жко страдáєшъ;
Откýль на любéзного своєго взирáєшъ,
Нехáй и я при тобѣ Пáнно пребывáю,
Нехáй при тобѣ Дѣво чи́стая страдáю,
Леч где єстъ нащъ Ісус, Где мáємо шукáти;
Кгдыж южъ и пред Пілáтомъ єгó невидáти.

Вѣстникъ, ѕ̃.

Оповѣдáєтъ, ижъ Панъ Крестъ на горý Голгóѳъ двигаєтъ.

Тогдá предадé єгó имъ Пілáтъ да распнет ся. Поємшеже Ісуса, ведóша, и нося́ Крестъ свой, изыйде на мѣсто глаголемоє Лóбноє, Іоáнъ, зачáло, ѯ̃

(об) Дéкретъ несправедли́вый, юж юж єстъ выдáный,
Абы Ісус неви́нный былъ укрижовáный.
Южъ нарáмо єгó Ключъ Давидовъ възложéно,
Котóримъ мáєтъ бы́ти нéбо отворéно.
Южъ Фениѯъ єдины́й самъ дрéвца згромажáєт,
На котóрихъ спалéный для нас бы́ти мáєтъ.
Южъ ся Исаáкова Фѣгýра сполни́ла,
Незбóжност нарáмо стос юж Твóрцу възложи́ла.
На котóром за ввесь свѣтъ мáєт быть пожрéный,
Огнéмъ любвé къ нарóду людскому спалéный.
Дви́гнетъ Ісус Крéстный стос, и хтож помагáєтъ;
Хто въ так знáчном тяжáру Ісуса вспирáєтъ;
Самъ ты́лко Кvринéйчик старушок зветшáлый,
Въ слáбом допоможéню дви́гати был трвáлый.
Аггелскіи Хóры вы вжды сънебéсъ зступѣте,
Дви́гат тяжáръ своєму Пáну поможѣте.

Душá побóжная, л̃. Геóргієвич.

О смутку, о бóлезни, ахъ що мóвит мáю,
Южъ въ словах, юж и въ си́лахъ мои́хъ уставáю.
Тяжкáя бóлезнь сердце моє тя́жко щи́плетъ,
Слезáся за слезóю съкрвáвых зрѣни́ц' сы́плетъ:

Ви́дячи, иж ґды Ісус Крестъ си́лный двигаєтъ,
От тя́жкости на́землю частокро́ть па́дает.
(14) Ато все мои́ грѣхи́ тяжкіи справуютъ,
Мои́ зло́сти неви́нне Ісуса мордуютъ.
И щож за то ти ма́ю, о тво́рче, возда́ти;
Яки́ми тя (о смутку) по́честми вѣнча́ти;
Незна́ю о неща́сный, овше́ки незна́ю.
При тобѣ Ісусе мои́ страда́ти жада́ю:
При тобѣ пра́гну му́ки сро́ґіи терпѣти,
Пра́гну при тобѣ, Па́не мои́, о́раз умрѣти.

Душа́ побо́жная, ґ. Буне́вскій.

О стрѣла́ ско́рби, сердце котра́я збода́єшъ,
О ме́чу о́стрый, котрі́й внутра прережа́єш.
Ісус нара́мѣхъ своихъ Крестный стосъ двигаєтъ,
Под тяжа́ромъ грѣхъ моих на́землю па́даетъ.
О тя́жкость, кото́рая си́лы вынища́єшъ,
Самψо́на, мы́сленнаго къ земли́ приника́єшъ.
Дви́гнетъ Ісус махи́ну котрую зроби́ли,
Мои́ тяжкіи грѣхи́ нара́мо взложи́ли.
Дви́гнетъ тяжа́р, а́бы моглъ мене́ облегчи́ти,
Зъ мо́єи шыи тяжа́ръ пеке́лный зложи́ти.
Дви́гнет тяжа́р, котро́го нѣхтъ немо́глъ двигну́ти,
И єдным пе́рстомъ немо́глъ жа́денся доткну́ти.
Дви́гнет зътя́жкостю през мою окрутност збол'ѣлый,
Пренезм'ѣрност тира́нства незм'ѣрне земдл'ѣлый.
(об.) Дви́гнет, а кровь зъ єго́ ран струменемся то́читъ,
Всѣ доро́ги обфи́те (о жа́лю мои) мо́читъ.
А того́ причи́на я: о го́ркій фрасунку,
О растворе́нный ско́рби при́крим пла́чем тру́нку.
Ісус мой, Отецъ мой, Пан мой, на смерт' шествуєт,
Всѣ стежки́ пречистою кро́вью знаменуєтъ.
Ісус мой єстъ моими гр'ѣхи потлаче́ный,
Тяжа́ремъ беззако́ній моихъ обтяже́ный.
Иди́жъ о душе моя́, за Христомъ спѣши́ся,
Зъ тяжкого́рким стогна́ньєм обфи́те слези́ся.
Иди́ сποсп'ѣхом, и вжды сле́зми стежки́ мочи́,
Пренезм'ѣрност бо́лю, лзы обфи́тыи точи́.
Иди́, а сто́пы єго́ ми́ле лобыза́ти,
Непреста́нь пречистои крве кро́плѣ збира́ти.

Душа́ побо́жная, ќ. Ля́(н)кгишъ.

О пречистаа Па́нно, дъху въмнѣ неста́єтъ,
Гарто́вный ґротъ бо́лести сердце прережа́єтъ:
Ви́дячи, ижъ лю́бого, южъ южъ утрача́єшъ,
О голуби́це Дѣво, южъ сына нѣма́єшъ.
Южъ твой любе́зный на смерть єст сро́ґую зда́ный,
Бы набезче́стном Крестѣ былъ укрижова́ный.
Южъ о́то Крестъ поно́сный на собѣ двигаєтъ,
Частокро́ть зътяжким бо́лемъ на́землю па́дает.

(15) Нащо смотрячи, о якъ срогои заживаєшъ
Скорби Панно, як болно, увымнѣ, волаєшъ:
Якъ ся утроба твоя чистая терзаєтъ,
Якъ сердце болестноє тяжкося смущаєтъ:
Въ путь негдысь гды Товію матка выправуєть,
Зъ горкою печалію горко болезнуєтъ,
Сердцемъ ся трвожитъ, часто єго вспоминаєт,
Пред враты сѣдитъ, сына видѣти жадаєтъ.
А ты, о Пречистаа, тяжко взираючи,
Скрвавленного сына пред очима маючи.
Нерoвно срожшеи скорби срого заживаєшъ,
Бо южъ южъ пресладкого свого утрачаєшъ.
О сердце моє горкимъ трунком упоєнно,
Пелынномерзкимъ ядомъ скорби обтяженно.
Чемъ тяжкого стогнанья звнутръ неотригаєшъ;
Пресрогость болю въмнѣ необъумираєшъ.
О чистая Панно рачъ мене ратовати,
Скаменя сердца мого рач слезъ добывати.
Рач дать бымъ грѣхи мои моглъ слезми омыти,
Муку сына твоєго въпамяти носити.
Але о болю, сердце въ мнѣ смутне мдлѣєтъ,
Невѣдаючи щося съ Паномъ далей дѣєтъ.

Вѣстникъ, з҃.

Оповѣдаєтъ, иж на Крестъ єстъ Ісус поднесеный.

(об.) Идеже пропяша єго. Ісусом: Іо. зач., з҃.

Всѣся горніи чины чудне ужасайте,
Небо, Земля, Море, състрахомся лякайте.
Обачте ово чудо новоє ся стало,
Дивноє ся на свѣтѣ диво оказало.
Створеньє створителя своєго убило,
Ісуса невинного на Крестъ пригвоздило.
Безгрѣшного грѣшныи ото утискуютъ,
Ісуса невинного окрутне мордують.
Дѣти власного Отца ото забияють,
Ісуса невинного сродзе уме(р)щвляютъ.
Слуги Пана своєго южъ на смерть предали,
Ісуса невинного окрутне распяли.
Безсмертный яду смерти ото юж вкушаєтъ,
На древѣ Крестном Ісус невинный вмираєтъ.
Южъ єст посродку пущи свѣта поднесенный,
На превысокой горѣ сродзе завѣшенный.
Южъся чистоє агня ото закалаєть,
Для спасен'я нашего ото умираєть.
Плачтеж всѣ окфитыи (!) слезы испустѣте,
Зъ тяжким воплем тяжкого ляменту зажите.

Душа́ побо́жная, г҃. Георгієвич.

(16) Рыда́й о душе, душе умили́ся,
Стяжки́мъ стогна́ньєм бо́лестно слези́ся.
Выпуща́й зъ очі́й слезъ бы́строє мо́ре,
Вола́й уми́лно, го́ре мнѣ, о го́ре.
Отецъ любый южъ о́то умира́єть,
Для грѣхов моих проклятствомся ста́єт,
На Крестъ Ісус мой южъ єст поднесе́ный,
Острым гво́здієм сро́дзе пригвожде́ный.
О жа́лю, чему́ силъ мои́хъ непсу́єшъ,
Чему́ и мене́ оразъ некрижу́єшъ;
Чемъ дху́ и мене́ оразъ незбавля́єшъ;
Мертво́го въ гробѣ́ чемъ непоклада́єшъ;

Душа́ побо́жная, к҃. Ла́нґишъ.

Чи́стая Па́нна зъ бо́лестю взира́єть,
На сына сво́го смутне погляда́єть.
На́полы жи́ва у Креста́ предсто́итъ:
Окрутный ся боль въ сердцу єи́ ро́итъ.
Претя́жкость смутку нѣ устъ отвори́ти,
Ни одно́ мо́жетъ сло́во испусти́ти:
Бо стрѣла́ бо́лю сердце преразилa,
Скорбъ претяжка́я отвсю́ль обточи́ла.
Стои́тъ от смутку пра́ве скаменѣ́ла,
Чи́стаа Па́нна окрутне дрентвѣ́ла.
(об.) Зале́дво о́чи ку не́бу двигаєтъ,
Въ тяжко́й бо́лезни рату́нку жада́єтъ.
Але южъ про́жно надѣ́я уста́ла,
Любого сына южесь пострада́ла:
Острим гво́здіємъ єст сро́дзе приби́тый,
Неви́нный а́гнецъ окрутне уби́тый.
Мой то грѣхи́ то́є уроби́ли
Гво́здіє, Па́на на Крестѣ приби́ли:
И че́мже го́рко, чемъ я нерыда́ю;
Чемъ стяжки́мъ во́племъ слезъ невылива́ю;
Чи́стая Па́нно, ты́мя ратова́ти,
Ты скруху сердцу моє́му рач да́ти.
Бымъ тя́жко стогна́лъ, пла́кал ляментли́ве,
Смутныи пѣсни спѣва́лъ жалосли́ве.

Вѣстникъ, п҃.

Оповѣда́єтъ, ижъ Ісус пра́гнетъ, глагола́, Жа́жду. Іо: зач.: ѯ҃з.

Ви́сит Ісус на дре́вѣ сро́дзе пригвожде́нный,
Отвла́сныхъ свои́хъ сынов лютѣ уязвле́нный.
Ви́сит, а горли́воє прагне́ньє зъснѣда́єтъ
Єго́ внутрности, як мечъ о́стрій прободае́т.
Жа́жду, жа́жду, Ісус мой, Ісус незлоби́вый,
Тво́рецъ наш, предвѣ́чный онъ судья справедли́вый.

(17) Смутне вола́єтъ, а хтобъ хи́жо утоли́ти,
Нѣма́шъ хтобъ хотѣлъ єго́ жа́жду усмири́ти.
Не́кгдысь Самѱо́на жа́жда тя́жко утискует,
Впо́лы пра́ве живо́го зна́гла оставу́єтъ:
Але врыхлѣ вода́ся єму́ оказа́ла,
Въ тяжком небезпече́нствѣ живот дарова́ла.
Зъ Виѳле́емскои крини́цѣ и Давидъ жада́єтъ
Воды вкуси́ти, о́то горли́ве вола́єтъ:
Ле́чся презъ врагов во́йска мужне пребива́ют,
Три му́жныи рыцерѣ, и воды доста́ють.
А Ісус пра́гнет, о́цетъ лечъ зъжо́лчю пода́но,
И тымъ Ісуса Тво́рца при́кро напава́но.

Душа́ побо́жная, г҃.

Що чи́нишъ, о проклятый, о невѣрный ро́де,
Котрі́йсь сприкрилъ жиючи́ въ небесной свобо́де.
Що чи́нишъ чимъ прагне́ньє Па́нскоє всмира́єшъ.
Оцтомъ зъго́ркою же́лчю Па́на напава́єшъ.
Не того́ то Ісус мой напо́ю жада́єтъ,
Не о той трунокъ смутне до тебе́ вола́єтъ.
Пра́гнет абысься въ сердце моглъ зъскрухою ткну́ти,
До па́стыра своє́го зно́вуся вернути:
Лечъ нехо́чешъ прагне́нья того́ усмира́ти,
Воли́шъ въ вѣки вѣко́мъ вѣчне погиба́ти.
(об.) Зачи́мъ преблагі́й Ісус окрутнѣй страда́єтъ,
Кгды на́ во́л'ную твою́ згибел' погляда́єтъ.
Сро́жей то єго́ мучитъ же́ся покори́ти
Нехо́чешъ, до не́го ся въспятъ возврати́ти:
Нѣжъ найокрутнѣйшіи зъ безче́стіємъ му́ки,
От тебе́ зада́ныи сро́ґіи доку́ки.

Душа́ побо́жная, а҃. Буне́вскій.

Я о Тво́рче Цару мой къ тобѣ прибѣга́ю,
Я пред твой святыи но́ги упада́ю.
Я твою́ жа́жду зъху́тью пра́гну утоли́ти,
За грѣхи́ мой сле́зы го́ркіи точи́ти.
Я до себе́ тяжкіи мой грѣхи́ зна́ю,
Зъ тяжки́мъ во́племъ до тебе́ Па́не мой вола́ю
Ра́чся над мно́ю грѣшным, ра́чся злитова́ти,
Мене́ окая́нного до ла́ски приня́ти.
Кгды прійдешъ въ царствіє, рач мене́ вспомянути,
Рачъ при разбо́йнику и до мене́ рекнути:
Днесь ти сомно́ю въ рай подоба́єтъ быти,
Южъ ты на вѣки въла́сцѣ моє́й ма́єшъ жити.

Вѣстникъ, д҃.

Оповѣда́єтъ, ижъ Ісус тестаме́нтъ учини́вши усну́лъ.
(18) Отче святый отпусти́ имъ, невѣдятъ бо что тво́рятъ.
Маѳ.: зач.: ркі.

Глагола ма́тери свое́й: Же́но, се сынъ твой: Пото́мже глагола Ученику: се Мати твоя́. И прекло́нь главу́ предаде́ духъ. Ио. ѳі.

Южъ сла́дкій Ісус сро́го стра́шне збі́тый,
Яко злочи́нца на Крестѣ прибі́тый,
Претя́жкост бо́лю късме́рти ся зближа́єтъ,
До Бога Отца боле́стне вола́єтъ.
Отче мой, чему́ мене́ опуща́єшъ;
Боже мой, чему́ мене́ оставля́єшъ;
Отче мой, ра́чся Бо́зко злитова́ти,
Над злыми сыны ка́рности неха́ти.
Рачъ имъ грѣхи́ ихъ ца́ле отпусти́ти,
Покро́вомъ ла́ски твоє́и прикри́ти:
Бовѣмъ що чи́нятъ овше́ки незна́ют,
Заслѣпле́нныи о́чи свои ма́ютъ.
А ты о Ма́тко котра́я рыда́єшъ,
Крва́выи сле́зы зъ очі́й вылива́єшъ.
Попреста́нь пла́кат, попреста́нь стогна́ти,
За сы́на бу́дешъ Іоа́нна зна́ти.
И тобѣ о́то о дру́же вруча́ю,
Любую Ма́тку въ опе́ку преда́ю.
Умѣй зерца́ло чистоты́ хова́ти,
Єй присто́йную по́честь выража́ти.
Але южъ ся все ску́ткомъ выполни́ло,
Все пророцтво юж южъ ся соверши́ло:
Присто́итъ юж мнѣ Духа испусти́ти,
Въ ру́цѣ твои о Отче мой вручи́ти.
Вы́пустилъ Ісус Духа, що позна́ло
Все створе́ньє, кгды отмѣнноє ста́ло;
Зъ своє́и мо́цы кгды́ся все руши́ло,
Вла́сности сво́єи зненацка позбы́ло.
А проклятый род єще́ невстава́єтъ,
Єще́ся Па́ну окру́тне руга́єтъ;
Єще́ смѣєтъ бокъ ко́піємъ проби́ти,
Бы́строє жру́дло крве зъребръ испусти́ти.

Душа́ побо́жная, л.

О сму́тку, усну́лъ Ісус, Агнецъ незлоби́вый,
Заби́тый єст окру́тне судья справедли́вый.
Усну́лъ Отецъ нашъ любый от сынов уби́тый,
На Крестномъ дре́вѣ (увы) окру́тне прибі́тый.
Усну́лъ живо́т всѣхъ на Крестъ завсѣх повѣше́нный,
Окру́тною му́кою сро́дзе умерщвле́нный.
Усну́лъ Па́стыръ того́ гды о́вцыся збестви́ли,
Безлю́тости драпѣжне живота́ збави́ли.
(19) Усну́лъ безсме́ртный, и хтож небу́детъ рыда́ти,
Бы́стрыхъ слезъ зъ очі́й своих го́йне вылива́ти.
Стары́и и мла́дыи пла́чте го́рко пла́чте,
Уме́ршого Ісуса слеза́ми ура́чте.

Душа́ побо́жная, в҃. Ля́нкгишъ.

Усну́лъ Ісус, а Па́нна чи́стая здрентвѣ́ла,
Сму́тная Ма́тка тя́жко въ сердцы скаменѣ́ла.
От бо́лю и сло́ва зъ устъ южъ невыпуща́єтъ,
На ме́ртвого смо́трячи сама́ умира́єтъ.
Мои́ то грѣхи́ сына тво́го умертви́ли,
Тебе́ чи́стаа Па́нно жа́лемъ наполни́ли.
Дару́й мнѣ скру́ху Дѣво абы́мъ моглъ рыда́ти,
Абы́мъ моглъ сле́зми мои́ скве́рны очища́ти.

Душа́ побо́жная, г҃.

Увы́ мнѣ ду́ше, ра́дость моя́ юж вмира́єть,
Ісус мой пресла́дкій южъ Духа выпуща́єть.
Ви́ситъ Ісус на дре́вѣ, ви́ситъ обнаже́нный,
Окру́тностю, о жа́лю, мук юж умерщвле́нный.

Душа́ побо́жная, в҃.

Ви́сит, а́ле гдеж ви́ситъ; юж пре́чъ съ Креста́ ня́то,
От очі́й на́ших юж гдесь спаси́теля взя́то.

Душа́ побо́жная, а҃.

(об.) О сму́тку тя́жкі́й, Отца юж юж невида́ємъ,
И мертво́го Ісуса южъ южъ утрача́ємъ.
Повѣ́жте о дру́зи где єстъ наш возлюбле́нный,
Где єстъ Ісус мертвы́й, где от нас пренесе́нный.
в҃. Повѣ́жте о се́стры, где єстъ на́ша утѣ́ха,
Ку ра́дости душе́вной ско́рая поспѣ́ха.
а҃. О сіо́нскіи цо́рки, повѣ́жте где взя́то;
Вкотріи ґма́хи Па́на на́шего приня́то;
г҃. Повѣ́жте люби́мыи, где нашъ пребыва́єтъ;
Где превозлюбле́нный наш усну́въ почива́єтъ;
в҃. Повѣ́жте неха́й єго́ спосп́ѣхом шука́ємъ.
Неха́й и мы сму́тныи прине́мъ почива́ємъ.

Вѣстникъ, і҃.

Оповѣда́єтъ, ижъ съ Креста́ ня́тый Ісус єст и въ гробѣ́ положе́ный.

И снемъ и Іо́сифъ обви́ Плащени́цею, и положи́ въ гро́бѣ изсѣче́ннѣ. Лук.: ржі.

Де́рзостне до Піла́та сму́тный приступи́вши
Іо́сифъ, Ісусово тѣ́ло испроси́вши.
Въ плащени́цу чи́стую съ пла́чемъ обвива́єтъ,
Въ темноу́зким ка́меннымъ гро́бѣ покладаєтъ.
(20) Ку гро́бужъ всѣ охо́тне сердцемъ приступѣ́мо,
Над уме́рлымъ Ісусомъ сле́зы испустѣ́мо.
Ви́дячи ижъ Тво́рецъ єст для нас пониже́нный,
Въ гробѣ́ ка́менномъ як мертве́цъ положе́нный.

Душа́ побо́жная, к҃. Ла́нгишъ.

Где и Плачъ пречистои Па́нны.

Сто́йте небеса́, крва́выи точ'Ѣте
Зъ о́блаковъ сле́зы, всю зе́млю моч'Ѣте,
Перу́нную моць на ни́зкост спуска́йте,
Стра́шно блиска́йте.

И ты о зе́мле, чу́дне ужасни́ся,
Над прироже́ньє твоє́ подвигни́ся,
Неха́йся гма́хи зъ земле́ю ровна́ютъ,
Мо́цно пада́ютъ.

И ты о мо́ре, отвори́ зрѢни́цѢ,
Зъ замѢро́нои выска́куй грани́цѢ,
Неха́й во́ды ся го́йне розлива́ютъ,
Злыхъ затопля́ютъ.

Превыне́слыи го́ры ся тряс'Ѣте,
Стра́хом въвесь о́кругъ свѢта наполн'Ѣте,
И вы тверды́и ска́лы ся ляка́йте,
Впо́лы пада́йте.

(об.) Ово зго́ла все створе́ньє двигни́ся,
Зъ тяжко́и отм'Ѣны тя́жко ужасни́ся:
Бов'Ѣмъ котро́є н'Ѣгды небыва́ло,
Ди́вося ста́ло.

Ісус нашъ, сро́дзе от створе́нья збі́тый,
На дре́вѢ Кре́стномъ окру́тне прибі́тый.
Мертві́й о́тося въгро́бѢ поклада́єт,
Тамъ почива́єть.

Образъ в'Ѣчного Отца украше́нный,
Ото южъ єст (о сму́тку) помраче́нный.
Южъ єго́ те́мност тира́нства затми́ла,
Въ гро́бѢ закри́ла.

Ото Соломо́нъ котро́го вѢнча́ла
Ма́тка, въжени́твы день коронова́ла.
Окру́тне збі́тый, юж юж умира́єтъ,
Мертвъ ся явя́єтъ.

На́що чи́стаа Па́нна взира́ючи,
Тяжкопри́круую скорбъ въ сердци ма́ючи:
Горкокрва́выи сле́зы вылива́єтъ,
Сму́тне вола́єтъ.

Увы́, тяжка́я скорбъ мя обточи́ла,
Отхлань окру́тных сму́тков поглоти́ла,
Обыйшло́ мене́ глубо́коє мо́ре,
Го́ркоє го́ре.

(21) Бо любый мой сынъ сро́дзе скатова́ный,
От вла́сныхъ свои́хъ дѣте́й поруга́ный,
Южъ єст тира́нско, ахъ мнѣ, умерщвле́нный,
Въ гробъ положе́нный

Южъ моя́ ра́дость, юж пречъ уступу́єтъ,
Лютая туга́, лютѣ обыйму́єтъ.
Моя́ юж пречъ, южъ утѣ́ха отхо́дитъ,
Взе́млю захо́дитъ.

О свѣ́те очі́й мои́хъ, тож зника́єшъ,
Мене́ сму́тную го́рко уязвля́єшъ,
О солнце: мра́чно то́жес'ся затми́ло,
Мене́ земдли́ло.

И гдежъ твоя́, о сыну мой, лѣпота́;
Прелюбе́зная где твоя́ красота́,
Южесь мя моя́ сли́чност опусти́ла,
Мене́ знищи́ла.

Южъ на́мя любый сыну невзира́єшъ,
Анѣ сло́ва зъ устъ къ мнѣ выпуща́єшъ:
О тяжкі́й бо́лю о при́крі́й фрасу́нку,
Пелы́нный тру́нку.

Угро́бою ся нестѣ́тежъ (!) терза́ю,
Жива́я впо́лы, ахъ мнѣ, умира́ю,
Бо живо́тъ сынъ мой мене́ оставля́єт,
Мертвъ ся явя́єт.

(об.) Й щожъ сму́тная, що бу́ду чини́ти;
Отку́ль утѣ́хи ма́ю южъ зажи́ти;
Кгды въ гро́бѣ моя́ утѣ́ха ся скри́ла,
Та́мся затми́ла.

Неха́й и я о сыну умира́ю,
Стобо́ю вто́мся гробѣ́ поклада́ю;
Бо розлуче́нья немогу́ терпѣ́ти,
Волю́ умрѣ́ти.

Лечъ южъ от гро́бу твоє́го невста́ну,
Горкокрва́вых слезъ точит непреста́ну:
Тутъ сму́тная, тутъ бу́ду почива́ти,
Бо́лно стогна́ти.

Ажъ воскре́сшого тебе́ огляда́ю,
Весе́лую пѣснь ми́ле заспѣва́ю:
Воста́ньєм твоймъ ажъ бу́ду учте́нна,
И утѣше́нна.

Мой то грѣхи́ Дѣво обнажи́ли
Сына твоє́го, втом гробѣ́ зложи́ли.
Мнѣ, горкосму́тне присто́ит рыда́ти,
Тя́жко вздыха́ти.

Лечъ хто́ми мо́жет исто́чникъ слезъ да́ти;
Тве́рдость мое́го сердца зґрухота́ти
Абы за грѣхи́ боле́стне стогна́ло,
Ляментова́ло.

(22) Ктоб'ѣ чи́стая Па́нно прибѣга́ю,
От тебе́ грѣшный рату́нку жада́ю.
Рачъ сама́ душу мою́ посѣти́ти,
Сердце змякчи́ти.

Абы до скру́хи любо приступи́ло,
Страсти Христовы вевну́тръ обноси́ло.
Огне́мъ ми́лости къ Па́ну бы пала́ло,
За злость рыда́ло.

Душа́ побо́жная, а. Георгієвич.

А, А, малы́й отро́къ єсмъ немогу́ мови́ти,
Немогу́ увы́мнѣ устъ моих отвори́ти.
Сердце моє́ смутноє тя́жко скаменѣло,
Сердце моє́ бѣдноє мѣзе́рне струхлѣло.
Язык въмнѣ окрутне (нестє́тыж) дрентвѣєт,
Взрок зрени́ць очі́й мо́ихъ овше́ки слабѣєтъ.
Кгды ви́жу, а Ісус мой сро́дзе умира́єтъ,
Ісус мой сла́дкій въ гробѣ те́мном почива́єтъ.

Душа́ побо́жная, г.

Для мене́ то грѣшного Ісус умира́єтъ,
Моих грѣхов мно́зство въ гробъ єго́ поклада́єт.
Мойто грѣхи́ Па́на окру́тне уби́ли,
И той ка́менный мой зло́сти гроб зроби́ли.
(об.) г. Оле мнѣ, я и тепе́ръ лютѣ уязвля́ю
Ісуса, мно́зством грѣхов мо́ихъ роспина́ю.
О незбо́жный чловече, що́то учини́лесь;
Недо́сыть же разъ Па́на грѣха́ми уби́лесь:
Лечъ тож и тепе́ръ смѣєшъ де́рзостне чини́ти,
Спаси́теля своє́го смѣєшъ зло́ст'ми би́ти.
а. Я грѣшный признава́ю ижъ тебе́ уби́лемъ,
Тебе́, о Па́не мой, втом гро́бѣ положи́лемъ.
Лечъ того́ жа́луючи, ктобѣ прибѣга́ю,
Въ твоих пречистых ра́нах гнѣздо́ увия́ю.
Пра́гну зъ горя́чостю тамъ за́вше почива́ти,
Крестъ твой пречестный пра́гну въ руках пѣстова́ти.

г, Крестъ хо́четъ въ ру́ки взя́ти.

Я той мой Кле́йнотъ, ту́ю утѣху пріиму́ю,
Стою́ и до гро́бу ся моє́го готу́ю.

в, То́гож хо́четъ.

Мнѣ да́йте въ ру́ки той щит, ту́ю оборо́ну,
Нехай пѣстую ту́ю от всѣхъ бѣдъ засло́ну.

а̃, Тримáєт Крестъ мóцно въ руках.

Мúло ми любо тóє кохáньє тримáти,
Тóє многоцѣнноє дрéво лобызáти.

(23) Всѣ три крестъ цѣлýютъ.

Тебé всѣ пречéстноє дрéво лобызáємъ
Тобѣся зъ любóвію утѣшне кланяємъ.
На тобѣ пригвождéнна Царя величáти,
Непрестáнемо страсти єгó ублажáти.
Твой о Христе Цару страсти величáємъ,
Погребéніє твоє Пáне ублажáємъ.
Здаръ намъ бы́смо воскрéсша тебé оглядáли,
Утѣшнои рáдости мúле заживáли:
И по смéрти при тобѣ здаръ нам ликовáти,
Внемерцáющемъ свѣтѣ вѣчне пребывáти.

Уповáніє спасéніа моєго
Пречиста Дѣво.

(об.) Образок: Розпяттє Христа; по правім боці хреста Преч. Марія і Марія Магдалина, по лївім св. Іван і вояк.

Обач рáны висячого, Кровь умирáючого, цѣнý откупуючого, язвы востáючого. Главý мáєтъ преклонéнну ку поцѣловáню, сердце отворéноє ку умиловáню, рáмени распростéртыи ку объятію, все тѣло выставлéнноє ку откупéню.

Ты́и всѣ рéчи якові́и суть, уважáйте: ты́и на шáлях сердца вáшего завѣсте, áбы въвесь на вáшом сердцу былъ завѣшенный: котóрій въвесь єст для васъ на Крестѣ повѣшеный.

Августин въ Кнúзѣ о Панянствѣ.

(24) Вѣршѣ

на ра́достный день воскресенія Христа́, спаси́теля на́шего.

Ангелъ.

Воста́ нѣст зде. Ра́дуйтеся.

Новину́ утѣшную, зъвѣков жада́ную,
От Бога Тво́рца зда́вных лѣтъ обеца́ную.
Кото́рои всѣ Пророци горли́ве жада́ли,
Бы єй зъ утѣхою ми́ле огляда́ли.
Ото зънебе́сныхъ ґма́хов всѣмъ оповѣда́ю,
Ку ра́дости зевну́трней и вну́трней взбужа́ю.
Христо́с сынъ Бога жи́ва сро́дзе умерщвле́нный,
Яко мертве́цъ въ ка́менном гро́бѣ положе́нный.
Дня ны́нѣшнего зъмертвых всеси́лно повста́єт,
Всѣхъ сро́гих непріа́тель сла́вно побѣжда́єтъ.
Ра́дуйся, весели́ся, христіа́нскій ро́де,
Же южъ на вѣки вѣком бу́дешъ жит въ свобо́де.
Ра́дуйся, же суть твои́ враги́ побѣжде́нны,
Зовсе́и сво́єи поту́ги южъ сутъ обнаже́нны.
(об.) Ра́дуйся, же сро́ґая смерть юж упада́єтъ,
Діа́волъ трепроклятый мо́цы позбыва́єтъ.
Ра́дуйся, же а́дскоє па́нсгво звоєва́но,
Же южъ мо́цныи єго́ бра́мы зґрухота́но.
Ра́дуйся, же вѣчнои юж збыва́єшъ тескни́цѣ,
Зъ темнопреиспо́днеи юж выхо́дишъ темни́цѣ.
Ра́дуйся, же твой за́пис южъ єст пошарпа́ный.
Кото́рый от тебе́ былъ діаволу да́ный.
Ра́дуйся, же за твой грѣхъ до́сыт учине́но,
Ла́ску Бога Отца южъ тобѣ приверне́но.
Ра́дуйся, же южъ Небо отве́рзтоє ма́єшъ,
Же до небесныхъ ґма́хов юж доро́гу зна́єшъ.
Ра́дуйся, же пресла́вно е́стесь увелбе́ный,
Вѣнце́мъ несмерте́лности навѣки учте́ный.
Ра́дуйся, весели́ся, утѣхи заживай.
Възыгра́вшися въ ду́ху меліоді́йне спѣва́й.
Христос воскре́съ измертвых, Христос триумфу́єтъ,
Въ безконе́чный род той поту́жне царству́єтъ.
Воскре́съ Христос измертвых всѣмъ живо́т дарова́лъ,
Всѣхъ непріа́телей под свою́ моцъ зголдова́лъ.

Воскресенія де́нь просвѣтѣмся лю́діє:

О новина́ вдя́чная, по́лная ра́дости,
О лю́бая утѣхо, вѣчная сла́дости.

(25) Христос сын Бога жива змертвыхъ повставаєтъ,
Народ чловечій вѣчнои неволѣ збавляєтъ.
И хтожся знас небудетъ миле веселити,
Хто недопоможет намъ утѣхи зажити.
Емпирейскоє небо зъмѣстца подвигнися,
Над прироженьє твоє моцно порушися.
Кришталныи окажи намъ твой сличности,
Заживай весполъ знами любезнои радости.
Вподземныи, Титане и ты злотовлосы,
Темныи краи, пусти свѣтло твой косы.
Веселѣй, яснѣй, ранѣй, зъ оцеану мора,
Нехай повстаєть твоя пресвѣтлая зора.
Внагороду отмѣны котрую терпѣлесь,
На умерлого Пана ґды смутне смотрилесь.
Зъ веселым лицемъ выступъ смѣхъ въ устах маючи,
Всѣхъ къ радости обфитой миле взбужаючи.
И ты Луно крвавого одѣнья позбывши,
Въ сребросличную шату сличнеся упстривши.
Роспущай свѣтлость, нехай темност уступуєт,
Въ день и ночъ радостися свѣтило знайдуєт.
И ты оцеанскоє глубокоє море,
Радуйся, выскакуй, прерадост взбійся взгоре.
И вы земле, каменьє, гойнои заживайте
Радости, горких смутков овшеки нехайте.
(06.) Всѣ розныи музики, къ намъ ся къ нам зберѣте,
Прелюбезнои утѣхи намъ допоможѣте.
Орфеє и Аріонъ васъ къ собѣ взываємъ,
До нашего веселья и васъ запрошаємъ.
Стройте Цитари, Лютнѣ, въ Арфы миле бійте,
Меліодійными думы нас всѣхъ веселѣте.
Бійте въ лютнѣ а нехай лѣсы выскакуютъ,
И морскіи Делфины при брегу танцуютъ.
Хоры аггелскіи и вы къ намъ завитайте,
И знами, Христос воскресъ, весело спѣвайте.

Отрокъ, Ѯ. О радости Богородици.

Тыже чистаа красуйся Богородице, о Востаніи сына твоєго.
Меліодійный Музыку, Кролю и Пророче,
Мужу по сердцу Божію, небесный отроче.
Обфитою радостю гойне исполнися,
Възыгравшися въ духу, миле веселися.
Пред мысленным Кіотом заживай утѣхи,
Бій любезнѣ въ Арфу для къ радости поспѣхи:
Ликуй, триумфуй, скачи, бо Кіот плѣненный,
Обфитои радости єст ото исполненный.
Ото южъ тескливого смутку позбываєтъ,
Що живо миле єго юж поздоровляєтъ.
(26) Южъ чистая котрая над всѣхъ засмущенна,
Острим была копієм сродзе прободенна.

Па́нна котра́я над всѣхъ ба́рзѣйся смуща́ла,
Кгды ви́дячи ме́ртвого сама́ умира́ла.
Гойнѣйшого весе́лья над всѣхъ зажива́єтъ,
Обфи́тшую утѣху над всѣхъ въ се́рдцу ма́єт.
к҃. То́єи ра́дости и мыть Дѣво помага́ємъ,
Тебе́ ма́тку утѣхи любе́зно вита́ємъ.
Ра́дуйся Па́нно тобѣ над всѣхъ ликова́ти,
Над всѣхъся принале́жит тобѣ радова́ти.
Бо твоя́ ра́дость о́то от гро́бу повста́єтъ,
Ввес свѣт тяжкопри́кгрого смутку позбавля́єт.
г҃. Ра́дуйся вмѣсти́лище, ты́сбовѣмъ вмѣсти́ла,
Зъ вѣков пожада́ного го́стя породи́ла.
Ты єго́ воскре́сшого первѣй огляда́єшъ,
Утѣхи любезнѣйшеи над всѣхъ зажива́єшъ.
д҃. Ра́дуйся за́ре солнца, котро́є затме́ньє
Утерпѣло, въсму́тноє сына погребе́ньє.
Ра́дуйся, бо южъ въвесь свѣтъ солнце освѣща́єт,
Зѣло ра́но про́менѣ свой роспуща́єтъ.
є҃. Ра́дуйся Небо, небе́съ всѣхъ пространѣйшеє,
И над Емпире́йскіи ґма́хи чистѣйшеє.
(об.) Ра́дуйся, бо твой Царъ адъ те́мныи побѣжда́єт,
Спресла́вным триумфом намъ о́тося явля́єтъ.
ѕ҃. Ра́дуйся Діади́мо предвѣчнои Денни́цѣ,
Ра́дуйся вѣнче въ го́рней увитый винни́цѣ.
Ты́сбовѣмъ Па́нно сло́во вѣчноє вѣнча́ла,
Дня ны́нѣшнего че́сти пресла́внои узна́ла.
з҃. Ра́дуйся вы́шній Тро́не небесного сло́ва,
На кото́ром почива́лъ предвѣчный Єго́ва.
Котрі́й е́стесь въ го́рніи ґма́хи пренесе́нный,
Въ Емпире́йских пала́цах сли́чных поставле́нный.
и҃. Ра́дуйся мо́сте котрі́й до небесъ прова́дишъ,
На превысо́ком столку́ всѣхъ роско́шне са́дишъ.
ѳ҃. Ра́дуйся лѣстви́це, по кото́рой вступу́ємъ
На высоту́ го́рнюю, там вѣчне царству́ємъ.
і҃. Ра́дуйся сто́лпе Церкви кото́рій вспира́єшъ,
Церкозь вою́ючую мо́цно укрѣпля́єшъ.
аі҃. Ра́дуйся Пречистаа, живота́ всѣхъ ма́ти,
Єдино́йся присто́итъ тобѣ радова́ти.

Ангелъ.

Ра́дуйся Кроле́вая небесного дво́ру,
Ра́дуйся о Цари́це превы́шнего хо́ру.
(27) Честнѣйшаа Херувімъ го́йне весели́ся
Славнѣйшая Серафи́мъ, утѣхи исполни́ся.
Ра́дуйся, бовѣмъ твоя́ ра́дость триумфует,
Врагов побѣди́вши сынъ твой о́то ликует.

Ра́дость церкви.

Свѣти́ся свѣти́ся новы́й Іерусали́мъ, сла́ва бо Господня на тебѣ восія́.

Іасти́нъ Кроле́вая не́ґдысь уране́нна,
Упо́рною го́рдостю лю́тѣ уязвле́нна.
Коро́ну зна́гла тра́тит, па́нства позбыва́єтъ,
Безче́стне погорже́на от Кро́ля быва́єтъ.
А вмѣсто єй Єсфи́ръ Коро́ну пріима́єтъ,
Єсфи́ръ возлюбле́нная пресла́вно царствуєт.
Іасти́нъ мы́сленная ла́скою взгорди́ла,
Кро́ля Кроле́мъ на себе́ сро́дзе образи́ла.
Зачи́мъ теж ла́ску єго́ зна́гла утрача́єтъ,
А пра́ве рабы́нею южъ южъ зостава́єтъ.
Южъ Це́рковъ За́конная юж преч уступуєть,
Якъ раба́ невдя́чная безче́стно голдуєтъ.
А вмѣсто єй Єсфи́ръ єстъ коронова́нна,
Це́рковь благода́тная че́стію вѣнча́нна.
Южъ Царъ царем ми́лости ку ней уране́нный,
Упре́ймою любо́вью ми́ле уязвле́нный.
(об.) За малжо́нку охо́тне собѣ обира́єтъ,
Неотмѣнный на Крестѣ шлюбъ ми́ле пріима́єт.
Кото́рый бы моглъ вѣчне недвижи́ме трва́ти,
Ото кровь свою́ го́йне зезво́лилъ проля́ти.
Ото найдоро́жшою кро́вью печатлѣєтъ,
Коро́ною котра́я нѣґды незвендѣєтъ:
Ото єй зъ любо́вью пресла́вно вѣнча́єтъ,
Ото для любви́ ку ней, охо́тне вмира́єтъ.
Ото от гро́бу якъ от черто́га выхо́дитъ,
На престо́лъ сла́вы, єй зъ триумфом возво́дит.
Ра́дуйся Церкви го́йне, го́йне весели́ся,
Го́йною утѣхою, го́йне исполни́ся.
Ра́дуйся, жесь кро́вью єст єго́ фундова́на,
Кро́вью а́гньца чи́стого мо́цно вґрунтова́на.
Ра́дуйся жесь си́лная єсть же побѣди́ти
Всѣхъ врагов, ла́тво мо́жешь внѣвеч роспроши́ти.
Ра́дуйся и весе́ло непреста́нь вола́ти,
Христос воскре́съ измe̋ртвых, ра́достне спѣва́ти.

Милосе́рдіє божіє.

Ра́дуйся ми́ле и ты смерте́лный чловѣку,
А уваж що́ся ста́ло вътом оста́тнемъ вѣку.
Якъ невдя́чный сын тя́жко пред Бо́гомъ згрѣши́лес,
Отца сво́го лю́бого сро́дзе образи́лесь.
(28) Го́денесь абы́ твоя́ па́мятка знище́на,
Съ книгъ живота́ на вѣки вѣком выглаже́на.
Але Панъ милосе́рдный того́ понеха́вши,
Над тобо́юся бѣднымъ бо́зко злитова́вши;
Твои́ грѣхи́ на себе́ охо́тне пріиму́єть,
Тебе́ си́лный оста́тне па́длого рату́єтъ,
Милосе́рдіємъ зня́тый незно́сне страда́єтъ.
На безче́стном дре́вѣ для тебе́ умира́єтъ.

Милосе́рдьє то єго́ послѣ́дне знижи́ло,
По́длую чловече́нства ша́ту нань взложи́ло.
Моць милосе́рдя єго́ всю зе́млю трима́єтъ,
На милосе́рдю єго́ мо́цно ся вспира́єтъ.
Ра́дуйтеся лю́діє, въ духу возыгра́йте,
Милосе́рдьє Па́нскоє сла́вно ублажа́йте.
Ра́дуйтеся, ижъ Христос от ме́ртвых повста́єтъ,
Ра́дуйтеся, же зъ Богом Отцемъ васъ єдна́єтъ.

Ми́лость божі́а.

Сло́во вѣ́чноє огне́мъ ми́лости зране́нно
Ку чловеку, а пра́ве лютѣ уязвле́нно:
Бога Отца хотячи́ го́дне ублага́ти,
Долгъ от члове́ка ви́нный досто́йне отда́ти;
Въ ша́туся чловече́нсгва ра́бско одѣва́єтъ,
Кровь пренайдорожшую го́йне пролива́єтъ.
(об.) Ра́дуйся, о члове́че, же́тя обточи́ла
Ми́лость сло́ва вѣ́чного ла́скою прикри́ла.
Ра́дуйся жесь єсть че́стно сла́вно вознесе́нный.
Безцѣ́нною цѣно́ю любо откупле́нный.
Ра́дуйся, а взає́мне огне́мъ роспали́ся
Ми́лости къ Богу, въ ду́ху ми́ле весели́ся.
Ста́райся єго́ любо́вь въ па́мяти носи́ти,
Душе́вную офѣ́ру серде́чне чини́ти.

Ро́зумъ.

Ро́зумомъ чловекъ єсть го́йне учте́ный,
Над а́ггелы щось ле́дво умале́нный.
От быдля́тъ єго́ ро́зумъ разрозня́єтъ,
Ро́зумъ єго́ мысль ку Богу вперя́етъ.
Ро́зумъ то зна́чне, я́вне оказу́єтъ,
Ижъ ко́ждый слуга́ Па́нови голду́єтъ:
Створе́ньє Тво́рца ижъ ма́єт велби́ти,
Въ па́мяти єго́ ла́ску обноси́ти.
Богъ для нас уме́ръ, єст ла́ска обфи́тая,
Ла́ска то свы́ше єстъ знамени́тая.
Ту́ю присто́итъ за́вше памята́ти,
И добродѣ́йства єго́ уважа́ти.

Па́мять.

(29) Присто́итъ то зайсте па́мяти чини́ти,
Внутръ себе́ страсти Христовы вы́разити.
То́лко неха́й втомъ Во́ля Ро́зуму слуха́єт,
Разли́чных фарбъ охо́тне неха́й додава́єт.
Тре́ба чирво́нои любви́, зеле́нои красоты́,
Чо́рнои поко́ри, бѣ́лои внутрней чистоты́.
О пе́ндзель ла́ски Божеи тре́бася стара́ти,
И такъ страсти Христовы всѣ обмалева́ти.

Во́ля.

И Во́ля ма́єтъ на то́мже преста́ти,
Ро́зумови втомъ ма́єтъ голдова́ти.

Па́мять.

Во́ля зъро́зумом неха́йся злуча́єтъ,
Неха́й па́мяти зъ ху́тю помага́єтъ.

Во́ля.

Во́ля на томъ,

Па́мять.

А па́мять просгира́єтъ
Ру́ки,

Ро́зумъ.

Самъ ро́зумъ за ма́йстра быва́єтъ.
(об.) Знакъ то єсть до́брій, мо́жемъ подола́ти,
То́лкож вдя́чности фарбъ тре́ба додава́ти.

Во́ля.

Тыхъ до́сыть, мо́жет спотре́бу тыхъ ста́ти,

Ро́зумъ.

Про́сто присто́итъ пе́ндзлемъ керова́ти.
До́бре єстъ, зна́чне, пье́нкне выраже́нный,
Неха́йже єще́ бу́детъ покоще́нный.
Любве́ поко́сту обфи́те дода́ти
Тре́ба, абы́ся моглъ полыскова́ти.

Па́мять.

Въ па́мяти, о члове́че, присто́ит носи́ти
Му́ки Христовы, ты́ми за́вшеся щити́ти.
Оглаша́й, ижъ от не́го е́стесь увел'бе́нный,
Ша́тою несмерте́лности сли́чне приод'ѣнный.
Три́умфъ єго́ опѣва́й, а ми́ле вола́ти,
Христос воскре́съ измертвых, непреста́нь спѣва́ти.

Зви́тязство.

Всѣ сму́тки, всѣ ско́рби преч от нас отступ'ѣте,
Кна́мъся всѣ ра́дости, всѣ весе́лья збер'ѣте.
Бо го́йне ут'ѣха нас о́то обыйму́єтъ.
Кгды Панъ над па́ны, и Царъ над ца́ры кролю́єт.
(30) Ото три́умфъ на св'ѣтѣ н'ѣгды неслыха́ный,
Три́умфъ зда́вна от продков ми́ле пожада́ный.
Церковь ма́тка ут'ѣшне зъ весе́льєм праздну́єтъ,
На́що смо́трячи, и хоръ а́ггелскій ликуєтъ.
Ото Мона́рха св'ѣта по́тычку еточи́вши,
Непрі́ателей сро́гихъ сро́го роспроши́вши.

Яко поту́жный Ге́тман му́жне побѣжда́єть.
Назнак звитя́зства, ту́ю Хоругов выставля́єт.
Под ту́юж всѣ охо́тне ми́лескя зберите,
Зъ утѣшнымъ сердцемъ го́йнои ра́дости зажи́те.

Три́умфъ.

Ово сла́вный звитя́зца, сла́вне триумфу́єтъ,
На триумфа́лномъ во́зѣ весе́ло лику́єтъ.
Ово три тира́ннове лежа́тъ уязвле́нны,
Зовсе́и сво́єи поту́ги внѣвечъ обнаже́нны.
Ово Царъ царем сме́ртю смерть си́лно зголдова́л,
Намъ обуме́рлымъ живо́тъ навѣки дарова́лъ.
Ово діа́волъ котрі́й я́ко Левъ рыка́єтъ,
Кгды бѣдного чловека поглотит шука́єтъ.
Лежи́тъ пра́ве безду́шный, лежит поту́жне скремпова́ный,
Мы́сленный гига́нтъ лежит поту́жне звяза́ный.
Ото адъ те́мный внѣвеч си́лне зґрухота́вши,
Всѣ мо́цныи форте́ци зъземле́ю зровна́вши.
(об.) Вя́зней до́лго трима́ных спаще́къ вырива́єтъ,
Сподзе́мнои темни́цѣ вѣчне свобожда́єтъ.
Ото Мона́рха вѣчный всѣхъ врагов крепу́єтъ,
Ото я́ко звитязца сла́вне триумфу́єтъ.
Ото трофе́а єго́ всѣмъ намъ выставля́єтъ,
Церковъ ма́тка къ ра́дости всѣхъ нас побужа́єт.

Крестъ.

Ово Ключъ Давидовъ, тымъ небо отверзе́но,
Ово махи́на, тою́ пе́кло преверне́но.
Ово Лѣстви́ца та́я до неба прова́дитъ,
Впревы́шних го́рнихъ гма́хах безконе́чне са́дит.
Ово мостъ през кото́рій є́стехмо въведе́ны
До обеца́ннои землѣ, и там вкорене́ны.
Ово мечъ кото́рим єстъ Голіа́дъ зране́ный,
Трепроклятый діа́волъ вѣчне умерщвле́нный.
Ово ору́жьє то́є вра́га побѣди́ло,
Непріа́теля всѣхъ нас вѣчне умертви́ло.
Ово дре́во котро́є проклятством быва́ло,
Благослове́нством вѣчным о́тося южъ ста́ло.
Ово дре́во котро́є нас возвели́чило,
Нево́лников свободы вѣчнои наба́вило.
Дре́во кото́роє єстъ сла́вне увельбе́но,
Кро́вью чи́стого а́гнца го́йне покропле́но.
(31) Ра́дуйся о чловече, жесь єстъ увелбе́ный,
Жесь тымъ дре́вом стяжко́го ро́ву поднесе́ный.
Ра́дуйся, и непреста́нь ве́село вола́ти,
Триу́мфалной пѣсни непреста́нь спѣва́ти.

Ко́піє.

Ово Трофе́умъ, котри́м смерть єст уязвле́нна,
Ядови́тая Па́рка сро́дзе умерщвле́нна.

Ко́піє, Голіа́дъ єст котри́мъ ураие́ный,
Діа́волъ трепроклятый внѣвечъ оберне́ный.
Ко́піє котро́є бокъ Па́ну отвори́ло,
Презрочи́стоє окно́ ажъ къ се́рдцу вчини́ло.
Презкото́роє мо́жемъ ла́тво огляда́ти,
Якою ми́лостю Панъ ра́чил кънамъ пала́ти.
О Ко́піє, ты въ церкви вѣчне пребыва́єшъ,
Ты непріа́тель на́ших за́вше побѣжда́єшъ.
Тобо́ю діа́волскіи по́лки прогоня́ємъ,
Презъ тебе́ пресла́вноє звитя́зство мѣва́єм.
Ра́дуйся чолове́че жесь єсть вооруже́нный,
Такъ сла́вными арма́ты мо́цно узброе́нный.
Ра́дуйся прелюбе́зне, го́йне весели́ся,
Тымъ оружієм за́вше утѣшне щити́ся.

Тро́сть.

(об.) Ото Трость котро́ю єст діа́волъ попра́ный
Смерть сро́гая, адъ те́мный, внѣвеч звоєва́ный.
Трость кото́рою грѣхъ нашъ незбе́дный змаза́но,
А вѣчную свободу́ вѣчне подписа́но.
На котру́ю зъ лю́бою ра́достю взира́ємъ,
И ту́ю зъ утѣхою ми́ле лобыза́ємъ.

Гво́здіє.

Ово Гво́здіє, ты́ми дьа́волъ пригвожде́нный,
Ядъ окрутной сме́рти внѣвеч оберне́нный.
Тыи вѣчнои туги́ адъ те́мный наба́вили,
Намъ вѣчноє спасе́ньє навѣки спра́вили.
Ты́и тяжкіи грѣхи́ на́шѣ пригвозди́ли,
Проклятство наше внѣвеч згру́нту вынищи́ли.
То сли́чныи Клейно́ты, то Церкви красота́,
То благовѣрнымъ царе́мъ лю́бая лѣпота́.
Ты́мися Христіа́не утѣшне щити́ли,
Ты́и въ Коро́нах своихъ любе́зне носи́ли,
Ты́и непрестава́ймо и тепе́ръ велби́ти,
Ты́мися якъ сли́чными Клейно́ты здоби́ти.
Ты́и трофе́а за́вше въ се́рдцу обносѣмо,
Ты́мися зъ усе́рдієм предвсѣми хвалѣмо.

Ангелъ.

(32) Ра́достіюж человече го́йне исполни́ся,
Ми́ле триумфу́ючи, ми́ле весели́ся.
Ра́дуйся и Трофе́а ты́и ублажа́ти,
Непреста́нь воскре́сшаго Па́на велича́ти.

Отро́къ, ӑ.

Ты́и зна́ки звитязства въ ду́ху ублажа́єм,
Воскре́сшого Іcуса сла́вно велича́ємъ.

Єму́ присто́йный покло́нъ вѣ́чне отдава́ти,
Непреста́немъ Воста́ньє єго́ прославля́ти.
Воскресе́ніє твоє́ Тво́рче ублажа́ємъ,
Триумфа́лныи гѵмны весе́ло спѣва́ємъ.
Христос воскре́съ измертвы́хъ, живо́т намъ даров(алъ)
Непріа́тель сро́гихъ под моц свою́ згол(довалъ).

Ро́зныи отроча́та.

Христос воскре́съ измертвых: той неха́й царствуєт,
Щасли́выи Жиґму́нту Кро́лю дни дар(у́єтъ)
Сена́торомъ пора́ду: поту́гу Рыце́рств(у),
Му́жност: си́лу: Побѣ́ду: сла́вному(жолне́рству).
Побо́жных Па́стырей рач здоро́вых хова́ти,
Долгоденстве́нных Па́не рач нам дарова́(ти).
Сою́зъ Бра́тства от тебе́ неха́й по́спѣхъ (ма́єтъ),
(Во)всемъ благи́мъ по́мочи съ небеси́ у(жива́єтъ).
(об.) Всѣмъ Кти́тором церкве, рач ла́ску оказа́ти:
Живым здоро́вьє: всо́пшим вѣ́чный по(кой да́ти):
Всѣхъ подкро́вомъ крилъ хова́й: всѣ неха́й узна́ют
Твоє́и ла́ски: всѣ тебе́ вѣ́чне ублажа́ютъ.
Всѣмъ дай бы тебе́ Па́сху въ не́бѣ оглядáли:
За столо́мъ твои́мъ вѣ́чнои Па́схи зажива́ли.

Упова́ніє спасе́ніа моє́го
Пречистая Дѣво.

Серби в українськім війську
1650—1660 рр.

Написав *Іван Крипякевич.*

I.

Головною военною силою української держави XVII—XVIII в. було загальне ополчення козацького стану. Від Богдана Хмельницького аж до занепаду Гетьманщини козаки все були обовязані до військової служби, на універсал гетьмана кожний козак мав ставити ся кінно зі збруєю, з харчами, готовий до війни. То був одинокий обовязок козацького стану у відношенні до держави, зате козаки були вільні від усіх инших тягарів, що лежали на „посполитих".

Але вже за Богдана Хмельницького показали ся відємні сторони козацького ополчення. Справжню боєву вартість мали давні реєстрові козаки, що в своїх полках переходили військову школу, мали добру збрую і знали дисципліну. Побіч них дійсними жовнірами були нечисленні Січовики, яким военний досвід заступав формальне образуваннє. Більша частина нових козаків, що виповнили кадри запорожського війська, була мало ознайомлена з війною і тільки помалу входила у військові обовязки. То були хліборобн-господарі, що ішли до війни з конечности і тільки на короткий час; вони не мали витревалости на довгі походи й ще на такі довголітні війни, як були за Хмельниччини; скоро проявляла ся у них туга за домом, за спокійним хазяйством, — починали ся дезерції і тільки терором можна було удержати ряди. Притім те громадянське військо мало свої політичні претенсії, бажало держати провід у своїх руках і в війні і в мирі, мішало ся у пляни полководця і нераз ішло з ним у розріз. При низькім освідомленні і вузких поглядах маси воно приносило все гіркі овочі для держави.

Богдан Хмельницький, войовник і орґанізатор на велику міру, не міг не бачити тих рисів у державній будові України. Він мусїв шукати способів, як перевести реорґанізацію війська. Вихід був один: треба було сотворити постійну армію. Орґанізаційною формою, що вела до того, було наємне військо. Всї тодїшні держави користували ся такими наємними силами. Наємний жовнїр мав свої прикмети, яких не було у народнього ополчення: в нього не було вітчини, не було своїх політичних поглядів, не було самостійних змагань; цїль, до якої він ішов, була жовнїрська плата і здобича. Коли полководець дбав про свойого вояка, платив точно і вів в успішні походи, наємний жовнїр був йому вірний та послушний на сліпо і боров ся хоробро. Хмельницький вже підчас першого походу на Поляків 1648 р. думав про таке наємне військо. В листї до коменданта Замостя Вейгера, котрого через помилку уважав капітаном наємного нїмецького віддїлу, гетьман писав: „Тому, що кн. Вишневецький зрадив ваші милости, просимо в. м. до себе в одну компанїю, в одно товариство вірне, під присягою Бога всемогучого: не лише жадної погуби, але й найменшої кривди від неї не сподївайте ся; як котрі в. м. тепер є старшинами, так і при нас кожний на своїм становищі і при своїй чести мусить зістати... Не будете в. м. анї голодні анї голі анї піші, — противно — будете задоволені і мною і обопільним товариством... Маємо переконання, що ви радо зволите пристати на це як християни і з роду браття наші; як такі люди, що привикли завсїгди через свої працї шаблею заробляти кусок хлїба, так само як і ми на цім світї живимо ся“...[1]). Гетьман бажав найняти той віддїл до свойого війська; Нїмцї мали тодї славу найлїпших вояків.

Питаннє про наємне військо стояло від того часу все в проґрамі українських гетьманів. В ріжних часах пробувано ріжних формацій. З місцевих сил повставали віддїли серденят, компанїйців і ин. З чужих народів в українській армії знайшли ся Нїмцї, Поляки, Татари, Донцї, Волохи, Альбанцї, Серби...

На цім місцї хочемо зібрати вістки про сербські віддїли на Українї в 1650 і 1660 рр.

---

[1]) Лист 6 XI 1648. Supplementum ad hist. Russiae monument Пб. 1848, с. 181—182. Коментар до цього епізоду — д-р С. Томашівський: Перший похід Хмельницького, Львів 1913, с. 82—8 (= Жерела до іст. України VI, вступ).

II.

Про зносини з Сербами Богдан Хмельницький згадував уже при кінці 1649 р. Перед московським послом Григорієм Нероновим говорив так: „Як Ляхи з ним і з Військом Запорожським докінчать на соймі договорні статті і закріплять по правді, хай вел. цар, й. ц. в. знає про це, що, просячи у Бога помочі, і умовивши ся з кримським царем і з Волохами, Сербами, Мутянами та білгородськими князями, він хоче промишляти над турецьким царем. А кримський цар і Волохи і Серби і Мутяни і білгородські князї до нього за тим безперестанно присилають, щоби Військо Запорожське ішло війною на турецького царя"...[1]).

Великі побіди козацького гетьмана рознесли його славу по цілій Европі, — чутки і вісти про могутність Хмельницького дійшли й на Балкан і серед пригноблених народів розширили надії, що Запорожці, славні з воєн з невірними, зможуть і схочуть звернути ся проти оттоманської сили. Хмельницький в тім часї справдї міг носити в души думки про виступ проти Турків. По зборівській кампанії мав забезпечену границю від заходу, — від сходу з Москвою відносини укладали ся чим раз ліпше, — можна було хоч у гадках проєктувати нові славні походи. До війни з Туреччиною заохочував гетьмана король Іван Казимир, дуже займав ся тою справою папський нунцій, таксамо Венеція, цісар. Щось правди було в словах гетьмана, бо він і на ділї приготовляв ся до морського походу: триста чайок вже стояло готових під Кодаком, дальших двіста було в роботї. — Але ті пляни антитурецької лїґи й війни з бусурманами минули ся скоро; вже з початком 1650 р. показало ся, що й на Сходї й на Заходї положеннє непевне, що в Польщі не думають додержати договору, в Москві теж приятелї нещирі. Хмельницький закинув тодї фантастичні проєкти і числячи ся з реальними силами, погодив ся з Туреччиною. Добрі відносини між Україною і Портою лишили ся через цїлий час його гетьманства.

Та хоч Хмельницький не цікавив ся вже більше протитурецькими плянами, на Балканї і взагалї на християнськім Сходї його популярність не упала, противно зростала все більше. До чигиринського двора безнастанно прямували путники зі Сходу, й через них ішли поклики до гетьмана — починати війну з невірними. Між тими мандрівниками не останнє місце займали Серби.

---

[1]) Гр. Неронов під 6 XII 1649 р., Акты ЮЗРоссіи VIII с. 313.

Наперед ішли на Україну духовні особи. Вони їхали звичайно до Москви за милостинею і в инших справах, але по дорозї вступали до Чигирина. Так 1653 р. їхав кратовський митрополит Михайло, в лютім 1654 требинський митрополит Арсеній з трема монахами, в квітні тогож року сербський патріярх Гаврило з девятьма особами. Ті гості не тільки шукали матеріяльної підмоги на Україні, але також деколи сповняли полїтичні місії; так напр. патріярх Гаврило мав підняти ся посередництва між молдавським воєводом Матїєм і Хмельницьким[1]). Дальше почали ся зносини між Сербією і Україною також на військовім полї.

В пару місяців по патр. Гаврилї, в перших днях вересня 1654 р., до козацького табора під Хвастовом приїхав новий гість із Сербії, капітан Іван Юрієвич. Він привіз характеристичний лист від сербської старшини:

„Пресвітлий і благородний, Богом вибраний, пане Богдане Хмель, гетьмане й. ц. вел. всього війська запорожського, добродію наш!

„Ми всї Серби є православної християнської віри Христової, бачимо православє вашої милости і повелїння боже, від радости великої не можемо мовчати і перестати. Пишемо до вашого пресвітлого величества царського і повідомляємо, що цей чоловік капітан є з землї нашої сербської, роду великого і доброго, від котрого роду є Богом вибраний Гавриїл архиепископ, патріярх сербський, котрий і тепер є у й. ц. вел. на Москві, — від тих свояків його. За ним просимо вашу милість і посилаємо його до вашої милости ми всї браття наші Серби і капітани, як великі, так і малі, що цей чоловік є потрібний і розсудний до війська на побіду на невірних иноплемінників і на всїх неприятелїв наших, котрі переслїдують нас і віру нашу православну, — дай Боже, щоби ти побідив і нам поміг визволити ся з узів діявольських. За нього просимо милости вашої, щоби йому у всїм вірив; як буде воля божа і вашої милости гетьмана війська запорожського, зроби його яким полковником, — щоби і ми всї поклонили ся благородію твойому і пішли на поганські народи, щоби вибавити всю братію від поганих, по повелїнню божому. І ще раз просимо і стараємо ся.

---

[1]) Ст. Димитријевић: Односаји пећских патријараха с Русијом у XVII веку (Глас српске крал. Академије т. LX), Београд 1901; В. Гнатюк: Зносини Українців із Сербами. Наук. Збірник в честь М. Грушевського, Льв. 1906.

„Капітан Мирко Великий, вашого величества гетьманського останні раби Серби з мутянської землі“[1]).

Капітан Іван Юрієвич устно повідомив гетьмана, що Серби почали війну з Турками. Початок був такий, що султан казав убити сорок сербських князів, підозріваючи, що вони хочуть виступити проти Порти. Серби тоді справді підняли повстанне і зібрали ся коло Дунаю. Побили багато Турків, добули і поруйнували ріжні городи; силістрійський паша мусів відступити від Дунаю в дальші місця. Серби мають сорок тисяч війська, старшиною вибрані у них капітани, — вони разом збирають ся на раду і порядкують військом. Для Турків це повстанне небезпечне, бо й Венеція почала війну з ними; також донські козаки ходили походом під Царгород[2]).

Чи сербський посол мав ще які поручення до гетьмана, не знаємо: може бути, що Серби мали надію на якусь поміч і від Запорожців. Сам капітан, як видно з листу, не мав вертати ся до своєї рідної країни; його товариші бажали, щоби він лишив ся в козацькім війську.

В якій цїли? Чи щоби навязати ближчі зносини з Україною і підготовити для Сербів на будуччину союзників і помічників?

В запорожськім війську були вже деякі Серби. В реєстрі 1649 р. тут і там стрічаємо прізвища „Сербин“ і сербські імена. Декотрі з тих еміґрантів були вже і на визначнїйших становищах. В 1651 р. до Москви приїздив як післанець від Виговського Сербин **Василь Данилович**; він оповідав, що „прийшов у військо з сербської землї тому чотири роки і служить козацьку службу, й живе при військовім писарі Іванї Виговськім“. Писар вислав його (разом з другим Греком) як чужинця: „щоби їх в дорозї нїхто не пізнав і щоби було тайно“[3]). В 1654 р. згадуєть ся инший Сербин **Микола Маркович**, також „чоловік“ Виговського; писар висилав його до Царгорода для „провідування вістий“[4]).

Іван Юрієвич Сербин[5]) також міг знайти службу у запорожськім війську, особливо, що був з визначного роду і мав

---

[1]) Акты ЮЗР. XIV с. 61–62.

[2]) Реляція Ів. Ржевського під 25 VIII сс. 1654 р., Акты XIV с. 40—42.

[3]) Акты III 453—455.

[4]) Акты X 580.

[5]) Так підписаний в листї з 20 XII 1664, Акты V 228.

добрий військовий досвід. Але яке становище займав він за життя старого гетьмана, про це нема ніяких вісток. Може бути, що як і инші Серби примістив ся коло військового писаря, котрий тоді і пізнійше був протектором Сербів на Україні. Як Виговський став гетьманом, Іван Сербин зараз підняв ся у військовій карієрі. З початком 1658 р. бачимо його вже на уряді брацлавського полковника. При нім є відділ наємних Сербів.

В січні 1658 р. він ходив разом з Богуном на Опошню проти полковника Пушкаря, що почав бунт. „Грошевий люд затягнувши, Волохів, Сербів, яничар і козацьких охотників взявши“, вони напали на полтавських козаків. Їх відділи мали 1500 людей (чи навіть самих Сербів було півтора тисячі). Пушкар вийшов проти них і побив 300—500 людей[1]. В серпні і вересні тогож року Сербин був під приказами Данила Виговського при облозї Києва; в його полку було 300 людий[2]. У битві під Васильковом 15 вересня 1658 р. він попав у московський полон[3].

Відділи Сербів лишили ся дальше у військах Виговського. У вересні 1658 р. вони були в околицях Ромен, Смілої і навіть переходили за московську границю під Путивль; докладнійше згадуєть ся, що у Смілій стояло 600 Сербів, які мали берегти містечко від Татар[4]. В січні 1659 р. Серби є разом з Волохами і Поляками в Білій Церкві, рівночасно також коло Переяслава[5]. В червні побіч Волохів, Ляхів, Татар і козаків брали участь у боях під Ніжином[6]. У тій кампанії Серби, як і инші наємні відділи лишили по собі дуже лиху славу ізза грабежі і всяких насильств[7].

Іван Сербин був тимчасом у неволї. Добути його на волю старав ся Виговський, потім і Юрій Хмельницький[8]; вкінці висвободжено його, — не скорше як у другій половині 1660 р.[9]. Потім був трохи при Юрію Хмельницькім, але не хотів вже

---

[1] Лист Пушкаря 8 II 1658, Акты XV 3; пор. IV 91, 101. VII 224, XV 64, 269.

[2] Акты IV 159. VII 253, XV 255, 263-4, 274-7.

[3] Акты XV 263, 268—278 (допит Сербина), 289.

[4] Акты IV 169, 173, 176.

[5] XV 301, 365.

[6] IV 237.

[7] IV, 146, 173, XV 34.

[8] XV 289, V 5, 8.

[9] В червні 1660 р. полковник Цицюра знов просив царя увільнити Сербина: його жінка умерла, діти лишили ся в Переяславі. Акты V 26.

брати участи у наміреній новій війнї проти Москви[1]). Як сам оповідав пізнійше, виїхав тодї на волоську границю і там перебував довгий час. В серпнї 1661 р. присилав відтам (чи то з „угорської границї") свойого „челядника" до наказного гетьмана Івана Сомка, повідомляючи, що „в нього Угри вольні люди"; якби прийшло до війни з Польщею, він зараз готов іти під Камянець Подільський і „пічне над ним і над проїзжими торговими людьми чинити промисл"...[2]). Його оферти здаєть ся не принято. Але Сербин таки вернув ся в Надднїпрянщину і став жити в Корсунї при митрополитї Йосифі Тукальськім і, як сам хвалив ся, став його дорадником. В дійсности мабуть шукав дальше служби. В листопадї 1663 р. Тетера хотів дати йому полк і вислати на Лівобережжя з королем проти Брюховецького і царських військ; та Сербин, чи не вірив в успіх Тетері, чи взагалї неохотно відносив ся до Поляків, — не приняв уряду. Щоби не стягнути на себе гніву Тетері і його союзників, чим скорше вернув ся від Тетері до Тукальського і рішив ся виїхати з України. Митрополит поручив йому місію до царгородського патріярха: добути для себе благословення на київську митрополію. Сербин поїхав на Молдаву, але до Константинополя не доїхав: єрусалимський патріярх, що перебував у Молдаві, таксамо молдавський митрополит і також воєвода відрадили йому займати ся справою Тукальського, бо благословення вже дістав епископ Методій, иншіж духовні, що тримають ся Польщі (і Тукальський теж?) є викляті.

Королївський похід на Лівобережну Україну покінчив ся невдачно, — війська Брюховецького перейшли на Правобережжя, Поляки мусїли уступити навіть з Поднїстровя. Тодї Сербин вернув ся безпечно на Україну, приїхав з жінкою (другою) і дїтьми до Переяслава і заявив згоду служити під царським покровом, — навіть у Москві[3]). Чи мав при собі який наємний відділ, про це не чуємо нїчого. Брюховецький віддав йому знов брацлавський полк. Але в Брацлавщинї і в самім Брацлаві тримали ся ще козаки Тетері та Поляки і Сербин осів тільки в Уманї, при кінцї 1664 р. З Уманя вів енерґічно боротьбу з Поляками. Заняв кілька укріплених пунктів в околицях Уманя (Бобанї, Кисляк, Косенівку, Бородянку, Удимир, Христинівку)

---

[1]) Оповідання Сербина в московськім протоколї 1664 р. Акты V с. 204—205.

[2]) Із слів Сомка Ю. Никифоров 26 VIII 1661 р., Акты V 94.

[3]) Оповідання Сербина, як в.

і відбивав напади Поляків від свойого города[1]). Так удержав ся на небезпечній позиції цілу зиму. Але на весну несподівано прийшла катастрофа: у якійсь стичці з польським військом Іван Сербин погиб лицарською смертю: „від кулї неприятельської ляцької голову положив". Се було в квітнї 1665 р.[2]). Лишив ся по нїм син, вже підростаючий, також Іван на імя; він пізнїйше (1673 р.) став лубенським полковником[3]).

За гетьманства Виговського на иншім визначнім становищі, бунчучного, був Сербин **Митка** (Дмитро) **Мигай**. При нїм була теж рота Сербів, — може прибічна ґвардія гетьмана. У вереснї 1659 р. Мигай переправляв ся з тою ротою через Днїпро, десь коло Переяслава, прямуючи до війська Виговського, — та тут на перевозї напали на нього переяславські козаки, всїх Сербів побили, його самого взяли в полон і з бунчуком відіслали московським воєводам до Києва[4]).

III.

Новий відділ Сербів був 1665 р. при брацлавськім полковнику Дроздї. **Василь Дрозд** чи Дрозденко (також Дроздовський) був 1656 р. сотником заболоцьким у могилївськім полку Івана Нечая на Білоруси. Пізнїйше, мабуть як той полк розвязано, переніс ся на Поднїстровя і тут почав збирати добровольців і вести партизантську війну на всї сторони. Про це докладно інформує нас в однім листї Іван Сербин, котрий знав добре тамошні відносини: „Дрозденко має козаків і Волохів з три тисячі, стоїть коло Камінки Днїстрової і промисл чинить. І вже початок коло Рашкова зробив і до Домни[5]) післанців післав, щоби живности для свойого війська взяти. Вона вказала їм хлїб, та написала до Ляхів, щоби скільки-небудь війська до неї прислали і її з Рашкова вивезли. Дрозд переняв ті листи і поспішив до Рашкова: міщанам там нїякої обиди не робив, а Домну казав бити і майно її взяв й за те майно найняв

---

1) Листи Сербина з 20 XII 1664 р. і 17 III 1665 з Уманя, Акты V 228; листи Брюховецького, також V 238, 244, 248, 253, 258.

2) Лист Брюховецького з 17 IV сс. 1665 р, Акты V 270.

3) Акты V 270, VI 13 (тут сказано, що писар Брюховецького Шийкевич „убив" полковникового сина, Івана Сербина, — очевидно побив тільки), XI 121, 124 і ин.

4) Акты V 312, XV 437; Акты III 520, 541.

5) Вдова по Тимоті Хмельницькім.

Волохів і Татар буджацьких"...[1]). Військо того кондотєра чисєлено згодом на 20000, навіть на 40000 людий. В цім числі раз згадують 4000 Сербів, другий раз 10000 Волохів[2]). З тою збираною армією Дрозденко добув Брацлав з рук Поляків і в добутім городі осів як брацлавський полковник. Та невдовзі мусів уступити перед Дорошенком, — погиб траґічно, розстріляний; його відділи розбрили ся.

Під проводом Дрозденка в Брацлаві були три инші „полковники": Дмитряшко, Константин подільський і Евтихій, піхотний полковник[3]). Один з них мабуть мав під своєю рукою Сербів, — котрий саме, не знаємо. Про Евтихія не можемо сказати нічого ближче, два инші — це замітні одиниці.

Дмитряшко Григорієвич Райча з роду не був Українець. Райчами або Рацами називано тоді сербських виходців, що наймали ся до війська в сусідніх державах[4]). Здаєть ся, з таких Сербів був і Дмитряшко. По упадку Дрозда він боронив ся ще в Рашкові, згодом же перебрав ся на Лівобережжя. Був з ним відділ кінноти 500 людий — „волоські хоругви". Він спинив ся у Переяславі, потім перейшов до Глухова. Брюховецький бояв ся тримати в себе того „брацлавського полковника" і намагав ся виправити його в московські краї; вкінці вислав його на поле боїв з Поляками під Гомель і під Переяслав. Райча у боротьбі дав себе пізнати як добрий жовнїр і здобув собі таке довіря в Брюховецького, що той віддав йому уряд переяславського полковника, при кінці 1666 р.[5]). Райча служив вірно гетьманови і його відділ виконував усякі небезпечні припорученя, нпр. переселював насильно людий з одного місця в друге (для воєнних цілий), стояв залогою у неспокійних городах і ин.[6]). На переяславськім полковництві Райча лишив ся до 1674 р., не вважаючи на всї хуртовини,

---

[1]) Лист Ів. Сербина 17 III 1665, Акты V 264.

[2]) Д. Ярмоленко, наказний гетьман 29 VIII 1665, Акты VI 26; пор. донесения сотника Тимченка, тамже VI 40.

[3]) В. Дрозд 21 VIII 1665, Акты V 307.

[4]) Вістки про Раців у Польщі і на Вкраїні гл. K. Górski: Historya jazdy polskiej, Краків, 1895, T. Korzon: Dzieje wojen i wojskowości w Polsce I 345—346.

[5]) Листи Д. Ярмоленка, Брюховецького і ин. Акты VI 41, 87, 108, 136, 155, 173 і д.

[6]) VII 12, 14—15.

що переходили коло нього. Умер к. 1705 р.[1]). Згадується теж його братанич Марко Райча (1673 р.[2]).

Другий товариш Дрозда, Константин подільський полковник — це Константин Мигалевський. Він теж неукраїнського походження. З роду він був Грек, батьківщиною його була „область города Хіос“, батько його звав ся Михайло. В 15 році життя, як став сиротою без батька-матері, переселив ся до Волощини і став на службу в воєводи Матвія. Був у нього 16 літ рейтарським хорунжим і поручником. По смерти воєводи поїхав на рік до Єрусалима, потім з антіохійським патріярхом Макарієм вибрав ся в подорож до Москви, — віз туди московського бранця, котрого викупив з неволї, мабуть щоби придбати собі ласку в Москві. Одначе не лишив ся в Московщині, але разом з патріярхом вернув ся на Вкраїну і тут почав служити при Богданї Хмельницькім (1656 р.). Так і лишив ся при дальших гетьманах, аж як булаву взяв Тетера, виїхав з Дроздом до Могилева над Дністром: „Зібрали полки і служили вел. государю і над неприятельськими людьми, над Ляхами, Татарами і зрадниками Черкасами промисли чинили і на боях многих побивали“[3]). Тодї приняв він титул подільського полковника і прізвище Мигалевський або Мигалевич (не знати чи від імени батька Михайла, чи від м. Могилева). По катастрофі Дрозда не хотів піддати ся Дорошенкови, але таксамо як Райча, переселив ся на Лївобережжя з полком із 5000 людий, — козаків і Волохів. Його полк так докучив своїми „стаціями“, що Брюховецький рішив енерґічно позбути ся „волоського полковника“ і вислав його з поч. 1667 р. до Москви. Відтам Мигалевський вернув ся аж по кількох роках. В 1674 р. він був знов корсунським полковником[4]), 1678 р. індуктором (поборцем податків) у Самійловича[5]).

У віддїлах Мигалевського і Райчі головне місце займали Волохи, — це річ зрозуміла, бо Волощина була найблизше до України і найскорше могла доставити сил до війська. Але побіч

---

[1]) Про нього А. Лазаревскій: Очерки малороссійскихъ фамилій, II. Дмитрашки-Раичи, Русскій Архивъ, 1875, II. А. Стороженко: Родіон Григорьевичъ Дмитрашко полковникъ переяславскій, Кіев. Стар. 1893 IV. і Очерки переяславской старины, Київ 1900.

[2]) XI 331.

[3]) Оповідання Мигалевського в Москві 1667 р.. Акты VI 168—9;

[4]) Акты VI 114, 145, 165—169, XI 617—619.

[5]) XV 500.

Волохів мусїли бути там і Серби, так як і в полку Дрозда. На це маємо припадкову вказівку з пізнїйшого часу: в 1674 р. у полку Дмитрашка Райчі наказним полковником є Войца Сербин[1]), згодом теж полковник переяславський (1675—1682)[2]).

IV.

Наші жерела позваляють бодай на загальну характеристику Сербів і инших наємних відділів, що були в українській службі 1650—1660 рр.

Між наємними військами згадують ся деколи Німцї, Поляки, Татари, — але головний континґент добровольців приходив з балканських країв. Балканські народи, нищені і використовані Турками, видавали з себе багато збігців і еміґрантів, що шукали лїпшої долї в сусїднїх краях. Вони наймали ся здавна на військову службу у Венеції, Угорщинї, Австрії, Польщі, — аж прийшла черга й на Україну.

Найближчі до України були два румунські господарства, Молдава і Волощина, відси повинні були приходити перші охотники до козацького війська. Свобідного людського матеріялу було тут багато; молдавський воєвода Стефан 1654 р. жалував ся на непослушних підданих: „вони люди вольні, домів у себе не мають і ходять на війну з найму, куди схочуть"[3]). В реєстрі 1649 р. є досить часте прізвище „Волошин", що вказує на виходців ізза Днїстра. Але більших, зорґанізованих відділів за Хмельницького не стрічаємо цїлком, за Виговського є про них тільки загальна згадка; аж Дрозд чи Мигалевський зібрав велику ватагу Волохів. Волоські відділи більше наймали ся до служби в Польщі, може тому не знаходили довіря на Україні.

Більш докладні вістки про Сербів. Той народ, вславлений боротьбою з Турками, знаходив симпатію між Українцями. Вже за Хмельницького Серби утвердили ся в війську, потім Виговський окружив їх особливою опікою. Перші сербські добровольці, як Іван Юрієвич, прийшли з Волощини (мутянської землї), згодом приходили затяжцї з властивої Сербії, навіть із західних

---

[1]) Лист Самійловича 10 VIII 1674, Акты XI 600.

[2]) Про нього А. Стороженко: Сербинъ Вукъ, полковникъ переяславскій, Кіев. Старина 1894 I. і Очерки переяславской старины, Київ 1900.

[3]) Акты X 579.

її окраїн, бо згадують ся і сусїднї Арнавти. Число Сербів не було велике: за Виговського маємо цифри 600—1500, за Дрозда пересадно 4000. З початку, за Івана Сербина, вони творили здаєть ся чисто національний віддїл, потім перемішали ся з Волохами.

Про орґанїзацію й узброєння тих віддїлів знаємо дуже мало. За Виговського є згадка про роту Сербів; віддїли Мигалевського називають ся волоськими хоругвами. Чи на цїй основі можна уважати Сербів за иншу формацію як Волохів? Хоругов все означала віддїл кінноти, рота одначе вживала ся і на означення кінноти і піхоти, аж у другій половині XVII в. приняла ся як назва для самої піхоти. В наших жерелах зазначено виразно, що Волохи це кіннота; очевидно це була т. зв. легка їзда (без панцирів, з луками або пістолями й шаблями). Про Сербів не знаємо нічого певного, чи вони були піхотинцї чи кіннї.

Наєм тих чужоземців відбував ся у ріжний спосіб. Головну ролю грав очевидно ватажок віддїлу. Іван Сербин з початку сам вступив до запорожського війська, пізнїйше виїхав на молдавську границю і там шукав собі „вольних людий". Дрозд і Мигалевський також на границї орґанїзували свої віддїли. До служби ті ватажки зголошували ся нераз непрошені, — як Райча і Мигалевський, що з своїми віддїлами просто заїхали на Лївобережжя, жадаючи „хліба". Наємні віддїли діставали якусь плату у грошах, — відси характеристична назва для них „грошевий люд"[1], — але як високу, трудно сказати. Та головне їх удержання ішло, здаєть ся, з реквізиций: „ради цеї їх служби вказав я їм становища поблизче Днїпра в Острі, Козельцї, Баришполї, Воронкові, щоби відтам собі корм брали" — писав Брюховецький про хоругви Райчі[2]. Через ті конечні грабежі наємні війська втратили добру славу між населеннєм.

У війнї затяжні віддїли мали свою цїну, — з цього боку не знаходимо на них ніяких жалів. Своє значіння ті полки завдячували передовсїм своїм полководцям. Іван Сербин, Дрозд, Райча — це були люди хоробрі, відважні, що не жалували своєї крови і вміли навіть життя положити на полї бою. Від полководців і ті віддїли переймали ся лицарським духом.

---

[1]) XV 3.
[2]) VI 136.

В політичнім життю наємні відділи не брали активної участи. Вони були послушним знарядом в руках того, хто їх наняв. Гетьмани могли уживати їх не тільки проти заграничного ворога, але й у нутрі краю, навіть до поліційної чи жандармської служби. Виговський висилав своїх Сербів до боротьби з Пушкарем, Брюховецький уживав відділу Райчі для залог у неслухняних городах, до насильних евакуацій і ин. Ватажки наємних відділів, навіть ті, що дістали уряди полковників, не мішали ся до політичних справ України. Їх орієнтація була проста: іти за приказами свого вожда, гетьмана. Тільки тоді, як Україна ділила ся і гетьман виступав проти гетьмана, вони приходили в сумнів. „Рад би я душею моєю пристати до такого, скажу, святого діла, — писав Райча в січні 1669 р. до ніжинського полковника. — тільки мені цього недостає, що не знаю, чи пан гетьман сіверський (Многогрішний) вже прямо від вас і від усеї черні запорожського війська вибраний на гетьманство на сій стороні, як покійний Брюховецький, чи маємо слухати по давньому Дорошенка? І длятого, мій брате, зволь про все докладно мене повідомити, при чім ви стояти мете; а я, як дізнаю ся, знати му, як у цій справі поступити“...[1]) Отже у таких справах чужі полковники руководили ся солідарністю з місцевими товаришами. Це, що вони тримали ся здалека від партійної боротьби і пильнували свого військового діла, підносило їх вартість для держави. Вони стали взірцем, як треба формувати й українські відділи.

Завдання, з яким вперше зустрів ся Богдан Хмельницький, — утворити нову армію побіч козацького ополчення, в 1660-их рр. було рішене в користь наємних відділів. З того часу й українські полки перетворюють ся на формації з наємним характером, як сердюки, компанійці і инші „охотні“ відділи.

---

[1]) Райча до Филипа Уманця 11 I 1669, Акты VIII 7—8.

Пісня про повстаннє Мартина Пушкаря.

Подав *Василь Щурат.*

Вибір Івана Виговського на гетьманство перевели козацькі старшини без участи Запорожжя, що вважало себе представником простого народа в його боротьбі з панством — як чужим, так і своїм, українським. Такий вибір, розумієть ся, сильно несподобав ся Запорожцям. Та ще більше роздратувала їх заборона ходити воєнними походами на татарські землї й на море — наслїдок зближення Виговського до кримських Татар. Тому обжалували вони нового гетьмана в Москві, закидуючи йому — з тактичних причин — передовсїм зраду цареви, довершену через поновленнє союза з Раковцієм, воєводами молдавським та волоським і Татарами.

Щоб не відтручувати від себе передчасно нї гетьмана нї Запорожжя, московське правительство взялось посередничити між ними. Але більше наслїдком гетманської бльокади нїж московського посередництва Запорожжє посмирнїло. Тодї одначе против Виговського виступило городове козацтво з полтавським полковником Мартином Пушкарем на чолї.

Полтавщина, остаючи під безпосередним впливом Запорожжя по сусїдству, мала й свої причини бути незадоволеною з вибору Виговського на гетьманство. Там не мав він симпатії вже для того, що всякий угнїт простого народа виходив від осіб доволї близьких до нього. Порозуміннє Виговського з Татарами стїснювало й козаків полтавського полку в їх воєннім промислї. Та найбільше зворохобив незадоволених полковник Мартин Пушкар, один із тих козацьких старшин, про яких навіть у народнїй думі згадуєть ся як про назначуваних самим Хмельницьким до гетьманования по нїм. Він то, подражнений в своїй амбіції вибором Виговського на гетьманство, розпочав против нього ворожу акцію, висилаючи обжалования в Москву. Представляючи згідно з Запорожжєм Виговського як зрадника,

який сполучив ся против Москви не тільки з кримською ордою, але і з Ляхами, що на разї ще не було наступило, Пушкар тим самим зі своєї особистої справи робив справу Москви й обезпечував ся наперед. Таке обезпечуваннє не було зайве, бо Виговський, не довго нагадуючись, уже повелїв був увязнити Пушкаря й привести до Чигирина. В відповіди на те Пушкар зарядив у сїчнї 1658 р. мобілїзацію полтавського полку, а 25 сїчня зустрів ся вже з військами гетьмана і вийшов з першої сутички побідно.

В дальшім военнім походї Пушкар спинив ся лиш на представлення московського посольства й нїби-то вже погодив ся з вибором Виговського на гетьманство. Та рївночасно оглянув ся за союзником против нього. Знайшов його скоро в миргородськім полку, де були маєтности Виговського. Широннєм пересадних вісток про те, що Виговський сполучив ся з Татарами й Ляхами против царя, та що цар наготовив против них 40.000 війська на поміч вірному козацтву, Пушкар піддержував ворохобню в миргородськім полку, висилаючи рівночасно з Виговським нові посольства в Москву з новими обжалованнями та ждучи відтам рішення. Коли-ж із Москви рішеннє не приходило й тим самим Пушкареви дальше давалась можність покликуватись на її прихильність до себе, Виговський був приневолений хопитись за оружжє. Він 4 мая вирушив з Чигирина за Днїпро. Пушкар, просячи собі помочі з Москви, доніс туди негайно, що Виговський веде против нього 40.000 Татар і Ляхів. По правдї-ж було у Виговського Татар тільки 6000, а Ляхів зовсїм не було.

Ще заки прийшло до крівавої розправи, миргородський полк примирив ся з гетьманом. Пушкарівцї вже стали слабші на дусї. До зменшення-ж їх союзників причинили ся два гетьманські універсали, видані 14 і 16 мая, якими кидало ся незгоду в ворожий табор і сїялось ворожнечу між провідниками й простим козацтвом. В універсалї з 16 мая, виданім тодї, коли війська Виговського від військ Пушкаря відділювала тільки ріка Голтва (коло місцевости тогож імени), заперечувалось аґітаційним сплетням Пушкаря, особливо тїй його сплетни, будь то би за ним стояв цар. Універсал мав успіх. Часть Пушкарівцїв перейшла від-разу на сторону Виговського; решта почала уступати ся до Полтави, де по невдалій сутичцї 18 мая замкнулась.

Майже дві неділї облягав Виговський Пушкаря в Полтаві. Боротьби були завзяті. Зруйнувавши і спаливши околиці Полтави, Виговський брав її приступом. Тоді Пушкар, відповідаючи на зазив до піддання, почав удавати, що готов помирити ся, а 30 мая нечайно й підступно напав на гетьманський табор і розбив його. Сам Виговський ледви втік із табора, лишаючи все в руках Пушкаря. Одначе в короткім часї відібрав усе, вернувши ся з татарським військом. У новій битві поляг Пушкар, а з ним до 15000 його війська. Дня 1 червня Виговський знищив Полтаву цїлком.

Так представлений цікавий момент із минулого України в недавнім історичнім дослїдї (Денис Коренець: Повстанне Мартина Пушкаря — в „Науковім Збірнику присвяченім проф. Михайлови Грушевському", Львів, 1906). Слїдів його в народній традиції доси в нашій науковій лїтературі не вказувалось. А прецїнь в однім давнїйшім польськім, нинї зовсїм призабутім, альманасі була надрукована ціла пісня про битву під Голтвою. Той альманах, н. з. Bukiet Literacki, виданий Л. Вшендобильським 1851 р. в Варшаві. Згадана пісня надрукована в нїм при невеличкій статті Л. Вшендобильського п. з. Bitwa pod Goltwą roku 1657—58 (ст. 226—229).

Статейка Вшендобильського має характер дуже скупого коментарія до пісні. Властиво є вона коротесеньким нарисом історії каріери Виговського й кінчить ся — з поглядом на пісню — таким уступом:

„В тім же часї служив у козацькім війську полковник Мартин Пушкар, котрий із завистю споглядав на власть Виговського й усильно бажав зайняти його місце. Для осягнення свого наміру счинив ворохобню поміж козаками і провадив відділи против Виговського. Народ на Україні доси оспівує битву під Голтвою".

Хто, де, від кого й коли записав пісню, не сказано. Можна би тільки припускати, що записав її сам видавець альманаха, коли опублїкував її від себе, зазначивши се своїм підписом, та що записав її перед 1851 р., коли дозвіл надрукувати альманах, даний варшавським цензором П. Дубровським, має дату 11 (23) лютого 1851 р. Опублїкований текст пісні одначе при загальній поправности, яку прийдеть ся йому признати, а яка вказувалаб на записувача ознайомленого добре з українською мовою, все таки дає основу припускати, що не був ним редактор альманаха Вшендобильський. Такою основою для мене

є те легке попсованнє поправно записаного українського тексту, що в переписанню латинським альфабетом для альманаха вийшло наслідком склонности редактора Поляка до вимавляння звуків по московськи. Бачить ся се передовсім у передаванню українського звука г латинським g (Wygowski, uganiati, dorogu, zagadaw, Gołtwi, pomogaje), а українського и латинським i (znati, poważati, jednati, piti, liczyti, strilati, bitsia, ruszati, oblikaw, idi, ostupiw, stali, nastupati, biti, pobiwati), в такім переписуванню, як: ledaszczyi зам. łedaszczyi, koniej зам. konej, miod зам. med і т. ин. Записувач Українець таких помилок не зробив би. Скорше міг зробити їх переписувач Поляк ознайомлений більше з московською мовою ніж з українською. За сим промавляв би й польський переклад пісні, надрукований побіч українського тексту. Він зроблений дословно й вірно, коли не брати на увагу кількох помилок. Дивно одначе вражає факт, що перекладчик дав собі раду з перекладом такого, на приклад, незвичайного вислову, як „до Полтави сучив“ (Połtawę szturmem brał), що нині й неодному Українцеви осталоб незрозуміле без помочі Грінченкового словаря, а фальшиво переклав такі прості вислови, як: „з гармат та з рушниць по гетьмані стріляти почав“ (z armat i rusznic do hetmańców zaczął strzelać), або: „а в мене що війська, що й коней, що й вірной душі не має“ (a u mnie cóż po wojsku i koniach, kiedy ludzi wiernych niemam?). Се я поясняю собі так, що польський видавець пісні, Вшендобильський, при перекладанню її на польське поінформував ся в Українця тільки що до значіння зовсім незвичайних слів, а що до буденних спустив ся на власне знаннє української мови, не підозріваючи того, що ті буденні слова можуть бути для нього незрозумілі в специяльних фразах.

Усунувши помилки пороблені Вшендобильським у польській транскрипції пісні й деякі друкарські, подаю текст її в транскрипції українській без усякої дальшої зміни:

Не день, не два Виговський гетьман
До Полтави сучив.
У самого сорок тисяч,
Та еще й Ляхів вів.

Ой куди то просучий Виговський
Ляхів вів?
Ой вів, вів Ляхів
Супротив козаків.

Ой вів, вів Ляхів
Супротив Пушкаря.

. . . .
. . . .

Ой будете знати, як мене поважати,
Як Вкраїну до себе єднати;
Ще будете знати,
Як по лісах уганяти.

То Виговський гетьман
До Полтави дорогу верстав,
Поверставши дороженьку,
По Голтві станом став,
А ставши собі станом,
Пушкаря обликав:

„Мартине, Мартине,
Сучий ти сине,
Іди іво мною мед-горілку пити,
Козаків лічити.

Которії голіннії,
Тії до мене перейдуть;
Которії ледащії,
Тії іво мною бить ся зачнуть“.

От надійшов Пушкар Мартин,
По сей бік став;
З гармат та з рушниць по гетьмані
Стріляти почав.

„Ой Мартине, Мартине, сучий ти сине,
Що ти задумав-загадав,
Що Виговського гетьмана
Рушати зачав?

Що в тебе, сучий сине,
Латвою латва;
А в мене й Ляхи й козаки
І татарськая орда.

Ану, пане Стефане,
Як ти себе маєш?
Ти коні маєш, гармати маєш.
Чом Пушкаря не оступаєш?“

— Я-ж би єго враз оступив,
Та єму Білий Цар помогає;
А в мене що й коней і гармат,
Що й вірной душі не має. —

„Ану, пане Трофиме,
Як ти себе маєш?
Ти-ж військо хоробре і вірну душу маєш,
Чом Пушкаря не оступаєш?“

— Я-ж би его враз оступив,
Та єму Білий Цар помогає;
А в мене що війська, що й коней,
Що й вірной души не має. —

От-то Пушкар по березї, по Голтві
На коню виступає,
До гетьмана Виговського
Такі слова промовляє:

„Ой пане гетьмане,
Що-ж ти думаєш-гадаєш,
Що мене своїм войськом
Та не оступаєш?“

То Виговский мед-вино пє,
Волося скубе;
Що він не доброє чує,
Недолю собі жде.

Тодї-то стали Пушкарівцї
На Ляхів наступати,
Стали Ляхів середом-передом
Бити-побивати.

То Виговський гетьман на коня сїдав,
У Чигрин Дуброву втїкав,
Самого Стефана Омельченка
На Голтві зоставляв.

То Виговський на коня сїдав,
У Січ Тешлицьку втїкав,
Самого одного Трофима Сороку
На Голтві зоставляв.

В примітках до сього тексту подав еще Вшендобильський чотири такі пояснення:

1) Стефан Сулима, котрий на основі гадячського договору одержав шляхетство й міг називати ся Омельниченко.

2) Трофим Сорока, инакше званий Гуляницький, брат ніжинського полковника Григорія, суддя того-ж полку, а потім гетьман козаків.

3) Чигрин-Дуброва, містечко колись сотнї лубенського полку, лежить над рікою Сулою, майже при устю її до Днїпра, на заходї від Голтви.

4) Січ Тешлицька над Дніпром низше Хортиці. Січі або столиці запорожських козаків були три головнійші: Хортицька найдавнійша, Тешлицька і Никитинська. Всї були укріплені.

Инших пояснень до самого тексту пісні не подав видавець альманаха. Але в світлї історичних фактів, усталених розвідкою проф. Коренця про повстаннє Мартина Пушкаря, сей текст являєть ся нам зовсїм ясним.

Із цілого ряду епізодів повстання Пушкаря в пісні оспіваний лиш той момент, у котрім обляганому через дві недїлї в Полтаві Пушкареви вдалось 30 мая 1858 р. осягнути хвилеву побіду над Виговським, розбити його війська й самого зневолити до утечі. Про те, що раньше Виговський побив Пушкаря й примусив його замкнути ся в Полтаві, а остаточно розбив на прах, у пісні не згадуєть ся й словом. Найкращий доказ, що пісня зложена в середовищі прихильнім для Пушкаря, а ворожім для Виговського. Тим пояснюєть ся й виставленнє Виговського піснею в такім світлї, в якім виставляв його перед простим народом і перед Москвою в своїх обжалованнях Пушкар: в світлї зради козацтву і московському цареви наслїдком злигання з Ляхами й татарською ордою. Просучий Виговський — сказано в пісні — вів Ляхів супротив козаків. Його обжалованнє козацтва в ворохобни, подаване в Москву, відзиваєть ся в перехвалці його: „Ой будете знати, як мене поважати, як Вкраїну до себе єднати". На його заборону козакам промишляти военними походами на татарські землї натякаєть ся в другій перехвалці: „Ще будете знати, як по лїсах уганяти". Відгомін універсалу Виговського, виданого до Пушкаревих військ під Полтвою, допущений з розмислом у його визиванню Пушкаря до бою, особливо в вираженню надії на поріжненнє Пушкаревих сторонників:

Которії голїннії,
Тії до мене перейдуть;
Которії ледащії,
Тії ізо мною бить ся зачнуть.

В уста Виговському также з розмислом вложений вкінці й насміх над Пушкарем:

Що в тебе, сучий сине,
Латвою латва;
А в мене й Ляхи й козаки
І татарськая орда.

Се насміх, що замість понизити Пушкаря міг його в очах сторонників хиба тільки піднести. Сам же Пушкар видавав себе за оборонця інтересів простого народа (латвиї) перед гетьманом козацьких старшин, що опер ся на Татарах і Ляхах. Сам він радо вказував на ріжницю між своїми військами й гетьманськими. В устах Виговського насміх над Пушкарем є властиво насміхом над самим собою. Він заправлений гіркою іронією. Такою-ж іронією націхована відповідь давана Виговському панами Стефаном і Трофимом на зазиви оступати Пушкаря.

Стефан відповідає:

Я-ж би его враз оступив,
Та єму Білий Цар помогає;
А в мене що й коней і гармат,
Що й вірной душі не має.

Трофим-же вимавляєть ся таксамо:

А в мене що війська, що й коней.
Що й вірной душі не має.

Іронія відповідий виступає ярко на основі порівнання їх із зазивними словами Виговського, якими він вмавляє в своїх сторонників силу:

Ти коні маєш, гармати маєш...
. . . .
Ти-ж військо хоробре і вірну душу маєш..

Яку вони силу мали, се Стефанови й Трофимови хиба краще можна було знати, ніж Виговському.

Замітне також, що сплетня про поміч московського царя Пушкареви вложена в уста сторонників Виговського, котрий заперечував її у своїм універсалї. З р о б л е н е с е з т о ю н а ї в н о ю в і р о ю, я к а м о г л а б у т и л и ш у с т о р о н н и к і в П у ш к а р я. Лиш такою наївною вірою оправдуєть ся оперованнє неправдивими фактами в пісні призначеній для народа. Колиб против сього твердження висувалось факт, що в пісні про повстаннє Пушкаря все таки є допущений неправдивий факт злуки Виговського з Ляхами, то на се буде поясненнє, що инших Ляхів мав на мисли Пушкар у своїх обжалованнях Виговського, а инших уявляв собі загал простого козацтва. Для простого козацтва Ляхами були всї козацькі старшини, всї сріблянники-дуки, яких, на приклад, у думі про Ганжу Андибера так і називаєть ся Ляхами (П. Кулишъ: Записки о южной Руси, Спб. 1856, т. I, ст. 202, 205).

Як у думах, так і в пісні про повстаннє Пушкаря всї відступлення від історичної правди сперті на наївній вірі народа, яка дає їм — у своїх межах — свою печать правдивости. Та не лиш у сїм однім, не лиш у релятивно-історичнім реалїзмі пісні про повстаннє Пушкаря є стичний пункт її з думами. Будовою і стилем вона сильно відріжняєть ся від звичайних пісень, а не зближаючись до вірш із правильними строфами їх і рівними стихами, підходить найблизше до дум.

Нерівномірність поодиноких віршів, залежність довготи їх від більшої чи меншої ґрупи слів звязаних в одну льоґічну цілість і від появи риму найчастїйше дієслoвного, реторичний акцент замість ритму, а замість строф збудованих з однакового числа віршів уступи зложені з більшого або меншого числа їх відповідно до обєму вираженої гадки, яка тими уступами виражаєть ся, — отсе прикмети, що ними визначаєть ся будова пісні про повстаннє Пушкаря — на рівні з думами. (Про будову дум гл. П. Житецкій: Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ, Київ, 1893, глава I; Ф. Колесса: Мельодії українських народних дум. Серія II. Мат. до укр. етнольоґії вид. етногр. комісією Н. Товариства ім. Шевченка т. XIV, ст. XXIV).

В формі пісні, в якій опублїкував її Вшендобильський, вона визначаєть ся виїмково й на користь собі тим, що поділ на вірші переведений у ній не так із увагою на рими, як більше з узглядненнєм кождої, хочби й найменшої, льоґічної ґрупи слів. Такий поділ на вірші, подиктований без сумнїву павзами, що їх робив виконавець речітатіва, народний співець, у чім був би й доказ безпосереднього записання пісні з його уст.

Стиль пісні про повстаннє Пушкаря звертає на себе увагу рівнож характеристичними прикметами стилю дум, показаними в студії Житецького.

Звертаю увагу на веденнє оповідання питаннями й відповідями на них:

> Ой, куди то просучий Виговський
> Ляхів вів?
> Ой вів, вів Ляхів
> Супротив козаків.

Зовсїм так, як, на приклад, у думі про Палїя (М. Максимовичъ: Сборникъ укр. пѣсенъ, Київ 1849):

> — „Хто-ж тєє зачинав?“
> — „Начинав тєє проклятий Мазепа“.

В стилю дум є й промови Виговського до Пушкаря й Пушкаря до Виговського й розмови Виговського з козацькими старшинами. Їх у думах так багато, що приклади подавати булоб зайве.

Як у думах, так і в пісні про постаннє Пушкаря видко той сам нахил до узалежнювання прямих речень слівцем **що**:

Що в тебе, сучий сине,
Латвою латва...

. . . . . .

А в мене що війська, що й коней
Що й вірной душі не має.

. . . .

Що він не доброє чує,
Недолю собі жде.

Таке-ж, як у думах, уподобаннє розпочинати реченнє слівцем **то**, або от-то, тоді-то:

То Виговський гетьман
До Полтави дорогу верстав.

. . . .

От-то Пушкар по березї, по Голтві
На коню виступає...

. . . .

То Виговський мед-вино пє,
Волося скубе..

. . . . . .

Тоді-то стали Пушкарівці
На Ляхів наступати...

. . . .

То Виговський на коня сїдав,
У Чигрин-Дуброву втїкав...

. . . .

То Виговський на коня сїдав,
У Січ Тешлицьку втїкав...

Два останні приклади є рівночасно прикладами звичайного в думах епічного розширювання оповідання через повтаряннє речення з новими доповнюваннями його.

Як у думах, так і в пісні про повстаннє Пушкаря подибуєть ся й намаганнє дати дійству (битві) прикмету більшої могучости через зазначуваннє самої вихідної точки дійства, самого початка його, при помочи дієслова: **стали**:

Тоді-то стали Пушкарівці
На Ляхів наступати,
Стали Ляхів середом-передом
Бити-побивати.

Не брак і в лексиці пісні особливостий знаних із дум. Такими є передовсім зміцнення слів синонімами: задумав-загадав, латвою латва, середом-передом, бити-побивати. Поза тим єще й архаїзм — один, але значний: обликав; слід тої книжно-народної мови, яких у первісному тексті пісні, як і всіх дум, колись певно було більше.

Гадаю, що поданого матеріялу для характеристики змісту, будови і стилю пісні про повстаннє Пушкаря вистане на доказ безпосередного споріднення її з думами, а навіть на доказ, що й ся пісня є думою, думою забутою й нереєстрованою доси.

Зміст, настрій і легка іронія з сатиричним вістрєм зближують сю думу до ґрупи дум із часу Хмельниччини.

На питаннє, коли могла повстати дума про повстаннє Пушкаря, можна би зважитись відповісти: безпосередно по оспіванім факті. Припустити пізнійше повстаннє її трудно. Коли рукою судьби факт побіди Пушкаря над Виговським був перечеркнутий, не було вже для оспівування його ані настрою ані моральної спонуки.

Слідами гетьмана Мазепи.

Подав *Богдан Барвінський.*

Вступ.

При нагоді збирання матеріялів до ґенеальоґічно-геральдичної моноґрафії Мазепів-Колединських[1]) попадали мені в руки також такі матеріяли, котрі не відносять ся вправді безпосередно до згаданої теми, все-ж таки стоять у тім чи иншім звязку з особою гетьмана Івана Мазепи та його родом. З сього згляду рішив ся я опрацьовувати ті матеріяли незалежно від моноґрафії роду Мазепів та випускати їх у світ окремими причинками. Першим таким причинком була моя стаття п. з. „Портрет гетьмана Мазепи в замку в Підгірцях (до ілюстрації)“[2]). Яко дальші того рода причинки появляли ся від часу до часу слідуючі мої статті: „Портрет Мазепи кисти артиста-маляря Осипа Куриласа“[3]), „Гетьман Іван Мазепа в всесвітній літературі і штуці“[4]), „Причинок до питання про т. зв. „Бекетівський“ портрет Мазепи“[5]) та „Доповнення до статтей про Мазепу: 1. Гетьман Іван Мазепа в всесвітній літературі і штуці; 2. Т. зв. „Бекетівський“ портрет Мазепи; 3. Уваги до инших портретів Мазепи; 4. „Невідомий доси“ портрет гетьмана Івана

---

[1]) Родинне назвисько Івана Мазепи було „Колединський“. Гл. Źródła dziejowe V, ст. 110 і 138–9; Архивъ юго-западной Россіи ч. VII, т. I, ст. 293; пор. також Rulikowski: Opis powiatu Wasylkowskiego. Warszawa 1853, ст. 117 і Похилевичъ: Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Кіевской Губерніи. Кіевъ 1864, ст. 508.

[2]) Руслан 1906, ч. 75—77; перепечатана в Історичних причинках I, Жовква 1908, ст. 96—108.

[3]) Руслан 1909, ч. 120; також у присвячених памяти гетьмана Мазепи з нагоди двосотих роковин полтавського бою Історичних причинках II, Львів 1909, ст. 22—28.

[4]) і [5]) Руслан 1909, ч. 140; Історичні причинки II, ст. 29—31 (з портретом).

Мазепи"[1]). Почавши з 1910 р. появляли ся в часописи „Руслан" мої замітки (переважно полемічного характеру), дотикаючі питання про автентичність поодиноких портретів гетьмана Мазепи (1910, ч. 70, 72, 74, 79 і 83; 1912, ч. 27); вони мали вийти в III-й томик моїх „Історичних причинків", котрого печатанне було вже розпочате літом 1914 р., але вибух світової війни перепинив його.

Продовженнем моїх заміток, що не дадуть ся помістити в рамах приготовлюваної монографії Мазепів-Колединських, мають служити отсї статті під одним спільним заголовком „Слїдами гетьмана Мазепи", котрі буду оголошувати печатно в міру сього, як даний матеріял буде мною відповідно опрацьований.

I.

Безіменна „похвала" гербу Мазепів.

Нема нинї ніякого сумнїву що до сього, що гербом роду Мазепів-Колединських, з котрого походив знаменитий гетьман, був герб „Курч". На жаль, не у всїх істориків XIX в. можна стрінути ся з таким поглядом[2]). І так Едвард Рулїковский, описуючи герб Мазепів піднїс, що „takiego herbu nie znajdujemy u heraldyków"[3]), хоч вкінцї пізнїйше дійшов до пересвідчення, що се таки герб „Курч"[4]). По думцї князя Дабіжі герб Мазепів „по расположенію своихъ составныхъ частей, напоминаетъ древній гербъ „Курчъ"[5]). Цікаве й незрозуміле для мене

---

[1]) Руслан 1909, ч. 289; 1910, ч. 1, 3 і 8; Історичні причинки II, ст. 77—94. Перепечатуючи мої статті в „Істор. прич.", поробив я відповідні поправки й доповнення.

[2]) Се тим дивнїйше, що вже в XVIII в. нїхто в сім не сумнївав ся. Гл. Krasicki: Zbiór potrzebnieyszych wiadomości I, Warszawa — Lwów 1781 ст. 482: „Jan Mazeppa hetman Ukrainy.. szlachcic, przezwiskiem Kurcz".

[3]) Dziennik Warszawski 1854, ч. 196.

[4]) Słownik geograficzny Królestwa polskiego VI, Warszawa 1885, ст. 184.

[5]) Дабижа: Мазепа-князь и его шляхетскій и княжескій гербы. (Кіевская Старина т. 16, 1885 декабрь, ст. 716). Мазепин герб не лиш „напоминаетъ" герб „Курч", але се таки герб „Курч". Він зображає відвернену латинську букву L; на нїй уставлена латинська буква Y,

непорозуміннє зайшло в моноґрафії Костомарова: „По извѣстію, доставленному въ Археографическую коммиссію графомъ Брюэль-Плятеромъ — читаємо там — Иванъ Степановичъ Мазепа-Колединскій, шляхетскаго происхожденія герба Бончъ...“ [1]). В примітці покликуєть ся Костомарів на „Лѣтопись занятій Археографической коммиссіи, вып. VI, 1877 г. ст. 44“. Що-ж одначе находимо в цитованім випуску отсеї „Літописи“? Подана там слідуюча записка ґр. В. І. Броель-Плятера: „Иванъ Степановичъ Мазепа Колединскій (Колодинскій) герба Курчь“ [2]). Яким проте чином попав у моноґрафію Костомарови ґерб „Бончъ“, не можу вияснити.

Беручи справу Мазепиного гербу зі становища геральдики, вистане глянути тільки на котре-небудь із численних зображень сього гербу (Мазепин герб і його геральдичні відміни будуть обговорені в згаданій моноґрафії), щоби зараз таки рішити питаннє про його назву й походженнє [3]). Коли-ж ходить о істо-

---

в деяких відмінах гербу лат. буква V. З одної сторони шестираменна звізда, з другої сторони півмісяць.

Еварницкій: Къ исторіи нашего края. (Вѣстникъ Екатеринославскаго земства. Годъ I, 1904 ч. 2/3) подав на ст. 57 невідомий досї портрет Мазепи з гербом (побіч подано й його перерисованнє). а на ст. 56 такий опис: „на темномъ полѣ написано красное сердце; на серединѣ сердца крестъ; ниже креста два копья, остріями вверхъ, связанные внизу бантомъ; изъ подъ сердца видно съ обѣихъ сторонъ двѣ ручки — одна ручка сабли, другая ятагана; по краямъ чернаго поля буквы: И. М. Г. З. К. К. С. П. Л.“.

Проф. Грушевський: До портрета Мазепи (Записки Н. Тов. ім. Шевч т. 92, ст. 247) подає до сього портрету таку замітку: „Катеринославський портрет має ініціяли, хоч не зовсім звичайні: И. М. Г. З. К. К. С. П. Л. і герб якийсь фантастичний (ініціяли можнаб прочитати як Иван Мазепа Гетьман Запорожський Козацький Ктитор Святої Печерської Лаври, — припускаючи, що катеринославський портрет стоїть в безпосереднім звязку з лаврським“.

Прихиляючись до погляду проф. Гр. про фантастичність сього гербу, я позволю собі инакше розвязати ініціяли, а іменно замість „...Козацький Ктитор...“ — „Ктитор Київської Святої Печерської Лаври“.

[1]) Костомаровъ: Мазепа и Мазепинцы. 2 изд. С.-Петербургъ 1885, ст. 1. Розстріленнє моє. Звертаю увагу на неправильну форму назви сього гербу в московській мові. Отсей польський герб зоветь ся „Bończa“, а не „Бонч“.

[2]) Лѣтопись Занятій Археографической коммиссіи. Вып. VI, отд. IV. С.-Петербургъ 1877, ст. 44. Розстріленнє моє.

[3]) Пор. н. пр. гетьманську печатку на листї до підканцлера кор., Яна Шембека, писанім під Києвом 18 VII 1707 р. (M. S. Бібліотеки

ричний доказ, так вистане подати хоч би кілька цитатів з панеґірика, написаного сторонником і наслїдником Мазепи, Филипом Орликом, в честь Мазепиного свояка Івана Обідовського[1]). Н. пр.:

Precz ztąd dumno wyniosłe Cedry, precz Libany,
Którym piorunem grozi Jowisz rozgniewany,
Bo nie tu gniazdo Orzeł Obidowskich wije,
Lecz w Kurczu Mazepiańskim, gdzie piorun nie bije[2])
. . . .
. . . .
. . . .
Przy Kurczu Mazepiańskim, Marsem y Luciną
Dom Obidowskich świeci . . . .[3])
. . . .
. . . .
Gdzie Herbowe Rzeki Twoje Mazepo, na Parnass zdroje
Drogie leją, niby w Lydzie Paktol złotą szybą idzie,
Y gdzie Krzyż w Kurczu zakwitnoł w Dafnidy
Drzewo . . . .[4])
. . . .
. . . .
Tu w Mazepiańskim Kurczu wyleżony
Ptak Obidowskich . . . .
Tu niezgaszone Planety przy Kurczu, w złote Telety
Phaeba przyodziane
Świecą swym klarem dumney Luny rogi
Krusząc, rzucając Mazepie pod nogi
Karki zhołdowane[5]).

Варшавського Унїверситету ч. 1231) На отсю печатку звернув мою увагу д-р Іван Крипякевич, за що винен я йому вдячність. Пор. також Tablice odmian herbowych Chrzańskiego. Warszawa 1909, ст. 26 і табл. VI. Опис гербу подав я висше.

[1]) Hippomenes Sarmacki... Pan Jan z Obidowa Obidowski Jego Carskiey Prześwietney Mści Stolnik... przy triumphalnych weselnego Hymenaeusza applawzach, przez... Filipa Orlika, Pisarza Konsystorskiego Metropoliey Kijowskiey acclamowany. Roku 1698. W Tipographiey Świętey Cudotworney Lawry Pieczarskiey Kijowskiey. (Бібл. Оссолїньских у Львові, ч. 11700). Нїякого портрету Обідовського, ритого Тарасевичем, що після Estreicher: Bibliografia Polska XXIII. ст. 424 має бути в тім панеґірику, я не найшов, бодай тепер його там нема. Є там лиш ритовини Щирського з ініціялами „*I. S.*“ Також і Максимовичъ: Собраніе Сочиненій III, Кіевъ 1880, ст. 714, в статтї „О панигирикахъ Филиппа Орлика“, маючи під рукою нинїшнїй примірник, згадує лиш про ритовини Щирського.

[2]) Orlik: Hippomenes Sarmacki, карта 11.

[3]) Ibidem.

[4]) Idem, к. 19.

[5]) Idem, к. 25.

Цікаву похвалу гербу „Курч" находимо в (сучасному Мазепі) творі польського письменника **Вацлава Потоцкого**:

Kurczem herb zową, ale: w boiu się nie kurczy;
Doznał nie raz Tatarski: doznał y kark Turczy.
Bo kiedykolwiek z konia: tych y owych sięgał,
Tak w ręku, iako Żywce: w cięciwie, wyciągał.
Ypsylon znakiem Greckiem: Litera być musi,
Że ten Herb na Wołyniu: począł się u Rusi,
Krzyż mieczowy przęz środek: senna w klamrze stoi,
Miesiąc y Gwiazda, świecą ze strony oboi.
Znać że się był gdzieś w nocy: skurczył y zasadził,
Żeby nieprzyjaciela: na fortel wprowadził.
Potym obiema skrzydły: skoro nań uderzył,
Ludzi na kształt Litery: Ypsylon rozszerzył[1]).

Отся похвала відносить ся до гербу „Курч" яко до власности **усіх співгербовиків**; значіннє його зростає одначе що-йно тоді, коли він звязуєть ся **майже виключно** з іменем українського гетьмана. Доказом сього численні похвальні вірші й панеґірики, котрих темою похвала Мазепиного гербу.

Такі похвальні вірші появляли ся при ріжних нагодах. І так появляли ся вони при нагоді напечатання сеї або тої книги, виданої коштом гетьмана Мазепи, чи йому присвяченої. Як приклад подам книгу св. **Димитрія Ростовського** п. з. „Руно орошенное", написану з порученя Лазара Барановича імовірно між 1675—77 рр., напечатану одначе в Чернигові що-йно 1680 р. (2 вид. 1683 р.)[2]). В одному із видань „Руна"[3]) уміщений восмистих п. з. „**О гербо́вной Лунѣ и Денни́ци и о Рунѣ орошенномъ**"[4]), що є нічим иншим, тільки похвалою гербу Мазепи. Подаю його дослівно, модернїзуючи правопис:

---

[1]) **Wacław Potocki**: Poczet Herbów szlachty Korony Polskiey y Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Kraków 1696, ст. 543—4.

[2]) **Шляпкинъ**: Св. Димитрій Ростовскій и его время (1651—1709 г.) в „**Запискахъ истор.-филол. факульт. имп. С.-Петербургскаго университета**" ч. 24. С.-Петербургъ 1891, ст. 18.

[3]) Користуюсь 5 виданнєм в Чернигові 1697 р., що зберігаєть ся в „**Національному Музею**" у Львові під ч. 673; гл. ще **Свѣнцицкій**: Каталогъ книгъ церковно-славянской печати. (**Выдавництво Церковного Музея во Львовѣ**. I). Жовква 1908, ст. 115, ч. 394. Авторство св. Димитрія в катальозї не зазначене.

[4]) Відпису цитованого восмистиха (1 карта 1 зшитка) уділив менї ласкаво д-р Свєнціцький.

Гедеону оногде образъ бысть побѣди
Руно, луна, денница, что и бысть послѣди.
Орошенное Руно се пророковаше,
Єгоже денница и луна орошаше.
Но (ч)то Руно и луна значитъ и денница?
Бысть то образъ побѣды Марія дѣвица.
Ґди Денница и Луна Руно и здѣ росятъ,
Знакъ побѣди Мазепѣ лаврїи приносятъ.

Автори панеґіриків, присвячених особам, що стояли близько до Мазепи, не минають нагоди, щоби не умістити в них бодай кількох стихів на похвалу гербови Мазепи. Бачили ми се н. пр. в панеґірику Орлика „Hippomenes Sarmácki“, присвяченім Обідовському. Виймаю з нього ще декілька характеристичних віршів, у котрих згадуєть ся герб Мазепи:

Niech kto w Taygecie Palmy, na skroń mądrą wytnie,
Krzyż Mazepów w Parnassie, w Lawr trwały że kwitnie
Niedziw, bo gdzie Hypokren, a Rzeki Herbowe,
Tam y Kupressy kwitną w Korony Lawrowe[1]).

. . . .

. . . .

Leć Orle przez pioruny, przez Marsa upały,
Tam gdzie Tobie Lawr Sława zawiesiła trwały:
Krzyż Mazepów gdy groźnym piorunem się pali,
Toć Threickie Balchany Twa dzielność obali[2]).

. . . .

. . . .

Bo Krzyż Mazepy to sprawi, że Dniepr we krwi swoiey spławi
Bistoński Pyrrhus, a Xiężyc zuchwały
Zgasi ciemne swe iskrzyska, Gdy Planety wodza zblizka
Swiatłem Phebowym natrą na rozdęte
Rogi . . . . .[3])

Обідовському присвятив панеґірик з нагоди його вінчання в 1698 р. також Степан Яворський п. з. „Виноградъ Христовъ..... При благословительномъ вѣнчаніи супружества велможнаго, его милости, пана Іоанна зъ Обѣдова Обѣдовскаго, его Царскаго и пресвѣтлаго Величества Столника и Полковника Нѣжинского.....“[4]). Яворський не забув у ньому про герб Мазепи, подаючи слїдуючий восмистих під рисунком гербу:

---

[1]) Orlik: Hippomenes Sarmácki к. 17 обор.
[2]) Idem, к. 20.
[3]) Idem, к. 22.
[4]) Ундольскій: Неизвѣстное сочиненіе Стефана Яворскаго (Москвитянинъ 1842, ч. 3, ст. 105—109) і Максимовичъ: Собраніе сочиненій III, ст. 711 (в статтї „О панигирикахъ Стефана Яворскаго“) знають сей панеґірик лиш із власноручного рукопису Яворського. Він

Зри коль крѣпко въ Россія Вѣра стоитъ свята,
Ей же не одолѣютъ и адовѣ врата,
Крестъ на котвѣ утвержденъ, при двою свѣтилу
Сію Вѣры святой изъявляютъ силу.
Всуе устремляются злочестивыхъ рѣки,
Крестъ на котвѣ недвижимъ будетъ во вѣки.
И сама нощь князя тмы ничтоже успѣетъ:
Заря свѣтилъ небесныхъ при крестѣ яснѣетъ[1]).

Переходимо до похвальних стихів на герб Мазепи в панеґіриках присвячених самому гетьманови.

Йдучи в хронольоґічному порядку, зачнемо від панеґірика Стефана Яворського п. з.: „Echo głosu wołającego na puszczy.... przy solennym powinszowaniu doroczney festu patronskiego rewolucyey.... P. P. Janowi Mazepie.... brzmiące głośną życzliwego affectu resonancyą, Najniższego sługi Symeona Jaworskiego Artium Liberalium et Philosophiae Magistri consummati Theologi, Roku.... 1689“[2]). Руліковський згадує в своїй статті про Мазепу, що в тім творі Яворського уміщений під гербом „шестистих“[3]). На жаль, не можу сього на разї провірити, одначе про нього не згадує анї Максимович у своїй статтї[4]), анї д-р Володислав Семкович у зладженім для мене в „Петербурській Публичній Бібліотецї“ відписї заголовка сього панеґірика й рисунку гербу.

Найблизшим хронольоґічно до сього панеґірика є панеґірик Филипа Орлика п. з.: „Alcides rossiyski triumfalnym lawrem ukoronowany Jaśnie Wielmożny Jegomość Pan Jan

---

був одначе печатаний, а два печатані примірники знають Сахаровъ: О сочиненіи Стефана Яворскаго (Москвитянинъ 1843, ч. 9, ст. 155) і Пекарскій: Наука и литература въ Россіи при Петрѣ Великомъ II, С.-Петербургъ 1862, ст. 2–3.

[1]) Восмистих цитований у згаданій статтї Максимовича, ст. 711.

[2]) Петербурська Публична Бібліотека, Сиґн. 13-VIII $\frac{1}{287}$.

[3]) Dziennik Warszawski 1854, ч. 198.

[4]) Собраніе Сочинений III, ст. 710. Яко місце напечатання М. подає Київ (панеґірик напечатаний без подання місця). Estreicher: Bibliografia Polska XVIII, ст. 517, віднїс ся з сумнївом до імени Яворського „Симеон“. Справа одначе зовсїм ясна. Вже в цитованого самим Естрайхером катальоґа „Bibliothèque Impériale Publique de St.-Pétersbourg. Catalogue de la Sections des Russica“ I, St.-Pb. 1873, ст. 576 міг був він переконатись, що Симеон Я. „Le même que Steph. Javorscius“. На тій основі, що Я. підписаний іменем „Симеон“, стверджує Максимович (Op. cit.), що „Яворскій въ 1689 году не былъ еще монахомъ“. Стефан — се монаше імя Яворського.

Mazepa.... 1695. W Wilnie"[1]). Під Мазепиним гербом уміщений там слідуючий восмистих[2]) на похвалу гербови:

Snać Krzyż domu Mazepów, Zodiak przemierzył
Y tak się mocno Sławą o niebo uderzył,
Że się musiał rozdwoić w tym impecie z wierzchu
Zhołdowawszy Planety nie znające żmierzchu,
Bóy się tu Thracka luna przystępować blisko,
Złota Phaebe z Helicą zgaszą Twe iskrzysko,
Krzyż Mazepów rozdarty w tym Kleynocie drogi
Rozedrze ci Planeto w Hyperborze rogi.

Чи в виданім 1688 р. в Чернигові панеґірику Івана Орновського п. з.: „Muza Roxolańska o tryumfalney sławie y fortunie z herbownych znaków... Pana P.. Jana Mazepy... szczęśliwe omen biorąca......"[3]) є які стихи, котрі прославлювалиб герб Мазепи, з певностю сказати не можу. Бодай не згадує про се Максимович[4]), а д-р В. Семкович доніс мені, що опису гербу там нема.

Приступаю тепер до описання одного панеґірика, котрий, в противенстві до поданих висше коротеньких похвальних стихів, присвячений в цілости гербови Мазепи, чи, кажучи докладнійше, є похвалою Мазепиного гербу. Находить ся він в єдинім примірнику в „Бібліотеці Ординації ґр. Красіньских" у Варшаві п. ч. 987. Заголовок його такий:

Krzyż

Początek Mądrości
W Herbownym Kleynocie Jaśnie Wielmożnego
Jego Mości P: P: Jana [Mazepy][5])
Oboch stron Niepra *Hetmana*
Y Przeporważnego Kawalera
Niebieskiemi światu Planetami ozdobnie
Świecący.

Панеґірик безіменний, печатаний „folio" (карт 5 ненумерованих), без означення року й місця печати, знаний в бібліоґрафії,

---

[1]) Петерб. Публ. Бібліотека, Сиґн. 13 XX $\frac{2}{26}$. Пор. Estreicher XXIII, ст. 424.

[2]) Відпису сього восмистиха уділив мені ласкаво д-р Вол. Семкович. Згадує про нього Максимовичъ: Собраніе Сочиненій III, ст. 714.

[3]) Петерб. Публ. Бібл., Сиґн. VIII $\frac{1}{286}$. Пор. Estreicher XXIII, ст. 440.

[4]) Собраніе Сочиненій III, ст. 715 (в статті „О панигирикахъ Іоанна Орновскаго").

[5]) Назвисько Мазепи витерте в заголовку пізнійшою рукою. Внутр панеґірика назвисько ненарушене. Про витирання назвиська Мазепи в кни-

але не був точно описаний. Знав його Руліковский очевидно в тім єдинім примірнику з початковим словом „Krzyż“, додаючи увагу, що „nie masz roku i miejsca druku, lecz zdaje się że Czernichowski. Na tym egzemplarzu wyraz „Mazepy“, późniejsza wytarła ręka“ [1]). Знає його й Естрайхер в примірнику з „Бібліотеки Красіньских“, при чому одначе слово „Krzyż“. чомусь то опустив, даючи панеґірикови заголовок „Początek mądrości....“ [2]).

Дату напечатання сього панеґірика можна означити лиш приблизно, а з цілою певностю місце напечатання. В тексті панеґірика сказано именно про Мазепу, що „Twego to Krzyża władza, że mądre Kameny, w Czernihowskie się znowu przeniosły Atheny“, що Мазепа „Gdy, by wstało Lyceum, to pozwolić raczył“ [3]), вкінці, що панеґірик сей походить „od Neopoetów Collegium Czernihowskiego“ [4]). На основі сього можемо твердити, що панеґірик напечатаний зовсім певно в Чернигові (не, як писав Руліковский, „zdaje się“) і то сейчас після заснования там-же ліцея чи колеґії. Про повстанне Чернигівської колеґії знаємо тільки всего, що архіепископ Лазар Баранович переніс школу з Новгорода сіверського 1689 р. до Чернигова й мріяв про се, щоб її зорґанізувати на взір київської колеґії, одначе забракло йому до сього середників [5]). Довершив сього діла що-йно наслідник Барановича, Іван Максимович, як припускають, около 1700 р [6]). А що Максимович став чернигівським архіепископом 1697 р. [7]), то, по моїй думці, колиб приняти для заснования чернигівської колеґії вчаснійший рік, чим 1700, панеґірик не міг бути напечатаний скорше, чим після 1697 р., а в кождому разї десь між 1697 і 1700 р.

З огляду на се, що панеґірик „Krzyż“ знаний лиш в єдинім примірнику, вважаю конечним подати з нього важнійші уступи, особливо ті, котрі справдї є похвалою гербу Мазепи.

гах після його „ізміни“ гл. Уманецъ: Гетманъ Мазепа, С. Петербургъ 1897, ст. 417—18 і Лазаревскій: Замѣтки о портретахъ Мазепы. (Кіевская Старина т. 64, мартъ 1898, ст. 457 і прим. 1).

1) Dziennik Warszawski 1854, ч. 198.

2) Estreicher: Bibliografia Polska XXII, ст. 249.

3) Krzyż... к. 1.

4) Idem, к. 4 обор.

5) Jabłonowski: Akademia Kijowsko-Mohilańska. Kraków 1899 –1900, ст. 197.

6) Idem, ст. 197 і 207.

7) Idem, ст. 192.

Od Krzyża | w Domie nauk | początki bywaią ı
Gdy to | odkąd zaczniemy? obykle mawiaią.
Y niedziw; gdyż y sama mądrość nieskończona
Boska Krzyżem iest świątu cudnie obiaśniona.
Krzyż mądrym chwała. Każdy co się Krzyżem chlubi.
Ten | istoty prawdziwey mądrości niegubi.
Herbowy Twóy Krzyż | *Jaśnie Wielmożny Hetmanie.*
Za złoty klucz mądr)ści uczącym się stanie:
Boś nim otworzył Pałac nauk zapomnionych |
Jaśniey mówiąc w niepamięć dawno zatopionych |
Twego to Krzyża władza ı że mądre Kameny |
W Czernihowskie się znowu przeniosły Atheny |
Dziedziczna Cynthia | swym blaskiem to sprawiła |
Że złota nauk światłość znacznie się rozwiła.
Phosphorus Twey woli | ku słońcu kredensuie
Wyszszey mądrości | nam dzień łaski twey skazuie |
A czym nas Herbowy twóy Krzyż iawnie uraczył?
Gdy | by wstało Lyceum, to pozwolić raczył.
Tweż Ci tedy *Wielmożny Panie* ofiaruiem |
Zaczątych nauk kwiatem | skronie twe wiencuiem |
Po Marsowych Cyprissach krwią mężną zbroczonych |
Przyimi spokoyne palmy y Bogiń uczonych.
Nie niesiem ci w dar złoto drogocenney wagi |
Jakim się Luzitańskie rozlewaią Tagi | [1])
Nı daleki kalekut w perły nie ubogi ı
Z nami się pokornie pod twoie ciśnie nogi.
Nie Tyrskich y Sydońskich purpur niesiem zbiory |
W ıakie się zwykły stroić poważne Honory;
Ale | co w Domie nauk praca pielęgnuie |
To ci Minerwa nasza chętnie ofiaruie.

Schola Infima.

Sama mnieysza Pallady Alumna | nazwana
Infima, tym mądrego czci Ciebie Hetmana |
W Deklinaciach | skłonność naypierwszą przynosi |
Byś ią przyiął w swą łaskę naypokorniey prosi[2]).

. . . .

Grammatica

Alumnka druga to Pallady,
Z którey chwały te są składy,
Woyskorządny Panie tobie
Znamienity w swey ozdobie.

. . . .

Genitivus

Rodzący | świadczy Cię być zacnie urodzonym[3])

. . . .

---

[1]) Krzyż... к. 1.
[2]) Idem, к. 1 обор.
[3]) Idem, к. 2.

Coniugationes

Piękne fortun to sprzężenie,
Sławne imię, y cnot mienie

. . . .

Permissiui, sive concessiui modi tempus praesens.

Że na czystszą ludzkości formę | przetworzona
Jest Ukraina; Tobą ta rzecz pozwolona[1]).

. . . .

Syntaxis.

. . . .

Z trzeciey Alumnki niemała
Taka Ci się rodzi chwała.

. . . .

Spytaćbysię; co iesteś waleczny Hetmanie?
Yakie mądrych głów iest o tobie mniemanie?[2])
Rzekną że słońcem iesteś Nieba Rossyiskiego |
Swiatłem Herbowych Planet twych ozdobionego:
Oną sławy twoiey są glansem wiekuistym |
Y polorem Lucyny | iak kryształ przeyzrzystym.

. . . .

Ród szlachetny stąt poznać | gdy ma mądrość w cenie:
Y stąt pierwsze iest rodu cnego zalecenie.

. . . .

Zaczym twa Rodowitość iawnie pokazana |
Gdy twemu sercu mądrość iest upodobana[3])

. . . .

De constructione figurata.

. . . .

Żyć niechwalebnie | iest to umrzeć y znaganą
Tobie tak żyć przez fata Hetmanie niedaną
Bo twoie żyć iest wieczna potomności chwała
Która Cię na swym łonie będzie piastowała.

. . . .

Jan Mazepa całością wsławił
Państwo swoie[4]).

. . . .

[1]) Idem, к. 2 обор.
[2]) Idem, к. 3.
[3]) Idem, к. 3 обор.
[4]) Idem, к. 4.

Koloss Krzyżopodobny
Na Nowym Helikonie
dla wiekopomney u świata pamięci
Jaśniewielmożnemu Jegomości
Panu Janowi Mazepie
Hetmanowi
et caet.: od Neopoetow Collegium Czernihowskiego
Wystawiony[1]).

. . . .
. . . .

Zacny y z urodzenia | y z mądrości Panie |
Woyska Zaporozkiego roztropny Hetmanie |
Twoy Koloss Krzyżowzorny iest nieporuszony |
Na twardych fundamentach mocno utwierdzony !

. . . .

Twoiego to kolossu w wierzchu dwoistego !
Widziemy dwie ozdoby świata Rossyiskiego.
Bo y dzielność | y mądrość w Tobie iest złączona ! [2])

. . . .

O Kolossie żadnemi wieki niezmierzony!
Ani płyńnemi rythmy godnie wysławiony,
Ty sam pod niebo wynieś sławę cnego *Jana*
Mazepy | Woysk Rossyiskich dzielnego Hetmana[3]).

Коли після „ізміни“ Мазепи не пошановано імени гетьмана й нищено його в книгах, не пошановано й його гербу. Сей гербовий хрест, що був досї „символом мудрости“, „символом сили Віри святої в Росії“, котрої „не одолїють і адські ворота“, в двоїстости вершка котрого добачувано досї „дві окраси Росийського світа“, стає від тепер „символом адської сили“.

Доховав ся до наших часів вірш, котрого темсю є вже не похвала, але зогидженнє Мазепиного гербу:

Бѣдно ахъ бѣдно! что нынѣ учинися!
Гетманъ безумный апостата явися,

[1]) Idem, к. 4 обор. Се начеб друга часть похвали.
[2]) Idem, к. 5.
[3]) Idem, к. 5 обор.

Союзомъ зъ бѣсы крѣпцѣ соединися,
Вражій угодникъ Мазепа сотворися!

. . . .

. . . .

Не точію мнѣ то и во удивленіе,
Но вящши того его погубленіе
На гербъ Мазеповъ крестовидный рогатый
Шираму а заюзъ (?) зъ бѣсы прокляты[1]).

II.

Бібліоґрафічна рідкість.

(Незнаний близше латинський панеґірик в честь Мазепи з 1690 р.).

З цілою певностю можемо сказати, що не всї панеґірики в честь гетьмана Мазепи відомі нам досї: деякі з них, як то ми показали в попереднїй статтї, відомі нам в рідких печатних примірниках, деякі спочивають ще в рукописї[2]), инші знов, хоч і печатані, та близше нам незнані. Нїчого близше не знаємо н. пр. про панеґірик, згаданий Максимовичем[3]) п. з. „Theatrum perennis gloriae“, напечатаний в Чернигові 1699 р. „folio“, котрого автором має бути Петро Армашенко. По словам Максимовича той панеґірик був у біблїотецї звісного польського збирача Свідзїньского, а що його збірка перейшла опісля до „Біблїотеки Ординації ґр. Красїньских“ у Варшаві, так він повинен би там находити ся. Не знає одначе про нього нїчого польський біблїоґраф Естрайхер, а коли я лїтом 1913 р. звернув ся до Заряду тої біблїотеки з запитаннєм про вигляд Мазепиного гербу на ритовинї Ґаляховского й про панеґірик Армашенка, в письмі з 4 липця 1913 р. дістав лиш відповідь на перше питаннє. Видко, що сього панеґірика там нема.

Рулїковский подав був знов звістку про якийсь латинський панеґірик, без заголовка, мабуть києво-печерської печати,

---

[1]) З рукопису „Петерб. Публ. Бібл.“ (O. XIV. Ч. 16 к. 64 об.) напечатав Шляпкинъ: Св. Димитрій Ростовскій, ст. 50, прим. 4. Розстрілення моє, питайник Шляпкина.

[2]) Пор. „Labirinthus in laudem Mazepae explicitur“ з 1691 р. в рукописї Києво-соф. собора ч. 10 (451), згаданий Шляпкином: Св. Димитрій Ростовскій, ст. 49, прим. 4.

[3]) Максимовичъ: Собраніе Сочиненій III, ст. 715.

що зачинаєть ся від слів „Tandem triumphat tot taediis“, написаний, по думці Р., від київських шкіл на перший вїзд Мазепи до Києва 1688 р.[1]). Отсей незнаний близше безіменний панеґірик[2]) одержав я літом м. р. на власність завдяки незвичайній ввічливости голови „Польського Геральдичного Товариства“ у Львові і власника богатого й дуже цінного для історії України архива, п. **З и ґ м у н т а Л ю б и Р а д з ї м і н ь с к о г о**, котрому складаю на сьому місцї за сей цінний дар щиру подяку. Панеґірик сей, що з заголовною картою має 9 ненумерованих карт „folio“, написаний справдї на вїзд Мазепи до Києва, одначе 1690 р., а не 1688, як догадував ся Рулїковский. Його повний заголовок такий:

C A P I T O L I V M
PERENNIS GLORIAE
PRAENOBILI, CRVCIS GENTILITIAE TROPHAEO INSIGNE,
ACCENSIS, AVITORVM SYDERVM PYRIS, ILLVSTRE,
natiuâ generis, virtutu(m), meritoru(m) honoru(m)q(ue) magnitudine sublime:
Ad auspicàtissimum ac desideratissimum ingressum,
In celeberrimám Vrbium Metropolim Kiiouiám,
ILLVSTRISSIMO AC MAGNIFICENTISSIMO DOMINO
D: IOANNI MAZEPA,
DVCI EXERCITVVM ZAPOROVIENSIVM STRENVISSIMO,
de caesis hostium, de suppedáneis Ciuium Capitibus,
ERECTUM,
Atq(ue) solenni salutátionis pláusu,
áb alumno suo Collegio Kiiouo Mohilaeáno
RESERATUM.
Anno quo Caelestis ille, de terno hoste Triumphator, Empireum ingressus Capitolium 1690.

На обороті заголовної карти уміщена **р и т о в и н а** невідомого ритівника (подаю фотоґрафічну знимку в поменшенню): на тлї проміння шестираменна звізда (с. є. одна з двох планет Мазепиного гербу), над нею лента з латинським цитатом із 1 глави Євангелія св. Луки: „Visitauit nos Oriens ex alto. luc. 1“. В серединї звізди зображений до половини патрон гетьмана, св. Йоан Предтеча, праву руку держить піднесену в гору як до

[1]) Dziennik Warszawski 1851, ч. 198.
[2]) Естрайхер не знає його зовсїм.

навчання, над ним в півкруг напис: „ДЕННИЦА С҃ЛНЦА ПРЕДИТЕЧА“. В лївій руцї держить св. Йоан Предтеча розвинений лист із цитатом з 1 глави книги св. Йоана Євангелиста: „Да свѣдительствꙋет ѿ свѣтѣ І҃ѡ҃а: а҃“. Під риговиною латинський чотиростих:



Tristia somniferas depellite pectora noctes,
En jam post vmbras, nuntia Solis adest,
Nuntia Solis adest Tua Dux fortissime Stella[1]).
Ergo Tu Titan, hac radiante, micas

Панеґірик зачинаєть ся словами: „Tandem[2]) triumphat tot taediis afficta Mohilaeani Athenaei exspectatio. Dux Illustrissime

[1]) Се згадка про звізду в Мазепинім гербі. Кліша на основі фотоґрафічної знимки, зладженої д-ром Олександром Барвіньским.

[2]) Буква T як ініціял прикрашена кентавром, що стріляє з лука (карта 2).

Exercituum Zaporouiensium, Domine, Domine, Mecaenasque noster Clementissime. Triumphat inquam, postquam in Te vnica suorum desideriorum coronide, ceu in auge hodie stetit feliciter". Дальше вихваляє автор гербові планети Мазепи такими словами: „O felicem vereque serenam diem, in qua tanti nobis à Tuis Syderibus illuxere fulgores! O faústam temporum vicissitudinem, vbi tanta nobis Tuorum Planetarum affulsit serenitas! vt neque Capitolio suos triumphales ignes, neque, Cosdroae artificiosos caelestium sphaerarum nitores, nec denique ipsi caelo, suum inuideamus Phaebum, postquam tam Illustres Tui Planetae, pari serenitate, nostras Atticas irradiant nostes, imò ipsa Luna Mazepiana, nouâ metamorphosi. in lucidam noctibus Atticis Pharum transmigrasse videtur". Радуєть ся автор з приводу, що Мазепа заяснїв „veluti tremendum barbarorum fulmen, Montibus Kijouiensibus" та „in hanc vrbium Metropolim est illatus".

Описуючи Мазепинї воєннї подвиги[1]), автор прирівнює його до Ганнібаля словами: „merissimus Annibal quòd Cannas in Orientem transtuleris, hoc nonnisi Annibale superior, quòd nulla Tibi Capua virtutem confregisset"[2]). Мазепина любов Вітчини (amor Patriae) — „non terrenis fastis, sed supremis inscribendum annalibus"[3]). Вихваляє автор панеґірика Мазепу за те, що здвигнув цїлий ряд домів Божих: „Erigis Tu quidem monumenta, sed Honori Diuino sacrata, instauras Trophaea, sed Victori de styge, mundo, Fatisque triumphanti Nvmini. Victrici, subdolam serpentis astutiam profliganti Mariae. Erigit iterum Tuis Auspiciis, in Monte Pieczariensi, triumphalem suae, an potius Tuae Crucis Gentilitiae columnam, Sanctior Hercules Andreas Diuinissimus"[4]), котрий був по словам автора для Мазепи „bellici itineris Comes, praeliorum Patronus, periculorum Expugnator, iniuriarum Vindex, Autor denique triumphorum", сей „Rossiacus Neptunus"[5]). При тім порівнює автор Мазепу з Константином Вел.: „Alterum Te protunc licuit venerari Cónstantinum, in signo Crucis ab Andrea collato"[6]). Не забуває автор згадати й св. Николая як помічника в Мазепиних побідах, котрому сей останнїй „Sacrae Basilicae

---

[1]) к. 2 обор. [2]) к. 3. [3]) к. 4.

[4]) Тут натяк на ордер св. Андрея Первозванного, котрого лицарем, крім ордеру Білого Орла, був Мазепа. Дабижа: Мазепа-князь и его шляхетскій и княжескій гербы. (К. Стар. т. 13, ст. 716).

[5]) к. 6. [6]) к. 6 обор.

erigit Trophaeum, ac perennaturum gratitudinis instaurauit monumentum"[1]).

Як головну заслугу підносить автор спеціяльну прихильність гетьмана для Могилянської колеґії і висловлює вдячність за те, що „Renascitur iterùm è Tuis aërariis Pallas nostra"[2]). „Atque hoc est in Tuum Aduentum nostrae Venerationis Homagium", замість мраморних кольосів, пірамід, обелїсків і статуй[3]).

Свій панеґірик кінчить безіменний автор таким відзивом: „Emine Dvx potentissime, fruere fortunâ, quam Tibi comparauit Virtus. Superi verò Autores Tuae dignitatis, annuant Palladis nostrae Voto, cuius haec fida pagina interpres est. Approbent caeli propitij. quod precamur, ut

Laus Tua cum caelis radiet, saxisque perennet
Nec tunc, cùm mundus concidet, ipsa cadat"[4]).

III.

Глумливе значіннє імени „Мазепа" в українській, московській, білоруській і польській мові.

Ледви чи доведеть ся найти в історії котрого-небудь із українських гетьманів більші контрасти світла й тіни, чим в історії особи гетьмана Івана Мазепи: коли іменно з одної сторони візьмемо під увагу, що Мазепа став героєм всесвітної літератури й штуки[5]), а з другої сторони те, що його імя набрало глумливого значіння, то сміло можемо сказати, що нї один із українських гетьманів не досвідчив на собі так дуже змінчивости людської натури, як се стало ся власне з гетьманом Мазепою!

Візьмім під увагу н. пр. такого Хмельницького. З загально відомої народної пісні знаємо, як то нарід проклинав його за татарський ясир словами:

---

[1]) Ibidem. Св. Николай був патроном церкви в роднаім селї Мазепи, Мазепинцях в Білоцерківщинї. Похилевичъ: Сказанія о населенныхъ мѣстностяхъ Кіевской Губерніи, ст. 509.

[2]) к. 7. [3]) к. 9. [4]) к. 9 обор.

[5]) Про се гл. у вступі до отсих моїх статтей.

Бодай того Хмельницького
Первая куля не минула,
А другая устрелила,
У серденько уцелила![1])

Нам відомий ще цілий ряд сучасних віршів і инших письменних творів у польській літературі, в котрих підношено особу Хмельницького на глум[2]); все-ж таки не діждав ся Хмельницький сього, щоб його імя набрало глумливого значіння, або — що більше — щоби цілий нарід глумливо прозивано його іменем.

Инша річ з Мазепою! „Суспільність, народ не здобули ся на відповідний критицизм супроти всїх заходів для діскредитовання і огидження мазепинщини. Мазепа став для народу „проклятим", завдяки церковній анатемі, і таким зістав ся в народній традиції — „проклятий Мазепа", „превражий Мазепа", „пес Мазепа" і т. д. в новійших варіянтах пісень, що в першій редакції титулували його „вельможним Мазепою"[3]). На гетьмана кинено церковну анатему, а се „новое явленіе, до того еще въ Малоросіи не бывалое, явленіе страшное, названное сопутницею Мазепѣ въ адъ", як виражасть ся безіменний автор „Історії Русов", було довершене українським і московським духовенством 9 ст. ст. листопада 1708 р. в Глухові в слїдуючий спосіб:

„Мрачное торжество сіе совершилось въ каменной Николаевской церкви, въ присутствіи Государя и при многочисленномъ собраніи чиновниковъ и народа. Духовенство и клирики были въ черномъ одѣяніи, и всѣ со свѣщами черного цвѣту. Портретъ Мазепы, висѣвшій до того среди города на шибеницѣ, влеченъ былъ по городу палачами и втянутъ внутрь

[1]) Антоновичъ и Драгомановъ: Историческія пѣсни малорусскаго народа II. 1. Кіевъ 1875, ст. 116–17.

[2]) Франко: Хмельниччина 1648—1649 років у сучасних віршах. (Записки Н. Т. ім. Шевченка т. 23/24, ст. 57 і 64); Щурат: З незнаної польської рукописи XVII в. (Ibidem, т. 74, ст. 133); Wacław z Potoka Potocki: Ogród Fraszek II. Lwów 1897, ст. 291.

[3]) Грушевський: Шведсько-український союз 1708 р. (Записки Н. Т. ім. Шевч. т. 92. ст. 10—11). Бодянський у виданих Реестрахъ всего войска Запорожскаго послѣ Зборовскаго договора... 1649 года, Москва 1875, ст. XXXII пише: „Доселѣ писателѣ разнорѣчатъ объ его (Мазепы) происхожденіи, считая одни Мазепу Ляхомъ, другіе Козакомъ, третьи же тѣмъ, или другимъ, но съ оттѣнкомъ: „Ляхъ окозачившійся", „Козакъ оляшившійся".

церкви. Духовенство, окружа его, прочитывало и воспѣвало нѣкоторые псалмы изъ Священнаго Писанія, потомъ, провозгласивъ и нѣсколько повторивъ: „Да будеть такой то Мазепа проклятъ"! оборотило на портретъ его возженныя свѣчи, а клирики, повторяя тоже самое пѣніемъ, оборачивали и они свѣчи свои ничкомъ. Начальствующій Епископъ ударилъ при томъ концемъ жезла своего въ грудь портрета, со изреченіемъ: „Анаѳема"! И тогда повлекли обратно портретъ изъ церкви и пѣли сей стихъ церковный: „Днесь Іуда оставляетъ учителя и пріемлетъ діавола", и тѣмъ обрядъ тотъ кончился"[1]).

На приказ царя Петра проголосив митрополит Стефан Яворський сю анатему в успенськім соборі в Москві, а потім проголошено її в усіх церквах Росії; опісля проклятте Мазепи війшло в церковний „чинъ православія" та крім сього уложено на день полтавської побіди 27 червня ст. ст. осібну церковну службу, в часї котрої співано пісню (в приложенню її до Петра й Мазепи): „Днесь Іуда оставляетъ учителя и пріемлетъ діавола", співану ще в часї першого анатемізовання Мазепи.

В часї Служби Божої в першу неділю великого посту можна було почути в котрім-небудь катедральнім соборі, як протодіякон грімким голосом виголошував між иншим слідуючі слова: „Глаголющимъ, яко цари возводятся на престолъ не по особому благословенію Божію и тако дерзающимъ на бунтъ и измѣну, аки Гришкѣ Огрепьеву и Ивану Мазепѣ и прочимъ подобнымъ — анаѳема"! Отсей обряд поіменного проклинання Мазепи удержав ся був ще й у другій половині XIX в., аж зніс його Св. Синод як звичай, що стратив навіть свій історичний змисл та нікому і для нічого не був уже потрібний[2]).

Після великого числа панеґіриків, присвячених Мазепі[3]), посипались по його „измінї" „обличительні" вірші. Той сам ми-

---

[1]) Кониській: Исторія Русовъ. Москва 1846, ст. 211—12.

[2]) С. Н. И(саевичъ): Вопль Мазепы. (Кіевская Старина т. 10, 1884 декабрь, ст. 658—660). Неумістність анатеми з точки погляду чистої ідеї Церкви, перед кінцевим судом Божим, становить провідну гадку письменного твору з поч. XIX в. під таким заголовком, уложеного в формі „прискорбнѣйшаго слова о проклятіи — анаѳемѣ" самого-ж Мазепи до царя Александра Павловича. (Idem, ст. 662—672).

[3]) В(икторъ) Барвинскій: Новый литературный памятникъ времени Мазепы. Харьковъ 1912, ст. 4 пише: „Надо полагать, что въ свое время появились и хвалебныя вирши, посвященныя Мазепѣ, но онѣ намъ неизвѣстны такъ какъ мирно хранятся въ какомъ-либо

трополит Стефан Яворський, що в своїх панеґіриках прославляв Мазепу, був першим, що передав Мазепу анатемі і з „хвалителя" перекинув ся в „обличителя" свойого бувшого добродія. Для характеристики подаю тут виїмки з його вірша „In vituperium Mazepaé":

Изми мя, Боже, — вопіетъ Россія —
Отъ ядовита и лукава змѣя,
Его-же ждаша адскія заклены,
Бывша вожда Івашки Мазепы.

. . . .
. . . .

Уподобися Россія Давиду,
Иже отъ сына терпяше обиду.
Авессаломъ сынъ бысть неблагодарній,
Подобенъ ему Мазепа коварній.
. . . .
. . . .

Како прелстихъся и не позналь лиса,
Ангела видомъ, прелестію бѣса!
Мнѣхъ, яко агнецъ, но волкъ ядовитій,
Овчею лестно кожею покрытій,
Сладкій языкомъ, но мерзкій дѣлы,
Утии на мя пагубніе стрѣлы.
Сахаръ во устахъ и сладкіе слова,
Въ сердцу желчь, въ рукахъ погибель готова.
О лицемѣре, о сатанинъ сыне,
Терніемъ острымъ красящійся крине!
. . . .
. . . .

Что моя вина, что сотворихъ худо,
Чесо ради гониши мя Іюдо?
Горе прокляту тебѣ лицемѣру,
Како смѣлъ еси измѣнити вѣру,
Юже подъ крестомъ и Евангеліемъ
Утвердилъ еси твоимъ лобызаніемъ!
Горе ти, горе, злобы исполненну,
Подобенъ еси гробу повапленну,
Где очесомъ являеся красенъ,
Внутрь ядовитымъ червіемъ ужасенъ.
Горе ти, горе второму Каину,
Горе ти, горе погибелну сину.
Проліялъ еси звѣрски кровъ премногу,
Яже немолчно гласитъ на тя къ Богу.

древлехранилищѣ". Авторови незвісними остали видко всї ті панеґірики, про котрі я згадав в попередних двох статтях.

Божіе храмы быша днесь вертепы.
Отъ Свѣйскаго лва и волка Мазепы[1]).

Крім вірші Яворського до „обличительних“ віршів належить зацитований вже мною в виїмках безіменний вірш, напечатаний Шляпкином з рукопису „Петербурської Публичної Бібліотеки“. Із недавно оголошених печатно заслугує на увагу ще один „обличительний“ вірш п. з. „Псалма новозданна, трубою названна“, написаний 1709 р. безіменним автором, що приналежав мабуть духовенству, або старшині[2]). Ось кілька взірців із сього вірша:

Та труба словесна,
Мазепи прелестна,
Измѣну гласяща,
А Царя славяща.
. . . .
. . . .

Ровъ сей заровняти, котрий ископати
Герегикъ потщавъ ся, якъ би розширявся
Костелъ ихъ проклятый, церковь наша мати
Би искоренна била превращенна
Въ лядзкую упѣю[3]), лечь мѣимъ надѣю.
Же Богъ не попуститъ, а Царь не допуститъ.

---

[1]) Науменко: Стефанъ Яворскій въ двойной роли хвалителя и обличителя Мазепы. (Кіевская Старина т. 13, 1885 сентябрь, ст. 172—175). Розстріления мої.

[2]) В(икторъ) Барвинскій: Новый литературный памятникъ времени Мазепы ст. 4—8 в „Моск. Гл. Ар. Иностр. Дѣлъ, Малоросс. дѣла, 1709 г. Ч. 69“. Автор розвідки знає крім сього тільки вірш, напечатаний Шляпкином, не знає зате вірша Яворського, пишучи, що „подобнаго по содержанію памятника еще не появлялось въ печати“ (ст. 4). В „Псалмі“ читаємо таке: „Котрую надъ р(в)острухан (?) любезнѣй пріими“, до чого автор статті В. Б й додає таку увагу (ст. 4, прим. 2): „Вопросительный знакъ поставленъ нами въ виду неразборчивости слова въ рукописи“. Виясненнє сього „неразборчиваго“ слова маємо одначе у Linde: Słownik języka polskiego V, 2 wyd. Lwów 1859, ст. 144, sub voce „Roztruchan“ — wielki kielich, „kubek we śrzodku węższy, niż w krajach“ і в Słownik-у języka polskiego Jana Karłowicza, Adama Kryńskiego i Władysława Niedźwiedzkiego V, Warszawa 1912, ст. 716, sub voce „Roztruchan, Rostruchan“ — wielki, bogaty kielich, puhar, często o fantastycznym kształcie.

[3]) Пор. Милорадовичъ: Грамота Петра I черниговскому архіепископу Іоанну Максимовичу (Кіевская Старина т. 9, 1884 августъ, ст. 748), як то Мазепа в порозумінню з Карлом XII і Лещинським намірив „церкви Божіи и святыя монастыри отдать во унію“.

Загально розширений погляд, що імя гетьмана Мазепи[1]) стало „ругательнымъ“ після його „ізміни“ та що церковна анатема „дала особый смыслъ фамильному прозвищу“ гетьмана[2]). З того часу перейшло воно до народних приказок і присловій. „Въ примѣненіи ихъ къ случаямъ встрѣчаются анахронизмы — пише Снегирев — такъ что нерѣдко древнія поговорки примѣняются къ новымъ происшествіямъ, и наоборотъ, имена собственныя переходятъ въ нарицательныя: ..... Мазепа вмѣсто предателя“, та що „Измѣна Мазепы.. сохранилась въ Польскихъ, Малороссійскихъ и Рускихъ поговоркахъ. Имя Мазепы, преданное анаѳемѣ въ Россійской Церкви, обратилось въ бранное слово у Поляковъ, Малороссіянъ и Рускихъ...“[3]). Сахаров вказує на ідентичність в московській мові слів „Мазепинцы“ і „Малороссіяне“[4]), а Даровский, з покликанием на обох попередних авторів, пише: „W języku rossyjskim i małorossyjskim od hetmana Mazepy z powodu przejścia jego na stronę szwedzką (1709 roku) poszły wyrażenia przysłowiowie „Mazepa“. „Mazepińcy“, w znaczeniu zdrajcy i zdrajców“[5]). Номис у своїй збірці подає, що „Москалї так дражнять наших, за гетьмана Мазепу. В Лубенщинї й тепер ще можна чувати (розказує народ), що за часів царя Петра I розсердицця було Москаль на чоловіка тай ножякою, чи чим там: „Мазепа“! каже, або: „Мазепин дух“[6])! Очевидна річ, що Мазепина „ізміна“ дала повід називати чоловіка з несупокійним сумлїннем „Мазепою“[7]).

---

[1]) Я вже вказав в I статтї на те, що родинне назвисько гетьмана було „Колединський“. Нижче викажу, що „Мазепа“ було власиво прізвищем.

[2]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа, ст. 10.

[3]) Снегиревъ: Рускіе въ своихъ пословицахъ. Книжка IV, Москва 1834, ст. 110 (Историческія пословицы) і 190—1 (Личныя поговорки и пословицы).

[4]) Сахаровъ: Сказанія Русскаго Народа. Томъ I, кн. II. Изд. 3. Санктпетербургъ 1841, ст. 112 (Русскія народныя присловія). Нове виданне Суворіна, Ст.-Петербургъ 1885, ст. 285.

[5]) Darowski: Przysłowia polskie, odnoszące się do nazwisk szlacheckich i miejscowości. Poznań 1874, ст. 52. Гл. ще Adalberg: Księga przysłów, przypowieści i wyrażeń przysłowiowych polskich. Warszawa 1889—94, ст. 293.

[6]) Номис: Українські приказки, прислівъя и таке инше. С.-Петербург 1864, ст. 70, ч. 3570.

[7]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа, ст. 415.

Дехто одначе відносить глумливість імени Мазепи до вчаснійших часів, перед „зміною“ і звязує се з любовною пригодою гетьмана, описаною Мазепиними сучасниками Паском і Отвіновским, а спопуляризованою в европейській літературі Voltaire-ом в його творі „Histoire de Charles XII“[1]. Цікаво, що результат сього спопуляризовання Мазепиної любовної пригоди Вольтером був як-раз противний: замість, щоби з сього приводу стати предметом глузовання, став Мазепа героєм всесвітної літератури й штуки (як то я виказав у моїх цитованих вже статтях), згадатиб тут хочби тільки знамениту поему англійського поета Байрона й образи французького маляря Вернета.

Вернім до сучасних описів тої пригоди. Пасек оповідає[2], що зраджений муж, шляхтич Фальбовский, „Rozebrawszy go (Мазепу) do naga, przywiązał go na jegoż własnym koniu, zdjąwszy kulbakę, gębą do ogona a do głowy tyłem, ręce opak związano, nogi pod brzuch koniowi podwiązano“ й так їх пущено. Отвіновский дещо инакше описує сю подію[3], а імено, що Фальбовский „od głowy aż do stóp kazał (Мазепу) obsmarować smołą i pierzem obsuł, a tak uczyniwszy z niego monstrum“, привязав до коня.

Пасек, котрий вже при иншій нагоді подав у сумнів шляхотське походженнє Мазепи („Kozak to był nobilitowany“, „kozak, niedawno nobilitowany“)[4], подав після опису Мазепиної любовної пригоди такий шестистих:

Adulteryum i szalbierskie fochy!
Widzisz Mazepa, jak to handel płochy:
Szpetnie łgać i kraść zostawszy szlachcicem!
Nie smacznato rzecz cudze wracać licem.
Na szlachectwo cię król nobilitował,
Na rycerstwo zaś Falbowski pasował[5].

Таке саме глузованнє з мнимого нешляхотського походження Мазепи стрічаємо і в одній із книг „Краєвого Архива

---

[1]) Видано в Rouen 1730 р.

[2]) Pamiętniki Jana Chryzostoma Paska. Nowe wydanie krytyczne. Przygotował i wstępem opatrzył Dr. Bronisław Gubrynowicz. Lwów 1898, ст. 224—225.

[3]) Otwinowski: Dzieje Polski pod panowaniem Augusta II. od roku 1696—1728. Kraków 1849, ст. 169.

[4]) Pamiętniki, ст. 145 і 221. Костомаровъ: Мазепа и Мазепинцы ст. 4, наслідком непорозуміння подає „nie bardzo nobilitony“, перекладаючи се яко „неслишкомъ-то благородный“.

[5]) Pamiętniki, ст. 226. Розстріленнє моє.

актів городських і земських" (т. зв. Бернардинського) у Львові, а іменно в галицьких городських актах з 1720 р., де находимо під карикатурою Мазепи слідуючий двостих:

Kozak Mazepa oseledec maie,
Wsich Swych Rusyniw pod S...u chowaie[1]).

Питанне про шляхотське походженне гетьмана Мазепи буде предметом згаданої моєї монографії, тут порушу його коротко з огляду на повисші глумливі натяки. Крім Паска, котрий робив се очевидно з особистих зглядів, ніхто з сучасників Мазепи не сумнівав ся в тім, що походив він із шляхотського роду, а не був що-йно нобілітованим. І так Самійло Величко пише, що „Тотъ Мазепа былъ значній шляхтичъ Козако-рускій"[2]), Самовидець каже, що був він „роду шляхетского, повѣту бѣлоцерковского, старожитной шляхти украинской и у войску значной"[3]). Потверджують се й сучасні польські письменники, як Отвіновский, котрий аж два рази підносить, що Мазепа „starożytny szlachcic polski", „szlachcic rodowity ruskich krajów"[4]) та львівський польський канонік Ян Юзефович, що в своїм літописі називає Мазепу „nobilis polonus"[5]). Коли-ж ходить о документальні вісти, то відомо, що гетьман Мазепа походив зі старого боярського роду в Київщині. Грамота короля Жиґимонта Авґуста з 1572 р. згадує „шляхетного Михайла Мазепу, земянина нашого земли Кіевское"[6]), а в люстрації Київщини

[1]) Inducta Rel. Castr. Halic. T. 217, pag. 137. Розстріленнє моє. Карикатурі Мазепи буде посвячена окрема стаття. Отсей віршик є „твором" котрогось із молодших урядників канцелярії городської, званих „індуцентами". Ось що пише про се Balzer: Kancelarye i akta grodzkie w wieku XVIII. Lwów 1882, ст. 27: „Praca jednego inducenta kończyła się zwykle z odpisaniem jednego zeszytu protokołu: jeśli się zdarzyło, że w zeszycie indukty pozostały jeszcze wolne karty, zapisywał je częstokroć drobniejszymi utworami literackimi, niekiedy własnej kompozycyi, z których niejeden ciekawe rzucić może światło na poziom wykształcenia ówczesnych urzędników kancelaryjnych, czasem nawet na panujące prądy współczesne w literaturze i polityce".

[2]) Лѣтопись событій въ югозападной Россіи въ XVII-мъ вѣкѣ. Т. II, Кіевъ 1851, ст. 342,

[3]) Лѣтопись Самовидца. Кіевъ 1878, ст. 171.

[4]) Otwinowski: Dzieje Polski.... ст. 168—9.

[5]) Сборникъ лѣтописей... къ исторіи южной и западной Россіи. Кіевъ 1888, ст. 209.

[6]) Акты южной и западной Россіи V, ч. 166, ст. 190.

з 1616 р. згаданий „szlachetny Mikołaj Mazepa Koledyński“, що повнив за землю, надану йому ленним правом, боярську военну службу[1]). Зверну одначе увагу на те, що коли в початках XVI в. уживано на Подніпровю всіх трех назв — „боярин“, „земянин“ і „шляхтич“ майже без ріжниці, то вже в середині XVI в. слово „боярин“ майже перестає уживати ся для означення шляхтича, місцями держить ся назва „земянин“, але все більше розпросторюєть ся назва „шляхтич“[2]). Мазепи, до котрих привязуєть ся вже в пол. XVI в. назву „земянин“, підносять ся постепенно з півупривилейованого становища, котрим було становище „боярина“, до становища шляхти[3]). Се стало ся завдяки принятому правительством принціпови давности: старші роди на підставі своєї приналежности до боярського, себ то до военної служби обовязаного стану, признавали ся тим самим привилейованими, тим часом як военнослужебні новійшої дати за шляхту не признавали ся[4]). І коли Мазепи (предки гетьмана) ще в початках XVII в. держать землю ленним правом[5]), то вже отець Івана Мазепи, Адам Степан Мазепа[6]), одержав від короля Яна Казимира ті землї на праві дідичнім в привилею з 1659 р. Там виступає він уже як „zasłużony szlachcic i żołnierz“[7]), а в конституціях соймових з того-ж року як „urodzony Adam Mazepa“[8]), (хоч уже й в 1638 р. згаданий він з титулом „урожоный“)[9]), підчас коли його предки від пол. XVI до поч. XVII в. виступають, як ми бачили, тільки з титулом „шляхетный“, „szlachetny“[10]).

---

[1]) Źródła dziejowe V, ст. 110; пор. ще ст. XV і 138/9; XXII, ст. 391 і 620; Архивъ юго-зап. Россіи ч. VII, т. I. ст. 293. Про боярську военну службу гл. Грушевський: Історія України-Руси V, Львів 1905, ст. 41 і слїд.

[2]) Грушевський: Історія України-Руси V, ст. 58—59.

[3]) Źródła dziejowe XXII, ст. 391.

[4]) Грушевський: Історія України-Руси V, ст. 90.

[5]) Про ленне право гл. Dąbkowski: Polskie prawo prywatne I. Lwów 1910, ст. 31—32 і II. Lwów 1911, ст. 245—247.

[6]) Про ідентичність Адама зі Степаном Мазепою гл. Лазаревскій: Замѣтки о Мазепѣ (Кіевская Старина т. 60, 1898, январь-мартъ ст. 461); також Rulikowski: Słówko o ojcu Mazepy. (Kronika wiadomości krajowych i zagranicznych 1856, ч. 229).

[7]) Słownik geograficzny VI. Warszawa 1885, ст. 184/5.

[8]) Volumina Legum IV, 652.

[9]) Архивъ юго-западной Россіи ч. III, т. I, ст. 374 і 397. Тутже в иншім місцї (ст. 398) з титулом „szlachetny“.

[10]) Про більше значінне титулу „urodzony“, „generosus“ чим „szlachetny“, „nobilis“, гл. Dąbkowski: Polskie prawo prywatne I,

Що до справи мнимої нобілїтації гетьмана Мазепи, про котру пише Пасек, то годить ся замітити, що Іван Мазепа не потребував нобілїтації, скоро уже з батька був шляхтичем. Відомо вправдї, що шляхтич тратив шляхотство, коли допустив ся якої провини, з котрою лучила ся „infamia“[1]), а такої провини допустив ся був Адам Мазепа. В 1638 р. проголосив його люблинський трибунал коронний за забитє шляхтича Яна Зеленьского „инфамисомъ, цти отсужонымъ и правомъ переконанымъ... выволанцомъ“[2]) (справа була оперла ся наперед в 1637 р. о володимирський городський суд), одначе з пізнїйших актів (1643 і 1645) показуєть ся, що ту інфамію опісля знесено[3]), а се вистало, щоби Адам Мазепа відзискав усї свої права. Після польського права нобілїтації потребував тільки нешляхтич, а також від 1650 р. і кождий шляхтич, що втратив шляхотство наслїдком участи в повстанню Хмельницького, але лиш о стільки, о скільки та участь походила „з мусу“ (nolens)[4]). З соймових конституцій не відомо нам зовсім про поновну нобілїтацію Адама Мазепи з подібного приводу, а хоч би навіть і він був поновно нобілїтований[5]), нобілїтація та не дотикала його сина Івана. Проте справедливо замітив Бартошевич, що хоч родина Мазепів не згадана у Несецкого, „a przecież jest szlachecką i fałsz powiedział rozgniewany Pasek, że Jan Mazepa był kozakiem nobilitowanym“[6]).

ст. 104 і Łoziński: Życie polskie w dawnych wiekach. 3. wyd., Lwów 1912, ст. 169; Його ж: Prawem i lewem I. 3 wyd., Lwów 1913, ст. 338—9.

[1]) Balzer: Historya ustroju Polski. (Wykłady). Lwów 1905/6, ст. 311.

[2]) Архивъ юго-зап. Россіи ч. III, т. 1, ст. 374—378.

[3]) Ibidem, ст. 397—400.

[4]) Справу такої поновної нобілїтації обговорює широко Lipiński: Stanisław Michał Krzyczewski. Z dziejów walki szlachty ukraińskiej w szeregach powstańczych pod wodzą Bohdana Chmielnickiego в збірній книзї „Z dziejów Ukrainy“ Kijów 1912, ст. 258—267.

[5]) Він виступає вправдї в 1654 р. як „бѣлоцерковской атаманъ“. Акты южной и западной Россіи X, ст. 405. Дабижа: Мазепа-князь.. (К. Стар. т. 13, ст. 717) опираючись на гербари Siebmacher-a пише, що Адам Мазепа: „лишенный дворянства, былъ вновъ возстановленъ польскимъ сеймомъ въ своихъ шляхетскихъ правахъ въ 1659 г.“. В конституціях з 1659 р. згадуєть ся лиш про наданнє землї (danina) Адамови Мазепі, а не про поновну нобілїтацію.

[6]) Bartoszewicz: Mazepowie (в Święcki: Historyczne pamiątki I. Warszawa 1858, ст. 365).

По тім може надто довгім екскурсі в обороні шляхотського походження Мазепи, спричиненім підозріннєм киненим на нього Паском, вертаю до згаданої любовної пригоди, описаної в двох, дещо відмінних варіянтах, Паском. і Отвіновским. Фантастичність оповідань сих обох авторів виказав основно Каманїн[1]); затеж на основі актів з одної книги володимирсько-волинського суду (з Київського центрального архива) подав звістку про романтичну пригоду Мазепи з шляхтянкою Оленою Загоровською, що потягнула за собою процес, одначе не мала ніякого привязування до кінського хребта.

Помимо фантастичности згаданих оповідань деякі польські автори словарів і видавці народних приказок та присловій не вагають ся звязувати глумливого значіння слова „Мазепа" з іменем українського гетьмана. Вуйціцкий[2]) приводить нам з рукопису Кулїґовского погляд, що приcлївє „Mazepa" пішло від Мазепи, пажа короля Яна Казимира, а опісля козацького гетьмана. Кулїґовский, навязуючи до оповідання Отвіновского каже, що „Z tego umazania w smole Mazepy początkowo urosło przysłowie: „Umazany, albo zbrudzony jak Mazepa". Се присліве „później zamieniono na tak powszechnie nawet pomiędzy ludem naszym używane: „To Mazepa". „Czego się mażesz jak Mazepa": a co stosujemy do dzieci płaczących, gdy łzy rozcierając po obliczu takowe brudzą". На те замічає Вуйціцкий, що „Pomimo powodu do powyższego przysłowia cały ten wypadek umazania Mazepy w smole, tarzaniu w dartych pierzach, i przywiązaniu do dzikiego konia, który go zaniósł do Kozaków nie jest prawdziwym. Wprawdzie obiecywali mu panowie polscy takową karę, lecz była to groźba, nigdy nieuskuteczniona". Становище Вуйціцкого заняв також безіменний автор статтї п. з. „Mazeppa", завважуючи, що „cały ten wypadek... zupełnie jest zmyślony" та що грозьба польських панів „nie ziściła się nigdy"[3]), хоч усе таки (як і Вуйціцкий) пересвідчений, що згадана мнима подія спричинила отсе присліве. З описаною подією ввязує рівно-ж те присліве в застосованню до плачучих дітий Вурцбах[4]).

---

[1]) Каманинъ: Мазепа и его прекрасная Елена. (Кіевская Старина т. 16, 1886 ноябрь, ст. 522—535).

[2]) Wójcicki: Przysłowia narodowe II. Warszawa 1830, ст. 94—97.

[3]) Przyjaciel Ludu. Leszno 1835. Rok II, Tom I: Nr. 13, ст. 97.

[4]) Wurzbach· Die Sprichwörter der Polen historisch erläutert. (Beiträge zur Culturgeschichte Polens. Bd. I, 2 Aufl. Wien 1852, ст. 80, Sprichw. 23).

Тепер зреєструю всї инші обяснення слова „Мазепа“, подибувані чи то в словарях, чи в збірниках пословиць та присловій.

Лїнде подає в своїм словари таке обясненнє: „Mażepa §. Transl. Mazepo przeklęty, właśnieś się umył do Anielki. Teat[r polski] 22 b, 100, i. q. mazgaj, schmieriger Kerl. Powierzono kosz dwom wielkim mazepom, którzy rozumiejąc, że był z brudną bielizną, wrzucili go w wodę. Teat. 11. b, 69. Gadajże mazepo, masz-li gadać. ib. 16, c. 71“[1]).

Орґельбранд подає два обяснення: „Mazepa — pogardliwie: niezgrabny, brzydki; Gadajże mazepo; pospolicie: mazgaj, płaczek, beksa“[2]).

Після Номиса, що покликуєть ся на Вуйціцкого, є се (крім згаданого уже попередно значіння) „Лайка на мугируватих и непроворних людей. Чувать подекуди и в наших сторонах (праве теж, що й мацапура)“[3]).

Носович у своїм словари білоруської мови дає такі обяснення: „Мазэпа. с. общ. (отъ Мазаць). Запачканый чѣмъ либо чернымъ или нечистотою или отъ природы черный. Удзѣлався, якъ чортъ, мазэпа мазэпою. Мазэпою ходзишъ досюль; не умыешся. Мазэпка. с. общ. Черная лицемъ дѣвочка или черный лицемъ мальчикъ, замарашка. Вымый ты гетаго мазэпки. Мазэпчикъ. с. м. Черный лицемъ мальчикъ или замарашка. Мазэпчикъ нашъ николи не мыецца“[4]).

Валїцкий подає, що „na Litwie Mazepa oznacza osobę szpetną, ubrudzoną, umurzaną“, а „w Małorosji jest największą i najobraźliwszą połajanką“[5]).

Підчас коли Даровский є того пересвідчення, що „W języku polskim wyraz Mazepa żadną przenośnią wytłumaczyć się nieda“[6]), Карлович займає супроти того инше становище

[1]) Linde: Słownik języka polskiego. T. III, 2 wyd. Lwów 1857, ст. 62.

[2]) Orgelbrand: Słownik języka polskiego. I. Wilno 1861, ст. 640.

[3]) Номис: Українські приказки, прислівъя... ст. 70, ч. 3570.

[4]) Носовичъ: Словарь бѣлорусскаго нарѣчія. С.-Петербургъ 1870, ст. 277. Даль: Толковый словарь великорусскаго языка. II, изд. 3. С.-Петербургъ — Москва 1905, не подає зовсїм слова „Мазепа“.

[5]) Walicki: Przyczynek do zbioru przysłów naszych. (Kalendarz powszechny ilustrow. na r. 1875. Warszawa 1874, ст. 133). Цитую за Adalberg: Księga przysłów. ст. 293.

[6]) Darowski: Przysłowia polskie... ст. 52.

й пише: „mniemamy przeciwnie, iż uformowany on jest od słowa mazać się w znaczeniu: beczyć, płakać, bo właśnie rozgrymaszone i zapłakane dziecko często zowią w Królestwie mazepą. Przemawia zatem i objaśnienie p. Walickiego, że „mazepa na Litwie oznacza osobę szpetną, umurzaną“ [1]).

В найновійшому „Словари польського язика“, виданому Карловичем, Криньским і Недзьведзким читаємо: „Mazepa 1. p. Mazgaj, 2 a) brudas, morus; b) (o dzieciach) straszydło, potworek; c) przezwisko osób o szerokiej twarzy a małych oczach. (Z nazwiska ukr. Mazepa, z domyślnym sł. lud. do Maz.)“ [2]).

В свойому словари польських діялектів, попри словар Ор'ґельбранда, використав Карлович ще цілий ряд рукописних словарців, як А. Мілевскої: „Słowniczek gwary wielkopolskiej“, А. Осіпова: „Słowniczek gwary augustowskiej“, А. Петрова: „Słowniczek gwary Polaków litewskich“ і М. Парчевского: „Słowniczek gwary kaliskiej“ та подав на тій основі такі обяснення: „Mazepa = straszydło, „mur.za“, potworek (o dzieciach). Ust. z Litwy „Mazepa = mazgaj, płaczek, beksa“. O. „Mazepa a. Mazeta = płaksa, płaczliwy“. Parcz. „Mazepa = brudas“. Petr. „Mazepa = osoba powolna“. Mil. „Mazepa = przezwisko osób o szerokiej twarzy, a małych oczach“. Osip.“ [3]).

В нашому одинокому словари (що має наукову стійність) української мови, виданому Грінченком, находимо такі обяснення: „Мазéпа, пи. об. Первоначально то-же, что и замазýра, — замараха, а затѣмъ вообще неопрятный, грубоватый и простоватый человѣкъ, вахлакъ, простакъ, простофиля, глупецъ. Ном. № 3570. У нас у селї мазепою лаються: от як дурна людина, чого не зрозуміє, так кажуть: ах ти Мазепа! Черниг. у. (Срав. персидское прилагат. „Mâзепâ“, дословно значащее — хребтоногій, и переносно — неповоротливый, неуклюжій. Проф. А. Е. Крымскій). — „Мазепський. Бранное слово: плохой, глупый. Мазепська дівчина. Грин. I, 86“ [4]).

---

[1]) Karłowicz: Przyczynek do zbioru przysłów, piosenek, ucinków i przypowieści od nazw rodowych i miejscowych. (Dodatek przez St. Ł.) в „Dwutygodniku naukowym“, Kraków 1879, ст. 388.

[2]) Słownik języka polskiego II. Warszawa 1902, ст. 906.

[3]) Karłowicz: Słownik gwar polskich III. Kraków 1903, ст. 130.

[4]) Словáрь украïнськоï мóви. Упорядкував Борис Грінчéнко. II. Київ 1908, ст. 396—7.

Адальберґ, опираючись на знаних уже збірках Вуйцицкого, Валїцкого, Даровского, Карловича і Вурцбаха, докидає дещо й від себе. Про приcліве „Maże się jak Mazepa“ каже він: „Tak mówią o dzieciach wiecznie płaczących, beczących, czyli mażących się, stąd wyraz mazepa jest przezwiskiem dawanym dzieciom rozgrymaszonym, rozpieszczonym, mazgajom“, а до прислівя „umazany albo zbrudzony jak Mazepa“, зацитованого Вуйцїцким з рукопису Кулїґовского додає, що воно „czasem brzmi nawet: usmarowany jak Mazepa“. Супроти погляду Кулїґовского, котрий відносить се прислівє до гетьмана Мазепи, висмарованого смолою, пише він: „Trafniej, sądzę, Karłowicz[1]) wyraz mazepa w wyrażeniu: maże się jak Mazepa uważa za przenośnię, utworzoną pod wpływem nazwiska Mazepa od wyrazu mazać się“[2]).

Після всього досї сказаного приходимо до пересвідчення, що „ізміна“ Мазепи й спричинена нею церковна анатема вплинули тільки на збільшенне глумливости імени „Мазепа“, що одначе ся глумливість має своє жерело в часах далеко вчаснїйших, бо сягає молодости українського гетьмана. Та на тім не кінець. Глумливість імени „Мазепа“ звязана первісно не з особою гетьмана Мазепи, а по всякій імовірности з особою його батька Адама Степана Мазепи, в 1654 р. білоцерківського атамана[3]), а в 1662—1665 р. чернигівського підчашого[4]). Вже Даровский, не входячи в питаннє, „wiele jest prawdy w miłośnej przygodzie“ гетьмана Мазепи, вказав на те, що імя „Мазепа“ було глумливим значно давнїйше й не може мати нїякого звязку

---

[1]) В цитованій збірцї Przyczynek do zbioru przysłów... ст. 388.

[2]) Adalberg: Księga przysłów... ст. 293.

[3]) Акты южной и западной Россіи X, ст. 405; Лазаревскій: Замѣтки о Мазепѣ. (К. Стар. т. 60, ст. 461—2); Модзалевскій: Малороссійскій Родословникъ III. Кіевъ 1912, ст. 288.

[4]) Bartoszewicz: Mazepowie. (в Święcki: Historyczne pamiątki I, ст. 365); Опись актовой книги Кіевскаго центральнаго Архива ч. 21, ст. 11.; Модзалевскій: Малоросс. Родосл. III, ст. 288; Къ родословной гетьмана Ивана Мазепи (безіменна стаття в Кіевс. Стар. т. 16, 1886 декабрь, ст. 757—8, котру Finkel: Bibliografia historyi polskiej ст. 24597 приписує не знать на якій основі Добротворському. Назвиська Добротворського нема анї під статтею, анї в „Содержані-ю“ тому, анї в „Указателю“ з 1893 р. (ст. 45, ч. 1154) та з 1911 (ст. 105, ч. 2755), анї там же під Добротворським (ст. 92, згл. 207).

зі згаданою пригодою[1]). Звертає іменно увагу на напечатану в 1644 р. київським митрополитом Петром Могилою полемічну книжку п. з. „ΛΙΘΟΣ abo Kamień“, звернену проти відступника від православної віри Касіяна Саковича, де автор так відзиваєть ся до нього: „A zatym według ciebie, zhereticzałego mazepy...“[2]). Також Уманець, звертаючи увагу на сей цитат підносить, що вже й давнійше „первоначальное значеніе этого прозвища (Мазепа) не чуждо укоризненнаго оттѣнка“[3]).

Анї Даровский, анї Уманець, анї взагалї жаден з істориків не звернув одначе уваги на питанне, до котрого з Мазепів належало-б віднести глумливість згаданого вислову Петра Могили й ізза якої причини. По моїй думцї глумливий вислів „zheretyczały mazepa“ спричинив нїхто инший, тільки батько гетьмана, Адам Степан Мазепа. В актах виступає він як Адам, хоч гетьман підписував ся Степановичем. Отсей патровімічний підпис гетьмана Мазепи стараєть ся Рулїковский вияснити так, що Адам, се католицьке імя, а Степан православне та що син, гетьманучи в православній козаччинї, „wziął imię ojca greckiego rituału“, а вкінцї додає таку замітку: „W samej rzeczy Adam Mazepa musiał przejść z jednego obrządku na drugi i z tej przyczyny wynikła owa jego dwuimienność“[4]). Повідай нотує звістку, що Адам Мазепа в Варшаві в колєґії Єзуїтів „miał przejść na łono kościoła rzymskiego“, одначе додає, що „o tem niema żadnej pewno-

---

[1]) Darowski: Przysłowia polskie.. ст. 52. Гл. також Mazepa. Noty historyczne, (безіменна стаття в Bibliotec-i Warszawsk-ій 1855 I, ст. 341): „błędnem jest mniemanie, jakoby z miłosnej przygody... Mazepa poszedł w przysłowie“. Яко автора сеї статї подає Бартошевич (в Święcki: Historyczne pamiątki I, ст. 366) якогось Czomber-а, „лица́ зовсѣмъ неизвѣстнаго въ польской литературѣ“, як замітив Лазаревскій: Замѣтки о Мазепѣ (К Стар. т. 60, ст. 458, прим. 3). Після Рулїковского (Kronika wiadom. kraj. i zagr. 1856, ч. 229) автором є А. Д., (котрий Рулїковскому удїлив до його статї певної інформації), очевидно той сам Адам Даровский.

[2]) Перепечатана в Архивъ юго-зап. Россіи ч. I т. 9 (цитат на ст. 135/6). П. Могила скрив ся під псевдонїмом „Euzebia Pimina“. Книжка написана по руськи і по польськи, появила ся печатно тільки по польськи. Огоновскій: Исторія литературы рускои I. Львів 1887, ст. 274/5.

[3]) Уманецъ: Гетманъ Мазепа, ст. 10.

[4]) Rulikowski: Słówko o ojcu hetmana Mazepy. (Kronika wiadomości kraj. i zagr. 1856, ч. 229).

sci"[1]). По думці Лазаревського „Имя Степана явилось... отъ двухъ-именности и — для благозвучія въ козацкихъ ушахъ, когда будущій гетманъ попалъ уже межъ козаковъ"[2]).

За моєю думкою, що в глумливім вислові Петра Могили „zheretyczaly mazepa" належить бачити натяк (1644) на Адама Степана Мазепу, промовляє (мимо сього, що цілком певних доказів на се нема) в першій мірі хронольоґія: він виступає в актах як „інфаміс" як-раз около того часу, а іменно, як то ми вже бачили, в 1637 і 1638 та в 1643 і 1645 рр. Дальше промовляє за тим і ся двоіменність, а особливо, що імя Адам, хоч і уживане деколи православними (вкажу н. пр. на київського воєводу Адама Кисіля)[3]), все-ж таки звязане тісно з римським обрядом. Вкінці зауважу, що колиб віднести спричинення сього глумливого вислову до якогось иншого Мазепи, то певно ми довідали ся би про його імя з яких-небудь історичних жерел: коли іменно факт переходу Мазепи на латинство здобув собі тілько розголосу, що дістав ся аж (без згляду на се, в якій формі) до полемічного твору православного київського митрополита, то певно й імя апостата булоб доховалось до наших часів попри Адама Степана Мазепу, котрий одначе (що рівно-ж промовляє за моєю думкою) є єдиним визначнійшим із знаних нам инших сучасних йому Мазепів[4]). Остаточно вважаю се питання отвертим: може вдасть ся його пояснити на основі инших даних, колиб вони колись найшли ся.

Кінець-кінців дійдемо одначе до зовсім иншого висліду, іменно що слово „Мазепа" зовсім не українського по-

[1]) Powidaj: Jan Mazepa. (Przegląd Polski. R. I (1867 T. IV. ст. 107).

[2]) Лазаревскій: Замѣтки о Мазепѣ. (К. Стар. т. 60, ст. 461).

[3]) Пор. Lipiński: Stanisław Michał Krzyczewski. (Z dziejów Ukrainy ст. 174 і слід.).

[4]) В Реєстрахъ всего войска Запорожскаго... 1649 года изд. О. М. Бодянскимъ. Москва 1875, згадані такі Мазепи, але не визначні: 1. Полк Черкаський, сотня Лазарева — Васько Мазепа (ст. 47); 2. П. Черк., с Домонтовська — Сергій Мазепенко (ст. 58); 3. П. Білоцерківський, с. Білоцерк. — Мирон Мазепа (ст. 113): 4. П. Кальницький, с. Ометинська — Мазепа (ст. 191); 5. П. Миргородський, с. Гаврила Гладченка — Хвесько Мазепа (ст. 258); 6. П. Миргородський, с. Краснопольська — Мазепа (ст. 264); 7. П. Полтавський, с. Полт. — Василь Мазепа (ст. 280).

ходження, а зявило ся на Україні наслідком східніх впливів. Хоч після Яблоновского село Мазепинці, се назва турська[1]), то се не дає йому права говорити, що Мазепи „prawdopodobnie krwi turskiej“[2]). Обясненнє проф. Кримського (зацитоване вже мною попередно) до слова „Мазепа“ в словари Грінченка, що се „персидское прилагат. „Мазепа“, дословно значащее — хребтоногій, и переносно — неповоротливый, неуклюжій“, приневолює мене звернути мої міркування в иншому напрямі. Мабуть не помилю ся, коли зауважу, що „Мазепа“ було первісно прізвищем а не назвиськом родини Мазепів[3]). Крім назвиськ знані були й прізвища[4]). Вони мали правне значіннє, особливо в давнійших часах, коли то часто просто заступали назвисько або перемінювали ся часом в назвисько, а крім сього для відріжнення більшої скількости осіб, що мали те саме імя і назвисько. Звідти пішли часті прізвища особливо серед дрібної шляхти. Надавано одначе такі прізвища без ніякої дальшої цїли, єдино як вислід звичаю. Сей звичай єствував на цїлім просторі польської Річипосполитої і то від найдавнїйших часів зарівно серед шляхотського й міщанського стану. Ті прізвища творили ся найчастійше з назв у світі звіриннім, ростиннім, з окружаючих господарських предметів. Досить значне число їх завдячує повстаннє особистим прикметам одиниць, подїям, що лучили ся в їх життю, родам занять, уживанню певних улюблених висловів; инші були вкінцї глумливі.

---

[1]) Źródła dziejowe XXII ст. 169. Про турські впливи в українській мові гл. Miklosich: Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen. (Denkschriften d. Wiener Akademie, Hist.-philos. Klasse 34—35 і 37—38): Макарушка: Словар українських виразів, перенятих з мов турських. (Записки Н. Т. ім. Шевч. V, ст. 1—14).

[2]) Źródła dziejowe XXII. ст. 620.

[3]) Звертав на се свого часу увагу (Darowski): Mazepa. Noty historyczne (Bibliot. Warsz. 1855 I, ст. 340—1): „nazwa Mazepów zdaje się być i przezwiskiem, które potomstwo odziedziczyło po zapomnianym w podaniach przodku“.

[4]) Про прізвище взагалї гл. Dąbkowski: Prawo prywatne polskie I, ст. 101—2; Dr. Antoni J. (Rolle): Powstawanie nazwisk rodowych u ludu małoruskiego. Sylwetka heraldyczno-etnograficzna. (Sylwetki historyczne. Serya VIII. Kraków 1892. ст. 355 і слїд). Про прізвище „Мазепа“ гл. Stekert: Przydomki polskie, litewskie i rusińskie. Kraków (на тутулї 1897, на окл. 1899); Radzimiński: W obronie nazw i przydomków rodowych. (Miesięcznik heraldyczny 1913, ч. 1/2 ст. 3 і 5).

Що до прізвища „Мазепа“, то маємо тут діло з глумливим прізвищем на означеннє особистих прикмет. Що се первісно прізвище, на се вказують ще такі обставини. Знаємо Мазепів-Колединських (з котрих, як я згадував уже, походив гетьман), крім них подибуємо ще Мазепів Васютинських[1]), котрі мають єще цілий ряд инших прізвищ, як: Андрієнки, Васієнки, Лукашенки, Матьяшенки, Іваненки, Семененки, Милашенки, Івасенки, Гринценки, Ященки, Василенки, Лехни, Лещенки, Андрушенки, Іващенки, Пелешенки, Зубченки, Педоренки, Мироненки (Мирони), Шахи[2]). Крім цілого ряду Мазепів в „Зборівських реєстрах“, вказує ще Ролле на те, що серед селянських родин в Безносківцях (під Каміндем под.) мешкає численне гніздо Мазепів[3]), а в метриках села Ладичина (коло Микулинець під Тернополем) подибуємо також Мазепів[4]). У „Звітах“ 2-ої польської ґімназії в Тернополї приходять між учениками „Мазепи“[5]).

Кінчаючи отсю статю приходить ся минї сказати, що глумливе значіннє імени „Мазепа“, хоч звязане воно і з гетьманом Іваном Мазепою і з його батьком Адамом Степаном, завдячує свою глумливість властиво первісно не українському а перському слову Mâзепâ“, що зявило ся на Україні в формі прізвища, перейшло в родове назвище, а з нього вийшло й до приказок.

У Львові, в цвітні 1919 р.

---

[1]) Грушевскій: Барская околичная шляхта до к. XVIII в. (Кіевская Старина т. 36, 1892 февраль, ст. 265)

[2]) Грушевскій: Барское староство. Кіевъ 1894, ст. 217; Архивъ юго-зап. Россіи ч. VIII, т. 2, в індексї осіб sub voce Васютинські — Васютенята ст. 416, 17.

[3]) Sylwetki historyczne: S. VIII, ст. 358 і 400. Після родинної традиції кн. Чорторийських французький ритівник Норблїн увіковічнив на своїй ритовині, що уходила досі за портрет гетьмана Мазепи, Жида-арендаря кн. Чорторийських, популярного в княжих добрах під прізвищем Мазепи. Гл. Batowski: Norblin (Nauka i Sztuka XIII. Lwów 1911, ст. 44 і 198, прим. 38).

[4]) Сеї вдомости удїлив менї д-р Щурат на основі інформації тамошного пароха, о. М. Світенького.

[5]) Rybiński: Rozbiór utworzenia i znaczenia polskich i pokrewnych im nazwisk uczniów gimnazyum II. z jęz. wykł. polskim w Tarnopolu z lat 1906—1913 (Sprawozdanie c. k. Gimn. II. z p. j. w. w Tarnopolu 1913/14, ст. 7: „Mazepa — to samo co mazgaj“).

Славянський зїзд у Празї 1848 р. і українська справа.

Написав *Іван Брик.*

Славянський зїзд у Празї 1848 р. не був доси предметом специяльної студиї в українській науцї. Згадувано про нього тільки принагідно. В Народному чеському музеї в Празї попало ся в мої руки чимало матеріялів, що відносять ся до зїзду, а яких доси нїгде не використано. На основі тих матеріялів, як і сучасної преси та матеріялів оголошених Іваном Созанським [До історії участи галицьких Русинів у словянськім конґресї в Празї 1848 р., ЗНТ. т. 72, ст. 112—121] і проф. К. Студинським [Кореспонденція Якова Головацького в лїтах 1835—49, Збірн. фільольоґ. секції т. XI і XII] даю моноґрафію зїзду, того найкращого і вельми інтересного епізоду полїтичної еманcипації і полїтичної славянської взаїмности галицьких Українцїв в 1848 р.

I.

Генеза славянського зїзду.

Полїтична акція австрійських Славян на досвітку конституції. — Партикуляризм. — Німеччина і франкфуртський парлямент. — Протиславянська полїтика мадярського правительства. — Ініціятива в скликанню зїзду. — Перший прилюдний голос за зїздом.

Французька революція в 1848 р. стрясла теж спорохнавілими основами габсбурської монархії. Великі, гуманні кличі волї рівности і братерства, рівноправність народів, свобода віри і совісти, необмежена свобода друку, відповідальність уряду, усуненнє привилеїв, і т. ин. дали товчок до боротьби за новий державний лад. Та трохи чи не найбільший вплив мали вони на думки тих, що тягар централїзму і абсолютизму відчували на собі найдуще, а саме на славянські народи Австрії. Австрійська система, якої типовим представником був Метернїх, не тільки, що не числила ся з потребами і бажаннями славянських народів, але душила і переслїдувала всякий живійший прояв народнього життя.

Подих волї спонукав до дїлання й австрійських Славян. Вони виступили з домаганнями тих самих свобід, що й инші на-

роди, а в першій мірі з домаганнями волї і рівноправности для своєї народности. Понятте народности було у них рівнозначне з поняттєм полїтично-державного орґанїзму.

Ческа депутація до трону предложила петицію, випрацьовану ще 11 марта, т. зв. „články svatováclavské“[1]), в якій Чехи домагали ся злуки Чехії, Морави і Шлезка, повної рівноправности чеської і нїмецької народности на всїх чеських землях у школї і урядї, знесення підданства, свободи друку, зібрань, релїгії, обрядів і т. д. На тім самім становищи станули теж і південні Славяни. А всеж таки найживійшу діяльність розвинули Поляки, які прислонюючись петиціями і адресами до трону, на дїлї стреміли до приверпення незалежної Польщі в історичних границях. Та про полїтичну акцію Поляків і галицьких Українців прийдеть ся нам сказати більше на иншому місцї.

Словом, славянські народи Австрії виступили із своїми жаданнями кождий окремо. Кождий думав тільки про свою долю і числив тільки на свої сили, як би йшов по програмі впливового чеського публїциста і поета Карла Гавлїчка, котрий у свойому орґанї „Národní Noviny“ писав ось що: „V době takové, rozhodně každý národ především dbáti musí sám o sebe, neboť se mu jen takového osudu dostane, jakého si sám zasloužil statečností, vytrvalostí, podvikavostí a přede vším duchem svým. Kdo prospí lenivě dobu, ve které se dary rozdělují, tenť bez podílu odejde, zůstaven porobě a nízké služebnosti. Kdo sám v sebe doufá, tenť nejlepší podporu naleznul“[2]). Гавлїчек бачив у скріпленню частий Славянства скріпленнє цїлости[3]). Партикуляризм являєть характеристичною прикметою полїтичної акції славянських народів Австрії на самому заранні конституційного життя.

Без глибшого значіння були принагідні сходини деяких членів поодиноких славянських депутацій у Віднї у Шмерля дня 2 цвітня[4]), де крім проявлення ідеальних славянських симпатій,

---

[1]) Jos. I. Toužimský: Na úswitě nové doby. Praha 1898, ст. 140.

[2]) Op. cit. ст. 304.

[3]) Dr. Zdeněk Tobolka: Slovanský sjezd v Praze roku 1848, Прага 1901, ст. 43.

[4]) Про побут славянських депутацій у Віднї писало ся до „Národních Novin“ з Відня: „Tolik Slovanů, co jich jest nyní zde, Vídeň dosud neviděla. Všichni jsou svorni, všichni se bratří, objímají se a radují, že spojenými silami krásnou sobě připravíme budoucnost“ (Toužimský: op. cit., ст. 278).

Чехи й південні Славяни зложили спільну відозву до південних Славян, проголошену 5 цвітня, з зазивом до згоди в добі волї і народности[1]). Випливом гуманних почувань треба вважати заходи чеського жіноцтва для виєднання амнестії полїтичним вязням, головно Полякам.

Саме тодї, як полїтичні стремлїння славянських народів йшли по чим раз яснїйшій лїнії партикуляризму, наступили події, що повернули їх у протилежний напрям.

Революційна Нїмеччина стреміла не тільки до здобуття конституційних прав і свобід, але і до створення великої зєдиненої Нїмеччини. Ідея вже раньше лїтературно опрацьована і загально прийнята. Перевести її в життє мав парлямент у Франкфуртї над Меном, а заходи коло скликання його зроблено вже в перших днях марта. Та франкфуртський парлямент поклав собі цїллю зєдинити не тільки нїмецький нарід, але і всї землї нїмецького звязку, отже і землї з населеннєм ненїмецьким, головно землї чеської корони.

Против змагань нїмецького парляменту, що грозили затратою славянської народности і недавно добутої полїтичної волї, з цїлою рішучістю протестували славянські народи у своїй пресї. Ф. Паляцький запрошений до участи у франкфуртському парляментї відповів: „Ich bin ein Böhme slavischen Stammes, und habe mich mit all dem Wenigen, was ich besitze und was ich kann, mich dem Dienste meines Volkes ganz und für immer gewidmet“. „Überzeugung: daß das Verlangen, Oesterreich (und mit ihm auch Böhmen) solle sich volksthümlich an Deutschland anschließen, d. h. in Deutschland aufgehen, eine Zumuthung des Selbstmordes ist, daher jedes moralischen und politischen Sinnes ermangelt“[2]). Та протести не помагали. Против злуки нїмецьких племен задумано поставити злуку племен славянських, против звязку нїмецького — звязок славянський. Як із Нїмеччини вийшла колись ідея славянської лїтературної взаїмности Коляра і Шафарика, так і в 1848 р. вийшла відси ідея полїтичної злуки. **Франкфуртський парлямент є першою причиною скликання славянського зїзду в Празї.**

---

[1]) Slavische Jahrbücher, 1848, ст. 136.

[2]) Eine Stimme über Oesterreichs Anschluss an Deutschland An den Fünfziger-Ausschuss zu Händen des Herrn Präsidenten Soiron in Frankfurt a. M. Prag, den 11 April 1848, Franz Palacky m. p. Архив нар. чеського музея в Празї.

Друга причина вийшла із відносин між Мадярами і Славянами на Угорщині. Мадяри, що носили ся з кличами французької революції і здобули собі майже незалежне політично-державне становище, бажали рівночасно стати виключними панами і на землях немадярських. Вістре мадярського централїзму було звернене головно против славянських народів, які даремно домагали ся рівноправности і падали жертвою дальшої безоглядної мадяризації[1]). Серед таких обставин Славяни мусїли мимоволї оглядати ся за союзниками, яких могли бачити тільки в инших славянських народах. Се стало ся тим легче і природнійше, що ідея славянської взаїмности була у південних Славян розширена і популярна.

І так великонїмецька експанзія, яка загрожувала північно-західним Славянам, та фанатичний шовінїзм і централїзм мадярський, що нїс загладу південним Славянам, повернули славянську взаїмність на поле полїтичне та породили потребу славянського зїзду.

Питаннє, хто перший прийшов на думку скликання славянського зїзду, остаєть ся поки-що відкритим. Таким було воно вже і в 1848 р.[2]). Думка, що се був Шафарик[3]), невірна[4]). Найправдоподобнїйша є думка, що ідея скликання славянського

---

[1]) По думці Шафарика: „Eine der Hauptaufgaben des Volktags wird sein, eine unverzügliche offene Deklaration an die Magyaren, daß sie von ihrem gottlosen Vorhaben abstehen. Ihr Betragen gegen uns Slaven ist in der Geschichte, unter civilisirten und freien Völkern unerhört". (Лист до Нейберка з 8 V 1848, Архив нар. чес. Музея). Порівн. „дерева свободи", на котрих Мадяри вішали Словаків (Toužimský: op. cit. ст. 453).

[2]) Порівн. лист Челяковського з 26 VI 1848, ČČM. 1872, ст. 370, Tobolka: op. cit., ст. 47.

[3]) Іван Созанський: До історії участи галицьких Русинів у словянськім конґресї в Празї 1848 р. ЗНТ. т. 72, ст. 112.

[4]) Доказом сього листи Шафарика У листї писаному з Відня 3 V 1848 до Нейберка читаємо: „Mit der Idee des abzuhaltenden Slaven-Congresses sowie mit dem in Ihrem Briefe ausgesprochenen Zwecke desselben sind wir alle einverstanden, und bedauern nur lebhaft, dass der gute Gedanke so spät gekommen ist. Wären die slavischen Vertrauensmänner schon jetzt in Prag beisammen, so ständen unsere Sachen wohl besser. Aber lieber einmal als keinmal. Nur sollte jetzt damit keine Stunde mehr gesäumt werden"). (Лист в архиві нар. ческ. Муз. в Празї).

До Паляцького писав Шафарик з Відня 6 V 1848 р.: „Kdo jsou ti muži, jenž to vedou? Zdeť to již ve veřejných listech se roztahuje, ačkoli to ode mne nevyšlo, nýbř, nemýlím-li se, odjinud, zdá se mi od jižních Slovanů. (Лист у краєв. Архиві в Празї, Tobolka, op. cit, ст. 47).

зїзду могла виринути серед ріжних Славян, майже рівночасно і незалежно[1]). Однакові обставини, однакові стремлїння могли навести й на одну й ту саму думку. Словак Людевіт Штур підчас свойого побуту в Празї від 20—23 цвітня дораджував скликати зїзд усїх Славян[2]). В протоколї сходин підготовного комітету з дня 30 IV 1848[3]) зазначено, що д-р Йордан заявив, буцїм у Познанщинї загально жадають такого славянського сойму. Учасник зїзду Морачевський[4]) є тої думки, що ідея скликання зїзду належить познаньским Полякам: „Kongres słowiański na dniu 31 maja r. b. do Pragi zwołany poczytano po pismach czasowych, a zwłaszcza niemieckich za dzieło polityki rossyjskiej. Wyszedł on atoli z Poznania". Як із одної сторони таке твердженнє вважаю невірним, так із другої сторони не можна заперечити тому, що познанські Поляки під грозою акції франкфуртського парляменту теж шукали помочі у спільній акції Славян.[5])

Справа скликання славянського зїзду була доси предметом довірочних розмов і переписки. Перший заговорив про нього прилюдно Хорват Іван Кукульєвіч дня 20 IV 1848 в „Narod. novin-ах horw. dalm. slov."[6]). Він вказав на змаганнє Нїмцїв і полїтику Мадярів, та на грозу небезпеки для Славян. Жадав скликання сойму усїх славянських племен без огляду на їх державну приналежність. Признаючи й далї пануючу ди-

[1]) Tobolka, op. cit., ст 47.

[2]) Tobolka, ibidem.

[3]) Архив нар. ч. музея в Празї.

[4]) Opis pierwszego zjazdu słowiańskiego przez Jędrzeja Moraczewskiego, Poznań 1848, ст. 8.

[5]) „Prusacy zaczęli zajmować się podziałem Księstwa Poznańskiego i to tak, aby część jego była wcielona do Rzeszy Niemieckiej; na Czechów wrzeszczeli Niemcy, że do Rzeszy należeć nie chcą. Jeden z członków Komitetu Narodowego poznańskiego uczynił wniosek na posiedzeniu, aby wezwać Czechy, jako z innemi Słowianami najwięcej styczności mające, do złożenia coś na kształt parlamentu słowiańskiego i postawić w opozycyi przeciw parlamentowi niemieckiemu zebranemu we Frankfurcie. Komitet poznański niesprzeciwił się i zostawił to staraniom wnioskującego. Udał on się listownie do jednego członka komitetu czeskiego, od którego otrzymał doniesienie, że myśl ta bardzo się Czechom podoba i kongres zostanie zwołanym" (J. Moraczewski, op. cit., ст. 8). Як бачимо, думка про зїзд, хоч не стрінула ся з відкиненнєм, то всеж таки полишено її особистому переведенню одного члена. Значить ся, не була в Познанщинї так загальна, як се заявив Йордан. Впрочім в Празї подумано об тім вже раньше, ізза чого і відповідь була прихильна.

[6]) Smičiklas Fr.: Život i djela J. Kukuljevića Saksinskoga, Rad. jug. akad., u Zagrebu 1892, t. CX, ст. 142.

настію, жадав від неї злуки тих земель, що по історії і закону, або по крови і походженню належать до південно-славянського народу. Думку Кукульєвіча повитано в Празї з одушевленнєм. Дня 30 IV явив ся поклик Кукульєвіча в чеському перекладї у передовій статтї Гавлїчкових „Národní Noviny", а день перед тим завязано вже комітет, який рішив перевести думку Кукульєвіча в дїло.

II.

Підготовленнє зїзду і відношеннє Славян до нього.

Праця підготовного комітету в Празї і поміч Шафарика. — Поклик до Славян. — Аґітація за участю у зїздї. — Відозва комітету до неславянських народів Австрії. — Славяни витають поклик. — Ріжниця між полїтикою Поляків і инших австрійських Славян в основі і цїли. — Причини ріжницї. — Відозва до Поляків. — Польська преса і зїзд. — Поляки беруть участь. — Національно-полїтичне положеннє українського народа до 1848 р. — Польсько-українська іділлл. — Польська адреса 18 марта. — Протест Українця. — Польські демонстрації і пропаґанда за історичною Польщею. — Польська східно-галицька преса проти Українців. — Контракція Українців. — Адреса 19 IV. — Головна Рада руська і відозва. — Клевети польської преси. — Зазив Поляків до згоди і спільної акції. — Адреса псевдо-Українців. — „Руський Собор". — Польський террор у Львові і на провінції — Українцї відчувають потребу національної і полїтичної працї. — Оцїнка поступовання Поляків. — Його наслїдки. — Зїзд і Г. Р. Р. — Вибір делеґатів. — Акція Я. Головацького. — Лист Біредького. — Українські надії на зїзд.

Зреалїзованнє думки скликання зїзду, аґітація і орґанїзація є заслугою Чехів. Ніякий инший город не надавав ся для зїзду краще, як Прага, у якій завдяки заслугам і авторітетови чеських учених сходили ся нитки славянських лїтературних і наукових інтересів, відки найсильнїйше несли ся гасла славянської взаїмности. Засїдання підготовного комітету почали ся вже 30 цвітня, а належали до нього первісно тільки Чехи. Секретарем комітету був щирий приятель Я. Головацького і прихильник українського народа Карло В. Зап, а душею Шафарик[1]). Поли-

[1]) Шафарик взивав в листах з Відня до скорої і енерґічної роботи: „Nur bitte ich Eu. Hochwohlgeboren, wenn etwas aus der Sache werden soll, ja rasch, consequent und energisch zu verfahren. Stellen Sie sich an die Spitze und lassen einstweilen die übrigen Geschäfte als untergeordnet. Wer alles gewinnen will, muß alles einsetzen. Es ist das erste öffentliche Auftreten der Slaven als solcher in Oesterreich. Die Augen von ganz Europa, zunächst unserer Nachbarn und Gegner, werden darauf gerichtet sein. Es muß mit Würde und Kraft durchgeführt werden.

шаючи на боцї протоколи засїдань підготовного комітету, на які поличу ся при нагодї, переходжу до першого прилюдного виступлення комітету, а саме до проголошення славянського зїзду і поклику до Славян[1]).

Ось основнї думки поклику, що починаєть ся словами: „Slované Bratří". Терпіння славянських народів в минувшинї вийшли із їх незнання себе і роздріблення, що дїлили братів від братів. По довгих віках, в яких однї на других забули, в яких стільки нещасть посипало ся на їх голови, прийшли до пізнання, що вони одно — що вони брати. Настав час волї, що зняв з них ярмо неволї і тепер можна висказати те, що відчувало ся від давна, можна розважити і рішити те, що для них

Wir dürfen unsere alten Blößen — Zwietracht und Schwäche nicht zeigen: sonst sind wir in den Augen der Völker gerichtet und verloren. (Лист до Нейберґа з 3 V). Шафарик радив скоро поширити проклямацію на разї в мовах чеській, польській і хорватській, вислати до усїх слав. редакций в Австрії і Білгородї. (Лист до Нейберка з 3 V, 7 V, 8 V). В листї з 4 V дає ради що до орґанїзації зїзду (програма нарад, секції), для Українцїв проєктував окрему секцію від Поляків. Ворогів буде немало, особливо Мадяри і Нїмцї. Не обійдеть ся і без зїдливих інсинуацій. І тому треба Нїмцям показати, „daß ja das alte Slaventhum die reinste und ausgebildetste Demokratie war, daß dieser demokratische Geist (Gemeinde, Volk) auch jetzt noch nicht erloschen ist (Serbien; Montenegro etc.), daß wir österreichische Slawen für die Freiheit reif sind u. s. w. Das ist aber noch nicht genug. Es ist unumgänglich nothwendig, durch eclatante facta unseren Gegnern den Beweis zu liefern, daß wir politisch reif, daß wir befähigt und gewillet sind unsere Freiheiten zu schützen und zu wahren ja auch die der Deutschen, wenn sie uns anerkennen uns zum Anschluß nicht nöthigen, sondern abwarten, bis wir als freie Völker einen freiwilligen Bund mit ihnen schließen u. s. w. Dies könnte freilich am besten auf dem Prager Congress geschehen, muß aber schon früher und jetzt gleich besprochen werden". Die Sache ist, meiner Ueberzeugung nach, sehr wichtig. Wir müssen uns die Achtung der Erleuchteten und Freisinnigen aller Völker Europas gewinnen, ja erobern, durch energisches Auftreten für die Freiheit und im Sinne der Freiheit. Sonst sind wir verloren — wir haben die öffentliche Meinung der Völker Europas gegen uns — und diese ist jetzt die einzige regierende Weltmacht". Інтересне і характеристичне для настрою Шафарика закінченнє листу: „Unsere Brüder, die Slaven, müssen schon verzeihen, daß ich diesen Brief noch deutsch schreibe. Unsere Söhne werden es schon weniger brauchen, und unsere Enkel gar nicht.

[1]) Оголошено найперше в часоп. „Národní Noviny" дня 5 IV, в инших часоп. пізнїйше. Текст чеський і півд.-слов. зладив Штур, нїм. і луж.серб. Йордан, польск. Ґржибовскі. (Протокол засїд. 2 IV 1848, Арх. н. ч. Муз.).

корисне. Европейські народи в порозумінню і єднають ся. Німці для переведення злуки скликали до Франкфурта парлямент, котрий стоїть на тому, щоби Австрія увійшла в німецький звязок із усїми землями кромі Угорщини. Се загрожує не тільки цїлости Австрії, але і злуці та самостійности славянських народів, яких народність найшла ся би в небезпеці. Обовязком Славян боронити того, що їм найсвятїйше, пора і Славянам порозуміти ся для спільної цїли. Сповняючи радо бажання, переслані нам з ріжних славянських країн, кінчить поклик, звертаємо ся до всїх Славян[1]) австрійсько-угорської монархії і взиваємо всїх мужів, що мають довірє свойого народа і котрим залежить на нашім теперішнім успіху, зібрати ся дня 31 мая с. р. в старославній славянській, чеській Празї, де би ми могли спільно нарадити ся над тим, чого вимагає успіх нашого народа, і що треба нам робити під ту преважну добу. Якщо і неавстрійські Славяни захочуть зробити нам честь своєю присутністю, будуть нам щиро витаними гістьми. В Празї дня 1 мая 1848 р.“[2]).

Поклик стилїзований досить загально. Не давав нїчого конкретного нї що-до орґанїзації, нї що-до обсягу і цїли зїзду. Він був тільки першим сиґналом, за яким пішла жива аґітація. Весь її тягар спочив на секретарі комітету К. Запі, котрий інформував пресу, та зєднував учасників зїзду листами і особистими звязками. Робили се на свою руку і инші, головно Шафарик і Ганка. Поклик вислано до усїх славянських народів, до редакцій, полїтичних орґанїзацій і поодиноких людий. Прошено до участи не тільки адресатів, але і їх земляків, не тільки австрійських Славян але і неавстрійських[3]). До останнїх дописувано: „At' Vás to

[1]) Поклик написаний Людевітом Штуром оголошено в нас найперше в Записках Н. Т. ім Ш-ка т. 72, ст. 113—14 в 1906 р. І. Созанським, а в 1909 р. проф. К. Студинським; Кореспонденція Якова Головацького в лїтах 1835—49, ст. 239—40.

[2]) Підписали поклик: Josef Matyáš hrabě z Thunu, Wojtěch hrabě Deym, Jan rytíž z Neuberka, Pawel Josef Šafařík. Karol Malisz, członek deputacyi polskiej, Frant. Palacký, Wáclaw Hanka, Ludewít Štur. Jan Petr Jordan, J. Eraz. Wocel, Karel W. Zap, Dr. F. L. Rieger. Witalis Grzybowski, Wáclaw Štulc, Michail Panić, Karel Maria baron Villani, Karel J. Erben. Dr. Fr. Miklosić, Dr. Ant. J. Bek, Fr. M. Klácel. Пізнїйше 7 V підписали ще: Stefan Aranitskij, Dr. Jan Dvořáček, Jerzy Lubomirski, Jan Dobrzański, jako pełnomocnik rady narodowej Lwowskiej, Moravan z Tišňova, Vinc. hr. Waldštein, Maxim Papič, a 12 V H. hr. Kolowrat-Krakowský, R. Hildprandt i B. hr. Rummerskirch.

[3]) Такий поклик дістав і О. Я. Стороженко від свойого знайомого В. Ганки із листом: „Прилагаемые при семъ листки прошу покорнѣйше

nemýli, že provolání pouze k rakouským Slovanům zní. My to v našich posavadních okolnostech jinak učiniti nesměli, a vybízíme Vás tímto zvláště, abyste na našem sjezdu jak najčetněji zastoupeni byli"[1]). Та всеж таки найбільше учасників зєднало імя Щафарика. Кромі сього виїхали у славянські землї деякі визначнїйші мужі в цїлях особистої аґітації. В Галичину виїхав Карло Гавлїчек[2]). Ізза недостачі матеріялів не можемо, на жаль, подати про сю цїкаву місію нїчого докладнїйшого, окрім короткої згадки Ф. Паляцького: „Mluvil jsem s Havlíčkem ve Vídni, který pravě z Krakova se vracel, a přemnoho přivrženců našich tam našel, ale jsou terrorizovaní emigrací, a starou šlechtou, která chce starou Polsku. Dobré frakci polské musíme ruku podati"[3]).

Орґанїзатори зїзду бояли ся тепер, щоби неясна стилїзація поклику не дала ворогам підстави до боротьби проти зїзду. Шафарик у листї з 4 V[4]) звертав увагу на те, що межі і цїль зїзду мають бути точно подані, а австрійське становище підчеркнене, щоби нїхто не міг поборювати зїзду підсовуваннєм йому протидержавних тенденцій. Лист Шафарика прийшов за пізно, бо вже по оголошенню поклику, а вороги зїзду піднесли крик[5]). Щоби як небудь забезпечити себе перед дальшими на-

---

принять милостиво по крайней мѣрѣ въ извѣстность. Мы дождались временъ, которыхъ еще не ожидали. У насъ было бы хороше все, но проклятые нѣмцы! Жаль, что у васъ нѣтъ нашихъ газетъ, чтобъ узнать, какими беззаконными хитростями они хотять насъ въ свои безбожныя мрежи увлечь. Читайте постановленіе франкфуртскихъ пятидесяти самозванцевъ въ отношеніи къ нашей протестаціи. Мы не хотимъ соединенія съ этою большою Германіею. Мы славяне и останемся славянами до послѣдней капли крови. Очень было бы намъ пріятно видѣть въ нашемъ съѣздѣ и нашихъ братій россіянъ... 4-е маія 1848 г." Хоч Стороженко відносив ся прихильно до ідеї славянського відродження і злуки, то ізза політичних комплїкацій не важив ся ні взяти участь ні відповісти на поклик. Князь-намісник у Варшаві, якого повідомив об тім Стороженко, подав справу до „Высочайшаго свѣдѣнія". Відповідь була: „оставить эго письмо безъ отвѣта. (Кіевская Старина, 1886, октябрь, ст. 303—4).

[1]) Начерк в протоколї засїд. підготов. коміт. з 5 V 1848, Архив н. ч. муз.

[2]) Tobolka, op. cit., ст. 59.

[3]) Протокол підгот. коміт. із засїдання дня 13 мая.

[4]) Tobolka, op. cit. ст. 59.

[5]) „Es ist schon viel zu viel Samen der Zwietracht — писав Шафарик — ausgesäet worden, zumal durch getaufte und ungetaufte Juden, die sich der deutschen Publicistik und Politik bemächtigt haben. Unser Aufruf macht Aufsehen. Die russ. Gesandschaft erkundigt sich sorgfältig. Unsere Regierung verspricht den Polen goldne Berge, um sie abzuhalten.

пастями, а зглядно зробити їх нешкідливими, оголошено за спонукою Паляцького, дня 5 мая заяву до неславянських народів Австрії. Заявляєть ся у ній вірність пануючій династії і готовість боронити цїлости і суверенности монархії. Відкидаєть ся заздалегідь підозріння в сепаратизмі, панславізмі й русизмі і т. д., як брехню і клевету. Стремлїннєм орґанїзаторів є здобути в монархії признаннє і виконаннє засади повної рівноправности всїх народів держави. „Вкінцї заявляємо — сказано в 3 точцї — що ми рішені згідно з тою засадою домагати ся усїх прав належних нашій славянській народности в житю народньому і державному, берегти їх і боронити перед нападом, відки би він не прийшов. Тому і задуманий славянський конґрес не має в собі иншої причини, як хиба бажаннє дружнім порозуміннєм роздїлених племен осягнути святу для нас цїль способом найпевнїйшим і наймирнїйшим"....[1])

Поклик повитали славянські народи Австро-Угорщини з нетаєним одушевленнєм[2]). Прихильно віднесли ся до думки зїзду і познанські Поляки. Про становище австрійських Поляків і Українцїв скажемо дещо більше.

Поляки бажали використати революційний європейський рух 1848 р. для привернення незалежної Польщі в історичних границях. В тій цїли розвинули незвичайно живу аґітацію не тільки в Галичинї і Австрії, але і за границею. Віднесли ся з меморіялом до всїх европейських соймів. Польська полїтика зручно лявірувала між Віднем і Парижем, Прагою і Франкфуртом. У Франкфуртї і Парижи відкликувала ся до революційних кличів, у Віднї вдаряла в тон сентименту і застрашування Австрії небезпекою Росії і панславізму[3]). Подаючи адреси і петиції, стреміли Поляки рівночасно до незалежности Галичини, а відтак втїлення її в Польщу[4]).

Alles zu spät. Die Frankfurtianer drohen uns mit Verderben, ihr Ingrimm ist maßlos". (Лист до Нейберка з 10 V 1848).

[1]) Erklärung, Prag, am 5 Mai 1848. Між підписаними нема нї одного Поляка.

[2]) Jan M Černý, Slovanský sjezd v Praze roku 1848, Прага 1888, ст. 11..

[3]) Joseph Alexander von Helfert: Geschichte der österreichischen Revolution, 1907 I., ст. 46? і Dziennik Narodowy 1848, № 32.

[4]) Polsce chodziło o niepodległość, o wyjarzmienie, którego mogła dostąpić wskutek szeroko rozwijającej się w Europie rewolucji, część jej zagarnięta przez Austrję dążyła przedewszystkiem do złączenia się z resztą ojczyzny, stan tej części pod każdym względem mógł tylko być

Льояльність зглядом пануючої династії, бажання зберегти цілість монархії і австрославізм, що їх положено в основу зїзду, а які ясно зазначені у „заяві“, а менше виразно і більше загально в „поклику“ йшли засадничо в розріз із змаганнями польської полїтики. Це зазначило ся вже в стадії підготовлювання зїзду.

Перебуваючий тоді в Празї член польської депутації К. Малїш жадав на засїданню підготовного комітету[1]), щоби славянський зїзд поступив кроком вперед у ділї відбудови Польщі і тому обстоював за можливо найзагальнїйшою стилїзацією поклику, яка уможливила би Полякам перевести бажані рішення. Гржибовскі заявив, що австрійське становище зїзду буде виповідженнєм війни Польщі[2]).

Польські стремлїння не були і без того нїякою тайною нї для органїзаторів зїзду, нї для инших Славян. М. Тун заявив на засїданню підготовного комітету[3]), що „Polané sotva s námi se sjednotí v našem rakouském smyslu. Musíme jiti prostřední cestou; ani od nich se docela oddalovati, ani v jejich smyslu oučinkovati. Vůbec malo od nich očekávati smíme pro naš učel“. Не бракло теж і голосів, які будьто остерігали[4]) перед участю Поляків будьто таки прямо виступили[5]) проти них. Між полїтикою

---

tymczasowym i wszelkie prawa lub swobody według jakich wolno było innym ludom austrjackim stale się organizować, dla Galicji o tyle tylko miały wartości o ile przysparzały jej środków do dzielniejszego kiedyś wystąpienia w walce za wolność całej ojczyzny“. (Edmund Chojecki, Rewolucjoniści i stronnictwa wsteczne, Berlin 1849, ст. 307)

„Wypadki w zachodniej Europie poruszyły też do głębi cały żywioł polski pod trzema zaborami. Obudziły wśród Polaków daleko śmielsze nadzieje, niż to miało miejsce w roku 1831. (Stanisław Schnür-Pepłowski: Z przeszłości Galicyi, Львів 1894, II, ст. 213).

[1]) Протокол засїдання підгот. ком. з 1 V 1848, Архив нар. ч. муз. в Празї.

[2]) Ibidem, з 5 V 1848.

[3]) Ibidem, з 13 V 1848.

[4]) Проживаючий у Львові чеський урядник Фр Яхім писав Палацькому дня 16 V 1848: „Ne dejte se klamati od nich (с. є. Поляків) abyste tím snad sami neb bratří Slováci ke škodě nepřišli. Vaše vznešene i svaté idey o vzájemnosti slovanské nemají u lidí těchto řádné ceny, leda by jich k dosaření jiných záměrů svých použiti mohli“... (Лист в кореспонденції Ф. Палацького, Краєв. Архив в Празї, копія в мене).

[5]) Проживаючі у Віднї Чехи і Моравани прислали на руки підгот. комітету письмо такого змісту: „Wien, am 9/5 1848,.. Der Aufruf zu der am 30 d. M. in Prag stattfindenden Versammlung der österreichischen

австрійських Славян і Поляків була засаднича ріжниця і в остаточній цїли і в тактицї[1]).

Було далї ясно і самозрозуміло, що славянський зїзд вимірений нетільки проти франкфуртського парляменту, але і проти фанатичних ворогів Славян, Мадярів. Поляки-ж вислали до Франкфурта делєгацію[2]), яка мала виєднати ухвалу вільної Німеччини

Slaven wurde von unseren Brüdern in Wien mit Enthusiasmus aufgenommen... Nur ein Umstand durfte so wie auf uns auf viele unsere Brüder und auch auf die Gesamtheit der treuen österreichischen Bevölkerung unangenehm eingewirkt haben, daß nähmlich unter den Ausschußmitgliedern sich auch die Abgeordneten der österreichischen Pohlen befinden, in einem Zeitpunkte, wo sie ihre Anhänglichkeit an das Kaiserhaus keineswegs bewerkthätigen, die Pohlen hegen für uns, dem österreichischen Kaiserhause treu ergebenen Slaven keine aufrichtigen Gesinnungen; Ihnen ist es nur um Trennung Galiziens von Oesterreich zu thun, um jeden Preis und d u r c h j e d e s M i t t e l... Aber abgesehen davon sind es gerade die Pohlen (meistens pohlnische Studenten) hier in Wien, welche sich auf das thätigste für den Anschluß Oesterreichs an Deutschland interessiren, und dafür mit Zuversicht als B u n d e s b e s c h l u ß von Frankfurt aus die Losgebung Galiziens zu erwarten scheinen. Die Pohlen sind es ferner, welche in Wien die gröblichsten Schmähungen gegen unsere in Galizien ansäßigen oder angestellten böhmischen Brüder verbreiten, und sich überall offen dahin aussprechen, daß ihnen der Ungar und Deutsche lieb, der Böhme aber verächtlich sey. Es scheint sonach, nach dem Aufrufe zu urtheilen, daß die Pohlen in Wien, Frankfurt und Prag zu gleicher Zeit m a n ö v r i r e n und nur die Resultate abwarten... Schon jetzt beginnen hier die Stimmen laut zu werden, über diesen unglückseligen Verband der übrigen treu - gesinnten österreichischen Slaven mit Pohlen... Mehrere Böhmen und Mährer. (Архив нар. ч. муз. в Празї).

[1]) Хоецький зазначує, що між одними і другими „w ogólnym celu leżało niezwalczone przeciwieństwo; Słowianie austryaccy niespodzianym trafem dostawszy się do jakich takich swobód i lękając się by nowy traf nie odebrał im tego, na co sami nie zapracowali, postanowili wszelkiemi siłami wstrzymać, na miejscu osadzić rewolucję; przeciwnie Polacy, jeżeli dobrze pojmowali swą sprawę, musieli chwytać się co najdzielniejszych sposobów dla doprowadzenia rewolucji do ostatecznych jej wniosków... jeżeli bowiem reszta Słowian zawzięcie czepiała się polityki zachowawczej, nawzajem Polacy musieli działać rewolucyjnie, a więc wstrząsać, rozwalać i niszczyć. (Op. cit. ст. 307).

[2]) Rada narodowa визначила до Франкфурта 9 офіціяльних делєґатів, з котрих виїхали тільки Адольф гр. Понїнський і Ф. Земялковський. Вони застали у Франкфуртї вже делєґатів краківського і познанського комітету, між иншими Лїбельта. Дня 23 V подала делєґація німецькому парляментови адресу, щоби він святочно проголосив незалежність Польщі. Парлямент відмовив, місія не повела ся, і делєґати вернули з нїчим, про що повідомлено „Rad-у" і Любомірського. (Piotr Stebelski, Lwów w 1848 r. Kwartalnik historyczny, 1909, ст. 513).

в справі відбудови вільної Польщі. З другоїж сторони Поляки вважали Мадярів своїми союзниками[1]) і сподївали ся від них на випадок потреби оружної помочі. Впрочім Мадяри хотїли піти на руку Полякам і поручили князеви Естергази доложити усїх старань, щоби сповнено домагання Поляків в справі незалежности Галичини[2]), і за сю цїну здержано від участи у славянському зїздї.

Лінії, по яких розвивались полїтичні стремлїння Поляків й инших австрійських Славян, ішли так розбіжно, а иноді у так діяметрально противних напрямах, що між польською суспільністю і славянським зїздом лежала глибока прірва. Причини полїтичного характеру були найголовнїйші, хоч до них Поляки не признавали ся. Та були і другі, які лежали вже в психіці польської суспільности, і до них вони признавали ся.

Польська суспільність під впливом польської еміґраційної лїтератури повірила в надзвичайне, боже післанництво Польщі серед славянських народів[3]). Що більше, Поляки вважали себе нацією найвищої кляси[4]), найбільше полїтично виробленою[5]), покликаною до проводу серед инших Славян.

Ізза тої хоробливої віри і патольоґічної національної бути польська суспільність стревожила ся[6]), що геґемонія між Славя-

---

[1]) W sporze południowych Słowian z Madziarami, rodacy nasi po większej części ujmują się za ostatniemi. Причиною того є „spółczucie" wynikające z pewnych analogii między indywidualizmem szlachetczyzny polskiej a butą węgierskiego magnactwa" (Chojecki, op. cit, ст. 309).

[2]) Tobolka, op. cit., ст. 91—93. Заходи князя Естергази остали без успіха.

[3]) Гляди мою студію: Шевченкова поема, Іван Гус ч. I ЗНТ. тт. 119—120, ст. 134—135. Порівн. теж Chojecki. op. cit., ст. 313 і 355.

[4]) „Polska jest klasą najwyższą w Słowiańszczyźnie, Ruszczyzna jest klasą elementarną" („Postęp", Lwów 1848 № 38, з 20,7.

[5]) „Polacy, politycznie najwyżej wykształceni, zaufani w nieśmiertelność tej narodowości, która kraj wywalczył długą i krwawą pracą (Chojecki, op. cit. ст. 306). Чехів порівнює Хоецький з дитиною: „Dażenia też jego i nadzieja nie są dążeniami narodu — męża, ani młodzieńca nawet, ale dziecka. Obyczajem niedorostków chciałby uchodzić już za pełnoletniego". „Inni Słowianie z pod berła austrjackiego, jak Chorwaci, zamieszkali między Drawą a Dunajem i morzem Adrjatyckiem, jeżeli nie przynosili wykształcenia politycznego Polaków, natomiast dalecy od zmaterjalizowania czeskiego i zniewieściałości, występowali z dzielną choć niezsumienioną żądzą niepodległego bytu" (Chojecki. op. cit, ст. 308, 309).

[6]) ...próżnością narodową powodowani lękają się jakiejś hegemonii, jakiegoś przewodnictwa innego plemienia słowiańskiego nad polskim,

нами може перейти до Чехів і певно перейшла би, як би була здійснила ся австрославянська програма Паляцького. Знаменитою ілюстрацією того побоювання є стаття Яна Захарясевича, редактора львівського Postęp-у. Вона появила ся, правда, у ч. 23 з дня 10 червня, значить ся вже підчас нарад славянського зїзду і безпосередного впливу на питання про участь Поляків у зїзді мати не могла, але все таки вірно віддає польські настрої й перед зїздом. Ось вона в головних думках. Безсильна Австрія не має на кім оперти ся, бо елємент німецький тяжить до Німеччини. Як би Австрія розпала ся, то поодинокі провінції мусять станути своєю силою. „Cóż się stanie z Czechami? — питає автор. — Czyż mając w kraju połowę niemieckiej ludności, będą mogli zaimponować Europie jako mocarstwo czeskie? Czyż będą mogli zbliżyć się do słowiańszczyzny, gdzie ich straszy chociaż nie „Polska w dawnych granicach, ale Polska, potężna długoletniem męczeństwem wolności ludowej?...“

Задачею чеської політики удержати Австрію при життю. „Austrya musi istnieć, aby czeska narodowość i polityka, nie straciła tego stanowiska, jakie sobie na przyszłość w Słowiańszczyznie federacyjnej zakreśla! — Австрія була би чесько-славянською державою, а Прага її столицею. Тому Австрія не дала би повстати коло себе другій славянській державі, а борони Боже, Польщі в давних границях. Польща має бути наперед поділена на поодинокі народности, а як би тому противила ся, то народности виступлять проти неї і ослаблять її цілковитим відірваннєм. „Wtedy dopiero, gdyby Słowiańszczyzna tak była rozczłonkowana, żeby żaden szczep nie był większy od Czech, wtedy może dałyby się Czechy uprosić przyjąć pod swój wpływ moknące na deszczu dziatki jednej matki. To spoczywa na dnie zjazdu słowiańskiego w Pradze, chociaż cel jego łatwo uchybiony być może, przez nieporozumienie innych szczepów słowiańskich, którzy cel tego zjazdu

---

Znaczyłoby to Polsce ubliżać, przypuszczać, że ona przy konkurencyi innych słowiańskich narodów utracić może coś z swej powagi“. (Gazeta powszechna, Львів 1848, № 16).

Редакція „Postęp-у“ подаючи у ч. 15, з дня 20 V, за чеськими „Národní Noviny“, що зїзд славянський, се для Чехів питаннє життя, успокоює польську опінію словами: „My tylko zwracamy uwagę na to, iż Czechy są dobrze świadomi swego stosunku do nas, i zdaje nam się, iż z tego powziąć można, że p o d e j r z e n i e, j a k o b y C z e s i d ą ż y l i d o H e g e m o n i i n a d i n n e m i p l e m i o n a m i S ł o w i a n, a z a t e m i n a d n a m i, i jakoby ich dążenia były przeciwne odrodzeniu Polski, nie jest słuszne“.

widzą tylko w bratniem zbliżeniu się Słowian do siebie i w odparciu cisnącego się do nich żywiołu obczyzny". Як бачимо становище зглядом Чехів і славянського зїзду нетільки неприхильне, а прямо вороже.

Вкінці треба піднести ще одну характеристичну обставину, а саме, що Поляки — розуміеть ся не без виїмків — до всякого руху, що носив на собі славянську печать, відносили ся здержано, а навіть неприхильно. Не було ріжниці, чи ходило о славянську ідею в розумінню культурнім чи полїтичнім. „Polské předsudky co do vzájemnosti, na něž žalujete, писав — Коляр Запови — já též z bolestné zkušenosti znám. Žádný kmen našeho národu tak Slavii odcizen není jako polský"... Příčina toho jest tuším přílišná láska ku frančině a přílišná nenávist k vychodním sousedům: což oboje i nemoudro i záhubno"[1]). Значно різкійшою виходить характеристика „неславянськости" Поляків у тих, що мали нагоду жити між Поляками і пізнати їх блище. Карло Гавлїчек писав Запови: „S Poláky a Rusy nechci mít nic. To však je jenom sub rosa mé mínění, a teprv za několik let se odvážím tiskem všechno těm pánům do očí opakovat... Jsem totiž v stavu a mám chut' dokazat, že Rusové, a mutatis mutandis Poláci nejsou naši bratří jak je jmenujéme ale mnohem větší nepřítele, a nebezpečnější naší národností než Mad'aři a Němci"[2]). Подібний погляд стрічаемо теж у Запа: „U Polakův ted' největším přestupkem jest, když někdo jest panslavistou, a za takového i já mám čést, držán byti"[3]). „Ale Poláci, Poláci, — писав Ф. Яхім Запови — těch to k nám netáhne, ani k druhym Slovanům, jejích nynější spojenci, dey Bože abychom se mýlili!"[4]). Паляцькому Яхім писав: „Vaše vznešené i svaté idey o vzájemnosti slovanské ne mají u lidí těchto žadné ceny, leda by jich k dosažení jiných záměrů svých použiti mohli"[5]).

---

[1]) Лист Коляра Запови з 12 X 1839 в Бібліот. Нар. чеськ. муз. в Празї.

[2]) Лист Гавлїчка Запови з 23 V 1844 (L. Quis, Korrespondence Karle Havlíčka, Praga 1903, ст. 138—48). Порівн. подібний погляд Івана Головацького: „Ляхи всюди и тутки Ляхами, непонимают, необіймают Словенщины, а навѣть посередными ворогами стаются еїже". (Лист Я. Головацькому з 27 VIII 1841, Коресп. Я. Г-го в лїтах 1830—49, ст. 56).

[3]) Лист Запа Я. Головацькому з 19 III 1845 (Кореспонденція Я. Г-го в лїтах 1836—49, ст. 56.

[4]) Лист Яхіма Запови з 21 V 1848, в Бібліот. Нар. чеськ. муз. в Празї.

[5]) Лист Яхіма Паляцькому з 16 V 1848 в краєв. Архиві в Празї.

Не думаю пояснювати тут, як толковали собі чужі сю рівнодушність і неприхильність польську до справ славянських, а згадаю, як пояснювали її самі Поляки саме в 1848 р. і то з приводу славянського зїзду. „Słowiańszczyzna jedna, jednobarwna, zacierająca pojedyncze narodowości, które mają się niby rozpuścić, roztopić w jakiejś powszechnéj, abstrakcyjnéj słowiańskiéj narodowości, odpychają wszelkimi siłami myśl łączenia się z innymi Słowianami z obawy, by niepopełnić morderstwa na Polsce"[1]). В кождім славянськім питанню деякі „wietrzą cara i panslawizm rosyjski"[2]). По думці Морачевського те, „że Czechowie jako najpiśmienniejsi pomiędzy Słowianami od Polski bardziej zachodnimi, roztkliwiali się w dawniejszych pismach nad potęgą Rossyi, dla wspólności języka bez względu na moralność i prawie się rzucali w cara objęcia, przeto Polacy nie mogli mieć żadnej sympatyi dla Czechów i musieli na nich patrzeć nawet okiem nieprzychylném, ubolewać nad ich brakiem myśli politycznéj"[3]).

Які причини не подаваноб еще, остаєть ся неоспоримим фактом, що славянська ідея в ніякій формі щирого відзвуку серед більшости польської суспільности не находила ніколи. Причина того лежала головно в польській національній мегальоманії і „in polonica par excellence in rebus slavicis ingnorantia". Поляки бачили тільки Польщу, якій инші славянські народи мали підпорядкувати свої інтереси. Пригадували собі иноді инших Славян і відкликували ся до їх братерства, коли сподївали ся з того користи для Польщі, так само, як легко жертвували иншими Славянами і вязали ся з їх найзавзятїйшими ворогами — для Польщі.

Мимо усїх очевидних трудностий, які знали і з яких здавали собі справу органїзатори зїзду, Поляків від участи у зїзді не виключено. Запросивши инших Славян, не можна було не запросити і Поляків. Побоювано ся тільки, щоби загорілі учасники не звели зїзду нї на що, щоби своїм становищем не дали ворогам до руки оружя, а через те не пошкодили справі инших Славян, котрі вязали зі зїздом рожеві надії.

Уступкою з польської сторони для удачі зїзду належить уважати о к р е м у в і д о з в у д о П о л я к і в[4]), яку підписав Witalis Grzybowski, członek prowizorycznego parlamentu. W Pradze

[1]) Gazeta powszechna, Lw. 1848, № 16.
[2]) Ibidem.
[3]) Moraczewski, op. cit., ст. 48.
[4]) Поміщена в J. Moraczewski, op. cit., ст. 68—71.

22 Maja 1848. Ось основні її думки. Для удержання народности кождого славянського племени з окрема, для подання собі братньої руки, а не менше для виконання живучого завдання, в якому усї Славяни мають спільний інтерес, скликано конґрес. Польська народність від заходу загрожена Нїмцями, а від сходу і північи Москалями, в небезпецї... „Szukajmy przeto w połączeniu z braćmi Słowianami pożądanéj siły. W takiém dążeniu droga legalna zapowiedzianym działaniom kongresu odpowiednia, staje się dla nas drogą jedyną: każde zstąpienie z niéj zagraża nam upadkiem. Przedewszystkiém państwo austryackie utrzymać i ku jego obronie nam Słowianom łączyć się należy... Przez utrzymanie tegoż, otrzymamy pewną granicę naszéj narodowości i organizację wewnętrzną, a to będzie najpewniejszą rękojmią naszego przyszłego zmartwychwstania. — Wzywając zatém wszystkich braci Polaków, aby się nad tą sprawą zastanowić i w celu wspólnego porozumienia się na kongres słowiański do Pragi w znacznéj liczbie przybyć chcieli, pozwalam sobie uczynić tę uwagę, że jedynie ludzi rozważnych, umiarkowanych, nie zaś gwałtownych i burzliwych przysélać należy, gdyż każdy wybuch namiętny, jak już tyle razy sprawę naszą zgubił, tak ją i tą razą zgubić może. Umiarkowanie i droga legalna stały się dzisiaj jedyną polityką, która nas z smutnego upadku dźwignąć może. Nie wątpię, że ziomkowie nieopuszczą tak ważnéj chwili, która nam w każdym razie korzyść zaręcza, a może nawet pytanie bytu naszego rozstrzygnie... Wspólnéj radzie z ludźmi najznamienitszymi w całéj Słowiańszczyznie znajdziemy niezawodnie najlepsze środki działania na rzecz Polski całéj“.

Чи ся відозва була подумана щиро, чи була тїльки дипльоматичним маневром, як її розширено та як принято, сказати щось певного годї. Можна тїльки на основі того, що попередно сказано, догадувати ся, що вона була майже без значіння. Справу зїзду стрінула польська суспільність досить холодно. По словам Осташевського-Баранського „zjazd nie obudził powszechnego entuzyazmu, owszem spotkał się z dosyć zimnem usposobieniem. Antypatya jaką zupełnie słusznie żywiono do czeskich urzędników, tej plagi naszego kraju, zakusy panslawistyczne, które w Pradze aż niezbyt były widoczne — wszystko to nie mogło oddziaływać zachęcająco“[1]). Коли взяти під увагу тїльки польську львівську пресу, то побачимо, що „поклик“ поміщено не на чільнім місцї, а більше із хронїкарського обовязку. „Dziennik narodowy“ подав

[1]) Rok złudzeń (1848). Opowiadanie historyczne. Золочів, ст. 236—7.

його в ч. 47 з 18 V без ніякої, правда, уваги, та подав теж безпосередно у тому самому числї за чеськими „Národ. Novin-ами" кореспонденцію з Кракова, де автор, Чех, вказує на те, що польська бута, нетолєрантність і незнаннє обставин спинюють повне порозуміннє инших західних Славян з Поляками. Поляк (розуміється ся в більшости, хоч виїмки незначні) не знає нїчого крім Польщі і Франції, вже про Німців має скривлене поняттє, а вже наскрізь чужі йому відносини західних Славян. Поляки не мають найменшого поняття про справи угорсько-славянські, а в польських дневниках писало ся, що хорватський бан Єлячіч став на чолї реакції. Гарна реакція, зовсїм така сама, яку задумують Поляки проти Росіян. Бута не дає Полякам говорити і думати про ніщо инше, як тільки про відбудову цїлої стародавньої Польщі, т. є. від Балтійського аж ген до Чорного моря! Далека дорога! марний крик! Що було, не верне"! Не для вироблення прихильного настрою для зїзду помістила редакція сю інтересну кореспонденцію і поставила у безпосередний звязок із покликом. „Rada narodowa", орган польської полїтичної організації помістила поклик в ч. 17 з дня 11 V, як надіслане з Праги, без ніяких заміток. Найпоступовійша газета „Postęp" помістила поклик за „Národ. Novin-ами" в ч. 12 з дня 13 V з дописком взиваючою до участи[1]).

П р о є к т у ч а с т и у з ї з д ї п р и н я л а п о л ь с ь к а л ь в і в с ь к а п р е с а в п е р е в а ж н і й с в о ї й ч а с т и н е т о щ о х о х о д н о, б а н а в і т ь н е п р и х и л ь н о. Неґативно віднесли ся до нього спершу і польські полїтичні круги[2]). Та остаточно мимо невдоволення із австро-славянської основи зїзду, мимо цїлої суперечности полїтичних стремлінь і симпатій, мимо деякого упе-

[1]) Należy przystąpić do tego braterskiego wezwania Czechów, gdyż taki słowiański sejm jedynie do porozumienia słowiańskich plemion między sobą prowadzi, które dotąd zbyt małe jest. Dotychczas starał się rząd sławiańskie plemiona utrzymywać w niezgodzie między sobą, bo zdawało się, że tem sposobem zniemczenie łatwiej do skutku przyjdzie. Dziś możemy wyrzec nasze przekonanie: Słowiańskie plemiona muszą być połączone w jedność, gdy chodzi o odparcie naciskającego się żywiołu obczyzny. Taki braterski sojusz w celu działań na zewnątrz, niepowinien wcale obrażać naszej dumy, jaką nas natchnąć może historya naszej ojczyzny, a krokiem do bliższego porozumienia się jest w niniejszej odezwie zaproponowany powszechny sejm słowiański. Gdy po dziś dzień nie mamy jeszcze wyborów urządzonych, więc powinny albo takowe jak najprędzej być przedsiębrane, albo przynajmniej Rada Narodowa powinna zpośród siebie wysłać reprezentantów narodowości polskiej i ruskiej na ten sejm".

[2]) Pamiętniki Ziemiałkowskiego, Іван Созанський, op. cit., ст. 115

редження і ненависти до славянської, а головно чеської політики, Поляки рішили взяти у ньому участь для береження своїх інтересів і в тій певній надії, що удасть ся їм надати зїздови напрямок, який самі захотять, і використати його для своєї головної цїли — відбудови історичної Польщі. Не без впливу на таке рішеннє були невдачі у Франкфуртї і Віднї та участь у зїздї українських делєгатів.

* * *

Зовсїм инакще віднесла ся до справи участи в славянському зїздї українська суспільність Галичини. Коли Чехи і познанські Поляки бачили грозу небезпеки в посяганнях на їх народність франкфуртського парляменту, а південні Славяни у славяножерній полїтицї Мадярів, то в значно гіршім положенню найшли ся галицькі Українцї. Полїтика галицьких Поляків в нічім не уступала полїтицї Мадярів, а подекуди у шовінїзмі і нетерпимости навіть її перевисшувала. Колиж инші Славяни відчули потребу злуки і спільної акції для оборони своїх прав національних і полїтичних, то тим більше відчули її Українцї.

Віковий гнет українського народа в Польщі, переслїдування народности і віри, знищеннє високої української культури, руїна економічна, закріпощеннє простого народа і низшого духовенства обнизили рівень національного почування до крайности. Ополяченнє обняло не тільки українську шляхту і вище духовенство, але засягло і під стріхи сїльського духовенства.

Після роздїлу Польщі і ревіндиковання Галичини австрійський уряд старав ся спочатку піднести з того тяжкого занепаду український нарід. Та се тревало коротко і зроблено лиш дуже мало. Час реакції від смерти цїсаря й реформатора Йосифа II аж до 1848 р. був для розвитку української народности крайне шкідливий. Уряд до усїх культурних українських заходів відносив ся неприхильно. Бажав спокою і тому рад був віддати українське населеннє Галичини на дальше винародовленнє. Робив се не тільки із своєї полїтичної короткозорости та недобросовісности, але теж — і то переважно — внаслїдок польських інтриґ. Польські февдали і латинська єрархія, вкупі завзяті противники відродження українського народа в Австрії, представляли розвій Українців небезпечним для держави і католицької Церкви[1]. Місцева бюрократія дала ся здеморалїзувати і підкупити поль-

[1] І. Заневич (Остап Терлецький), Лїтературні стремлїня галицьких Русинів (Житє і Слово І, ст. 360).

ській шляхті і тому зглядом Українців уміла йти проти волі центрального уряду, а по мисли своїх добродіїв. Розвиток української народности став неможливий. Доля Маркіяна Шашкевича і товаришів показала, як уряд умів здушити всяку ініціятиву і сміливійшу думку. Не дивниця, що під впливом тодішньої політичної системи, яка національне життє давила а польонїзації лишила не то що вільну руку, а навіть її піддержувала, польонізація робила дальші поступи. Більша частина української інтелїґенції говорила і відчувала по польськи, Українці брали иноді й визначну участь у польських конспіраціях, та не за свою а за польську справу коротали свої молоді літа по тюрмах. Українського питання якби не було.

Таку для апатичного уряду вигідну, а для Поляків бажану і корисну іділлю застає 1848 рік. Та се була іділля дуже поверховна. Вона тревала так довго, як довго панувала стара державна система. Українська народність давала, правда, лиш незначні признаки свойого життя, але українське національне почуттє, заховане під польською шатою жило далї і треба було лиш подиху вільнійшого життя, щоби воно пробудило ся з елементарною силою.

Вістки про події в західній Европі приходили в Галичину скупо. Урядові орґани часто перекручували їх і тенденційно зміняли. Та все таки, по словам Пепловського „ogół polski w Galicyi, wychowany w twardej szkole spisków, odgadywał niemal instynktownie doniosłość gotujących się wypadków, wyczekując stosownej do działania chwili"[1]). Така хвиля прийшла, як тільки 18 марта вечером наспіла до Львова вістка про віденську революцію і цїсарську проклямацію з 15 III[2]). Вже 18 марта була готова адреса[3]) до монарха, де на першому місці поставлено: 1) Gwarantowanie polskiej narodowości a więc zniesienie wszelkich jéj swobodnemu rozwijaniu na zawadzie stojących ograniczeń — zaprowadzenie polskiego języka w szkołach, sądach i urzędach politycznych; 2) oddzielna administracya prowincionalna; і т. д. Адресу підписувано без ріжниці стану і віроісповідання, без ріжниці каст і народности. Читано її по польськи, а на жаданнє Жидів по німецьки. (D. N. № 1). Про Українців, сеї подавляючої більшости населення Галичини, про їх народні права не згадано в адресі ні словом. Та проте Поляки візвали питомців гр. кат.

[1]) Schnür-Pepłowski, op. cit. II, ст. 214.
[2]) Idem, ст. 217.
[3]) Dziennik Narodowy. Lw. 1848. № 2.

духовної семинарії підписати сю адресу. Підступом і силоміць забрано в академію ректора семинарії, куди за ним поспішила ї розагітована молодїж[1]). По прочитанню адреси звернув ся до молодежі член Ставропігії д-р К. Вінковський з увагою: „Не забувайте, що ви українське племя, ріжне від польського, що маєте иншу народність, иншу історію, инший язик, словом, що ви Українцї. Як хочете вже підписувати сю адресу, то зробіть се не скорше, але аж будуть додані точки, якими забезпечено би вам окреме буттє, окрему народність і окрему мову“. „Mowcę obrzucono słowami wzgardy, a zacna młodzież pospieszyła bez wyjątku dołożyć imiona swoje tam, gdzie już tysiące imion ich braci bez różnicy stanu, wieku i wyznań było podpisanych“[2]) (D. N. № 1 з 24 III). Чи питомцї підписали адресу, чи нї, се неважне. Можливо, що дехто сміливійший не підписав. Важне те, що се був перший момент українського отверезїння і реакції. „Від тої пори — згадує о. Ст. Михайлевич[3]), перестали ми вірити в польську щирість і в польську патріотичну фразеольогію. Від тої пори почалось обопільне ворогованнє“.

Треба признати, що Поляки розвинули живу діяльність, та голосну, не перебірчиву в середниках пропаганду. У Львові не переводили ся демонстрації, на яких підношено оклики: „Нехай жиє Польща в границях перед роком 1772“, „Нехай жиє цїсар і конституційний король Поляків“[4]). А в тих польських демонстраціях брали живу участь теж Українцї, головно молодїж гр. кат. семинарії. Вона носила синї шапки-конфедератки[5]), приби-

---

[1]) Докладна звістка в листї Яхимовича до митроп. Левицького з 21 III 1848 (Д-р К. Студинський, Укр. Архив, тт. XIII—XIV, ст. 302).

[2]) Про сей інтересний інцідент маємо ще дві згадки. Корнило Устіянович подав за о. Ст. Михайлевичем, славчанським парохом, що на слова Вінковського „підняв ся великий крик, не дали йому договорити, пан П. закричав: „Tu niema Rusinów! To zdrajca Moskal... za okno z nim! По сїй френетичним криком і віватами одобреній заяві повиносили ся алюмни, а з ними й другі світські Русини“. (Історичний момент 19 марта 1848 р., Житє і Слово, Льв. 1895. т. III, ст. 467). Виходило би, що питомцї від підписання адреси відтягнули ся.

Та сьому перечить друга згадка, з якої виходить, що питомцї підписали адресу без виїмка, а Вінковському закидувано, що „kość niezgody między nas rzucić chciał“ (Kopia listu ze Lwowa o zaszłych wypadkach tamże na 19-m, 20-m, i 21-m Marca 1848; Вѣстникъ Народного Дома, Льв. 1909, ст. 36).

[3]) К. Устіянович, Істор. момент, Ж. і Сл. III, ст. 467.

[4]) Іван Заневич, op. cit., Житє і Слово III, ст. 277, 278.

[5]) Schnür-Pepłowski, op. cit. II. ст. 268.

рала ся в польські національні кокардки[1]). „U nas wszystko brzmi po polsku — писав дня 28 марта Денис Зубрицький[2]) — Polska a nie Ruś. Seminarzyści ruscy poprzypinawszy kokardy gonią z Seminarium potsciwego Ilnickiego, że ich do Ruszczyzny zachęcał i po rusku uczyć się kazał".

Те, що діяло ся у Львові, діяло ся й по провінціональних містах і місточках східної Галичини. Українське духовенство брало участь в польських демонстраціях, та належало спершу до польських політичних орґанїзацій[3]), „Рад народових". Розуміє ться були й виїмки і то значні. „Польська революційна пропаґанда, що як з під землї у всеоружю своєї сили виросла під боком Русинів, без жадного майже заходу опанувала весь край і забирала ся верховодити йому. Вона не була прибита і підкошена, як Русини; знала чого хотїла і не перебирала в способах, щоби взяти те, чого хоче"[4]).

„А ідеалом її — пише Терлецький — як давнїйше. так і тепер було відбудованє польської держави в границях 1772 року. Ніякі трудности, нїякі перешкоди не годні були зломати віру в можливість, а навіть конечність того відбудованя. Та на землях колишньої Польщі більшість була не польського походження, але руського; як же в часах, коли вся цівілїзована Европа признавала прінціп народности і рішучо виступала против підневоленя одного народа другим, підневолювати тоту не-польську більшість, котра про відбудованє Польщі нїчого чути не хотїла? Як народови польському, котрий тим власне зєднував собі европейські симпатії, що виступав як нарід підневолений в обороні свободи всїх народів, усправедливити перед очима Европи загортанє другого народа під своє панованє? Але і се пропаґанду не зражувало. Вона помагала собі тим, що в землях колишньої польської держави не признавала інчого народа

---

[1]) „Nasz konsystorz tyż uskarzał się przed Metropolitą, że my kokardy po kilkasetnym napomnieniu odrzucić nie chcemy i wprzódy tylko białą, teraz zaś pas z białem nosimy" — писав питомець Тит Бурачинський до Як. Головацького 10 IV 1848 р. (Кореспонденція Як. Головацького в лїтах 1835—49, ст. 230—235).

[2]) Лист Д. Зубрицького до Як. Головацького (Кореспонденція Я. Головацького в лїтах 1835—49, ст. 226).

[3]) Священик Йосафат Кобринський у листї до Як. Головацького з 8 VI 1848 нарікав, що „Ляхов ест много межи нашими священиками" (Кореспонденція Як. Г-го в лїтах 1835—49, ст. 260).

[4]) Іван Заневич, op. cit., Ж. і Сл. III, ст. 105.

окрім польського"[1]. Щоби представити Галичину як країну національно одноцїльну, польська преса була однозгідна в заперечуванню єствовання українського народа, в тероризованню української суспільности, в баламученню Европи фальшивими і односторонними інформаціями. А рівночасно простягано руку до згоди і сипано обіцянками, надуживаючи великих кличів: вільність, рівність і братерство.

Перед вів „Dziennik narodowy". Він перечить тому „zupełnie, że Rusini i Polacy są to dwa szczepy odrębne: przy takiem twierdzeniu upierać się mógłby tylko ten, ktoby zgoła nieznał historyi. Polak i Rusin w znaczeniu, w jakiem imion tych lud prosty przez cały kraj nasz używa, oznacza ludzi dwojakiego obrządku, і далї додає, що „na całéj przestrzeni kraju, który Słowianie zamieszkiwali i dziś jeszcze zamieszkują, nie było szczepu, nie było ludu ruskiego, ale byli ciemiężyciele Słowian, byli zaborcy, którzy się zwali Rusią i Rurykami, a skandynawskim językiem gadali". D. N. № 2, 25 III[2]).

„Рада народова" у свойому органї „Rada narodowa" ч. 1 з 19 IV помістила відозву „Od Rady Narodowej do Braci Rusinów", де взиває до єдности і згоди та жадає: „Wy bracia nasi, którzy w bliższej styczności z ludem ruskim wywierać możecie na niego wpływ wyższej oświaty, starajcie się ile możności, wykorzeniać w nim ową zastarzałą nieufność ruskiego do polskiego żywiołu". А за яку цїну? — На се дає відповідь „Odezwa do Braci Rusinów" з 9 V[3]), де більше менше сказано, що за цїну привернення

---

[1]) Іван Заневич, op. cit., Ж. і Сл., ibidem.

[2]) Читаємо там теж, що „mnóstwo wyrazów i wyrażeń czysto książkowych spotykamy w téj tak zwanéj Rusi", котрої мова близша до польської книжкової, ніж „powiatowszczyzny" на Мазовії або Куявах. (D N. ч. 2). У відозві: „Ludu polski! Jakakolwiek jest różnica w mowie twojej, jakakolwiek różnica w obrzadku, a nawet w wyznaniu, zawsze jesteś jednym, tymże samym polskim ludem, bo masz jedną wspólną ojczyznę" (D. N. ч. 3, 27 III). — „Polacy i Rusini nie są potomkami dwóch różnych szczepów: polskiego i ruskiego, ale są jednoplemieńcami" (D. N. ч. 57). — „Ruszczyzna nie jest narodowością tylko ludowością, co nieraz w dzienniku naszym było powiedziano" (Postęp, ч. 38).

[3]) Читаємо там, що як Франція і Німеччина одна так і Polska była jednem ciałem, jednem względem obcych nie tylko państwem, ale i narodem, choć w jej skład wpłynęli Wielko- i Mało-Polanie, Ruś, Litwa, Żmudź i niemieckie Prusy i Inflanty"... Z Polską dobrowolnie łączyły się okoliczne narody, które polską wolność polubiły. Podobnie i narodowość swoją szerzyła Polska nie przymusem, lecz jedynie siłą moralną.

історичної Польщі, за ціну пожертвовання своєю народностю для осягнення того добра, якого зазнавано колись у Польщі. У відозві R. N. do Braci Rusinów з дня 10 V читаємо: „Zarzucacie Bracia Rusini adresom z 19/III i 6 IV b. r. do tronu podanym jakoby w nich zmianki i domagania się praw dla narodowości ruskiej wcale nie było... „wyrażenie „narodowość polska“ zamieszczać tu miało w sobie wszystkie żądania i wszystkie potrzeby, do jakich czy to szczep ruski, czyli też polski ma prawo. — Narodowość ruska nie może mieć innych od narodowości polskiej potrzeb“ (R. N. ч. 16, 10 V). Аж надто виразне признаннє при незручнім жонгльованню поняттями „szczep“, „narodowość“.

Незвичайно інтересна, а для польської політики зглядом Українців характеристична, не позбавлена впрочім вірних уваг стаття Кароля Падуха, котрий між иншим писав: „Podnosić, wspierać narodowość małoruską jest i powinno być naszym interesem. Darmo będziemy się kusić o zpolszczenie jego — tém zepsujemy wszystko. Nie dziś już czas przenarodawiać ludy. Podajmy im bratnią dłoń we wszystkiem, w całem rozwijaniu narodowego i społeczeńskiego życia, a obudzimy sympatją i przekonamy ich, że szczerze myślimy, wtedy Polska nie będzie im straszną i nienawistną, a urosłszy raz w siłę sami — niezawodnie uznają i ogłoszą światu, że są tylko chociaż ogromnym odszczepem polskiego plemienia“. (Postęp № 9).

Поминеннє Українців в адресі, а потім агресивність польської преси і суспільности усіх політичних напрямків приспішили діяльність української

Українець і Поляк не ріжнить ся між собою навіть на стільки, як мешканець південної і північної Франції. „Jesteśmy najbliższemi gałęziami jednego szczepu Słowian, jednej religii, jednej wspólnej matki synami, przez pięć wieków łączą nas wspólne losy, wspólne złe i dobre, wspólne po rozbiorze narodowości naszej przytłumianie, wspólne cierpienia i dziś wspólne wolności i nadzieje (R. N. № 15).

Навіть поступовий „Postęp“ каже вірити, що „Polska niosąc rozdrobionej i w niewoli jęczącej Rusi wolność i oświatę, łatwo z tym bratnim ludem się łączyła. W Polsce to znajdowała Ruś obronę przeciw najazdom Moskwy i Tatarów, Polska w jedno olbrzymie zlała ją ciało i przypuściła do praw równych“ (ч. 8).

„Polska szybkim krokiem postępowała przez nadawanie swobód miastom do reorganizacyi Rusi... wskrzeszała i obudzała przywilejami Kijowa, Lwowa, Halicza, Przemyśla handel, zakładała szkoły po grodach i miastach. Ruś wychodziła z ciemności barbarzyństwa i cisnęła się do światła europejskiego“ (ч. 14).

суспільности. Першим її актом була петиція до трону з дня 19 цвітня 1848 р., яку подали „в имени руского народу" Русины вô Львовѣ мешкающїи, котримъ добро свого народу щире було на сердци". В петиції дякуєть ся іменем населення східної Галичини за обіцяну конституцію. Звертаєть ся увагу на се, що „первопервїи жители" Галичини, далеко болша половина жителей суть Русины. „Они суть отраслею великого словеньского рода". Згадуєть ся про колишню державну самостійність і польську неволю і зазначуєть ся, що „нашою єсть святою повинностїю тую намъ переданную каждому искренному русинови дорогую народность вѣрно хоронити, и оную также неоскорбленну своимъ потомкамъ передати". Жадаєть ся признаня прав, як усїм другим народам Австрії, для охорони „нашого обряда и нашой народности" та „напротивъ всякого оскорбленія защищати и заступати". Просить ся: а) завести в українських громадах українську викладову мову в школах народних, б) у вищих наукових заведеннях, г) голошення законів і розпорядків для укр. населення в укр. мові, д) щоби урядники добре вміли укр. мову, е) щоби гр. кат. духовенство так обучувано, щоби воно могло проповідати в народній мові, з) зрівнання духовенства усїх трех обрядів, ж) щоби для Українцїв були доступні уряди і инша служба. Петиція кінчить ся заявою вірности[1]). Прихильну відповідь на петицію дано мініст. розпорядком з 9 мая 1848 р. Дня 2 мая зложено полїтичну орґанїзацію Головну Раду руську, яка 10 мая звернула ся до українського народу з відозвою. Заснованнєм Ради — по словам справоздавця — „показали Русины передъ Богомъ и свѣтомъ, якъ мила єсть имъ народнôсть, святый обичай и языкъ. Зъ радости при розходѣ цѣловали ся, а старцѣ тѣшили ся якъ дѣти; бо надѣя и цѣла юнôсть стала перед ними"[2]).

У „ôдозв-і до руского народу" Г.Р.Р. заявляла, що її завданнєм „порозумѣваючися съ народомъ, єго заступати, надъ єго потребами промышляти и надъ єго свободами чувати". Далї читаємо: „Мы Русини Галицки належимо до великого руского народу, котрый однимъ говоритъ язикомъ и 15 мїлѣонôвъ выноситъ, зъ котрого пôлтретя мїлѣона землю Галицку замешкує"[3]). — Слїдує історична ремінїсценція про колишню самостійність, поль-

---

[1]) Зоря Галицка 1848, ч. 2, 23 V.

[2]) Зоря Галицка 1848, ст. 28.

[3]) Се всеукраїнське становиско Г. Р. Р. свідчить про її національну свідомість та про свідомість сили, живучости і значіння свойого народа.

ський гнет і польонізацію. Брак правдивої свободи і під Австрією. Настала конституція, те велике право, велике добродійство, те „сонце, котре якъ всѣмъ, такъ и намъ Русинамъ засвѣтило, и до нового насъ житя пробудило. Будятъ ся тымъ сонцемъ освѣчени народи далеки й сусѣдни, пôдносится перед очима нашими на земли нашей народнôсть польска, и о добрѣ и свободахъ своихъ скоро и живо промишляти зачала, — а мыжь, Братя! — сыни такъ великои рускои родины, малибисьмо сами ôдни на свѣтѣ позôстати й надаль въ тôмъ несщаснôмъ замертвѣню? Нѣ! Пробудился уже й нашъ левъ рускій и красну намъ ворожитъ пришлôсть. Вставайтежъ Братя, вставайте съ долгого сну вашого, бо уже часъ! Встаньте! але не до звады и незгоды! но двигнѣмся разомъ, щобы пôднести народнôсть нашу, и забеспечити дани намъ свободы. Пожиткуймо съ тои способности, абысьмо непокрылися ганьбою передъ свѣтомъ, и нестягнули на себе нарѣканя поколѣнь наступныхъ. Поступаймо съ другими народами въ любви и згодѣ. Будьмо тымъ, чимъ быти можемъ и повынныськмо. Будьмо народомъ“. Г. Р. Р. взиває до закладання „Рад“ на провінції і кінчить переконаннєм, що „станемося честнымъ, просвѣщенымъ свободнымъ народомъ“. Я спинив ся над тими першими політичними кроками галицьких Українців нароком трохи довше, щоби показати, як щире і відчуте було те, що вони робили, з яким одушевленнєм звязували вони надію на відродженнє української народности з новим політичним ладом. Та сей так природний і самозрозумілий обяв народнього життя стрінув ся з безпощадним осудом польської суспільности. Відповідно до змінених обставин змінила ся і тактика. З огляду на заграницю українське відродженнє обсипано масою клевет і інсинуацій; для домового ужитку застрашувано і буджено зневіру. Та тепер явила ся ще нова метода борби, а саме діяльність Українців параліжувати теж т. зв. псевдо-Українцями, а вкінці сила фізична.

Я далекий від того, щоби дати докладну картину тої противукраїнської борби у 1848 р., бо се не входить в обсяг моєї студії. Узгляднюю тільки те, що писало ся і робило ся до кінця мая, зглядно першої половини червня, щоби мати хоч в приближенню понятте про політичне положеннє галицьких Українців і їх відносин до Поляків до часу перед скликаннєм зїзду і підчас зїздових нарад.

Перш усього український національно-полїтичний рух представлювано як штучний фабрикат австрійських бюрократів, то знову російського правительства і їх слїпого знаряду українського духовенства, не забуваючи при тім і далї заперечувати єствовання української народности. „Postęp" писав, що правительство[1]) вибрало „środki równie dla nas zgubnemi być mające. Bo czemże jest ów rószczką czarodziejską wywołany separatyzm braci naszych Rusinów? W jakim celu rozpoczęto uznawać tę różnorodność ich od Polaków, nie mającą dziś już żadnej rozumowej podstawy? Поляки обняли в своїй петициї усе населеннє Галичини, „nie mogąc nawet w myśli przypuścić, by między nimi a Rusinami zachodziła jakowa różnica. — Chęć rozdzielania Rusinów od Polaków dziś już tak śmieszną się wydaje, — jakby się dziwacznemi wydawały usiłowania, rozróżniające Bawarów od Brandenburczyków i wmawiające jednem i drugim, że nie są Niemcami... „Życzymy tedy powodzenia dobrego w tej tak pociesznej dążności komitetowi ruskiemu, który się tu zawiązał pod przewodnictwem znanego nam obsolutnego hierarchisty i wiecznego służki serwilizmu, a którego znowu mamy przyjemność powitać członkiem w Bayracie" (ч. 10, 9 V).

І. К. Цибульський відповідаючи на лист о. Івана Бірецького до одного з редакторів „Postęp-y" (в ч. 4), каже, що тільки чоловік морально уздібнений до волї може її розуміти і їй радїти. Знаннє, мораль і духовий розвиток українського мужика майже ніякі. І питає: „jakże mu można podsuwać takie głębokie kombinacye, ażeby kłaść za powód jego niechęci przytłumienie narodowości, której on nie pojmuje, on który od wieków urodzony był w niewoli, on który do tej niewoli tak zda się, przywykł, jak ryba do wody... I takiegożto bohatéra wprowadza na scenę dziejów i narodowości ks. proboszcz, bohatéra, który ledwie rękę lewą od prawej rozeznać umié. Nie ks. proboszczu! nie tu jest źródło niechęci Rusina do Polaka. Głębiej jej dzisiaj poszukać potrzeba, znajdzie się ona najprędzej w podżeganiu go przez niechętnych tak księży jako i biurokratów; oni to leją truciznę do tego szczęścia, która go obecnie otacza". Нема мужика, котрий мав навіть виображеннє, що був колись народом. „Przyznam panu prawdę, nie ubliżając księżom ruskim, że i w nich mało znajdę ludzi, którzyby mnie w tym względzie zupełnie zadowolnili"... Мужик наскрізь

[1]) „Samolubny duch panowania... zawichrza znowu podsycaniem zawiści między narodowościami". (R. N. ч. 16, 10 V).

матеріяліст, „pańszczyzna jedna była tym Eldorado, po którym się po pijanemu przechadzał... trudno więc uwierzyć, aby wieśniaka interesowało to, że Dziennik narodowy zupełnie ani ubocznie nawet niewspomina o Rusinach; trudno uwierzyć i temu, żeby się na zacnego p. Kamińskiego gniewał za to, że on Rusinów nazywa Polakami... „Jeżeli się lud burzy, to szczérze wyznam ks. proboszczowi, że tylko po części księża ruscy, a ponajwiększéj części beamtery są tego przyczyną“... „A powiedzcieżno wy, — питає далї — co dziś niby z opieką ruskiéj narodowości i swojich braci swobód występujecie, od jakże to dawna taka u was gorliwość ożyła“? Чому не в часах деспотизму? Тодї „rola wasza o tyle od dzisiejszéj była lepszą, że była bierną, a dziś na złe jest czynną; a czynną nie przez przekonanie, nie przez chęć szczęścia ludu ruskiego, tylko dla dogodzenia prywacie niektórych, i odegrania roli serwilizmu, a przypodobania się biurokracyji... O naczelnicy kościoła uderzcie się w piersi, wasza abstrakcyjna przyszłość, którą narodowi snujecie, jest knut[1]) i sybir, a nadzieja zbawienia, prawosławna cerkiew z Mikołajem lub następcą jego na czele“!

По тім всїм автор взиває до згоди і каже, що „do braterstwa tylko waszego, jak wy do naszego, mamy wspólne prawo, bo Bóg i los nas związał. Zamiarem naszym i Europy jest Polska w dawnych granicach, a Polska nie szlachecka, ale demokratycznie wolna“. (D. N. № 55, 27 V).

Йосиф Супінський у своїй, в горячім тонї держаній статтї, писав між иншим: „Otóż jeden z głównych żywiołów, które przez długi czas zasycały w pośród nas niejedność i rozbrat, żywioł, który dotąd na prywatnéj tylko pogadance i na pokątnych podszeptach ograniczał usiłowania prozelityzmu swojego, wystąpił nareszcie jawnie. Dzięki wam składamy założyciele rady ruskiej“.

Автор радить покинути усяку надїю і залишити якінебудь заходи в цїли оживлення української народности[2]). „Po cóż szu-

[1]) Порівнай пущену в світ брехню про обід у ґенерала Авраамовича в Варшаві 2 мая, де заснованнє Г. Р. Р. представлено, як дїло російське (Зоря Галицка 1848, ст. 28). „Ревизія у Васъ, писав Д. Зубрицький Я. Головацькому 8 (20) мая 1848 р., была конечно по клеветамъ нашихъ недруговъ Ляховъ, они и на Епископа и на крилошанъ и на всѣхъ насъ клеветали, что мы Россійскіе шпіоны“ (Кoресп. Я. Г-го, op. cit., ст. 246).

[2]) Анонїм „gr. kat. proboszcz“ після закиду членам Г. Р. Р., що „to już słowem i czynem rozdzielaja zrodzonego tu Polaka od brata Rusina“ питає: „Cóż my sami w takiej garstce zrobimy? czyż potrafimy pozyskać w całej zupełności prawa przynależne tylko narodowi całemu? a chocbyśmy ich w całej zupełności pozyskali, czy potrafimy

kacie tego (с. я. язика), którym wysławiać się nie umiecie, który już pradziadowie nasi zaniedbali, którego nikt jeszcze w karby zasad i przepisów nie ujął". Ludzie prawi i wykształceni не повинні opuszczać szeregi ojczyste, gonić za marą, szukać cel, który znaléźć nie łatwym będzie zadaniem". Взиває до згоди і молитви до „Trojcy świętej, która pobłogosławi i złączy może rodzinną na ziemi trójcę: „Orła z Lwem i Pogonią" (D. N. ч. 39, 9 V).

Ті самі думки, а саме заперечуваннє української народности, оклеветуваннє прояв національно-політичного українського життя при рівночаснім зазиві до згоди, аж до переситу повтаряють ся і в сучасній памфлетичній та брошуровій літературі.

Як велика була польська агресивність і безоглядність свідчить той факт, що мимо українського політичного організовання у Львові і на провінції, Ради народові вважали себе і далї представниками й українського населення та безпардонно взивали до участи й українську інтелїгенцію[1]), поручаючи їй рівночасно ро-

---

sami zabezpieczyć je na przyszłość, i przekazać jako cenny dar naszym potomkom"? (D. N. ч. 63, з 7 VI).

Криптонїм К. Р. писав у „Postęp-i": „Ruś jest potęgą, jak długo z Polską jedność stanowi — jest słabą i wątłą, niepojmująca sama siebie, skoro Polskę opuszcza" (ч. 14, 18 V).

В „Odezw-i do duchowieństwa obrządku gr. katolickiego od Rady narodowej Łopatyńskiej" читаємо: „Wolność! Równość! Braterstwo! Bo ledwie we Lwowie i po innych miastach męże się znaleźli, którzy stanowisko nasze i ducha czasu pojąwszy do celu jedności zdążali, a już się znaleźli ludzie spodleni, którzy zazdroszcząc nam braterstwa tego pod maską dążności rusko-narodowych Rusinów z Polakami rozdwajają. Są to narzędzia konającego absolutyzmu, są to Judaszy... Духовеньству приписують ся „pomyłkę i zle pojęcie interesów Rusi" (Вѣстникъ Народ. Дома 1909, ст. 87 і 88)

[1]) Рада народова у Львові взиває до згоди і висказує „mocne przekonanie, iż duchowni ruscy dopełnią swych powinności jako prawi Polacy" (R. N. № 18, 12 V). R. N. в Перемишлї не мала в свойому складї нї одного гр. кат. священика мимо того, „iż Rada po zawiązaniu się i później wielokrotnie ich wzywała, aby w jej gronie miejsca zajęli". Є там Рада українська. Але та „dla nas, piszę dla nas, bo i ja jestem rusinem, nic korzystnego nie wyrodzi. Szkoda tylko, iż w niej zasiada kilku mężów dość wykształconych, którzyby z korzyścią dla wspólnej ojczyzny działać mogli" (Допись із Перемишля D. N. ч. 67, 11 VI).

Рада народова в Станиславові висилала до укр. духовенства ось яку характеристичну відозву: „Wolność! Równość! Braterstwo! Szanowny Pastérzu! Na zgromadzeniu pełném Rady Obwodowej Stanisławowskiej na dniu 9-tym maja b. r. uchwalono jednogłośnie: że wszyscy członkowie Duchowieństwa wszystkich obrządków w obwodzie stanisławowskim są oraz członkami Rady Obwodowej Stanisławowskiej. Zawiada-

боту, якої одинокою цїллю могло бути відбудованнє історичної Польщі.

В відповіди на петицію з дня 19 IV з'органїзували Поляки представників давної української шляхти, що змінила обряд і народність. На чолї сього комітету станув Каспер Ценглевич, „znany w naszej krainie poeta ruski, którego mnogie pieśni ruskie wolnością tchnące krążą wszędzie. Jako męczennik za wolność ludu ruskiego (sic!) między którym apostołował, przesiedział lat kilkanaście w ciemnicach Kufsztajnu“ (R. N. ч. 26, 23 V). Комітет виступаючи як Русини подав за ініціятивою Ценглевича „Adres Rusinów“[1]), в котрім протестує проти початку, як похвали старої системи і проти закінчення „jako i naszemu sposobowi myślenia i czuciu przeciwne“ — української петиції. Вкінці заявляє:

miając o tém Szanownego Kapłana i przesełając Mu braterskie pozdrowienie, załącza oraz Rada Obwodowa swoje wyznanie wiary politycznéj tak przez Duchowieństwo wszystkich obrządków, jak i przez obywateli świeckich podpisane i do Rady Narodowéj Lwowskiéj celem rozpowszechnienia drukiem przesłane. Ojcze duchowny! Jako Namiestnik Chrystusowy zrozumiész najlepiéj obecne posłannictwo Twoje. Pochodnią wiary rozświecać nasz Lud ciemny, potęgą słowa apostolskiego przekonywać nieświadomych kmieci, że właściciele ziemscy są do głębi duszy przejęci braterstwem dla Ludu; zażegnać wszelkie niechęci, podejrzywania i strachy, które źli ludzie między gminem sieją; z całém poświęceniem pierwszych rozkrzewicieli wiary rozbrajać wszelkie zamachy ku rozdwojeniu Rusinów i Polaków dążące, któreby podobnie jak w roku 1846 i Swięte Ołtarze krwią zbryzgać mogło; słowem, czynem i pismem głosić między braćmi jednej ziemi i jednego szczepu braterstwo i miłość chrześcijańską; nareszcie wspierać usiłowania nasze światłą radą i powagą godności Kapłańskiej, oto krótki zarys Apostolstwa Twego Ojcze duchowny. Duch obywatelstwa i miłość gorąca dla wspólnéj naszéj Matki wskażą Ci Ojcze ku temu najlepsze środki. Od czasów piérwszych Apostołów nie było posłannictwo Duchowieństwa w kraju naszym tak ważne i święte, jak w obecnéj chwili. W piérwszym zastępie ku ochronie oświaty stało u nas od wieków Duchowieństwo z rószczką braterstwa i zgody! O, chciéj się czcigodny Mężu przejąć tak ważném posłannictwem Twojém! Stanisławów, dnia 10 maja 1848. Підписи. (Примірник в біблїот. Тов. „Просвіта“ у Львові).

[1]) D. N. писав про петицію з'їдливо, що „Sobor świętojurski (c. є. Г. Р. Р.) we Lwowie oświadcza, że Rusini chcą pisać kirylicą, mówić po rusku, a być Niemcami. Sobor ten podaje w tym duchu petycyę, opatrzoną tylko 50 podpisami, a chociaż bracia nasi Rusini, w prośbie osobnéj, do któréj przeszło tysiąc obywateli ruskich przystąpiło, N. Panu wyraźnie oświadczyli, iż Polaków za braci uważają i losy ich podzielać pragną, prośbę soboru świętojurskiego wzięto za odgłos narodu i za podstawę dalszego działania wstecznego (ч. 65, 9 VI). В ч. 66 говорить ся уже о „przez dwa do trzech tysięcy“.

„My bowiem kraj przez nas zamieszkały jako wspólną z Polakami ojczyznę — Polaków jako braci naszych uważamy, i z niemi tylko losy tejże wspólnej ojczyzny naszej dzielić pragniemy“ (R. N. ч. 17, 11 V).

Для паралїжовання дїяльности Головної Ради завязано 23 V 1848 р. „Рускій Собор“, котрий дня 8 VI виступив з відозвою до „Братів Русинів“. Цїль Собору, зручно закриту у відозві, вияснює Й. Супінський. Його завданнєм „nietylko ogólne usiłowania narodowe wspierać, lecz nadto wszelkie rozdwojenie niweczyć, wszelkie zapory bądź rozmyślnie bądź przez błędne rzeczy pojęcie postępowi powszechnemu stawiane, zgładzać i obalać“. Зараз перше зібраннє, „unikając pomieszania wyobrażeń religijnych z pojęciem narodowości, uczyniło nader ważny, śmiemy powiedzieć, najważniejszy krok, krok niweczący sektycyzm“. В автора будить ся надїя, що наступить „stopienie w jedną masę pobratymczych dyalektów jednego plemienia“, що Українцї приймуть польський язик і латинську азбуку, а се буде „pierwszym krokiem do zlania się zupełnego dwóch pobratymczych plemion (D. N. ч. 66, 10 VI).

Не можна вкінцї поминути мовчанкою і тої методи боротьби, яка з культурою немає нїчого спільного, а якої уживали Поляки, хотячи здержати національно-полїтичне орґанїзованнє Українцїв. Маю на думцї фізичний террор!

Безпосередно перед заснованнєм Головної Ради у Львові явили ся в поважнім числї теж і Поляки, та спорили і переконували Українцїв, щоби не завязували Р. Р., a dla jedności i miłości вступили в їх польську R. N. Се дїяло ся в коридорах. Колиж на салї о. Жуківський став доказувати потребу заснований Р. Р. підняв ся там невгаваючий крик: Nie trzeba dwie Rady we Lwowie, jeden kraj i jeden naród! Rusini, to tylko odłam polskiego narodu, a język ruski, to narzecze języka polskiego! Jeden naród, jedna Rada і т. д. Речник Поляків, адвокат Суский[1]) доказував, що Р. Р. непотрібна, звичайними тодї фразами, що „za królestwa polskiego była między polakami i rusinami jedność, unja i braterstwo; jeden był król, jedna władza i jeden sejm; ruski język jest tylko narzeczem polskiego; polski język jest wykształcony, a ruski w najgłębszem zapuszczeniu i tylko między chłopami używany; w połączeniu rusinów z polakami kraj będzie silny i naród grożący

[1]) „Котрий зрештою знаний як чоловік дуже уцтивий, але прийшов на те, щоби перешкодити завязанню Р. Р.“ (Зоря Гал. 1848, ст. 27).

całemu wschodowi; w takim połączeniu dobędziemy wszystkich praw konstytucyjnych i oprzemy się naporowi Niemców“ і т. д.[1]) Колиж польський речник остаточно заявив, що Поляки хотять воскресити Польщу в давних границях з тим, щоби до тої Польщі й Галицька Русь належала, то се діткнуло Українців до живого, повстало велике порушеннє і зі всїх уст понесли ся слова: „не може бути Польща в давних границях; Русини вже ніколи, ніколи до Польщі не хотять належати“[2]). На провінції ся метода прибирала ще більш некультурні форми. В записках о. Юстина Желехівського читаємо, що Р. Р. в Дрогобичі при самім її завязанню задумали „Ляхомани“ розігнати насильством. Кричали, шуміли, грозили саблями попід носи Русинам, ревіли: ruble moskiewskie, шварцгельбери, камарильники і инші ще досї Народуфкою уживані фрази. Ґвардисти збирали ся бити о Йос. Левицького[3]).

Поляки счинили бучу при завязанню Р. Р. в Станиславові. Вони „дуже гнївали ся, читаємо в споминах В. Ільницького, що Русини, котрі прибули на се народне торжество і з близька і з далека з хоругвами, образами, свічками, патерицями, співаючи побожні пісні, посміли виступити як самостійний нарід, не зважаючи на них, котрі лиш про одну Польщу знали в нашім Галицькім краю, і лиш одних Поляків“[4]). В „дневнику“ о. Дуткевича находимо в тій справі інтересну записку. „W Dziennikach swoich (szczególnie w Dzienniku Narodowym) hańbili, paskudzili, czernili Duchowieństwo Ruskie, Biskupa Jachimowicza, Zorzę halicką, Radę główną i filialne, przyszkadzali wszelkiemi sposobami zawiązaniu się Radom Narodowym, iak to w Stanisławowie dnia 30 Maja 1848 działo się, grozili gorliwym Rusinom śmiercią, posyłając im w listach to malowane szubinicy, to stryczki i t. p.“[5])

Чи справдї треба було аж якихнебудь інтриґ, чи заходів бюрократії, щоби серед української суспільности 1848 р. проявило ся відчутє потреби працї над національним і полїтичним піднесеннєм свойого народа і щоби ожила віра в його живучість, силу, а тим самим і кращу будучність?

---

[1]) Записки Алексея Заклинского, Льв. 1890, ст. 39—42.

[2]) Зоря Галицка 1848, ст. 27.

[3]) Изъ рукописнаго наслѣдія по бл. п. Юстинѣ Желеховскомъ. Вѣстникъ Нар. Дома, Льв. 1912, ст. 72.

[4]) Іван Созанський, З літературної спадщини Василя Ільницького, ЗНТ. т. 66, ст. 17.

[5]) Антін Крушельницький, З дневника гр.-к. пароха 1848—1850 рр., ЗНТ. т. 52, ст. 5.

На се дає нам відповідь сучасна інтімна переписка і записки переважно людий, що стояли далеко від політичного центра і яких-небудь „інтриг". Іван Бірецький у свойому листї до Якова Головацького з дня 27 IV 1848 писав з Бахора коло Дубецька, що дивуєть ся, чому так люди сидять тихо і спокійно. Чи тогочасний дух ще не овянув їх умів?

„Царь милостивый вôльностю даритъ всѣ свои народы, до тихъ неохибно належимо и мы а прецѣ не стараємо ся зъ подару того хосенъ тягнути. Всѣ народы на перебѣжки о народнôсть свою ся убѣгаютъ, всѣ правъ своихъ ся домагаютъ, оденъ лише Русинъ неотважно ся дивитъ, що зъ того буде розмышляе, а може зо всѣмъ на Бога спущаесь, но щобъ му ся такъ якъ тому немощному при овчей купели не дѣяло? А тое легко бути може, бо скоро мы помалейку прочумаемось, иншіи тымъ часомъ осудятъ долю нашу". Не много у нас людий, що хотїли би взяти ся за народне дїло, але се їх обовязок. „Они маютъ въ имени цѣлого народа ся обзывати, и рôвно зъ иншими правъ своихъ ся допоминати". Тепер час писати, будити нарід зі сну, кріпити слабих, вести молодїж на простий путь, і не дати нїкому иншому панувати над собою крім конституційного царя австрійського. Треба видавати часопись. „Нехайбы хоць еденъ листокъ на тыждень". „Одже радь Брате да якъ конецно, щобъ и мы моглися вôдозвати словомъ русскимъ чистои правды, голосомъ покривдженыхъ, и наши потребы ласкавому правительству предложити, котрыхъ до теперъ не знае, бо ктожъ му ихъ обвѣстити мае?"[1])

Іван Борисикевич писав Я. Головацькому д. 13 V 1848 р., що хотїв би видавати „письмо часове полѣтичную газету, в духу руско-словяньскимъ", і „хоть слабу полємѣку провадити зъ „Русиножерцями — але гôдну сильного народа, почувшого ся в существѣ и призначеню своємъ"[2]).

Яків Головацький писав із Хмелеви д. 13 (25) V 1848 р. до брата Петра: „У насъ голосъ наданои конституціи не бувъ глухимъ пустозвукомъ не тилько для Поляковъ, але и для Русинôвъ. И Русинамъ просвѣщеннымъ заскоботѣла свобода конституційна коло серця. Але зразу подѣяло ся не мало непорозумѣнія. — Поляки розрадованй кликами народôвъ европейскихъ и потакованьемъ дворôвъ, що Польща буде и муситъ

[1]) Кореспонденція Якова Головацького в лїтах 1835—49, ст. 238—9.
[2]) Ibidem, ст. 243.

бути, и то въ давныхъ границяхъ, забули на насъ Русинôвъ, прагнули лише Польщѣ, а нашъ языкъ назвали ихъ нарѣчіемъ, а намъ навѣть и назвы Русинъ заперечовали. Тоє покривдженье зразу остудило Русинôвъ до справы польскои — а пôзнѣйше выкликало сильное сопротивленье"[1]). Та Г-ий має мимо того надію, що між Поляками і Українцями прийде до порозуміння, щоби можна добити ся усіх „пунктôвъ конституціи". Але вже 1 (13) VI писав Я. Г-ий до брата Петра, що міркуючи по польським дневникам „показує ся, що нема що довѣровати панам братям Ляхам. — Вони хотѣли братерства, але за дорогу цѣну — бо хотѣли наш язык, нашу народнôсть, нашѝ всѣ сили для будущои Польщи посвятити; теперка Русине помѣрковалися, и сама молодѣжь видит, що ваблено ю в пропасть, всѣ вôдступают, отягаются"[2]).

Незвичайно інтересний і для тодішнього українського настрою характеристичний лист Івана Бірецького до Карла Запа з 20 V 1848. „Коли всѣ народы тѣшатъ и радуются оденъ тôлько Русинъ смутный и невеселый". „Приключенія 13 и 14 марця, читаємо далі, встряснули цѣлу Австрію рôзнородну, вôльности свѣтле засвѣтило соньце, а лучами своими всѣ народы изъ своего пробудило сну, щобъ всѣ домагались правъ заперечены хъ, и пôдносили пригнетеныи народовости. Здавало ся и намъ, що безъ всякои перешкоды прецѣ разъ прійдемо до себе, слово царское було намъ на тое порука. Але лежавши тôлькіи вѣки въ тяжкой немочи политическôй, годѣ намъ було швиденько прилагодитись; а нѣмъ мы прочумалися, вже браты наши Поляки уложили во Львовѣ шерокую петицію, въ котрôй о собѣ добре постарались, а о насъ они словомъ не спомянули. Просили о ґваранцію народовости польской и запровадженя польского языка въ школахъ, судахъ и урядахъ въ цѣлôй Галичинѣ (якбы въ ней Русинôвъ не було) и т. и.... „Бачивши Русини такую односторонну петиціи тенденцію, декотри ю зовсѣмъ пôдписовати не хотѣли, иншіи лише зъ застереженіемъ правъ, народовости нашой приналежнихъ пôдписали[3]). Звѣдты на насъ Братя Поляки великій крикъ пôдняли: Що вы думаете собѣ Русини, вы сами слабыи, ничого безъ насъ не порадите; ваша мова не образована, нарôдъ темный, а заступникôвъ справы вашои не маете. Вы изъ давна до нашои корены належали, для-

[1]) Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, ст. 248.
[2]) Idem, ст. 262.
[3]) Подібно записано і Ю. Желехівським (Автобіогр. о. Юст. Желеховского, Вѣстн. Нар. Дома, Льв. 1909, ст. 199).

того и на дальше (т. е. на вѣки) пôдъ нашою властію зоставати вамъ нужно, бо право тое кількавѣковымъ посѣданіемъ узаконено! Другіи навѣтъ такъ далеко зайшли въ своимъ нерозумѣ, що конечно сказати хотѣли же мы Русинами звати не повиннись, бо первовѣчни предки наши коло города Кіева Полянами именовались!?"[1]) Від таких говорів, писань і їм відповідаючих поступків не сподївали ся Українцї нїчого доброго, і формально від Поляків відділили ся.

Поляки пізнали, що ся розлука для них некорисна і „длятого обманомъ хотятъ тое затерти, уживаючи до того розмаитыхъ средствъ". Про ціль Г. Р. Р. ще не знає, бо не читав ще „Зорі Галицької", „але иншои мати не можутъ, якъ тôлько образованіе народности своеи на основанію чисто русскимъ пôдъ покровительствомъ царя Австрійского, Галицкого короля конституційного. Чого иншого въ нынѣшнемъ часѣ домагати ся ани не можемо, ани не хочемо". Ми хочемо згоди з ляцькими братами, „але они мусятъ о тôмъ забути, що були колись нашими панами (най Богъ насъ на всѣгда хоронитъ вôдъ такого панування) и лишити намъ вôльное мѣсце, абысьмы могли образовати ся на власнôй народнôй нивѣ. Хоць мы бѣднѣ и убоги, зо всѣхъ словеньскихъ братôвъ позадъ зôстали ся, прецѣ не хочемо стратити своеи самоѣстности, не хочемо бути орудіемъ до осягненя самолюбныхъ намѣреній. Намѣренія братôвъ Поляковъ сутъ дуже яснѣ: хотятъ Польски въ давнихъ границяхъ вôдъ Балтицкого до Чорного моря яко одное политическое тѣло зъ одными институціями, а що гôрше зъ однымъ урядовымъ языкомъ, т. е. хотятъ панувати не тôлько надъ нами слабыми Русинами, але надъ всѣми братми словеньскими. А може я неправду кажу? Читай „Dziennik narodowy", читай „Postęp", пальцемъ намацяешъ тое". Чи ізза того, що наша словесність ще не високо розвинена, а ми довго коротали вік у гіркій неволі „и теперъ не маемъ огрѣти ся на теплотѣ вôльности сонька, але вôдречись имени своего и на вѣки носити пôдданьства узы"? Тяжко починати на ново, кождий початок тяжкий, „але помалейку змужаемо ся, а змужавшись возхитимо предную славу нашу. Одже брате така наша святая справа, якъ марный хробачокъ вôдгрѣбаемо ся, ачей бы прійти колись до себе"[2]).

Під впливом „Gazet-и narodow-oї" Василь Ільниць-

---

[1]) На се звернув увагу і Ю. Желехівський, idem, ст. 35.
[2]) Лист в Архиві нар. ч. музея в Празї, копія в мене.

-кий освідомлює своїх товаришів[1]). Під впливом польської преси і польського поступовання зглядом Українців записав о. Дуткевич у свойому дневнику: „Polacy iak oddawna tak i teraz są zaciętemi wrogami Rusinow, niechcą im nawet dać żyć na ich własney ziemi chcieliby ich mieć zawsze swemi niewolnikami i na karkach onych dzwignąć się do swey dawney okazałości, ktorą przez swoj bezrząd utracili. — By tego zamiaru dopiąć, różnych Intryg używali, chitremi sposobami wykrzykując: Wolność, Rowność i Braterstwo chcieli sobie Ruskie chłopstwo ująć“... ale Narod Ruski na tem się poznał, niedowierzał szlachcie polskiey, niedał się oszukać, poznał się natem, że tu nie szło o Rus ale o Polszcze, że nie szło o wolność Narodową, ale o wolność Arystokracyi polskiey“... Miła i luba wam wasza Narodowość i Ojczyzna, to też i nam Rusinom nasza Narodowość i Ojczyzna Ziemia Ruska miła, nie czypiaycie się do Rusi — a szczególnie do Galicyi — bo my się już niedamy ujarzmić, już sam Duch czasu tego niedozwoli — Rusini przyszli do poznania siebie, chcą i będą za pomocą Boga osobny i oddzielny Narod, od Narodu polskiego“[2]).

Із наведених нами щирих поглядів і думок виходить само собою, що з упадком абсолютизму і централїзму національно свідома українська інтелїґенція здавала собі аж надто добре справу з ваги хвилї. Із далеких закутин нашої країни несли ся рівночасно голоси, що треба орґанїзувати ся, треба видавати часопись, вести освідомлюючу роботу, боронити полїтичних і національних прав українського населення Галичини. Польська неґація української народности, нахабство і насильство, не говорячи вже про кривдячу несправедливість будили всюди однакову реакцію. Польські наміри були українській суспільности так само знані, як зненавиджена була ідея історичної Польщі, про яку сама згадка будила в неї страх і обурення.

Польське відношеннє до українського народа мало у своїх наслїдках чимале значіннє. Воно вплинуло освідомлюючо

[1]) Іван Созаньскиѝ, op. cit., ст. 14—15. Ільницькиѝ взяв ся товаришам „толкувати, що Русины мали передъ вѣками свою самостоятельну отчину, що мали своихъ князѣвъ, свою свободу, своѝ раѝ. Що мы тутъ въ Львовѣ стоимо на нашôѝ питомôѝ рускôѝ земли, а що Поляки суть тутка пришельцями, котрî розпаношили ся въ нашôмъ добру, — выперши насъ зъ него, а теперъ наветъ насъ и за окремыѝ нарôдъ узнати не хотятъ. Мои товаришѣ, роззявивши ротъ, прилѣжно слухали рѣчеѝ, котрыхъ зовсѣмъ а зовсѣмъ незнали“.

[2]) ЗНТ. т. 52, ст. 4—8.

на українську суспільність, викликало національне завзяттє і гарт у боротьбі. Воно помножило ряди тих, про котрих говорить о. В. Подолинський: „Так хоч і не вмієм писати по українськи, то згодом навчимо ся, аби лиш українського щось у висших школах було, — бо-ж мова єсть... того ніхто не зможе заперечити, а на основі мови витворить ся письменство; тай Греки з письмом не вродили ся, а таки дивуємось їх письменній мові. Поки що по польськи будемо Українцями, як Поляки колись по латинськи були Поляками“[1]).

З другої сторони воно довело до зближення української суспільности і уряду. Се стало ся зовсїм природно. Пропаганда за независимою Польщею і відокремленнєм Галичини[2]) була однаково небезпечна для обох сторін, до того обиджених і роздратованих напасливим поведеннєм Поляків. „Уряд, тратячи ґрунт під ногами, знайшов у краю велику хоч непочату силу, на яку міг оперти ся в боротьбі з польською партією руху, а Русини, маючи за собою уряд, знайшли сміливість виступити публично з заявою тих полїтичних і лїтературних переконань, за які ще недавно мусїли терпіти такі сильні переслїдуваня“[3]). Уряд був на разї єдиною опорою Українців у нерівній боротьбі з Поляками.

Під таку хвилю прийшов поклик до участи у славянському зїздї в Празї.

Поклик дістала Головна Рада у Львові, а завдяки знайомости і приязни із секретарем підготовного комітету, Карлом В. Запом, дістали його теж і поодинокі особи. Знаємо певно, що дістали його Яків Головацький[4]), Іван Біряцький[5]) і мабуть Михайло Малиновський[6]).

[1]) Д-р В. Щурат: На досвітку нової доби, Льв. 1919, ст. 165—6.

[2]) Се зазначено теж і в дневнику о. Дуткевича: „Rusini przykonani będąc o tem, że z powrotem Polszczy powroci ich dawna Niewola, trzymali niezłomnie z Rządem Austryackim, a Idey wskrzeszenia Polszczy nietylko że się strachali i brzydzili, ale nawet wszelkich używali srodkow, by urzeczewiszczeniu oney przeszkodzić“. ЗНТ. т. 52, ст. 6.

[3]) Д-р Остап Терлецький: Галицько-руське письменство 1848—1865 рр., Льв., 1903, ст. 8—9.

[4]) І. Созанський: Участь Русинів у словяньскім конґресї, ЗНТ. т. 72, ст. 118 і Кореспн. Я. Головацького в лїтах 1835—49, ст. 239—40.

[5]) Лист Івана Бірецького до Карла Запа в Архиві нар. ч. музея в Празї, копія в мене.

[6]) В протоколї підготов. комітету між адресами находимо: „Michal Malinowski, kazatel při metropolii u sw. Jiří we Lvowě (1 Maie).

На засіданню Г. Р. Р. дня 12 мая 1848 р. поклик відчитано і обговорювано справу висилки делєґатів[1]). На тайному засіданню дня 16 мая справу рішено, а у звіті „о дѣланю Головнои Рады рускои во̂ Львовѣ“ подані мотиви рішення. „Поневажъ тамъ (с. є. на зїзді в Празї) посланникы всѣхъ славяньскихъ народо̂въ въ державѣ Австрійско̂й мешкающихъ для нараджeня ся надъ вспо̂льными ихъ потребами мали ся зо̂брати, а нашъ наро̂дъ рускый другымъ славяньскымъ народамъ, мало є знаный, и доси о̂дъ чужосторонныхъ то за часть польского, то за часть російского народа неправо бувъ уважаный и абы о̂дъ несприяющихъ руско̂й справѣ, котри на той соборъ зъ Галиції мали ѣхати, инакше не булисьмо выставлени, якъ правда вымагає: осудила рада головна за рѣчь потребну, абысьмо и мы Русины передъ другыми Славянами яко наро̂дъ выступили, и абы по̂слати на той собо̂ръ посланнико̂въ зъ народу Руского и порученнѣ тоє посланництво честнымъ своимъ членамъ Іоаннови Борысѣкевичови заступникови предсѣдателя рады, Григорію Гінѣльевичови Крилошанину Перемыскому, и Алексею Заклѣньскому вывчившему Богословіє, дали имъ письмо завѣрительноє и инструкцію, якси во всѣхъ обрадахъ и урудованяхъ поступати, и особливе о̂дозвы рады нашои зъ дня 10-го мая тримати ся маютъ“[2]). Се рішеннє запало по засягненню урядової інформації, що зїзд дійсно правительством дозволений[3]).

В „інструкції“[4]), а властиво „повновласти“, так як інструкцією мала бути делєґатам „відозва“ Г. Р. Р. з 10 мая, представники Ради заявляють, що з радістю прийняли зазив на зїзд і подають руку до спільної справи. Так як инші Славяни і вони бажають розвивати сили і свободи свойого народа в злуці з австрійською державою. Але відчувають добре, що не осягнуть своєї цїли, як будуть відокремлені від других славянських народів[5]). З огляду на се, ~~що~~ між повновластю надрукованою уже д. І. Созанським, а оригінальною, найденою мною в Празї, заходить ріжниця в мові, подаю її в цїлости, зазначуючи, що вона писана рукою Юліяна Висло-

---

[1]) Зоря Галицка 1848 р., ст. 32.

[2]) Idem, ст. 37.

[3]) Записки Алексея Заклинского, op. cit., ст. 46.

[4]) Копія інструкції в студії Івана Созанського, op. cit., ст. 117—19 і Кореспонденція Я. Головацького, op. cit., ст. 246—7.

[5]) Підчеркнено мною.

боцького, і мова її чистїйша, нїж в копії зладженій Йос. Левицьким, парохом Заболотова.

„Братя Славяни. Радостно приймилисьмо, мы жителѣ землѣ Галицкои руского щепу ôд Васъ возванье на соборъ Славянъ въ старожитнôй Празѣ ческôй. Зъ усердіемъ подаемъ Вамъ руку до вспôл'ной справы, нашой черезъ подѣлы и нещастя утисненои славянскои родины. Може найбôлше зо всѣхъ вытерпѣлисьмо мы Русины; бо черезъ нещасніи судьбы такôсьмо подумали, що не можемъ ся, такъ якъ други Славяны значновъ похвалити писменностевъ, мова наша занедбана, а чимъ разъ бôлше оставлена, а рôдъ нашъ въ смутнôмъ убожествѣ матеріяльнôмъ и духовôмъ доси остае ся. Ажъ теперъ засвѣтило намъ ясное свободы сонце, пробудилисьмо ся до нового житя, а ялисьмо ся огрѣвати блаженною гадкою въ тôй краснôй надѣи, що и мы теперъ по тяжкыхъ подвигахъ зъ пожиткомъ любую нашу народнôсть Руску розвинемъ. Но такъ, якъ Вы Братя, и мы хочемъ въ соединеніи зъ державовъ австрійсковъ на даль пôдносити народни силы и розвивати свободы и щаслывôсть народу нашого. Але чуемо то добре, що не осягнемъ нашой цѣли, и не охоронимъ ся ôд обстоятельствъ намъ непріязныхъ, если зôстанемъ ôдособнени ôд другихъ славяньскыхъ народôвъ. Для того Братя Славяны державы Австрійской желаемъ и мы получити и порозумѣти ся зъ Вами на достойнôмъ соборѣ Пражскôмъ, и посилаемъ зъ нашой Рады руской честныхъ членôвъ: Іоана Борисѣкевича заступника предсѣдателя рады, Григорія Гінѣлевича Доктора Богословія, и Алексея Заклѣньского Академіка Львôвского, абы зъ Вами обрадовали надъ всѣмъ, що для добра Славянскихъ Народôвъ потреба, и якъ намъ въ тôмъ важнôмъ часѣ ôдродженя народного дѣлати приналежитъ. Тымъ нашимъ посланникамъ даемо полномощество до всѣхъ дѣланій не противлящихъ ся цѣлости Пан'ства Австрійского, и выреченой ôдъ насъ вѣрности ко Великодержавному Габсбурскому Дому, нашимъ конституційнымъ свободамъ и милôй намъ завше народности нашей, а Васъ молимъ абысьте ихъ радо пріимили, и при Вашихъ обрадахъ, въ которыхъ правôсть и любовъ братня буде предводити, и о нашей доли приязно погадати зволили. Въ Львовѣ дня 21 мая 1848. Именемъ Рады народнои руской Михаилъ Кузїемскій 1. заступникъ предъсѣдателя, Теодоръ Леонтовичъ, секретаръ Рады, Іосеф Брилѣнскій, академѣк, Юліусъ Выслобоцкій, членъ Інституту Ставропигіяньского и рады народной руской“. (Архив Нар. чес. музея в Празї, копія в мене).

*

Основні точки „відозви“ з 10 мая 1848 р., що ними мали руководити ся делєґати на нарадах зїзду, ось які. Українцї галицькі належать до 15 міліонного укр. народа, з чого півтретя міліона живе в Галичинї. а) Задачею нашою буде заховати віру і зрівнати наш обряд, права церкви і духовенства з правами других обрядів; б) Розвивати і підносити нашу народність у всїх її частях: образованнєм мови, заведеннєм її у всїх школах низших і висших, видаваннєм часових писем, удержуваннєм переписки з нашими і иншими славянськими письменниками, поширеннєм добрих і пожиточних книжок в укр. мові, і сильними заходами ввести і поставити на рівнї нашу мову з иншими в урядах і т. д.: в) Будемо чувати над нашими конституційними правами, слїдити за потребами нашого народа і шукати поправи нашого буття на дорозї конституційній, а наші права постійно і сильно боронити від якої-небудь напасти і обиди. Зазив до вірности династії, бо тільки під покровом Австрії можуть скріпити ся наші права і народність та розвинути ся свої сили. Як із одної сторони буде нашим обовязком боронити наші права і народність проти всїх замахів як домових так і чужестороннїх, так із другої сторони з тими, що попри нас дбають про своє добро і народність, жити в згодї і єдности, як щирі сусїди одної землї. (Зоря Галицька, 1848, ч. 1).

Яків Головацький дістав поклик разом із листом від свого приятеля Карла Запа з дня 3 V 1848 р., де останнїй пояснив коротко ціль зїзду. Порозуміннє всїх Славян для оборони проти нїмецької бюрократії, забезпеченнє інтересів кождого славянського племени з окрема, спільна оборона, переміна Австрії у свобідну, від чужої полїтики незалежну, славянську державу. „Starej se, — додає — aby z Wašich lidí co nejwíce sem do Prahy přijeli, nebot' Halicko-Ruské záležitosti potřebují zwláště statných obránců“. Небезпеки нема при тім ніякої, цїсар дав конституцію, а яку її собі зробимо, таку будемо мати. Що дав нам Чехам, мусить дати і иншим Славянам. Про се подбаємо“[1]). Головацький розвинув на Покуттю живу аґітацію та довів до того, що дня 16 мая 1848 р. вибрано на славянський зїзд делєґата, яким мав бути о. Тадей Вірський парох Попельник. Покутське духовенство подало до львівської гр. кат. консисторії просьбу (з датою: Въ Рожнові дня 19-го мая 1848 р.) дозволити делє

[1]) І. Созанський, op. cit.. ст. 120-21; Кореспонденція Я. Головацького, op. cit., ст. 241.

ґатови виїхати в Прагу. Воно між иншим писало, що в Празї збираєть ся „Соборъ“ австрійських Славян, на котрім на основі наданої конституції мають бути розважені і узаконені всї діла, доторкаючі австрійських Славян взагалї, а кождого славянського племени зокрема. „Ниже подписавшіи ся узнавая важность сего времени сердечно желаютъ имѣти участь въ томъ всеобщемъ Слов. соборѣ, для заступленія дѣлъ тыкающихся нашой Галицко-руской вѣры, языка и народности, и всѣхъ природныхъ правъ передъ лицемъ Славянскихъ посланниковъ“[1]). Рівночасно віднесено ся в тій справі і до Головної Ради. М. Куземський відповів іменем Ради, що хоч без попереднього порозуміння, бачить згідність намірів що до висилки делєґації в Прагу. Рада узнала за добре і потрібне вислати зпоміж себе трех членів, які би заступили на зїздї Українців. Здаєть ся, що гідно заступлять. Хоч думано над тим, що було би добре, як би ще хто більше на зїзд поїхав, рішено вкінцї вислати трех. Чи потрібний ще четвертий делєґат, се лишаєть ся розвазї покутського духовенства[2]). Про вибір Вірського повідомив Я. Головацький Карла Запа листом з дня 19 V 1848 р., де просив увести і представити того довіренного мужа славянському зібранню і дати йому всї потрібні поучення[3]). Як великі надії звязував зі зїздом Я. Головацький, показує його лист до брата Петра з 13 (25) V 1848 р., в якому переповів за Запом ціль зїзду і додав: „Отъ що дѣє ся — дай Боже щобы гараздъ повелося — тамъ и наша надѣя, наше спасеніе... братъ брату не дасть загибнути“[4]).

Іван Бірецький писав свойому приятелеви К. Запови дня 20 V 1848 р.: „Радостию многою возрадовало ся серце мое, обачивши имя твое медже пôдписами вôдозвы, взываючой всѣхъ братôвъ Словеньскихъ на 31-го мая до старосвѣцкои городôвъ матери Праги. Не сумнѣваюсь, що всѣхъ Словенъ заступники на голосъ той до Васъ поспѣшатся, але ктожъ поѣде зо стороны Русинôвъ Галицкихъ? кто промовитъ за нами слово ласкавое? Тяжко кто зъ нашихъ буде притомный нарадамъ Вашимъ[5]), бо нема кому обняти справу русскую, нема кому зъ нашихъ поговорити купно съ Вами о общихъ спра-

[1]) Idem, ст. 121; Кореспонденція op. cit., ст. 244.
[2]) Іван Созанський, op. cit., ст. 119.
[3]) Кореспонденція Я. Головацького, op. cit., ст. 244—5.
[4]) Idem, ст. 249.
[5]) Живучи в далекій закутинї, Бірецький не знав про постанову Г. Р. Р.

вахъ великой Словеньщины. Таке теперѣшне положеніе наше! Коли всѣ народы тѣшатъ и радуются, оденъ тôлько Русинъ смутный и невеселый — не чудуй же ся и теперь брате, що туга ліеся изъ серця моего". Біреський сподієть ся, що инші Славяни і зїзд будуть помічні для української справи. „Правда тое брате любезный! що мы теперь дуже слабіи, але чи не маемо рôдныхъ братôвъ Словеньскихъ, котри подати намъ повынни руку помочи, и спомагати насъ въ потребѣ? По грошику вдовинôмъ звержетись на насъ, подасте по щепику изъ вашой землѣ, а мы всьо зъ сердечною подякою пріймемо, на нашій красной и плодовитій посадимо землицѣ, розмножимо садокъ красный, и благословити будемъ Васъ на вѣки"!... „Прецѣ и о насъ спомянѣть — просить Біреський — въ Вашихъ розговорахъ, и насъ узнайте за своихъ братôвъ, хоць въ рядѣ остатныхъ? Бо такъ Богъ изъ первовѣка розположивъ, щобъ насъ було пять братôвъ Словеньскихъ... Ты брате! бувъ у насъ и всьо добре знаешъ, Ты и тое знаешъ, якъ сердечно Русинъ любитъ всѣхъ Словенъ, ты найдешъ ласкавыхъ слôвъ поговорити пріязно о насъ. Зверни увагу въ тôмъ смыслѣ на насъ, якъ тутки щиро и справедливо[1]) ти пишу, не обявляючи навѣть имени моего, бо если такъ буде пôзнійше якъ е теперь у насъ неохибно станемось поталою братнои незгоды". Напиши менѣ по скôньченôмъ соборѣ, що доброго урадите на немъ, а знаешъ що всьо зъ того дуже буде занимати мене. — „Поздорови вôдъ мене — кінчить — П. П. Шафарика и Ганку, котрыхъ хоць не зъ лиця знаю но въ подобизнахъ все на нихъ позираю. А може и батько нашъ Кольльаръ буде у Васъ? Поздорови цѣлый соборъ словеньскихъ мужôвъ. Честь и поздоровленіе имъ одъ всѣхъ Галицкихъ Русинôвъ! Твôй щирій пріятель Иванъ Бѣрецкій з Бахуря"[2]).

Йосиф Левицький з Заболотова думав, що на зїзді українська справа „великую подпору одержати може„[3]). Зїздом інтересували ся теж Денис Зубрицький[4]) і Іван Головацький, тоді військовий лікар у Вероні[5]).

---

[1]) Підчеркнено мною.

[2]) Лист в Архиві нар. чес. музея в Празї, копія в мене.

[3]) Іван Созанський, op. cit., ст. 120; Кореспонденція Я. Головацького, op. cit., ст. 250.

[4]) Лист до Як. Г-го з 8 (20) V 1848; Кореспонденція, op cit., ст. 245.

[5]) Лист до Як. Г-го з 8. VI 1848; Кореспонденція, op. cit., ст. 258.

Із що-йно поданих матеріялів виходить, що галицькі Українцї справою славянського зїзду не тільки щиро заінтересували ся, але й віднесли ся до питання про участь у ньому незвичайно прихильно. Це мало свої глибокі причини, які лежали в національно-полїтичному положенню Українців, а головно у польсько-українських відносинах у Галичинї, яким ми приглянули ся висше. В боротьбі за свої національні і полїтичні права Українцї мали сильного і завзятого противника, а ніякого союзника. Прихильність уряду була непевна. Він мав свої інтереси на оці і йому не довірювалось. На славянському зїздї Українцї сподївали ся найти союзників у инших славянських народах і при їх підмозї та у злуцї з ними добити ся усїх конституційних прав, та чи за згодою Поляків чи без їх згоди положити раз на все кінець польському пануванню на українській землї та польським претенсіям до неї. Славянський зїзд був для Українців першою нагодою заявити перед ширшим европейським світом самостійність свойого народа і окремішність від польського та російського, а головно український характер східної Галичини, про що Европа мала лиш фалшиві і односторонні інформації польської преси і польських полїтиків. Вкінцї Українцї дивили ся на зїзд із увагою не тільки на свої інтереси, але й інтереси цїлої австрійської Славянщини. Иншими словами, у них була жива ідея полїтичної славянської взаїмности. Обяв наскрізь природний, як природний він був у Чехів, Словаків, південних Славян і т. д. в їх боротьбі не тільки за права полїтичні, але й за можливість єствовання народности. Ся ідея найшла серед галицьких Українців знаменито підготовлене поле ідеєю лїтературної взаїмности, яка, починаючи граматиком Іваном Могильницьким, виразно пробиваєть ся у культурній працї 30-их і 40-их років.

Українцї віднесли ся до зїзду з повним довірєм, на що вплинула головно та обставина, що скликували його Чехи. Чехи тїшили ся серед Українців у Галичинї в 30-х і 40-х рр. широкою симпатією, довірєм і пошаною. А здобули собі їх своїми науковими і лїтературними працями, на котрих росла українська національна свідомість, своєю живою перепискою, звязками приязни і знайомости та тою щирою прихильністю, з якою відносили ся до українського народу та його культурних змагань.

Від галицьких Українців виїхало на зїзд тільки трех офіціяльних делєгатів, а саме Іван Борисикевич[1]), о. д-р Григорій

[1]) Іван Борисикевич родив ся 1815 р. в Увислї гусятинського по-

Гинилевич[1]) і Алексій Заклинський[2]). Четвертий вибраний, о. Тадей Вірський, не виїхав. Властивої причини не знаємо. Ледви чи консисторія не дозволила йому їхати. Можна здогадувати ся, що Вірський уляг посороннім ворожим впливам. На такий здогад наводить мене лист о. Йосафата Кобринського до Як. Головацького з дня 8 VI 1848 р.: „Дивися абысъ поѣхал до Вѣдня бо що собѣ уробимо то будемъ мати уже дармо надѣяти ся на другихъ... що разъ бôльше враждуютъ на насъ враги, перше певно — нынѣ тайно — а то намъ ще гôрше шкодливе. Вѣрскій либонь заангажовався до нихъ"[3]). Перед відїздом до Праги делєгати представили ся намісникови Ф. Стадіонови, котрий згодив ся на їх поїздку і написав намісникови Чех, що вони дійсні й виключні повновласники українського народа в Галичині[4]). Українські делєгати прибули до Праги дня 29 мая[5]), А. Заклинський у народнім костюмі[6]).

віта, в священичій родині. Скінчив правничий виділ, але ізза слабого здоровля осів на невеличкім батьківськім господарстві. Один з визначнійших українських орґанізаторів в 1848 р. Заступник голови Г. Р. Р., провідник депутації до Оломуца, орґанізатор „зїзду руських учених", ґвардії, галицько-руської Матиці, посол до Державної Ради і сойму. Живий і щирий робітник та завзятий оборононець народньої справи. Ізза недуги очий переїхав до Відня; там і помер 30 січня 1892 р. (Зоря 1892, ст. 80). Про його траґічну смерть (Іван Франко, ЗНТ. т. 93, ст. 84). З нагоди його делеґації на зїзд писав О. Гіцкевич до І. Федоровича 4 VI 1848: „Також до Праги на зїзд Славян поїхало декілька наших. Святоюрські Русини також від себе вислали Борисікевича і мабуть іще когось иншого. Дивну ролю грає той Борисікевич; ніколиб я не був подумав, що знайдемо в нім ворога, бо вважав його завсїгди чоловіком добрим і освіченим, а про те змаганя і діяльність партії, до якої він тепер прилучив ся, ганебні і погубні для самих Русинів". (Д-р І. Франко, Причинки до історії 1848 р., ЗНТ. т. 88, ст. 112—113).

[1]) О. д-р Григорій Гинилевич родив ся 1809 р. в Яворові. Помер на становищи крилошанина в Перемишлі в 1871 р. Близше про нього гляди „Слово" 1871, ч. 92 і 1872, чч. 54—58. Готова розвідка про нього вийде зпід пера проф. К. Студинського.

[2]) О. Алексій Заклинський родив ся 1819 р. в Оверянах, помер 1891 р. як парох в Старих Богородчанах. Біоґрафічні вістки в його „Записки, op. cit.", некрольоґ у від. „Науці" 1891, 158—9.

[3]) Кореспонденція Я. Головацького, op. cit., ст. 260.

[4]) Записки Заклинського, op. cit., ст. 47.

[5]) Národní Noviny, Прага 1848, з 30 V, ч. 46.

[6]) А. Заклинський, op. cit., ст. 47.

III.

Зїзд.

Орґанізація зїзду. — Уконституованнє польсько-української секції. — Псевдоукраїнська делеґація. — Відкриттє зїзду. — Промова Борисикевича. — Програма нарад.

Чехи повитали славянських гостий гостинно і величаво. Коли в салї Жофіна славянські представники складали привіт від своїх народів у своїй рідній мові, одушевленнє зібраних переходило в голосну овацію[1]).

Відкриттє зїзду відложено з 31 мая на 2 червня, щоби можна було покінчити орґанізаційну роботу після приготовленого порядку зїзду[2]), зладженого Шафариком. Згідно з порядком зїзду на мужів довіря польсько-української секції визначив підготовний комітет Юрія Любомірського, Маврикія Країнського і Івана Борисикевича. Секція польсько-українська уконституовала ся дня 1 червня. Голова: Карло Лїбельт, його заступник Григорій Гинилевич, писар Антін Валєвський, заступник Алексїй Заклинський. Делєгатами вибрано: до секції чесько-словацької В. Гржибовського і Л. Лукашевича, до секції південно-славянської В. Цибульського і Михайла Бакуніна. Делєгатами на секцію п.-укр. були із секції ч.-слов. В. Штульц і Карло В. Зап.

---

[1]) Dr. Zd. Tobolka, op. cit., ст. 99.

[2]) „Порядок зїзду", зладжений по чеськи, польськи і хорвацьки, обіймає 22 точок. Члени славянського зїзду були поділені на три секції: 1) Чехів, Моравян, Словаків і Чехів Шлезька; 2) Поляків, Українців і Поляків Шлезька; 3) Словінців, Хорватів Дальматів і Сербів. Для зорґанізовання кождої секції підготовний комітет визначив дня 30 V мужів довіря, або комісарів, по трех для кождої секції. Вони рішали про принятте зголошених в склад секції, а кождий принятий голосував уже над приняттєм слїдуючого і т. д. По скінчених вписах секції мали уконституовати ся, вибираючи голову і його заступника, писаря і його заступника. Тодї секція була вже зорґанізована, а задача комісарів скінчена. Кожда секція вибирала 16 членів великого збору, 1 кандидата на президента зїзду, писаря і заступника. Щоби секції були в порозумінню, кожда делеґувала по 2 членів до инших секцій, без права голосовання. Члени одної секції могли бувати на нарадах другої секції. Президент зїзду і його заступники, секретарі зїзду і їх заступники становили малий збір. Рішеннє цїлого зїзду западало за згодою усїх трех секцій, в противному разї був се тільки прояв волї секції. В разї незначних ріжниць у внесках секцій малий збір предкладав їх великому зборови для вирівнання. На святочному відкриттю зїзду мали промовити від кождої секції один або два вибрані речники. (На підставі польського тексту: Porządek zjazdu słowiańskiego w Pradze" 1848, Maia 27), Архив нар. ч. муз. в Празї.

із секції півд.-слов. Д. Кушльян і М. Пріца. Члени великого збору із секції п.-укр.: Л. Сапіга, Л. Стецький, К. Маліш, Ю. Дзєдушицький, М. Країнський, Р. Стальмах, А. Ґорчинський, А. Кохановський, А. Лукашевич, К. Цєнглєвич, А. Заклинський, В. Брандис, К. Мідович, О. Мілорадов, Г. Гинилевич, З. Поґлодовський. Заступники членів великого збору: А. Гельцель, В. Ґржибовський, А. Котуля, С. Целярський, К. Горох, Г. Бачинський, В. Завадський, Ф. Бухвальд. Члени малого збору: Юр. Любомірський заступник президента зїзду, К. Залєський секретар, І. Борисикевич, заступник секретаря[1]) А. Заклинський пише у своїх „Записках"[2]), що „ледви почали ся наради конґресу, явила ся друга руська депутація з Галичини". Записка на стільки неточна, що друга делєґація прибула перед відкриттєм зїзду. Назвиска членів другої делєґації находимо у списї членів секції, який був у головному вже готовий 31 мая[3]), та у памятнику зїзду[4]).

Те, що Г. Р. Р. рішила вислати своїх делєгатів на зїзд до Праги, дуже занепокоїло галицьких Поляків. „Instrukcya dana, obecnie delegacyi do Pragi przez toż sobranie (с. є. Г. Р. Р.) wysłanej, stała się powodem powtórnego i nader licznego zgromadzenia Rusinów, na którem postanowiono utworzyć komitet ruski" (с. є. „Руський Собор")[5]). Зємялковський пише в своїх споминах. що Рада народова, видячи „gotowość Ŝto-Jurców do udania się na zjazd praski, postanowiła wysłać także ze swej strony reprezentantów do Pragi, lecz bez szczególnego upoważnienia i tylko jako prywatnych, by nie zostawić Rutеńcom wolnego pola do popisywania się kłamstwami, jakiemi się odznaczali od samego początku swego istnienia. Posłano więc szczególnie Rusinów prawdziwych, wiernych wspólnej matce, by zdradą Ŝto-Jurców w tem jaśniejszem wykazać świetle. Pojechali więc Cięglewicz, Eunarowicz[6]), Dobrzański, Chojecki, Siemiński, Sawczyński, Stecki, Lubomirski i inni,

---

[1]) Повідомленнє п.-укр. секції до ч.-слов. секції з дня 2 VI 1848 р. Архив нар. ч. музея.

[2]) Op. cit., ст. 49.

[3]) Tobolka, op. cit., ст. 99.

[4]) Pomník sjezdu slovanského w Praze w červnu 1848, Нар. ч. музей, Ркп. відділ Шафарика сиґ. IX, E. 26.

[5]) D. N. ч. 66.

[6]) Pamiętniki, Cz. II, ст. 31—2. При сїй нагоді належить справити, що Чехи звернули ся до Українців не тоді, коли Поляки відмовили своєї участи у зїзді, як пише Зємялковський, але рівночасно. Так само невірне і те, буцім Поляки рішили не брати участи у зїзді. Невірне й те, нїби то

podczas gdy Sto-Jurcy wysłali Zaklińskiego, Borysiekiewicza i ks. Ginilewicza[1]).

Інтересна в тім згляді, хоч у деяких подробицях невірна, записка Заклинського[2]). Читаємо там, що Поляки, довідавши ся про висилку в Прагу української депутації, названої ними „świeto-jursk-ою" налякали ся, щоби ті „святоюрці" не продали в Празї „Polskę w dawnych granicach". Вибрали на борзї кількох мужів із колишньої української шляхти, т. є. gente ruthenos natione polonos, а саме князїв Сапігу і Любомірського, графа Дїдушицького, адвоката Поглодовського, якогось Криніцького[3]) і ще одного полякуючого Русина, котрого імени собі не пригадую. Тим псевдо-українським депутатам дали Поляки повновласть від українського народа і вислали їх у Прагу[4]). Приїхавши в престольний чеський город, та депутація заявила себе заступницею українського народа в Галичинї. Шафарика здивувала та депутація з грамотою повновласти і він для вияснення справи прочитав і нашу й псевдо-українську повновласть на зібранню, на котрому мали вибрати ся комісії для кождої на конґресї заступленої австро-славянської народности для виготовлення петиції до монарха в цїли надїлення кождої народности повною рівноправністю в школах і урядах. Коли Шафарик, як президент конґресу[5]), прочитав нашу, а відтак псевдо-українську грамоту повновласти і просив нас о вияснennє, забрав голос, як гість, Поляк Ян Добжанський, бувший редактор Gazet-и Narodow-ої, і доказував, що шляхотські делеґати — се дїйсні заступники українського народа в Галичинї, а ми лиш клерикальна świętojurska кліка, не репрезентуюча українського народа[6]) і т. и. В своїй мові уживав

делеґація, про яку згадує З., мала характер чисто приватний, без особливого уповажнення.

[1]) Евнарович не виїхав, Добрянський, Хоецький, Семінський, Любомірський не виступали в імени Українцїв.

[2]) Op. cit., ст. 49—51.

[3]) Криницького в Празї не було, він був членом R. N. у Львові.

[4]) Ся інтриґа найшла відзвук у памфлетї „Pieśń o Marach Swięto-Jurskich przez M. D. Napisano 30 Maja 1848. Wtór do tej piesni przez Rusina. Napisano dnia 31 Maja 1848".

[5]) Президентом зїзду був Паляцький, Ш—к був головою ч.-слов. секції. Справа повновластий могла бути дискутована тільки в підготов. комітетї.

[6]) Так само характеризує українську делеґацію і учасник зїзду Морачевський. По його словам Г. Р. Ѳ. „poczawszy sie ważyć z Rada polska Galicyi codzień bardziej wystepowala w duchu austryackim, wyda-

Добжанський перекручених фактів, історичної неправди і ображуючих нас інсинуацій[1]).

По нім забрав слово наш делеґат Іван Борисикевич, пояснив історично і політично наші відношення до Поляків і псевдоукраїнської шляхти в Галичині і так опрокинув мову Добжанського, що він із своїми незваними краянами покрились соромом, а зібрані Славяни висказали нашому бесідникови признаннє і зрозуміли наше незавидне положеннє з причини Поляків у Галичині. В дальшій дискусії над компетенцією української і псевдо-української делеґації забрав слово А. Заклинський, котрий сказав: „Від коли за часів панування Польщі наші бояри ізза матеріяльних зглядів перейшли на латинський обряд і оставили свій нарід, вони ні разу не заявили волї вернути до свого рідного обряду і репрезентувати свій нарід. Ми були би тому дуже раді і щасливі. Може бути, що нинїшний славянський зїзд пробудив ту спасенну думку в душах наших вельмож і тому ставлю внесок, щоби обі делеґації злились в одну і заступали ту цїлий український нарід в Галичині. Внесок приняло ціле зібраннє і вибрано комісію для справ українських, в якої склад по взаїмнім порозумінню увійшло шістьох членів, а саме три делеґати Г. Р. Р., а від шляхоцької делеґації кн. Сапіга, кн. Любомірський і адвокат Поглодовський“[2]). Комісія уконституувалась, вибираючи головою кн. Сапігу. В той спосіб українські делеґати мали у ній перевагу. Побіч комісії української була окрема комісія польська[3]).

---

wała odezwy wyrzekające na dawny rząd cudzoziemski, to jest Polski i chwaliła opiekę późniejszą łagodną, to jest austryacką po rozbiorze Polski, a zaczęła układnie wzdychać do pobratania się ze Słowianami innemi. Od Rady téj przybyło na kongres słowiański do Pragi kilku deputowanych i żałować trzeba, że ksiądz kanonik przemyski Giliniewicz nieprzyjechał z mandatem od jakiego grona Rusinów, któreby niebyło kupą zorganizowaną przez biurokracyę niemiecką Słowiańszczyzny całéj zażartą nieprzyjaciółką, bo zacnością swoją mógł Giliniewicz zupełnie zasługiwać na zaufanie ludzi niezawisłych“. (Moraczewski, op. cit., ст. 29).

[1]) Рівночасно кружили по Львові поголоски, що української делеґації не прийнято на славянському зїзді. (Зоря Галицька 1848, ст. 42).

[2]) Невірно. Заклинський, списуючи спомини пізно, забув і помішав неодно. Від шляхотської делеґації належали до укр. комісії Дідушицький, Стецький і Сапіга. (Лист Г. Гинилевича, Діло 1883 р. ч. 61). За 3—м. подав хибно склад комісії теж д. Іван Кревецький (Поділ Галичини, ЗНТ., т. 94. ст. 65).

[3]) Членами польської комісії були Бухвальд, Гельцель, Країнський, Любомірський, Маліш і Мідович. (Лист Гинилевича, Діло 1883. ч. 61)

Дня 1 червня великий збір представив ся намісникови краю ґр. Л. Тунови[1]). По обідї того самого дня вибрано через акляманцію презідентом зїзду Ф. Паляцького[2]).

Святочне відкриттє зїзду відбуло ся дня 2 червня[3]). Члени й гостї зїзду зібрали ся в Народньому ческому музеї. Відси поважним походом пішли до Тинського храму, де перед статуями славянських первоучителїв Кирила і Методія священик Штульц виголосив горячу проповідь. Відси удали ся в салю Жофіна, прибрану в національні прапори усїх славянських народів Австрії, а посерединї чорножовтий прапор монархії. Зїзд відкрив ізза неприсутности презідента підготовного комітету ґр. Туна[4]), його заступник Ян з Нейберка, проголосив імя вибраного презідента зїзду Паляцького та заявив, що завданнє підготовного комітету скінчене.

Презідент зїзду Ф. Паляцький повитав зїзд одушевленою промовою[5]). Сповнив ся гарний сон. Славяни братають ся. Єднає їх почуттє волї, братньої любови і єдности. Воля вроджена Славянам. Цїль зїзду пригадати схвильованому світови просту але відвічну правду: „не роби другому, що тобі немиле", се боже жерело всякого права і справедливости. Просить вести наради для добра краю і народа в дусї волї, єдности і мира.

Наступили промови представників поодиноких народів. Від Поляків Любомірський хвалив цїль злуки Славян, котрі виступлять тепер як третїй европейський нарід, але зроблять більше для правдивої людскости нїж народи ґерманський і романський, бо Славяни бажають тільки рівности всїх людий і народів. Думка федерації запевнює світ про чистість нашого наміру. Ми не бажаємо боротьби, з котрої користають тільки деспоти, але не хочемо спокою за цїну волї. За волю ми готові боротн

---

[1]) Tobolka, op. cit., ст. 100. „Rada narodowa" писала об тім: „Gdy wszyscy kongresowi Słowianie oddali mu (с. є. Тунови) wizytę jako prezydentowi Czech, tenże ze wszystkimi rozmawiał uprzejmie, do Polaków ani się zbliżył, chociaż byli między nimi dawni znajomi ze szkół" (ч. 47).

[2]) Tobolka, op. cit., ст. 100.

[3]) У Хоєцького, op. cit., ст. 306, хибно 3 червня, т. с. в ČČM. 1848 II, ст. 6. „Historická zpráwa o sjezdu slowanském.

[4]) Тун боронив засади порядку зїзду, що неавстрійські Славяни можуть бути тільки гістьми. Колижп орядок змінено, даючи неавстр. Славянам, головно Полякам, права дїйсних членів зїзду, Тун усунув ся.

[5]) Цїла промова в вид. Slovanský sjezd v Praze roku 1848, Jan M. Černý. Пр. 1888, ст. 15—17.

ся, придержуючись засади, не роби другому, чого сам не хочеш. Ми шукаємо тільки моральної побіди над иншими народами, але за нею прийде й фізична, як хтонебудь посягне по наші права. Пробу першої федерації зробила Польща, але вона не повела ся, бо не була оперта на загальній свободї. Нинї поучені тяжким досвідом мусимо подбати, щоби останнїй славянський невільник був також останнїм невільником на світї, і щоби наш звязок був справедливим святим звязком[1]).

Я нароком навів польську промову докладнїйше, щоби можна легче зрозуміти становище, яке на зїздї заняли Поляки зглядом Українцїв. Поминаючи промови инших речників, які пояснювали цїль зїзду і малювали положеннє своїх народів і їх бажання, подам промову речника Українцїв по усім доступним менї жерелам. Від Українцїв промовив Іван Борисикевич[2]): „Що один бесїдник (с. є. Хорват Топальовіч) переді мною сказав про свій нарід, що є тільки на папері, того на жаль, не можемо сказати про свій нарід український[3]). Наш нарід не був доси анї на папері. Але і він домагаєть ся своєї народности і просить вас, дорогі славянські брати, щоби ви прийняли його до своєї федерації. Доси ми були вправдї з вами в однїй державі, але несамостійні. Ми виступали все тільки з нїмецькою заслоною. Ми Українцї[4]), як кождий инший нарід, вірно віддавали для Австрії все і лили кров, та не зазнавали тої долї, що инші народи. Але нинї жадаємо бути учасниками всїх свобід і домагаємо ся, щоби під спільною ґарантією всїх славянських народів стояла теж наша самостійність і свобода. Ми жадаємо, щоби один чоловік був рівний другому, а один нарід рівний другому народови"[5]). По запискам Войтїха Шафарика, Борисикевич говорить за Українцїв. Пригадує, що їх доля найсумнїйша зі всїх, тому що гнетуть їх власні брати, самі Славяни. Висказує переконаннє, що сї останнї будуть для них справедливі. Голосні оклики: так єсть, так єсть"[6]). По словам Тобольки, від Українцїв промовив

---

[1]) Národní Nowiny, 1848 р., ч. 52.

[2]) Первісно мав промовити Г. Гинилевич, „але що в день запровадженя 2-го червенця — запевне щом цїлу ніч не спав — раптом єм заслаб, промовив за мене коротко Борисїкевич" (Лист Гинилевича, Дїло 1883, ч. 62).

[3]) „maloruském".

[4]) Rusíni.

[5]) Národní Noviny, ч. 54.

[6]) Veřejné zasedání slovanského sjezdu v Praze dne 2 června 1848, 10h ráno. Із записок Vojtěcha Šafaříka.

І. Борисикевич. Просив признати, що Українці нарід самостійний і мають право належати до федерації славянських народів. Українці не бажають нічого більше понад те, чого жадають инші славянські народности, а саме: бути учасниками всїх свобід і мати те саме значіннє, що і инші народности"[1]). По словам Черного, Борисикевич нарікав на сумне положеннє Українців[2]). Найцїннїйші для нас змісти промови подані сучасними Národn-ими Novin-ами і Шафариком. Виходить, що Борисикевич однаково виступив проти гнету польського, як і нїмецької бюрократії, заявив самостійність українського народа, жадав тих самих прав і свобід, що їх мають инші народи, просив прийняти Українцїв у славянську федерацію і заявив ся за рівністю усїх людий і народів.

Святочне засїданнє закінчив сильною і горячою промовою[3]) Павло Шафарик. Революція злучила Славян. Власть штиків і шпіонів скінчена. Коли инші народи становлять про нашу будучність, пора зробити нам те самим. Нїмції, Мадяри і Італїйцї рішили, що ми не гідні повної волї і висшого полїтичного життя тільки тому, що ми Славяни. Се наші гнобителї, вороги душ наших. Покажім, що ми доросли до волї, а нї, то краще скоро перейдїм на Нїмцїв, Мадярів, Італїйцїв, щоби не бути тягаром иншим народам і не перенести нашої ганьби й пониження на наших синів. Або доведїм до сього, щоби з правдивою гордістю сказати перед народами: Я Славянин, або перестаньмо бути Славянами. Моральна смерть, найгірша смерть! Без боротьби нема дороги з рабства до волї, або побіда і вільна народність, або чесна смерть, а по смерти слава".

Того дня на спільному обідї підношено тоасти в честь многих присутних і неприсутних визначнїйших Славян і співано „pravoslovanské „Mnohaja léta" hlučným chorem"[4]). Другого дня, 3 червня, почали ся річеві наради зїзду в секціях. Наради мали вести ся після виготовленої програми, щоби осягнути сконцентрованість нарад у всїх секціях. Заки приступимо до обговорення нарад у польсько-українській секції, не можемо не подати програми бодай у найосновнїйших точках.

---

[1]) Tobolka, op. cit., ст. 105.
[2]) Černy, op. cit., ст. 18.
[3]) Цїла промова у Черного, op. cit., ст. 18—20.
[4]) Národní Noviny 1848, ч. 54.

Програма предметів нарад славянського зїзду[1]). В останніх тижнях перетворюють ся майже усї европейські держави. Всюди ходить о усуненнє самовільних правительств, о більшу участь народа в управі, о державні права гнетених народностий. Ми австрійські Славяни не вступили на ту дорогу аж під чужим впливом. У нас стремлїннє до конституційної волї історичне і первісне. Останнї подїї у Франції і т. д. тільки прискорили наше рішеннє. Старий режім у нас упав. Ходить о нову будову при зужиткованню старого матеріялу. В так бурливих часах нїяке правительство не в силї само перевести нового устрою. Народи для самозаховання мусять подбати самі, щоби завести новий лад і охоронити добуту що-йно волю. Сей обовязок спадає передусїм на австрійські народи з огляду на почате вже розпаданнє австрійської держави. Заховаймо те, що дасть ся заховати, щоби ми не розпали ся на самі дрібні й слабі части, які легко може здавити ворог, західний чи східний. Найпевнїйша поміч для нас самих і для певного зєдинення держави — се спорідненнє славянських народів. Для осягнення спільних цїлий скликано славянський зїзд.

I. Про значіннє Славян в австрійській державі і їх взаїмні відносини. У хвилї, коли відпало льомбардсько-венецьке королївство, коли цїсар покинув столицю, а між Мадярами і південними Славянами настає народний бій, ми Славяни не можемо бути тільки розкиненими глядачами подїй, що загрожують єствованню держави, а нас можуть стягнути в пропасть заглади. Мінїстрам нема що довіряти. Їм не вірить сам монарх. Вони думають по нїмецьки і їх замисли готують Славянам згубу. Єдине спасеннє у тїсному звязку народів, який вратує їх державне єствованнє і конституційні свободи. На тій підставі предкладаємо, особливо славянським народам держави, звязок для взаїмної оборони і скріплення, щоби австрійська держава могла скріпити ся як звязкова держава. Забезпечуємо собі взаїмно конституційні свободи, ненарушеннє народности і зобовязуємо ся собі помагати, якби одному членови звязку грозила небезпека утрати чи конституційних свобід чи народньої самостійности. Так вирівнають ся національні спори

[1]) Програма була видана по чеськи, польськи і нїмецьки. Се був тільки необовязуючий проєкт. Користую ся оригінальним примірником у чеській мові: „Program předmětů, o nichž se na slowanském sjezdu rokowati má“.

в державі, а народи удержать між собою порядок і оборонять себе перед чужим нападом.

Перше питаннє: чи брати за заключеннєм славянського звязку, а як так, то під якими услівями?

II. Про відносини славянських народів до инших народів австрійської держави. Наш звязок є звязок вільних славянських рівноуправнених народів. Він не може поневолювати инші народности. Се не лежить у природї Славян. Подаємо руку Нїмцям, Мадярам, Італїйцям, як що схотять злучити ся з нами в цїли забезпечення австрійської звязкової держави. Усї народи порозуміють ся на народнім соймі у Віднї. На доказ, що поступаємо послїдовно, протестуємо проти гнету славянських народностий на Угорщинї. Вони мусять дістати рівноправність. Як Мадяри не змінять свойого поступовання, прийде до страшної боротьби. І ми проголошуємо, що станемо по сторонї наших побратимів не тільки тому, що се нарід братнїй, але й тому, що за ними право.

Друге питаннє, під якими услівями жадаємо створення австрійської звязкової держави?

III. Про теперішні відносини австрійських Славян до инших Славян. Під зглядом полїтичним можемо висказати нашим співбраттям тільки горяче співчуттє. Якби наше слово мало значіннє і поза Австрією, то ми за вирівнаннєм російсько-польського спору і за освободженнєм Славян із турецького ярма. Коби російський нарід скоро побачив у себе світло свободи! Славянам у Туреччинї вже небавом вибє година волї. Сподїємо ся, що саський уряд не знищить малого народа Лужицьких Сербів. Віримо, що Пруси залишать систематичну германїзацію славянських країн в Шлезку, Лужицях, західних і східних Прусах. Славянська лїтературна взаїмність обовязує всїх Славян.

Третє питаннє: які наші бажання з огляду на неавстрійських Славян і яким способом найлїпше піднести славянську науку й мистецтво?

IV. Означеннє відносин австрійських Славян до инших европейських неславянських народів. Ходить передусїм о відносини до Нїмеччини. Нїчого не маємо проти звязку нїмецьких земель з Нїмеччиною. Але ми нїколи не узнаємо над собою зверхности Нїмеччини. Не узнаємо нїякого зверхника кромі цїсаря і короля Фердинанда, а посередником між ним і нами парлямент. Протестуємо проти вибору послів до

франкфуртського парляменту. Маємо повну надію, що всї славянські народи в Австрії відмовлять правного значіння рішенням франкфуртського парляменту.

Четверте питаннє: чи постанови франкфуртського парляменту мають правне значіннє для якоїнебудь части славянської Австрії, а як нї, то як маємо проти того протестувати?

V. Се тільки проєкт. Як що згодять ся на нього усї три секції, подасть ся його до відома цїсаря окремою депутацією. Найвисше потвердженнє може прийти дорогою рішень поодиноких соймів.

Пяте питаннє: чи постанови цїлого зїзду мають подати ся окремою депутацією до відома цїсаря? В Празї дня 27 мая 1848. Від підготовного комітету славянського зїзду.

IV.

Польсько-українська секція.

Протоколи секції. — Склад секції. — Польсько-український антаґонізм. — Секція проти програми зїзду, — Проєкт Лїбельта. — Дискусія на великому зборі. — Українські домагання і подїл Галичини на українській комісії. — Бурливе засїданнє секції і дискусія над внеском укр. комісії. — Посередництво Чехів і Бакуніна. — Польсько-українська угода.

Властива праця зїзду зосередила ся в секціях. Для історії полїтичної емансипації українського народа в Галичинї і для характеристики одного епізоду українсько-польських відносин наради польсько-української секції мають немале значіннє. На жаль матеріяли до сього питання неповні, бо недостає нам найважнїйшого, а саме протоколів засїдань. Із листу Й. Іречка довідуємо ся, що з вибухом революційної бурі в Празї дня 12 червня 1848 р. протоколи секції заховано перед полїцією. „Spisy sekcí polské i ostatních — читаємо в листї — odnesl jsem ja sám s vůli p. Š (с. є. Шафарика) z Museum, nemýlím li se v sobotu po svatodušních svátcích, doma jsem přehledl, oddělil ty kterebych byl nerad položil do rukou vyšetřující komisé a odevzdal takto rozdělené p. Š, od něhož pak Polák Celarski spisy sekcí polské vzal, do Lvova odvezl a tam u rady národové složíl. Jak se naložílo s českými a jihoslovanskými, je tuším Vašnosti povědomo. V Museum tedy nenašlo aniž odneslo vojsko po tolikem patrání ani nejnepatrnější pisemnosti slovanského sjezdu. Cokoli snad nalezli u jednotlivých oudů polské sekcí, snad u Helcla a kn. Lubomir-

ského, v jich příbytcích o tom ne mohou tvrdit, žeby to byly spisy sekcí, nebot' nemyslím, že by to dovedli dokázati poněvadž spisové sjezdové ne byly vůbec znamenány nijakou obecnou známkou“[1]).

Протоколи вивезено справді до Львова і вони дістали ся до бібліотеки Нац. Інститута ім. Осолїнських, де їх зложено під сиг. 532. На жаль вони запропастили ся[2]). Я думаю, що не без причини. Мабуть залежало комусь на тім, щоби вони стали недоступні для публичного ужитку. Матеріяли найдені мною в Празї подам на свойому місцї.

Склад польсько-української секції. При іменах членів зазначена народність, **M.** і **WP.** (z Galicyi **M**, z Królestwa **M**, z Poznańskiego **WP.**) означує Поляка (Мазур (з Мазовії), Wielkopolanin), **R** означує Русин, **L** значить Литовець, — кромі сього зазначено: Rossyanin, і без означення народности z „Szlązka“, z „Galicyi“.

Як Українцї (Русини) з Галичини записали ся: 1) Бачинський Гаврило[3]), 2) Борисикевич Іван[4]), 3) Цєнглєвич Каспар[5]), 4) Дїдушицький Юлїян[6]), 5) Гинилевич Григорій, 6) Коссак Юлїян[7]), 7) Ковальський Василь[8]), 8) Кульматицький Михайло[9]), 9) Лїтинський Венедикт[10]), 10) Павловський Іван[11]), 11) Поглодовський

---

[1]) Лист J. Jireček до незнаної особи, без дати. Міркуючи по змістови з червня 1848 р. Нар. ч. муз. в Празі. Архив Шафарика.

[2]) 532: Kodeks papierowy, pisany w XIX wieku, fol. „Czynności posiedzeń sekcyi polskiej i ruskiej kongresu słowiańskiego zwołanego do Pragi w roku 1848“. Rękopism niniejszy zaginał. (Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu narodowego im. Ossolińskich, Dr. W. Kętrzyński II 1886, ст. 604).

[3]) Делєґований польською R. N., член „Руського Собору“, „обыватель мѣста Львова“ (Зоря, Львів 1880, ст. 220).

[4]) Вписаний в намятнику: Иванъ Борисѣкевичь, Заступник Рады народнои Руской з Галицкои земли.

[5]) Делєґований польською R. N., член „Руського Собору“, вписаний в намятнику: „Kasper Cięglewicz z Horodenki“.

[6]) Делєґований польською R N., член „Руського Собору“, поміщик.

[7]) Про нього не знаємо нїчого близшого, мабуть Українець.

[8]) Вписаний в намятнику: Ковалски Васил пытомец ц. к. конвѣкту Вѣденского — за Галичан. В 1847 питомець I року, in convictu viennensi (Schematismus univ. venerab. Cleri Archidioec. Metr. gr. c. Leopol. 1847, ст. 219).

[9]) Питомець IV р. in c. R. convictu vien. (Schematismus univ. venerab. Cleri Dioec. gr. c. Premisliensis, 1848, ст. 181).

[10]) Питомець II р. in c. R. convictu vien. (Schematismus, ibidem).

[11]) Питомець IV. р. ibidem.

Зенон[1]), 12) Пузина Йосиф[2]), 13) Сапіга Лев[3]), 14) Савчинський Жигмонт[4]), 15) Ставковський Лев[5]), 16) Стецький Людвик[6]), 17) Шумлянський Станислав[7]), 18) Волощак Юрій[8]), 19) Заклинський Алексій, 20) Завадський Володислав[9]). Поляків з Галичини — 21, з Королївства — 2, з Познанщини — 10, із Шлезка — 3, з України — 1. Литовець — 1, Росіяни — 2[10]). І так окрім трех делєгатів Г. Р. Р. могли боронити на секції українських інтересів ще пять питомців. Росіян належало до секції двох: Михайло Бакунін, еміґрант-революціонер і Олїмпій Мілорадов, піп кольонії старовірів, виеміґровавшої з Росії в Галичину на Покуттє[11]).

Ріжниця між членами секції Українцями і Поляками зазначила ся, як сказано висше, вже в дискусії про компетенцію псевдоукраїнської делєґації заступати українське населеннє Галичини. Не без значіння була з того огляду і промова Борисикевича на святочному відкриттю зїзду. Гинилевич у свойому листї з Праги дня 9 червня 1848 р.[12]) нарікав: „Немало маємо тут трудів з Поляками, особливо з познаньскими, і з кількома так званими „Rusynamy", як наприклад Cięglewyczom і з Puzynow, котрого остатного однак не хочемо за Русина узнавати, бо на Русинів, як найбільшій враг повстає. Найумірковањшим з тих, котрі

---

[1]) Делеґований польською R. N., член „Руського Собору", урядник ц. к. суду.

[2]) Делеґований польською R. N., поміщик.

[3]) Делеґований польською R. N., поміщик.

[4]) Делеґований польською R. N. укінч. студ. фільос., член „Руського Собору", в памят. „Akademik ze Lwowa".

[5]) Мабуть делеґований польською R. N.

[6]) Делеґований польською R. N., член „Руського Собору", поміщик, в памят. „z Galicyj cyrkułu stryjskiego".

[7]) Делеґований польською R. N., член „Руського Собору", поміщик.

[8]) Питомець I р. in C. R. convictu vien. (Schemat. un. ven. Cleri Dioec. gr. c. Premisliensis, 1848, ст. 181).

[9]) Делеґований польською R. N., член „Руського Собору", поміщик.

[10]) Подаю на підставі ориґінального спису: „Członkowie sekcyi Polskiej i Ruskiej" із Архива Нар. ч. музея в Празї. Гинилевич подає число членів 73, а саме „20 Русинів, 20 заграничних Поляків, один Росіянин, а один пруський Шлезак, решта Поляки з нашого краю" (Діло 1883, ч. 61). Кромі числа Українців, инші числа невірні. З виїмкою Борисикевича і Ковальського, инші вписали ся в памятник по польськи.

[11]) Порівн. Moraczewski, op. cit., ст. 9. Хибно зачислений до Українців в Nár. Nov. ч. 53, і названий провідником Українців, Toužimský, op. cit., ст. 484).

[12]) Діло, 1883, ч. 61.

тепер признають ся за Русинів, здає ми ся бути князь Сапєга. Однак кромі него і всї решта Русини власну носимо кокарду, то єсть „золоте на синїм полї, крім того славянськую три-кольорову: синю, червону і білу". А. Заклинський згадує про сцену підчас повитання студентів і славянських гостий з Відня. Тодї промовив між иншими редактор „Gazet-и Narodow-oї" Ян Добжанський. У своїй польській промові говорив іменем Галичини, вихвалюючи польський нарід як просвічений і хоробрий, не згадуючи при тім нї одним словом про український нарід, так як би в Галичинї жили лиш одні Поляки, а Українців зовсїм не було". Се спонукало українських делєгатів повитати гостий іменем галицьких Українців. „Вступивши на трибуну, — пише далї Заклинський" — замітив я передовсїм мойому передбесїдникови, що говорив іменем цїлої Галичини, як би провінції чисто польської, а про український нарід, більшість населення краю, не згадав нї словом. Далї закинув я бесїдникови грубе незнаннє історії або злобну тенденцію укрити перед славянством наш нарід. Відтак представив я коротко історію нашого народа, наші колишні відносини до Поляків і теперішні незавидні відносини в Галичинї. Вкінцї поручив я наш триміліонний нарід братнїй дружбі всїх инших австрійських Славян". Ту промову прийнято з задоволеннєм і оплесками"[1]).

Не без значіння була вкінцї і та обставина, що Українцї говорили тільки по українськи. „На секції як і в инших наших бесїдах, так з собов як і з инними Славянами навіть і з Поляками говоримо по руски, якож і нашії новії, чи поверхнії Русини, яко то: Дзїдушицкий, Стецкий, Поглодовский з нами принаймі тілько бесїдують по руски"[2]). Се дразнило Поляків[3]). Та найяркійше зазначив ся польсько-український антаґонїзм підчас річевої дискусії.

Секції мали вести наради після програми й відповісти найперше на перше питаннє, чи є за славянською федерацією і під якими услівями. Секції чеська і південно-славянська по живій і бурливій дискусії станули вкінцї на австрославянськім становищи. Та в польсько-українській секції, в якій рішаючий голос

---

[1]) А. Заклинський, op. cit., ст. 54—56.

[2]) Лист Гинилевича, Дїло, 1883, ч. 62.

[3]) Z pełnomocników rady ruskiej jako wyraźnie nieprzychylni Polakom występowali Borysikiewicz i Zakliński, zabierali na posiedzeniach głos zawsze w ruskim języku, choć daleko łatwiej było im mówić po polsku (Moraczewski, op. cit., ст. 29).

мали Поляки, програма найшла опозицію. Поляки занимали вороже становище проти Німців, але ніколи проти Мадярів. Виступити проти них по стороні південних Славян і Чехо-Словаків, значило посвятити польську програму програмі других австрійських Славян[1]). Найбільшу однак опозицію стрінув серед Поляків австрославізм програми[2]). Ізза недостачі протоколів не можна подати ні її дискусії, ні рішення. Можна тільки здогадувати ся, що польсько-українська секція програму відкинула. Щоби довести до якогонебудь порозуміння між секціями, а Полякам лишити вільне поле для дебат і постанов, поставив Лібельт внесок, щоби випрацьовано нову програму, будьто би для прискорення рішень[3]). Секція внесок прийняла, а через те спинила дальші наради в инших секціях[4]). Внесок Лібельта обіймав три части: 1) маніфест до народів Европи, 2) маніфест до монарха, 3) союз славянських народів[5]).

---

[1]) Tobolka, op. cit., ст. 116. Надмірний мадярофілїзм закинув Полякам дня 3 VI Годжа. „Dozór Genewsko-polski“ в привітї зїздови з 25 V 1848 радить стеречи ся царизму, а „braterskie z Madziarami skojarzyć związki“ (Архив Нар. ч. муз. в Празї).

[2]) Ibidem. Програма дїло Чехів „którzy mieli zamiar podszyć słowiańszczyznę pod tytuł monarchii austryackiej“ (Moraczewski, op. cit., ст. 13).

[3]) Тун пише, що „se vplyvem Liebeltovým a jiných neustupných nepřátel Rakouska mezi Polaky sjezd spustil drahy.... čímž se stalo, že se pominula otázka v sekci české již vítězně rozhodnutá: mali se zachování celitosti rakouské vysloviti co zásada sjezdu“ (Lev hr. Thůn, Úvahy o nýnějších poměrech. Прага 1849, ст. 83).

[4]) Tobolka, op. cit., ст. 117.

[5]) Projekt obywatela Libelta. Przedmiotem zbioru sławiańskiego będzie: 1) Wygotowanie manifestu do ludów Europejskich, który ma obejmować nasze zasady i nasze cele. 2) Wygotowanie manifestu do Jego c. k. Mości, które ma obejmować żądania ludów sławiańskich w Austryi. 3) Zawarcie sojuszu ludów sławiańskich i obmyślenie środków dla popierania naszych zasad i naszych celów.

I. Manifest Europejski polegać ma na następujących zasadach: 1) Sławianie zgromadzeni na zjazd sławiański biorą za zasadę braterstwo i miłość ludów między sobą do jakiegokolwiek szczepu lub plemienia należą. 2) Biorą powtóre za zasadę, aby odtąd żadna narodowość nad drugą nie panowała, ani nie przemagała na jej niekorzyść. 3. Biorą potrzecie za zasadę budować społeczności swoje na wolnościach i swobodach ludowych, albo już osiągnionych, albo jeszcze się osiągnąć mających, a mianowicie chcą, aby każda narodowość przyjęła, a) Wszechwładztwo ludu wypowiadające się w izbie prawodawczej jego reprezentantów pod jaką bądź formą rządu, o której tylko sam naród stanowić może, b) Wybory bezpośrednie, a prawo wybierania i wybie-

Внесок Лїбельта прийнято в засадї більшістю голосів на великому зборі дня 5 червня і поручено зладженнє манїфесту до народів Европи т. зв. дипльоматичній комісії. Для опрацьовання другої і третьої точки внеску вибрано 8 VI дві спеціяльні комісії. До третьої комісії увійшов теж Гинилевич. Внесок Лїбельта, котрий перейшов кілька редакцій, із матеріялом дістали поодинокі секції дня 6 VI, щоби вже дня 7 VI могли прийти на вели-

---

ralności jak najmniej ograniczone, c) System dwóch izb, ale izba posłanników wybiera drugą izbę starostów ludu z liczby zasłużonych mężów w narodzie. a wybiera tylko na pewną liczbę lat. d) Urządzenia gminne, a ztąd wybieralność wszystkich urzędników Administracyi, e) Uzbrojenie gminne w straże bezpieczeństwa wiejskie i miejskie z wybieranemi dowódzcami w straże narodowe stałe i ruchome wszędzie. Wojsko zaś ma przysięgę składać na konstytucyę, f) Wolność druku publicznego mówienia i stowarzyszeń wszędzie zaprowadzić się mających, g) Prawo, że nikt nie może być uwięzionėm, ani na własności uszkodzonėm, tylko prawem przekonanėm, h) zniesienie kary śmierci i konfiskaty majątków, i) publiczne postępowanie i sądy przysięgłych w sprawach karnych, k) szkoły płci obojga będą publiczne i bezpłatne pod strażą i dyrekcyą całego narodu. l) obok swobód religii i narodowości większości mieszkańców przypuszczenie do równych swobód i praw innych wyznań i innych narodowości, m) wolność handlu i przemysłu (перечеркнено), n) reformy społeczne mianowicie ku ulepszeniu stanu ludu roboczego. 3) Biorą poczwarte za zasadę, że pojedyncze plemiona sław. dziś politycznie rozłącz. w jedno narod. plemię zlać się znowu muszą, a zatem że tylko czasowo w nienatur. swojem stosunku zostają. 4) Przyjmuję popiąte za zasadę, że żadne parlam. niesławiańskie postanowień swoich plemionom sław. narzucać nie mogą. — Manifest ten wyrażać ma następujące cele. a) Rozpowszechnienie powyższych zasad po wszystkich plemionach sław. środkami dozwolonemi, b) Zbratanie wszystkich tych plemion na podstawie tych zasad, c) Sojusz jedności umysłowej sławiańskiej. d) Dążenie do jedności sojuszu handlowego, e) Federacya wszystkich plemion sław. w Austryi pod żądem panującej tamże dynastyi i dążenie do podobnych federacyj innych Sławian, f) Zawarte przymierze że nigdy jedno plemię sław. we federacyi przeciw drugiemu do walki występować nie będzie, ale że i owszem jedno plemię sław. drugiemu pospieszy na pomoc z wrogiem wewnętrznym, o ile będzie mogło. Protestacya przeciwko uciskom na pojedyńczych plemionach sław. obecnie jeszcze dokonywanym i odezwa do wolnych ludów Europy, aby w imie świętej zasady wyzwalającej się narodowości owym uciskom koniec położyły. h) Wezwanie ludów Europy do utworzenia świętego przymierza ludów końcem załatwienia sporów między ludami na drodze pokoju i czuwania nad ich swobodami wspólnemi, aby krwawe wojny tak wewnętrzne jak zewnętrzne coraz niepodobniejszemi się stały.

II. Manifest do Jego c. k. Mości obejmować będzie następujące punkta: 1) zasady federacyi ludów sław. pod hasłem panującej dynastyi, 2) stosunek tej federacyi do innoszczepowych ludów pod rządem

кий збір зі своїми внесками[1]). Дискусія на великому зборі дня 7 VI не дала нічого конкретного, бо інтереси поодиноких народів стирали ся за сильно. На ньому промовляв Заклинський, щоби найперше поодинокі секції виступили із своїми бажаннями, а відтак що-йно можна би дійти до спільного порозуміння. Борисикевич подав внесок, щоби Словаки дбали теж про угорських Русинів[2]). Засіданнє із 7 VI признано інформаційним і рішено, щоби потреби славянських народів обговорено найперше на секціях[3]).

Так як згідно з внеском Лїбельта в маніфесті до монарха мали бути подані жадання поодиноких славянських народів, українські делєгати виготовили начерк жадань українського народа і предложити його до прийняття українській комісії. Комісія одобрила всї точки, але як прийшла точка з домаганнєм подїлу Галичини на дві половини[4]), с. є. на східну і західну або на українську і польську, з окремою адмі-

---

tejże dynastyi zostających, 3) żądania każdego ludu sław. w Austryi wszczególności, 4) wniosek, aby tułaczom współplemiennym, którym dotąd tylko obce narody gościnności ofiarowały gościnne granice ludów sław. w Austryi otwarte były.

III. Środki ku utrzymaniu i popieraniu powyższych zasad i celów: 1) Zjazd sław. dwa razy do roku odbywający się w Maju i Październiku coraz w innem sław. stołecznem mieście, 2) Komitet stały z trzech sekcyi wysadzony dla przestrzegania i popierania spraw ogólno i szczególno sławiańskich, 3) Komitety po osobnych narodowościach, któreby się do komitetu stałego odnosiły. 4) upowszechnienie i przeprowadzenie ustaw przez zjazd sławiański przyjętych drogami dozwolonemi u ludów przez pisma i stowarzyszenia u rządów przez deputacye i adresy, 5) Komitet stały literacki dla całej Słowiańszczyzny mający reprezentować i utwierdzać umysłowe zjednoczenie wszystkich Sławian.

Przyjęta zasada używania środków publ. i prawnych a odrzucenia tajemn. i gwałtownych. Potęga tworzącej się jedności sław. ma bydź potęga moralna, potęga samej narodowości i tego posłannictwa dziejowego, które Bóg sam tej narodowości przeznaczył. Bój wtenczas tylko Sławianie podejmą, gdy prawa ich ludzkie i boskie uznanemi nie zostaną i uciśnieni walczyć za nie będą zmuszeni". (Архив Нар. ч. музея в Празї).

[1]) Tobolka, op. cit., ст. 129—131.

[2]) Protokoll sezeni širokého výboru dne 7 června 1848 (Архив Нар. ч. муз. в Празї).

[3]) Tobolka, op. cit., ст. 140.

[4]) За подїлом Галичини першу петицію подала Г. Р. Р. до цїсаря дня 9 VI 1848, а другу до мінїстерства дня 17 VII 1848. (Подаю за листом митропол. Михайла Левицького до Михайла Куземського з дня 19 VIII 1848. Український націон. музей у Львові).

нїстрацією і окремими соймами, — шляхотська партія перелякала ся і нїяк не хотїла на те пристати, підносячи всякі можливі аргументи і представлення. Українцї маючи більшість переголосували і сю точку вписано в протокол як прийняту. Коли про те рішеннє довідали ся Поляки, — записує далї Заклинський — піднесли страшну ворожнечу проти членів шляхотської делєгації, а передовсїм проти голови комісії, князя Сапіги, за те, що позволив вести в комісії дискусію над подїлом Галичини і навіть рішити того роду проєкт. Деякі польські фанатики грозили за те кн. Сапізї смертю. Переляканий Сапіга просив українських делєгатів як-небудь змінити ту точку. Вони, бажаючи удержати в петиції инші точки, змінили постанову в той спосіб, що рішеннє питання про подїл Галичини віддано краєвому соймови[1]).

Засїдання польсько-української секції стали вельми бурливі[2]). Учасник зїзду і член секції Хоєцький пише, що „trudno nam zamilczeć o ciężkich przeprawach jakie polski oddział zjazdu miał do przebycia z galicyjskimi Rusinami. Członkowie ruscy, z początku zaraz wystąpili jako wyobraziciele odrębnego całkiem od Polaków narodu, tych ostatnich mianowali sąsiadami i domagali się podzielenia Galicyi na dwie niezależne jedna od drugiej narodowoście, polską i ruską; żądania swoje opierali na prawach każdego plemienia do samoistnego bytu... Zła wiara kilku członków ruskiego plemienia, którzy przybyli na zjazd więcej dla rozdwajania aniżeli dla zgody, przyczyniła się do nader drażliwego postawienia kwestji“[3]). В иншому місцї говорить про „zgrzytliwy dźwięk, jakim pewna część członków ruskiego plemienia zakłóciła obrady części polskiej“[4]).

Не маючи протоколів, не можемо на жаль сказати докладно, хто і як поборював у секції жадання українських делєгатів. Можна одначе сказати з цїлою певністю, що в боротьбі з житєвими потребами українського народу ужито **тих самих метод і аргументів, що їх до переситу уживано в Галичинї і в пресї.**

Найзавзятїйшим речником проти українських домагань був Каспер Цєнґлєвич[5]). Йому теж головну заслугу з того згляду при-

---

[1]) Записки А. Заклинського. op. cit., ст. 53—54.

[2]) Dopis Fialkův Burianovi 26 VI 1848, Čenský F.: Z dob našeho probuzení, Пр. 1875, ст. 199—200. (Tobolka, op. cit., ст. 145).

[3]) Chojecki. op. cit., ст. 322.

[4]) Idem, ст. 324.

[5]) Порівн. Іван Франко, Зоря 1884, ч. 4 і Житє і Слово I, ст. 397.

писують згідно Морачевський і Хоецький. „W odpowiedzi na podstępne żądania Rusinów, wypadałoby dla dostatecznego zarazem wyświecenia całej kwestji, dosłownie przytoczyć mowę mianą w tej mierze przez jednego z ich spółplemieńców, członka zjazdu Cięglewicza, po którą wszelako gwoli rozmiarowi naszej pracy musimy odesłać ciekawych czytelników do archiwów pragskiego zebrania; z mowy tej przekonalibyśmy się o prawdziwem w Galicyi stanowisku kwestji ruskiej, opartej na pojęciu wolności, na gorącej miłości do ludu, na dobréj wierze[1]).

Велика шкода, що промова Ценглєвича доси перед світом закрита. Та в приближенню можемо з нею познайомити ся. Морачевський пише, що „męczennik wolności“ Ценглєвич, „w mowie swéj bardzo śmiałéj a opartéj na znajomości dziejów, rozwinął ścisłe złączenie interesów ruskich z polskiemi tak przez historyę, jak przez widoki na przyszłość. Wyłożył wpływ carski na Rusinów galicyjskich, zabiegi Stadiona, a głównie biskupa Jachimowicza za ową katedrę przemyślską; kunsztowne utworzenie rady ruskiéj, nietając, że równie ona jak jej reprezentanci są prostymi ajentami stadionowskimi, jedni z wiedzą, drudzy bez niéj“. Безперечно за Ценглєвичом говорить Морачевський, що „spór był po części carski, po części stadionowski, a zawsze nieuzasadniony“[2]). Як що слова Хоецького не являють ся ремінісценцією промови Ценглєвича, що зробила на нього велике вражіннє, то в кождім разї будуть інтересним причинком до тої дискусії. „Od 500 lat plemię ruskie na ziemi galicyjskiej żyło w tak ścisłem spojeniu z polskiem, że historja nigdzie niepokazuje nam śladów szczepowej niechęci lub wyłącznych celów obu spółosiadłych rodzin“. Українська шляхта проводила на соймах, займала в Польщі найвищі гідности, а український нарід був так само поневолений як польський. „Dziś, gdy rozbudziły się narodowoście, których zawsze i wszędzie jedynym warunkiem bytu jest wola ludu, Rusini także mogli zażądać swoich praw, mogli poczuć się narodem i dopomnieć o uznanie go przed światem; ale w takim razie pytamy, ktoż się o te prawa dopominał“? Не шляхта, якій анї в гадцї випирати ся справи окупленої віковою посвятою, не нарід, якому ходить тільки о права людські і суспільні, „ale pewna część klassy ruchomej, pośredniej, wyzyskującej łatwowierność ludu i żyjącej jego kosztem, a która to w Polsce od wieków szukała przedewszystkiem

[1]) Chojecki, op. cit., ст. 323—324.
[2]) Moraczewski, op. cit., ст. 31.

własnego zysku i służyła stronie takowy jej zapewniającej". Елемент український на Волині, Поділю і Україні становить „narodowość", в Галичині є тільки „narodowostką". Народи складають ся з ріжних елементів і відділяти ті елементи значило би тільки, що відділяти атоми міді й цини мосяжної статуї. „Wreście, jeżeli chodziło o szkoły dla ludu, należało zaprowadzić je w właściwem mu narzeczu, ale co się tyczy wywołania odrębnej narodowości o jaką dopominali się członkowie ruscy, którzy nieumieli nawet używać swego narzecza, takowe w dzisiejszej chwili, było jedynie wyostrzeniem w Galicji przeciw Polsce wrażej broni, którą obecnie chwytała Austrja, w stosownej zaś porze byłby ujął Cesarz Mikołaj". З рештою рішаючий голос у тій справі має тільки нарід, але „przemawiający w czystości sumnienia nie zaś podbechtywany przez popleczników systemu austrjackiego, nienawistnego i przeciwnego prawdziwym pojęciom wolności a tem samem przyszłym celom Słowiańszczyzny"[1]).

Жаль, що ні Заклинський, ні Гинилевич не згадали, хто і як промовляв з української сторони. По словам Морачевського Борисикевич „niechcąc odstąpić od tego, aby Galicya została w rządzie podzieloną na polską i ruską, ubolewając że Polacy wyborni we wszystkich stosunkach, sprawiedliwi względem każdego, tylko nie względem Rusinów, jak gdyby Polacy mieli rząd własny i knuta przeciw podbitym ludom używali, starał się pokątnie u Czechów o pośrednictwo"[2]). Становище Українців було дуже важке[3]), та мимо того вони завзято боронили своїх інтересів, так як завзято Поляки стояли при своїм. Між Українцями і Поляками взяли ся посередничити Чехи. Чи се стало ся на просьбу Українцїв, чи Поляків, сказати трудно. Найправдоподібнїйше, зробили се Чехи по власній ініціятиві[4]). Морачевський пише, що Чехи добре познайомлені з галицькими відносинами, розмовляли з другими „Rusinami", що прибули на конґрес, а вміючи оцїнити

---

[1]) Chojecki, op. cit., ст. 322—23. В часоп. „Rada narodowa" ч. 47 приписувано неуступчивість Українцїв інтриґам Туна, котрий часто просив українських делеґатів до себе.

[2]) Moraczewski, op. cit., ст. 30.

[3]) Вони були в значній меншости. „Mieli atoli do swéj dyspozycyi, tylko cztéry czy pięć głosów od kandydatów ruskiej theologii, kiedy Rusinów niechcących żadnego oddzielania się od Polaków było przeszło dwudziestu. (Moraczewski, op. cit., ст. 30).

[4]) Порівн. Tobolka, op. cit., ст. 145. „A Rusini byli by bojem proti Polákům vyplnili hojně schůzi, kdyby nebyli se Cesi do sporu přihlásili jako prostředníci.

стан річи, були тої думки, що поділ Галичини на польську і українську був би неприродний, бо ріжниця між народностями за дрібна, а мови дуже подібні, що релїґія різнити тепер людий вже не може. В приватних розмовах мали Чехи заявити, що такий поділ міг би вийти тільки з ухвали нїмецьких бюрократів[1]). Не вдаючи ся в оцїнку віродостойности приватних розмов, думаю, що офіціяльне становище чеських посередників було зовсїм инше і з того огляду відмовляю віродостойности словам Морачевського. **Воно було инше саме тому, що ті, котрі посередничили, аж надто добре знали відносини в Галичинї.**

Перш усього Чехи мали достаточні інформації про те, що на зїзді єдиними і справжнїми представниками українського народа в Галичинї були делєгати Г. Р. Р.[2]) Про сучасні польсько-українські відносини в Галичинї і про акцію Українців та Поляків були знаменито поінформовані дописями з Галичини до чеської преси[3]), та приватними листами[4]). Хоч імена посередників

---

[1]) Moraczewski, op. cit. ст. 30.

[2]) Такими інформаціями були: 1) лист Стадіона до Туна. 2) лист Яхіма до Запа з 21 V 1848, де він писав: „List tento posílam po P. Borisikévičovi vyslanci Rusínův k našému slovanskému sněmu, jejž Vy bez toho již osobně znáte, pročež Vám netřeba více o něm psáti, nežli že jsouc místopraesidentem rusínského národního výboru byl po celý ten čas i duchem jeho. Společníci jeho jsou ze Lvova P. Zaklinski, ruský alumnus 4-ho roku, jenž poslán jest na zvláštní žádost celého alumnatu, aby i tento zastoupen byl. Jest to muž rozumem daleko nad svůj (вік) postavený a snad nejskvělejší naděje Rusínův. Jako spolu — úd národní rady vynikal mezi všemi. Třetí úd výslanstvi ma se připojiti v Přemyšle. Jest to Dr bohosloví a kanovník Ginilevič, znamenitý nevšední učeností svou. Rusíni jsou, jak jsme jich pravě znali, vždy věrni spojenci naši, o čemž se bohdá Čechové brzo přesvědčeji. Ale Poláci, Poláci! těch to k nám netáhne, ani k druhým Slovanům, jejich nynější spojenci, dej Bože abychom se mýlili. Просить познайомити укр. делеґатів з усїми знаменитими Чехами і иншими Славянами. (Нар. ч. музей в Празї, копія в мене).

[3]) Головно до „Národn-их Novin".

[4]) Про знаменитий інформаційний лист Івана Біреңького до Запа ми вже згадували.

Яхім у листї до Паляцького з 16 V 1848, остерігаючи зїзд перед Поляками, писав далї, що у Поляків „prvni místo zaujíma „navrácení samostatné Polsky v davnych granicach", t j. spolu s národem rusínským, který podmanivše utiskovali a ještě dále utískovati chtěji. Z té příčiny jim ani Vaše nebeská vzájemnost nemůže chutnati, nebot' ona zamýšlí pravdivou rovnost mezi národy, kterou oni sice ústy vychvaluji,

нам незнані; то з усякою правдоподібністю можна приняти, що були ними Шафарик і Зап, а може ще Паляцький[1]) і Ковбек[2]). Шафарик найбільше компетентний і загально високо цінений знавець славянської історії і лїтератури, зовсїм добре орієнтував ся як в історичних, етнографічних і язикових відносинах обох народів, так і в культурних та полїтичних українських змаганнях в 19 віцї. До найменших подробиць були йому звісні сучасні настрої і стремлїння Поляків, що засвідчують його записки і переписка. А вжеж найбільшим знавцем польсько-українських відносин був Карло В. Зап, щирий приятель української свідомої молодежі 30—40 рр., критичний обсерватор відносин у Галичинї[3]), незвичайно прихильний до українського національного відродження. Що смішною й перфідною мусїла видати ся тим людям науки цїла польська аргументація, в тім не можна й сумнївати ся. В кождім разї перед їх авторітетом і під силою аргу-

---

v srdci svém ale rovně tak nenávidějí jako přepjatá strana Čecho-Němců". (Краєв. архив в Празї, копія в мене).

[1]) Познайомлений з історією славянських народів. Чуйний полїтик здавав собі добре справу із польсько-українського непорозуміння, його причин і цїлий.

[2]) Близько шість лїт прожив у Галичинї (1831—37). Приятель Маркіяна Шашкевича. Знайомий з Головацьким і Вагилевичем. Високо цінив українську мову і народню поезію.

[3]) Зислїдом тої обсервациї є його „Cesty a procházky po Halické zemi", Прага 1844. Він знає з історії, як Поляки працювали над пониженнєм української народности, і як мову найстарших лїтературних памяток загнали під стріху бідного хлопа (ст. 42). Польські пани проти української школи і освіти народа (ст. 57—58). Польська польонїзаційна система (ст. 111—12). Переслїдуваннє української церкви і народности (ст. 85—87). Се виданнє стягнуло на автора ворожнечу і жалоби Поляків.

Інтересно, як глядів Зап єще в 1844 р. на найсильнїйший висунений тепер Поляками проти домагань Українців арґумент. Даючи оцїнку книжки: „Album na korzyść pogorzelców" вид. 1844 р. Йос. гр. Дунїн-Борковським писав: „S podivením čítáme v něm, že Rusíni ve východním Halíči usedlí nejsou Rusínami nýbrž Poláky a že polským nářečím mluví. Ti se asi podivili, když to četli! Psal — li tak spisovatel z vlastenectví, tedy se musíme diviti, jaká to jest podobnost tohoto druhu vlastenectví polského k dobývavému vlastenectví mad'arskému. Národ maloruský počítá 12 millionův; jsou li to ale jen sami Poláci jak o tom p. spisovatel nepochybuje, tedy přidejme je k těm 9 millionům Polákův, to bude dohromady činiti 21 millionův; jaký to veliký národ? Přitom se p. spisovatel neostýchá činiti p, Šafaříkovi pobočné výčitky, že on take tak nepočítal, a Rusíny od Polakův rozděloval. Difficile est satyram non scribere. (Kwěty в Празї 1844, ч. 31).

ментів опертих на правді і справедливости Поляки мусїли скорити ся. Ческе становище в українсько-польському спорі схарактеризоване Гинилевичем: „Чехи здаются досить нашій справі прихильні бути, як єм тоє міг повзяти з уст Паляцкого, Шафарика й инших знакомитших мужів того народу“[1]). Характеристичне виясненнє сеї прихильности дав львівський „Postęp“[2]).

Гадаю, що у сьому спорі Українцї найшли ще одного союзника в особі Михайла Бакунїна. На се вказувала би симпатія, з якою Бакунїн віднїс ся до Івана Борисикевича[3]), та гуманні й справедливі ідеї, що покладені в основу його програми славянської полїтики: „Principes fondamentals de la nouvelle politique slave“. Арабажін є тої думки, що „уступки Поляковъ вызванныя сильнымъ давленіемъ со стороны Бакунина“[4]). На тодїшні погляди Бакунїна кидають до певної міри світло його погляди з 60-х років. „Руссинское населеніе — писав Бакунїн — Бѣлоруссіи, Литвы и Галиціи соединится, съ кѣмъ захочетъ, и никто не можетъ теперь опредѣлить его будущую судьбу. Мнѣ кажется всего вѣрнѣе и желательнѣе чтобъ они образовали вначалѣ съ Малороссией, отдѣльную національную федерацію независимую отъ Великороссіи и Польши“ (Историческое развитіе Интернаціонала, 1863, ч. 1, ст. 350)[5]). В програмі для орґану „Gmina“ виданого в Цюриху „Towarzystwo-м socyalistyczn-им polsk-им“ подав Бакунїн в § 5: „Противники всякого панства (государства), мы разумѣется отвергаемъ такъ называемыя историческія права и границы. Для насъ Польша начинается и существуетъ дѣйствительно только тамъ, гдѣ чернорабочіе люди сознаютъ себя и хотятъ быть Поляками, и кончается тамъ, гдѣ,

---

[1]) Лист Гинилевича, „Дїло“ 1883, ч. 62.

[2]) Із грубо еґоїстичного становища дивить ся ческа полїтика „z radością na budzącą się narodowość ruską i potakuje skrycie tym, co nad oderwaniem się Rusi od Polski pracują. Ale wyznawcom tej polityki nie chodzi o Ruś samoistną, ale o Ruś przyjmującą wpływ czeski. Ztąd ścisłe porozumienie się z tymi, co u nas znani są ze swego odszczepieństwa od sprawy wspólnej naszej ojczyzny, ztąd wyszczególnienie osób, będących stronnikami tej partyi. (ч. 23, 10 VI).

[3]) Іван Франко: „Основи нової славянської полїтики Бакунїна“ ЗНТ. т. 109, ст. 155—6.

[4]) Энциклопедическій словарь том VIIa, ст, 916 „Галицко-русское литературно-общественное движеніе.

[5]) Кіевская Старина 1906, март, ст. 363.

отвергая особый польскій союзъ, они хотятъ быть вольными членами другихъ народныхъ союзовъ"[1]).

Поляки, видячи, що із своєю крутою аргументацією не устоять ся, не так із сорому як радше із обережности, щоби перед чужими не відслонювати до нага своєї душі, уступили і згодили ся на уміщеннє в маніфесті до монарха ось яких домагань галицьких Українців. В оригіналї: „Żądania Rusinów w Galicyi[2]). § 1. Stosownie do większości ludności Polskiej lub Ruskiej w każdym obwodzie ma być mowa polska albo ruska mową urzędową; zastrzyga się zaś dla wszystkich urzędów gminnych i miejskich używanie języka miejscowego przeważającej ludności ale każdemu krajowcowi zastrzega się wolność używania języka polskiego lub ruskiego w każdej styczności z władzą, która w tymże samym języku odpowiedzie udzielać będzie. Każdy krajowiec bez różnicy narodowości ma prawo do urzędu; domagamy się jednak stosunkowego uwzględnienia narodowości przy obsadzaniu urzędów nie przez lud obieranych. W okolicach mieszanej narodowości urzędnik posiadać ma biegłość obu języków. § 2. W gminach szkółki parafialne, trywialne i normalne — w języku przyważającej ludności, mięszości atoli zostawia się prawo mieć szkoły dla swojej narodowości. W całym kraju w 3-ej klassie normalnej ma być wykładany język polski w szkołach ruskich, język ruski w szkołach polskich. Gymnazyia będą dla narodowości ruskiej i polskiej osobne. Tworzenie ich i liczba zależyć będzie od potrzeby zgłaszaiącej się do nauki młodzieży jednej lub drugiej narodowości. W każdym gymnazium literatura obydwóch języków wykładaną będzie. Na liceach i wszechnicach dozwolony wykład w każdym języku. § 3. Gwardyia narodowa Galicyjska w tych miejscach gdzie będzie organizowaną tak jak większością głosów obiera swoich naczelników równie stanowić będzie o używaniu komendy ruskiej lub polskiej. Jako oznakę nosić będzie herby obu narodowości obok siebie. § 4. Cały kraj ma wspólną centralną władzę, która to z władzami Ruskiemi po rusku z polskiemi zaś po polsku korespondować będzie. Sejm wspólny złożony z posłów wybranych według zasady jaka ustanowiona będzie. Na Sejmie zastrzega się wolność używania języka ruskiego lub polskiego. Uchwały i rozporządzenia sejmowe i rządowe wydawane będą

---

[1]) М. Бакунинъ и русскіе прогрессисты 60-хъ годовъ въ вопросѣ о польско-украинскихъ отношеніяхъ (Кіев. Стар. 1906, март, ст. 364).

[2]) Оригінал в Архиві Нар. ч. музея в Празї, копія була печатана в „Ділї" 1883, ч. 61.

w obu językach. § 5. Zrównanie wszystkich obrządków w kraju co do praw tudzież ich duchowienstwa tak co do godności iak i kongruy. § 6. Konstytucya orzec ma jak najwyraźniej zupełną między Polakami i Rusinami równość wszystkich uprawnień humanitarnych politycznych i wyznawczych jaką za sobą pociąga' świętość i nietykalność każdej z narodowości w Galicyi reprezentowanych. § 7. Uznanie potrzeby i czasu podziału Galicyi na dwa osobne okręgi administracyjne, jest rzeczą sejmu ustawodawczego. W Pradze dnia 7 czerwca 1848. Leon Sapieha, Григорій Ginilewicz, Jwan Borysikiewicz, Antoni Zygmunt Helcel, x. Szczęsny Buchwald, Jozef Midowicz, Karol Malisz, Zakliński Alexy, Zenon Pogłodowski, Ludwik Stecki, Maurycy Kraiński, Jerzy Lubomirski, jako przewodniczący komissyi".

Отсї точки польсько-української угоди мали властиво чисто теоретичне значіннє. Се й було теж причиною, що Поляки їх підписали. Практичне значіннє могли вони осягнути тільки в дорозї закона. Теоретичність угоди виходить тим яснїйше, що секція станула рівночасно на становищи відірвання Галичини. Спільно від Поляків і Українцїв мало увійти в маніфест до монарха домаганнє автономії і самоуправи Галичини, як кроку до відбудови Польщі в історичних границях[1]).

Та всеж таки ся угода означала побіду української делєґації. Нею завдали Поляки брехню цїлій своїй арґументації і признали, що Галичина се край не виключно польський, що живе у нїй нарід український, який має ті самі права до національного і полїтичного розвитку, що й нарід польський.

V.

Постанови зїзду.

Домагання угорських Українцїв і Словаків. — Гр. кат. богослуженнє. — Маніфест до европейських народів. — Адреса до цїсаря. — Проєкт федерації австрійських Славян. — Революційна буря перериває зїзд.

Згідно із внеском Борисикевича[2]) домагання Словаків і угорських Українцїв були обняті спільною петицією. Ось вона в перекладї:

---

[1]) Tobolka, op. cit. ст. 148.

[2]) Г. Р. Р. задумала акцію в справі злуки угорської України з галицькою і в тій справі писала до митрополита Левицького з дня 20 IV 1849 (Укр. нац. музей у Львові.) Всеж таки ся обставина, що Борисикевич перший обізвав ся теж і за угорськими Українцями, засвідчує ширину його полїтичного і національного світогляду.

Славянський сойм у Празї домагаєть ся, щоби устав гнет народу словацького і українського, висказує гнетеним Мадярами Словакам і Українцям своє співчуттє, і домагаєть ся, щоби ті народи осягнули те, що ось тут подають, а саме: 1) щоби Словаки і Українцї були признані Мадярами за нарід і щоби в соймі мали рівні з ними права; 2) щоби мали свої національні сойми з окремою постійною словацькою і українською комісією, яка мала би право і обовязок чувати над народними словацько-українськими правами. Та комісія скликувала би національний сойм і мала би право відкидати усї прикази центрального угорського мінїстерства, які були би небезпечні для словацько-української народности; 3) щоби могли закладати народні школи як елєментарні так реальні, міські, заведення дієцезіяльні і заведення образовання учителів, заведення наукові вищі, як ґімназії, ліцеї, академії, полїтехніку і один унїверситет. Язиком науки має бути словацько-український; свобода науки і національного виховання; 4) на краєві кошти мають бути установлені катедри мови слов.-укр. для Мадярів, а мадярської для Словаків і Українцїв; 5) щоби всї народи на Угорщинї були собі рівні, а ніякий пануючий; 6) зараз увільнити з вязниць тих Словаків і Українцїв, що боронили своїх народних прав, щоби на будуче не вільно було нікого вязнити за оборону прав народа словацького або українського, анї обжаловувати за підбурювання, як хто промовляв до свойого народу; 7) щоби не заказувано Словакам і Українцям закладати і удержувати товариства підмоги розвиткови національного життя і щоби Словаки та Українцї мали ті самі права стоваришень, що і Мадяри[1]).

Починаючи з 7 червня в секціях і комісіях підготовлювано матеріял і працьовано над виготовленнєм маніфесту до европейських народів, петиції до монарха й нарису будучої славянської федерації. Дня 11 червня відправив о. д-р Гинилевич богослуженнє, на яке запрошено повідомленнєм[2]) в українській мові „усїх зібраних в Празї Славян". Дня 12 червня прочитано і прийнято маніфест до европейських народів, випрацьований дипльоматичною комісією, а властиво Паляцьким на підставі внесків Заха, Лїбельта і Бакунїна[3]) При тій нагоді зазначую, що

[1]) Петиція зредаґована Гурбаном, прийнята на чеській секції 7 VI (Архив Нар. ч. музея).

[2]) Воно заховало ся в Архиві Нар. ч. музея в Празї. На богослуженню співав хор академиків з Відня (Гинилевич, Дїло 1883, ч. 62).

[3]) Historická zpráva, op. cit., ст. 11.

між „проєктом“ Лібельта“ і „основами“ Бакуніна заходить деяка подібність. Для прикладу вкажу, що точки 1 і 2 із Principes fondamentals de la nouvelle politique slave відповідають § 1 і 2 засад европ. маніфесту „проєкту“. Точки 3, 5, 7, 8 із Bases d'une alliance slave, відповідають евр. ман. § 4 b, 4, 4 f і т. д. Не беру ся пояснювати сеї подібности; можливо, що вона случайна, але не виключене й те, що Лібельт користував ся Бакуніном. Маніфест[1]) був першим а заразом і останнім готовим ділом, що вийшло від повного зїзду. Що доторкаєть ся другого акту, себто

---

[1]) Подаю основні думки маніфесту. Зїзд Славян, се незвичайна подія як в Европі так серед самих Славян. Перший раз в історії зійшли ся разом з далеких країн. Ми порозуміли ся мовою 80 міліонів, гармонійним ударом наших сердець і згідністю наших духових інтересів. Правда і щиріcть каже нам виявити перед світом, чого ми бажали і які були засади наших нарад. Славяни бажають волї, як найсвятійшого права чоловіка для себе і для кождого. Осуджуємо всяке пануваннє сили, відкидаємо привилеї і полїтичні станові ріжниці, жадаємо безуслівної рівности перед правом, і однакової міри в правах і обовязках для кождого. Воля, рівність і братерство усїх горожан, се наше гасло як перед віками так і тепер. Неменше святий ніж чоловік в його природних правах є для нас нарід. Природа не знає народів досконалих і недосконалих, не покликала одного панувати над другим. Ми не хочемо мести за наші колишні кривди і подаємо братню руку усім сусїдним народам, що так як ми готові узнати і боронити повну рівноправність усїх народів без огляду на їх полїтичну силу і чисельність. Осуджуємо всяку полїтику, що трактує землї й народи як товар, що своєвільно їх забирає, міняє й дїлить без огляду на племя, мову обичаї й звичаї народів, без уваги на їх природний звязок і управнену самостійність. З огляду на се, що держава мусить тепер опирати ся на зовсїм нових основах, подали ми внесок австрійському цїсареви змінити державу у звязок рівноправних народів. В такім звязку бачимо не тільки спасеннє нас самих, але і свободи, освіти і людства взагалї, і сподїємо ся, що Европа нам радо поможе його здійснити. На всякий случай ми готові усїми способами добути собі в державі тих самих прав, що їх мають Нїмцї і Мадяри. Наші вороги налякали Европу маревом полїтичного панславізму, а се в дійсности справедливість. І тому протестуємо проти позбавлення Поляків самостійности і жадаємо направи того старого гріха, протестуємо проти роздирання познанської землї, проти винародовлення Славян в Лужицях, Познанї й Прусах, взиваємо угорське міністерство, щоби безпроволочно залишило свою нелюдяну й насильну полїтику зглядом Сербів, Хорватів, Словаків і Українцїв, та щоби забезпечено їм народні права. Воля зробить народи справедливійшими, бо кривда і насильство приносять ганьбу не тому, що їх зазнає, а тому, що їх допускаєть ся. Вносимо се на загальний европ. конґрес народів для вирівнання усїх міжнародних питань, в переконанню, що вільні народи легче порозуміють ся, як платні диплі дипльомати. В імя волї, рівности і братерства усїх народів. (Примірник в Архиві Нар. ч. муз. в Празї).

петициї, зглядно адреси до монарха, то вона була майже готова. Усї народи сформулували свої домагання, недоставало їй тільки форми. Викінчено її ще в першій половинї червня як „Adresse oder Petition des Slavencogresses in Prag an Seine k. k. Majestät“[1]). У нїй проєктуєть ся федеративний устрій рівноправних народів Австриї. Домагання Українцїв в Галичинї і Угорщинї увійшли в петицію в цїлости. Крім того від населення Галичини польської і української народности поставлено домагання тих самих прав, що їх мали Чехи, відповідальної адміністрациї, скликання конституючого сойму і такого виборного права, щоби сойм був справжньою репрезентацією обох галицьких народностий. Декрети з 9 і 19 мая не достаточні, тому нарід польський і український домагають ся певної ґарантиї їх народности в школї й урядї. Домагають ся заступлення урядників, що не знають краєвих мов, такими, що їх знають і тїшать ся довірєм краю.

Третім актом мала бути федерація славянських народів для забезпечення народности і національних прав там, де вже їх мали, а для здобуття там, де їх не мали. Проєктів федерациї подано на зїзд кілька[2]), але, на жаль не зберіг ся нї один[3]). Проєктів Лїбельта і Бакунїна не прийнято, бо обіймали й неавстрійських Славян. Не прийнято теж проєкту Заха, що обіймав усї народи Австриї. Зїзд не почував себе покликаним нї до одного нї до другого[4]). Любомірський подав засади звязку австрійських Славян на основі конституційних свобід. Окрема комісія мала 12 червня вже готовий начерк федерациї, та він не прийшов вже під дискусію зїзду. Після нього проєкт зїзду мали затвердити сойми в Чехиї, Моравиї, Галичинї, Хорватиї і т. д., мав урядувати постійний комітет, котрий мав подбати, щоби видавано славянський журнал, заложено славянську бібліотеку, славянську Академію наук і т. и.[5]). Наради зїзду перервала дня 12 червня революційна буря. Славянські гостї дістали приказ безпроволочно виїхати з Праги. Проти Поляків ужито насилля. Деяких арештовано. Деяких силоміць вивезено з Праги. Так поступлено між иншими і з Любомірським[6]). Сучасні урядові

---

[1]) Примірник в Архиві Нар. ч. музея в Празї.
[2]) Historická zpráva, op. cit., ст. 12.
[3]) Tobolka, op. cit., ст. 159.
[4]) Historická zpráva, op, cit., ст. 12. [5]) Ibidem.
[6]) Порівн. лист Любомірського до Шафарика з Дрезна 23 VI 1848 (Архив Нар. ч. муз., копія в мене).

доходження звязали революцію із революційною пропаґандою польських емісарів, між котрими були й члени зїзду[1]). Та се питаннє не входить в обсяг моєї студії і я його поминаю.

VI.

Значіннє зїзду.

Значіннє загально славянське. — Польські погляди на значіннє зїзду. — Значіннє зїзду для Українців. — Угода свисток паперу. — Польська аґресивність проти Українців. — Лист Я. Головацького. — Чесько-українське зближеннє. — Українське питаннє перед форум Европи. — Значіннє зїзду для української національної свідомости. — Лист Гинилевича з Праги. — Становище української делеґації.

Коли приходить ся говорити про значіннє славянського зїзду, то треба оцінювати його із становища загально славянських інтересів і інтересів українського народа.

Славянський зїзд був **першим в історії проявом збратання** славянських народів, котрі відчули не тільки племінне спорідненнє, але й деяку спільність своїх духових і політичних інтересів. Коли зїзд мусів розійти ся, Шафарик заплакав. Його плач прирівнюють до плачу пророка Єремії[2]). І вірно. Подібний прояв доси в історії не повторив ся.

Зїзд був поважною маніфестацією проти гнету і безправя доконуваного над славянськими народами, був грізним memento для ворогів славянства. Він показав, що славянські народи дорослн і домагають ся тих самих людських прав, що й инші народи, що так само їм дорогі революційні кличі рівности, волї й братерства.

Реальних наслїдків за зїздом нема майже ніяких[3]). Не здійснили ся бажання нї звязку европейських народів, нї федерації між австрійськими Славянами, нї перетворення Австрії у звязок рівноправних народів. Більш ідеальне й хвилеве було теж поладнаннє славянських спорів. **Поляки** приписували зїздови велике історичне значіннє в тім, що злучив усїх західних Славян і поставив їх проти східних[4]), що відтяв від инших

---

[1]) Порівн. Národní Noviny 1848, ч. 71 і „Die Prager Juni — Ereignisse in der Pfingstwoche d. J. 1848, II. Aufl. Wien 1849.

[2]) Tobolka, op. cit., ст. 165.

[3]) Зїзд по словам Хоєцького „zgodnie z istotą składających go żywiołów, w każdym razie musiał pozostać bezpłodnym, (op. cit., ст. 27).

[4]) Moraczewski, op. cit., ст. 42.

Славян Росію і зєдинив Поляків і Чехів, що признають кожду народність і бажають справедливости між народами[1]). Зїзд справив по їх думцї похибку Казиміра В., бо пізнав, що Галичинна тільки якийсь час може належати до задуманої австро-славянської федерації і має злучити ся з Польщею, так само і Шлезк[2]). Що доторкаєть ся відносин польсько-українських, писало ся, що Українцї переконали ся на зїздї про добру волю Поляків, що через списаннє точок угоди сердечно побратали ся з Поляками, а Поляки зискали сильного союзника для будучого спільного відродження, (с. є. привернення давної річи посполитої, на иншому місцї). „Trudność więc i intrygi rządowych figur zamiast osłabić dążenia Polaków, dodały im jeszcze nowej siły“[3]). Погляди, по мойому, пересаднї. Славянський зїзд не мав для польської суспільности не то що реального, а навіть морального значіння. Недовго по славянськім зїздї польська полїтика звязала ся з Мадярами проти і на шкоду інтересів славянських народів[4])

Якеж значіннє мав зїзд для інтересів українського народа? Найважнїйший акт „угоди“ не мав нїяких конкретних наслїдків і показав ся свистком паперу. Польська акція йшла як раз проти точок „угоди“. Безпосередно по зїздї польська публична опінїя домагала ся реорганїзації й цїлковитого відлучення Галичини, як першого ступіня до будучої відбудови історичної Польщі, підчеркуючи, що голосувати за федерацією значило би зрадити польський нарід[5]). Від намісника Залєського домагано ся рішучо, щоби остаточно завів польську мову в урядах, школах і в громадських радах. „My musimy raz

---

[1]) Idem, ст. 48.

[2]) Gazeta powszechna, Львів 1848, ч. 16.

[3]) Rada narodowa, Львів 1848, ч. 47.

[4]) Порівн. лист Запа до Я. Головацького з 12 XI 1848. „Не сумнїваю ся, що Українцї добре зрозуміли теперішню чеську полїтику. Поляки самі вийшли із нашого звязку. Vidím, že budeme muset Poláky jejich osudu zanechat, od jaktě živa se chytałi politiky nejhloupější a nejškodlivější, teď je šílenost tak dalece porvala, že se stávàji zdrádceni nejsvětější slovanské věci svobody“. (Кореспп. Я. Г-го, op. cit., ст. 308. — Лист К. Блонського до Я. Головацького з 16 XI 1848. Поляки злучили ся з Мадярами, щоби „сотворити републику Мадярску съ подвладными землями и Полску съ подвладными Русинами“ (Кореспп. Я. Г-го, op. cit., ст. 310). — Лист І. Борисикевича з 18 XI 1848 до редактора „Зор-і“: „З Ляхами — зôрвалисьмо — доки полѣтика их буде противна интересом Австрийских славян“. (Кореспп. Я. Г-го: op. cit., ст. 314).

[5]) Rada narodowa, 1848, ч. 50.

mieć szkoły pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia polskie; uniwersytet polski"[1]). Поділ Галичини поборювали Поляки в Державній Раді, підшиваючи ся (між иншими Земялковський) під українську народність[2]). Агресивність польська зглядом Українців не ослабла по зїзді ні трохи, не змінила ся боротьба з українськими домаганнями ні в методах, ні в аргументах, мимо знаменитої й розумної статті в „Postęp-i" ч. 22, з 8 VI, де автор відповідаючи на статтю Цибульського в D. N. ч. 55 писав, що Українці виступають проти памяток польської минувшини, проти історії, шляхоцької Польщі, проти всього що могло би завернути поступ: „Rusini boją się Polski dawnej, szlacheckiej, gdy tymczasem czciciele Polski szlacheckiej występują do Rusinów jako apostołowie jedności i zgody wmawiając w lud dawne świetne czasy, które są dla niego czystą abstrakcyą, albo cierpkiem wspomnieniem". Демократичної Польщі укр. нарід ще не знає. Він жадає своєї народности, а заперечити йому її значить зробити з нього мертву масу, вбити морально. Утопією єсть спольонізувати українську народність. Шляхотська Польща могла би лякати ся української народности, народньої сили, але Польща народна найде в ній союзника. Славянські народи тільки тоді тягти муть до Польщі, „jeźli siła atrakcyjna w Polsce będzie idea równości i wolności obywatelskiej, jeźli hasłem tych, co pracują nad odrodzeniem ojczyzny nie będzie na Rusi „Polska w dawnych granicach", ale swobody ludu i narodowość ruska. Kto przeciwnie sądzi, ten nie zna exploatycznej siły zaprzeczanej narodowości i czyni wstęp do walki, która się skończy śmiercią jednego lub drugiego albo obu narodów". Для характеристики польсько-українських відносин по зїзді наведу виїмки із листу Я. Головацького до Запа[3]). Закидують нам, що ми за-

---

[1]) Postęp 1848, ч 50.

[2]) Іван Кревецький; Поділ Галичини, ЗНТ. т. 95, ст. 58—59.

Проти поділу Галичини „Руський Собор" вислав в серпни 1848 р. протест до віденського парляменту, присвоюючи собі право говорити в імени українського народа. Другим головою був тоді член „української комісії" на зїзді Дзедушицький. Характеристично, що голова укр. комісії і по словам Гинилевича найбільше прихильний Українцям Сапіга явив ся в серпни у митроп. Левицького в депутації, що жадала від нього сей протест підписати. (Лист М. Левицького до М. Куземського з 13 VIII 1848, Укр. нац. муз. у Львові).

[3]) Gazeta powszechna 1818 ч. 35 з 14 X: Korespondencya Rusina świętojurskiego. Jakiś J. H. pisal do kogoś w „Pražskich Nowinach ч. 57.

продані Москалям, що рублї, бюрократія й Стадіон і т. д. пробудили народного духа і народну лїтературу і такі брехнї, розсївані псевдолїберальними дневниками находять всюди віру. А як пригадаєш собі, що передількома лїтами ті самі лїберали перед всесильною тодї полїцією кидали на всьо, що славянське, клевету, так поступають і тепер при свободї друку. Вони все так само оклеветують нас, а за що? За те, що не хочемо жати з ними раньше, доки не посїємо; не знати, що зійде, чи жито, чи кукіль, під серп, чи під косу, за те, що не грозимо світови війною за якусь Польщу „w dawnych granicach", — бо бачимо як до неї далеко, за те, що не віримо, буцїм би були від Бога вибраним народом, щоби вдруге освободити світ, що не віримо в їх апостолів, пророків, анї їх месиїв... Ніхто більш горячо від мене не бажав згоди з Поляками, бо я думав, що по стільки пораженях прийдуть прецїнь раз до розуму. Дарма! — Вони з появою конституції виступили сейчас з масою розправ, проєктів, плянів, клевет і брехонь в ріжних дневниках. На славяньскім зїздї признали Українцям право української мови в гімназіях, а прецїнь нї одна їх газета об тім не згадує. Тепер жадають від мінїстерства, щоби всї предмети у всїх школах викладано по польськи, а про українську мову нї згадки — to proste gminne narzecze polskiego języka".

Як славянський зїзд нї трохи не злагодив польсько-українського антагонїзму, а навпаки, ще його поглубив, так з другої сторони поглубив приязні відносини між Чехами і Українцями і звязав їх на якийсь час в один фронт на полїтичнім полї.

Та безперечно найбільше і справдї реальне значіннє мав зїзд для освітлення українського питання і скріплення національної свідомости. Завдяки зїздови українське питаннє виведено із тїсного галицького загуменка на ширше европейське форум. Тодїж зведено й першу битву за подїлом Галичини.

Се добре відчував о. Гинилевич, коли писав: „Дякувати то Богу, щосьмо тут приїхали, бо доперва тепер неяко пізнали своїх братей Русинів Славяне і чей борше буде і світ о нас знати. Для того теж, хоть бисьмо нїчо навіть більше тут не зискали, то вже той великий для нас пожиток, що сталисьмо яко нарід самоістний"[1]). То був здобуток тим важнїйший, що

[1]) Дѣло 1883, ч. 62.

у відповідному світлі представив польську політику і голошену нею рівноправність народів.

Чеський національний розвиток викликав подив українських делєґатів і скріпив їх національне почуттє. Українці все і всюди говорили в Празї тільки по українськи. „Много нам однакже, ще треба попрацювати, писав Гинилевич під вражіннєм побуту в Празї, аби нашая милая руская народовость так ся розвинула і вздвигла, як ту ческая. Тому прошу і взиваю Вас, вправляйте ся, кілько лиш можете, в рускім; бесїдуйте межи собов по руски, призвичайте дїти Ваші до того так милого і від Славян улюбленого язика". Я тут за короткий час так привик до нашої миленької мови, що тяжко приходило ся говорити инакше... Взиваю і заклинаю Вас на Бога покиньте для нашої народности згубну, а для нашого добра шкідну привичку. Нехай не озветь ся в Ваших хатах инша мова нїж українська, нехай Ваші дїти з матерним молоком висисають любов нашої народности і нашої — між славянськими найгарнїйшої мови. Много працї тут коштує нас оборона народности. Ростїть і плекайте нашу народність, усувайте усї перешкоди, хоч як би се було трудно. „Най жаден день не мине, в котрім би Ваші дїти поступку в язицї рускім не учинили; не говоріт инакше до них, як лише по руски, аби ся до того язика призвичаїли... Не тілько Поляки нам закидали, але й Чехи ся нам дивуют, що так наш язик занедбалисьмо. Жичив бим собі, щоби всї наші, особливо священики в Празї були, аби ся навчили шанувати і любити свою народовість, як ту кождий з славянських народів, хоть анї так історичних анї так великих — пятнайцять мілїонів — свою народовість любить. Серб, Кроат, Слованьчик і т. п. не питає, чи го Чех або Русин розуміє, він тілько своїм язиком мовит, хоть має спосібність і иншим язиком з другим ся порозуміти. Длячогож тілько наші Русини не тілько з Поляком, але навіть самі з собов по польськи або по німецьки бесїдують?"[1])

Українські делєґати зайняли на зїздї становище наскрізь самостійне, далеко від якогонебудь сервілїзму[2]), демократичне

[1]) Дїло 1883, ч. 66.

[2]) Борисикевич остро виступив проти полїтики Австрії зглядом Українців в святочнім привітї. Українська делеґація разом з польською виступила в петиції проти галицької бюрократії. Гинилевич просив у свойому листї не довірювати бюрократії. Такі погляди на бюрократію не були відокремлені; порів. лист Я. Головацького з 13 (25) V і Могильницького з 10 VII. (Кореcп. Я. Г-го, op. cit., ст. 248—49 і 263).

і, можна сказати, революційне. Тільки тим дасть ся вияснити та щира симпатія, з якою зблизив ся до І. Борисикевича М. Бакунін і та пошана, з якою революційні Поляки відносили ся до І. Гинилевича.

Найвище і найпоступовійше стала українська політична програма 1848 р. на славянському зїзді.

Вище станула хиба програма вільної й незалежної України автора „Słow-a przestrogi" о. Василя Подолинського[1]). Та її перед світлом сонця на довго закрито.

---

[1]) Д-р Василь Щурат: На досвітку нової доби. У Львові 1919, ст. 134—178.

PUBLIKATIONEN

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg

Čarneckyj-Gasse, 26.

(in ukrainischer Sprache).

Mitteilungen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften, bis jetzt erschienen Bde, I—CXXIX (Geschichte, Archäologie Ethnographie, Sprache und Literaturgeschichte, besonders der Ukraine). B. I—XX vergriffen.

Publikationen der Sektionen und Kommissionen der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften:

A. Die historisch-philosophische Sektion publizierte bis jetzt:

1. 15 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istoryčno-filosofičnoi sekcii).

Bd. I: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. I. (bis Anfang des XI Jahrh.).

Bd. II: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. II. (bis Mitte des XIII Jahrh.).

Bd. III—IV: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. III (bis zum J. 1340).

Bd. V: Materialien zur Kulturgeschichte Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. VI—VII: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. IV (bis zum J. 1569).

Bd. VIII—XI: M Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. V (Verfassung und soziale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. X—XI: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. VI (Oekonomische, kulturelle und nationale Verhältnisse in XIV—XVII Jahrh.).

Bd. XII—XIII: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine. T. VII (Ukrainische Kosaken bis zum J. 1625).

Bd. XIV: M. Hruševśkyj, Geschichte der Ukraine, Bd. VIII, I. Teil.

Bd. XVI: Al. Novyćkyj, Taras Ševčenko als Maler.

2. Ukrainisch-ruthenisches Archiv:

Bd. I: H. Svjencićkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim in Lemberg.

Bd. II: Iv. Franko, Materialien zur Geschiche des Bauerntums und der Oekonomik Galiziens im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. III: M. Teršakoveć, Materialien zur Geschichte der nation. Wiedergeburt der Ruthenen im Galizien 1830—1840.

Bd. IV: Materialien zur Geschichte des ruthenischen Schulwesens in Galizien im XVIII—XIX Jahrh.

Bd. V: M. Vosnjak, Philologische Schriften des Iv. Mohylnyckyj.

Bd. VI: H. Svjencićkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim. II Teil.

Bd. VII: H. Svjencićkyj, Die Handschriften des Museums des Narodnyj Dim. III Teil.

Bd. VIII. Dr. I. Franko, Der Kampf um Alphabet in Galizien im J. 1859.

Bd. IX u. Bd. X: M. Vosnjak, Beiträge žur Geschichte der ukr. Lieder und Versifikationen.

B. Die philologische Sektion publizierte bis jetzt 18 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcii).

Ukrainische Bibliothek. Bd. I—VIII.

C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medizinische Sektion publizierte bis jetzt 19 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk).

D. Die Archaeographische Kommission publizierte biz jetzt folgende Werke:

1. Quellen zur Geschichte der Ukraine.
   Bd. I: M. Hruševškyj, Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirk von Halyč und Peremyšl vom J. 1565–66.
   Bd. II: M. Hruševškyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirk von Peremyšl und Sanok im J. 1565.
   Bd. III: M. Hruševškyj, Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirk von Cholm, Bels und Lemberg im J. 1564—5.
   Bd. IV–V: St. Tomašivškyj, Galizische Akten und Annalen aus den 1648—1649.
   Bd. VI: St. Tomašivškyj, Galizische Chroniken 1648–1657.
   Bd. VII: M. Hruševškyj, Lustrationen vom J. 1570.
   Bd. VIII: Iv. Krypjakevyč, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1513–163
   Bd. XII: Dr. M. Korduba, Akten zur Geschichte der ukr. Kosaken 1648–165
   Bd. XXII: Journal von J. Markovyč.
2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Literatur. Bd. I–VI
3. Kotljarevškyj, Die travestierte Aeneïs, Abdruck der ersten Ausgab vom J. 1798.
4. Akten-Sammlung zur Geschichte der sozial-politischen und ökonomische Verhältnisse der West-Ukraine.
5. Ševčenko, Kobzarj, Facsimile der ersten Ausgabe vom 1840.

E. Statistische Kommission publiziert:

1. Studien aus dem Gebiete der Sozialwissenschaften und de Statistik, bis jetzt 3 Bde.

F. Juridische Kommission publizierte bis jetzt:

1. Juridische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
2. Juridische und ökonomische Zeitschrift, bis jetzt 10 Bde.
3. Juridische Bibliothek, bis jetzt 4 Bde.

G. Die Ethnographische Kommission publizierte:

1. Ethnographische Sammlungen (Etnografičnyj Zbirnyk; bis jetzt e schienen 38 Bände.
2. Materialien zur ukrainischen Ethnologie; bis jetzt erschienen 1 Bände.

H. Bibliographische Kommission publiziert:

Beiträge zur ukrainischen Bibliographie, bis jetzt 4 Bde.

Chronik der Gesellschaft, enthält Berichte über die Tätigkeit der Gesell schaft, Sektionen und Kommissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bi jetzt erschienen N. 1—59 ukrainisch und deutsch.

Diese und andere Publikationen der Gesellschaft sind in der Buchhandlung der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg, Ringplatz, Nr. 1 vorrätig.